

LEKTOR
SZÉKELY DÉNES
római katolikus
teológiai professzor

TEOLÓGIAI IDEGEN SZAVAK, KIFEJEZÉSEK, SZÓLÁSOK SZÓTÁRA

SZERKESZTETTE
KOZMA ZSOLT

KOLOZSVÁR 2005

ISBN 973-7971-00-0

Készült a Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós
Sajtóközpontjának nyomdájában
Felelős vezető: Tonk István
Műszaki szerkesztő: Bálint Lajos
Korrektor: Sztranyiczki Mihály
Tördelés: Kőváry Éva

Előszó

Minden tudomány óhatatlanul olyan nem anyanyelvi szavakkal, kifejezésekkel, szófordulatokkal fejezi ki magát, amelyek jelentése még a szak területén jártasak előtt is ismeretlenek, más tudományok művelői számára pedig éppenséggel érthetetlenek. Márpedig ma a tudományok közötti érintések, átfedések világában egyik tudomány sem mondhat le arról, hogy érthetővé váljék a többi tudomány művelői számára.

Egy ilyen szótár elkészítését két tény teszi indokolttá. Elsősorban az, hogy a teológiai és egyházi köznyelvben különösen sok idegen, főleg latin szó, kifejezés, szólás fordul elő, ami annak tulajdonítható, hogy a teológiának kétezer éves múltja van, s annak is, hogy a két bibliai nyelvből, a héberből és a görögből átvett szavak ma is közforgalomban vannak. Másodsorban az, hogy ezek az idegen nyelvi kifejezések ilyen formában váltak nemzetközivé, s ezeknek segítségével válik lehetővé a közlés ebben a mi béli világunkban.

A szótár semmiképpen sem akarja igazolni az idegen szavak használatát, csupán a megértést és megértetést kívánja elősegíteni. Sőt, ez a könyv arra is indít, hogy próbáljuk magyarul kifejezni azt, amit eddig más nyelven mondtunk. Hiszen mi nem héberül, görögül, latinul gondolkozunk, hanem magyarul, még akkor is, ha kifejezéseinket más nyelvből vettük át. Ez azt is jelenti, hogy a címszók első tagja, az idegen szó csupán a gondolkozás kifejezésformája, az azt követő magyarul megfogalmazott értelmezés annak belső tartalma.

Ez a szótár nem csupán a teológiai tudományokban jártasok és egyházi műveltségűek számára készült, hanem azoknak is segítséget kíván nyújtani, akik bármely tudomány területén kutatnak. Ennek tulajdonítható, hogy egyes esetekben a szócikk túlmagyarázott. Noha összeállítója református, igyekezett elkerülni minden felekezetieskedést.

Az eddigi, hasonló jellegű szótáraktól eltérően, a végén többletként a szócikkekben előforduló személynevek betűsoros jegyzéke található a megfelelő utalásokkal, amely segíti a kutatókat abban, hogy a nagy történelmi személyiségek gondolkozását megértésük.

Az egyházban élő és munkálkodó teológiának van fontosabb és sürgősebb feladata, mint egy ilyen szótár elkészítése, de a sokadrendűség feltételével napvilágot láthat egy ilyen munka is. Bizonyára a több mintegy 3500 szócikket tartalmazó szótárnak vannak hibái, tévedései, amelyeket a teológustársak és az olvasók észrevételei után, egy esetleges második kiadásban ki lehet javítani.

Kozma Zsolt

A szócikk szerkezete

A betűrendben felsorolt szócikkek szerkezete hagyományos:

1. *Címszó.* A tárgykör természetesen elsősorban a teológia, de megtalálható számos szócikk az érintő tudományok területéről, mint a vallásfilozófia, vallástörténet, filozófia és nyelvtudomány. A hasonló jellegű, hagyományos szótáraktól annyiban tér el, hogy nem csupán szavakat ad, hanem többtagú kifejezéseket, szólásokat is. Többet az is, hogy egyes szócikkek terjedelmesebbek, mert a szavaknak, kifejezéseknek történeti, dogmatikai háttérjelentésük van. Más szótárakhoz viszonyítva, feltűnhet a személynevek gyakorisága, minden olyan esetben, amikor ezek elválaszthatatlanok magától a kifejezéstől.

Az idegen szót, kifejezést, szófordulatot, szólást vagy az idegen nyelv helyesírása szerint adom (főleg a latin szavak esetében), vagy fonetikusán. Ez utóbbi átírása vagy betű szerinti hűséggel történik, vagy egy már bevett írásmóddal. Hogy ebben a szótárban milyen helyesírással fordul elő, azt elsősorban az eddig megjelent idegen szavak szótára, illetve a magyar helyesírási szótár határozza meg. Esetenként – főleg, ha az eddigi művekben a szócikk nem szerepel – a szó, kifejezés stb. a legegyszerűbb fonetikus átírásban jelenik meg. Ez főleg a héber és a görög szavakra vonatkozik. Kettős címszó olvasható abban az esetben, ha az két, egyenértékű változatban használatos (**katekizáció, katekézis**), ha az egyes szám mellett a többes szám is közhasználatú (**medium** tbsz **media**), vagy ha névváltozatról van szó (**Ahura mazda** v. **Ormazd**).

A teológiai szóhasználatban gyakoriak a rövidítések és a betűszók, s ezeknél a „lásd” (*l.*) utal a feloldott, teljes formára.

2. *Szószármazás.* A forrásnyelv megjelölésén túl, olvasható maga az idegen szó, igei vagy névszói alapformában, de több esetben szerepel a származékszó is, amely a címszó tartalmához a legközelebb áll, majd ennek magyar jelentése. A forrásnyelv szavainak jelentései közül csak a címszóhoz közeli jelentés van feltüntetve.

3. *Értelmezés.* A több jelentésű címszavak esetében az egyes jelentéseket arab számok választják el egymástól. Több olyan címszó van, amelynek van a teológiain túli jelentése. Ezek vagy nem kerültek be az értelmezésbe, vagy, ha szükségesnek látszott, külön számozást és *ált* (általános jelentésben) megjelölést kaptak.

4. *Utalás.* A címszó jelentését kiegészíthetik más címszók, amelyek teológiai, történeti, fogalmi stb. kapcsolatban vannak azzal. Ezekre a szócikk végén nyíl utal.

Rövidítések

1. Forrásnyelvi vagy közvetítő nyelvi rövidítések

<i>ang</i> = angol	<i>jap</i> = japán
<i>bab</i> = babiloni	<i>lat</i> = latin
<i>fr</i> = francia	<i>ném</i> = német
<i>gör</i> = görög	<i>ol</i> = olasz
<i>héb</i> = héber	<i>sp</i> = spanyol
<i>ind</i> = ind, óind	

2. Szakmai rövidítések

<i>fil</i> = filozófia	<i>teol</i> = teológia
<i>mit</i> = mitológia	<i>vallfil</i> = vallásfilozófia
<i>nyelvt</i> = nyelvtudomány	<i>valltört</i> = vallástörténelem

3. Nyelvtani rövidítések

<i>abl</i> = ablativus	<i>gen</i> = genitivus
<i>acc</i> = accusativus	<i>tsz</i> = többes szám
<i>dat</i> = dativus	<i>voc</i> = vocativus

4. Egyéb rövidítések

<i>ált</i> = általános értelemben	<i>ref.</i> = református
<i>átv</i> = átvitt értelemben	<i>r. k.</i> = római katolikus
<i>c.</i> = című	<i>röv</i> = rövidítve
<i>e.</i> = előtt (évszámoknál)	<i>sz.</i> = század
<i>ev.</i> = evangélikus	<i>tkp</i> = tulajdonképpen
<i>k.</i> = körül (évszámoknál)	<i>u.</i> = után (évszámoknál)
<i>l.</i> = lásd	<i>Úsz</i> = Újszövetség
<i>Ósz</i> = Ószövetség	<i>v.</i> = vagy
<i>pej</i> = perjoratív	

A közhasználatú rövidítések a Magyar Helyesírási Szótár szerint.

Betűmegfelelések

c = k	sz = s
i = j	v = w
k = c	x = ksz
q = k	y = i
s = sz	

Amennyiben ezek kezdőbetűk, a címbetűk alatt utalás olvasható; pl. a **K**-nál: Az itt szereplő szavak a **c** vagy **q** alatt is kereshetők.

a, ab, abs *lat* elöljáró *abl*-szal, -tól, -től, -ból, -ből, fogva, óta

a-, an- *gör* fosztóképző, első szótagként a tagadást, v. valaminek a hiányát jelzi

AAS *l. Acta Apostolicae Sedis*

AB *l. Confessio Augustana*

áb *l. áv*

abaddon *héb* *ábad*: *pusztít*, tisztító angyal, az alvilág uralkodója; *görögül*: Apollion (Jel 9,11)

abba *arám atya*, **1.** az Úsz-ben fonetikus átírással, mindig Istenre vonatkozóan (Mk 14,36; Róm 8,15; Gal 6,4); **2.** a görögkeleti egyházban a papok megszólítása

abbé *fr.*, **1.** francia r. k. világi pap; **2.** kolostor élén álló szerzetes, apát

ábib *l. niszán*

abjuráció *lat* *abiuratio*: megtagadás, valamilyen egyházi tannak hivatalos visszavonása

ablativus *lat*, határozó eset a latin nyelv névszóragozásánál

ablegátus *lat* *ablego*: eltávolít, a pápai kúria diplomáciai felhatalmazás nélküli követe

abodáh *héb* *szolgálat, munka*, istentiszteleti szolgálat, főleg áldozás az Ósz-ben

ab ovo *lat* *ovum*: tojás, eleve

ábrahámíták *cseh* deista szekta a 18. sz.-ban

abrakadabra *gör* > *lat* (?), varázsformula, mellyel az antik világban betegségeket gyógyítottak

abrenuntiatio diaboli *lat* *lemondás az ördögről*, az ördög megtagadása a kereszttségben

abrogáció *lat* *abrogatio*: visszavonás, egy törvény teljes visszavonása, eltörlése, megkülönböztetésül a derogációtól*, amely csak részleges visszavonás v. változtatás

absconditus *lat* *elrejtett, rejtett*, főleg a

Deus absconditus* elrejtőzködő Isten kifejezésben

abszolúció *lat* *absolutio*: *felmentés*, **1.** felmentés, bűnbocsánat; **2.** a protestáns istentiszteleti rendben a bűnvalló imádságot követő feloldozás

abszolút *lat* *absolvo*: *elold*, **1.** mástól nem függő, feltétlen; **2.** nem viszonylagos

abszolútum *lat* *absolvo*: *elold*, *vallfil* Isten mint alany, aki mindentől és mindenkitől független, önmagában létező valóság

absztinencia *lat* *abstinens*: *mértékletes, visszafogott*, önmegtartóztatás

absztrahál *lat* *abstraho*: *elkülönít*, elvonatkoztat

absztrakció *lat* *abstraho*: *elkülönít*, elvonatkoztatás; a lényegesnek a lényegtelenről való elkülönítése

absztrakt *lat* *abstraho*: *elkülönít*, a valóságtól elvonatkoztatott, elvont, elméleti, gondolati

ab urbe condita *lat* *urbs*: *város, condo*: *alapít* *vet*, a város alapításától; a Róma alapításával kezdődő időszámítás megjelölése

abusus *lat* *visszaélés*, a r. k. egyházban a szentségekkel való visszaélés: a keresztiséggel (baptismi), a házassággal (matrimonii), a felszenteléssel (ordinationis), a rendek gyakorlatával (ordinis)

abüsszosz *gör* *mélység*, alvilág, pokol, szakadék, a démonok és az ördögök helye a görög mitológiában; az Úsz-ben mélység (Róm 10,7; Jel 20,3)

accedit verbum ad elementum et fit sacramentum *lat* *accedo*: *járul, verbum*: *ige, elementum*: *elem, sacramentum*: *szentség*, A. Augustinus (354–430) tanítása, mely szerint az Ige társul a jeggyel (elemmel), és létrejön a sákramentum

acceptatio libera *lat szabad elfogadás*, az Atya elfogadja a Fiú önkéntes áldozatát

accidentia *l. akcidencia*

accomodatío *lat alkalmazkodás*, Isten a testtlételkor, az emberi beszéd általi közlésben alkalmazkodott az emberhez

accusativus *lat*, tárgyeset a névszórágózásban

a. Ch. n. l. ante Christum natum

Acta Apostolicae Sedis *lat*, az Apostoli Szék Iratai, *röv* AAS, a pápai törvények sajtóorgánuma; régebben, 1865–1908 között: Acta Sanctae Sedis, *röv* ASS

Acta Apostolorum *lat acta: megtörtént dolgok*, az Apostolok Cselekedeteiről írt könyv latin neve, *röv* Acta

Acta sanctorum *lat a szentek iratai*, a szentek életéről szóló kalendarisztikus r. k. gyűjtemény

actio creatrix *lat teremőti tevékenység*, Isten nem közvetlenül, hanem eszközök által nyúl bele a történelembe

activum *lat*, az igék cselekvő módja az indoeurópai nyelvekben

actus *lat cselekmény*, *fil* a potencia megvalósulásának a módja, főleg Arisztotelésznél (Kr. e. 384–322) → **potentia**

actus hominus *lat az ember cselekvése*, az ember tudatosan, szabad akarata alapján hajtja végre cselekedeteit

actus purus *lat tiszta cselekvés*, Isten lényére vonatkozó kifejezés a skolasztikában*

ad *lat előljáró acc*-szal, -hoz, -hez, -höz, -ig, felé

AD *l. Anno Domini*

adamiták *héb* az Ádám személynevből,

1. gnosztikus szekta a Kr. u. 2–4. sz.-ban, amelyre csak az egyházatyák műveiből lehet köveketetni; **2.** különböző keresztény szekta a 13–16. sz.-ban: az ausztriai valdensek között 1320 körül,

az alsó-rajnai testvérek között, a szélsőséges, rajongó husziták* között, 1580 körül a holland újrakeresztelők között; jellemzőjük a paradicsomi kultikus meztelesség, aszketikus életvitellel a tökéletesség felé törekvés, a házasság elvetése, a lélek halhatatlanságába vetett hit

ádár *bab* > *héb sötét, felhős*, a zsidó naptár tizenkettedik hónapja (februármárcius, Eszt 3,7; 8,12; 9,1)

adarkon perzsa pénz, amelyet Dareiosz királyról neveztek el: dárik (Ezsd 8,27), kb. 0,70 EUR

ádár-séni *l. vőádár*

ad aeternam memoriam *lat aeternus: örökkévaló, memoria: emlékezet*, örök emlékezetül

ad bonam partem *lat bonus: jó, pars: rész*, kettő közül a jobbik részre vonatkozó

ad complementum *lat kiegészítésül*, a misében kiegészítő imádság

addenda *lat*, kiegészítés, pótlás

adekvát *lat adaequo: kiegyenlít*, teljesen megfelelő

adeptus *lat elfogadó*, valamely vallás v. szekta tanításaiba beavatott személy

ad fontes *lat, fons: forrás, eredet*, vizsgálja a forrásokhoz, *átv* vissza a Bibliához

ad futuram memoriam *lat futurus: jövő, jövőbeli, memoria: emlékezet*, az eljövendő korszak emlékezetül; emléktáblákon olvasható felirat

adhortatio *lat bátorítás*, intés, buzdítás

adiaforon *tbsz adiafora gör közömbös dolog*, a hit és az üdvösség szempontjából; **1.** a lutheránus egyházban a philippisták* és a gnéziolutheránusok* közötti vita (1548–1552) tárgya arról, hogy a r. k. egyház istentiszteleti és egyházszerkezeti formái közül mi vehető át; **2.** vita 1681-től kezdve Hamburgban a lutheránusok és a pietista kálvinisták között a világi élvezetekről

adiutorium gratiae *lat adiuto: támogat, gratia: kegyelem*, megsegítő kegyelem, amellyel a r. k. egyház szerint Isten támogatja az embert

ad maiorem Dei gloriam *lat Isten nagyobb dicsőségére*, a jezsuita rend* jelmondata, röv AMDG

ad malam partem *lat malus: rossz, pars: rész*, a kettő közül a rosszabbik részre vonatkozó

adminisztráció *lat administro: vezet, egy dolgot elvégez*, **1.** közigazgatás, ügyintézés; **2.** közigazgatási szervek összefoglaló neve

adonáj *heb úr, uram*, a judaizmusban Isten nevének körülírása

adopcianizmus *lat adoptio: örökbefogadás*, **1.** eretnek tanítás a Kr. u. 2–3. sz.-ban, amely szerint Jézus közönséges emberként született, az Atya csak a keresztségben fogadta Fiává; **2.** eretnek tanítás a Kr. u. 8. sz.-ban Spanyolországban arról, hogy Krisztus isteni természete szerint Isten valóságos Fia, de emberi természete szerint csak örökbe fogadott lény; **3.** eretnektanítás a késő középkorban, amely szerint Isten kegyelme adoptálta Krisztus emberi lelkét

adoptáció *lat adoptio: örökbefogadás*, a római jogból átvett kifejezés; a keresztyén tanításban: Isten az embert Krisztus által fiává fogadja (Róm 8,16–17)

adoráció *lat adoratio: imádás*, a kardinálisok térdre hullása az újonnan megválasztott pápa előtt

adoráns *lat adoratio: imádat*, a képzőművészetben a Krisztus v. Mária lábánál ülő imádkozó alak

ad patres *lat pater: apa*, az atyákhoz menni, azaz meghalni

ad pias causas *lat pius: kegyes, causa: ok, alkalom*, kegyes célokra szánt adomány

adspersonium *lat adspingo: meghint, szenteltvíz-hintő*

adüton *gör átléphetetlen*, **1.** ált szentély; **2.** a görögkeleti egyházban az oltár helyisége

advent *lat adventus: eljövétel*, a karácsony előtti negyedik vasárnapkal kezdődő és a karácsonnyal véget érő első szakasza az egyházi évnék

adventisták *lat adventus: eljövétel*, több, Krisztus visszajövetelét meghatározható időre váró felekezet, illetve szekta követői. Európában általában a Hetednapos Adventisták* vagy „szombatások” egyházaként ismeretes

advocatus Dei *lat Isten képviselője*, a boldoggá v. szentté avatandó védelmet ellátó személy

advocatus diaboli *lat az ördög képviselője*, **1.** a boldoggá v. szentté avatandóra a terhelő anyagot előterjesztő személy; **2.** átv vádló

advocatus ecclesiae *lat*, az egyház képviselője peres ügyekben

ad vocem *lat vox: hang*, ehhez a szóhoz kapcsolódva; tanulmányhoz, előadáshoz fűzött megjegyzés jelölése

aedificium *lat építmény*, kolostori főépület

aeternitas Dei *lat*, Isten örökkévalósága

aferezis *gör levágás, nyelvt* az alaktanban a szó első szótagjának az eltűnése

affiliál *lat felvesz, befogad*, **1.** világiakat felvesz a szerzetesrendbe; **2.** leányegyházat, esetleg szórványt az anyaegyházhoz csatol

aftartodokéták *gör, aftartosz: romolhatatlan, dokeó: vél*, a monofiziták 6. sz.-i irányzata, akik azt tanították, hogy Krisztus teste nem volt alávétve az emberi szükségleteknek

agamosz *gör, gamosz: házasság, menyegző*, házasságban nem élő férfi v. nő

agapé *gör szeretet*, **1.** Isten lényének

egyik meghatározója (1Jn 4,8), innen származtatva, az ember legbensőbb önzetlen érzése, megkülönböztetve az erosztól*;

2. szeretetvendégség
ágen *lat teendők*, istentiszteleti rendtartást v. imádságokat tartalmazó liturgiális könyv

agglornamento *ol alkalmazkodás*, XXIII. János pápa idején meghirdetett jelszó, miszerint az egyháznak alkalmazkodnia kell a kor követelményeihez

agnoszticizmus *gör, agnosztosz: ismeretlen, vallfil szellemtörténeti irányzat*, amely szerint az Istenről szóló tant nem lehet ismeretelméletileg megalapozni; tágabb értelemben: a világ megismerésének elvi korlátai vannak

agnosztosz theosz *gör ismeretlen isten*, egy athéni oltár felirata (ApCsel 17,23)

agnus Dei *lat Isten báránya*, **1.** Krisztusra vonatkozó keresztyén jelvény: fekvő bárány fölött zászló; **2.** r. k. imádság és ének kezdő szavai

Ágostai Hitvallás **I. Confessio Augustana**

Ágoston-rendiek különböző, A. Augustinus (354–430) egyházatya nevét viselő, reguláit követő egyházi rendek: **1.** Ordo Sancti Augustini, *röv* OSA 1059-től; **2.** női rend 817-től; **3.** Ordo Eremitarum Sancti Augustini, *röv* OESA, a 13. sz.-tól → **eremiták**

agrafa *gör íratlanok*, Jézusnak a négy evangéliumon kívüli megíratlan szavai, pl. a kopt Tamás-evangélium*

Ahasvérus *perzsa Kszajarsza: legfőbb uralkodó*, perzsa király, Dárius fia (Ezsd 4,6; Eszt 1,1)

ahiusza *szanszkrit, valltört* buddhista tanítás arról, hogy semmiféle életet nem szabad kioltani

Ahrimán *perzsa rosszindulat, valltört* a gonosz lélek megtestesítője Zaratusztra* vallásában, a parszizmusban*

Ahura Mazda v. **Ormazd** *perzsa bölcs úr, valltört* a legfőbb istenség a parszizmusban*, minden jó megtestesítője

aión *gör, világ, korszak, világekorszak*

aión hütosz *gör, aión: világekorszak, hütosz: ez, jelenkor*

aión mellón *gör, aión: világekorszak, to mellon: ami el fog jönni, eljövendő világekorszak*

ajatollah *arab, tiszteletbeli cím a siita muzulmánoknál*

akadémia *gör az athéni Akadémosz kertről, ahol Platón (Kr. e. 427–348/347) tanított és filozófiai iskoláját alapította* Kr. e. 387-ben, **1.** késő középkori felsőoktatási intézmény; Erdélyben filológiai, filozófiai és teológiai oktatással, az elsőt az 1622-es országgyűlés határozata értelmében Bethlen Gábor (1580–1629) alapította; **2.** főleg művészeti, teológiai, mezőgazdasági és katonai felsőfokú oktatási intézet; teológiai ~ Kolozsváron: 1854–1862-ben és 1895-től

akatolikusok *gör katolikosz: egyetemes*, a r. k. egyházhoz nem tartozók; régen Ausztriában és Magyarországon: protestánsok

akcendencia *lat accido: megesis, történik, accidentia*, **1.** *fil* szemben a szubsztanciával, jelzi, hogy egy elem a dolgoknak, tárgyakkal, fogalmakkal, történéseknek csupán járuléka és nem tartozik lényegükhöz; **2.** *teol* esetlegesség, olyan dolog, történés, amely nem volt benne Isten teremtő terveiben; **3.** rendkívüli lelkeszi fizetés az esetleges szolgálatokért → **attribútum**, → **esszencia**, → **szubsztancia**

akharít *heb akharit: utolsó, valaminek a kimenetele*, ez után következő; egy olyan korszak lezárására utal, amely túlmutat önmagán

akharít hajjámim *heb akharit: utolsó*,

valaminek a kimenetele, jóm: nap, az utolsó napok

akkád *Akkád városról, a Kr. e. 3. évezredben virágzó nyelv és kultúra a Tigris és az Eufrátesz vidékén*

akojméták *gör nem nyugvók, keleti szerzetesrend tagjai az 5. sz.-tól, akik a szünet nélküli istentiszteleten egymást felváltják a szolgálatban*

akolutusok *gör akoluthosz: követő, kísérelő, 1. az ősegyházban ifjabb klerikusok, akik a püspököt kísérték; 2. ma a r. k. egyházban a négy alsóbb papi fokozat legmagasabb címe*

akozmizmus *gör kozmosz: világ, fosztóképzővel, vallfil B. Spinoza (1632–1677) tanításán alapuló metafizikai szemlélet, amely szerint Isten az egyedüli, végtelen, szükséges és örök szubsztancia, a világ csupán az istenség kifejeződése*

akribia *gör akribeia: pontosság, nyelvi szabatoság*

akro- *gör akron: valaminek a hegye, szóösszetételek első tagjaként, valaminek a hegye*

akroomenosz *gör akroadzomai: hallgat, a r. k. egyházban olyan bűnbánó egyháztag, aki a prédikációhoz bocsátható, de a sákramentumokhoz nem*

akrosztichon *gör a sorok hegye, olyan vers, amelyben a sorok v. versszakok kezdőbetűi v. szavai függőlegesen olvasva értelmes szót, mondatot adnak*

aktivizmus *lat actus: mozgás, megjelenítés, fil, teol az önmagáért való cselekvést eszményítő felfogás*

aktualizálás *lat actus: mozgás, megjelenítés, 1. ált az adott időpontra vonatkoztatás; 2. Izrael múltbeli hagyományainak érvényesítése a jelenre nézve, tanítás, intés, vigasztalás céljából; 3. a prédikációban a textus alkalmazása az adott helyzetre → applikáció*

alba *lat fehér, fehér miseing*

albigensek *Albi, franciaországi helység után, 12–13. sz.-i eretnekmozgalom; a manicheusokéval* azonos dualisztikus szemléletük szerint a világot egy jó és egy rossz istenre vezették vissza; 1179-ben, a III. Lateráni Zsinaton kiközösítették, az albigens háborúban (1209–1229) végleg kiirtották őket*

alef *héb, a héber és föníciai betűsor első jele; a Sínai Kódex* egyik jelölő betűje; az 1 szám jele*

alexandriai iskola *későjudaista és hellenista hatású, spiritualista és misztikus jellegű keresztyén katekétikai iskola Alexandriában, a 3–5. sz.-ban, amely Alexandriai Kelemen (? – 215 u.) és Órigenész (185 k.–254 k.) teológiai felfogására épült; tagjai az allegorikus írásmagyarázati módot vallották és gyakorolták, szemben az antiochiai iskolával; dogmatikailag a monofizitizmus* előkészítője volt; a későbbi irányzat képviselője a hagyományos igaz tant valló Athanasziosz (295 k.–373) → antiochiai iskola*

Alexandriai Kódex *jelentős majuszkuláris kézirat* a Biblia csaknem teljes szövegével; az 5. sz. elején írták, jelzése A, 02; jelenleg Londonban van*

alfa *gör, a görög betűsor első jele, általában a kezdetet jelöli; az ómegával* együtt azt jelenti, hogy amiről szó van, az csak e kettő között létezhet; az 1 szám jele*

alijjá *héb álah: felmegy, 1. Izrael fiainak felmenetele Jeruzsálemben, a sátoros ünnepekre; 2. a zsidók hazatérése, felmenetele az 1948-ban megalakult Izraelbe*

alkímia *egyiptomi, középkori titkos kémia, áltudomány, amely aranyat és mesterseges embert, homonculust akart előállítani*

Allah *arab al: névelő, ilah: isten, valltört* az iszlám* vallás istenének személynéve

allegória *gör allégoreiō: mást mond, nyelvt* a képes beszédnek olyan hosszabb formája, melyben a képsor minden tagja mögött átvitt, metaforikus értelem van

allegorizálás *gör allégoreiō: mást mond, az alexandriai iskola* nyomán* olyan bibliamagyarázati mód, amely minden szó mögött átvitt értelmet vél

alleluja *héb dicsérvétek az Urat, egyes zsolttárok kezdetén v. végén található* buzdtítás a közös gyülekezeti éneklésre; hallél-zsolttárok: 113–118. zsolttár

Alliance of Reformed Churches Református Világszövetség, röv RVSZ, ném Reformierter Weltbund, röv RWB; eredetileg: Presbiteriánus Világszövetség, amely 1877-ben Edinburgban tartotta első nagygyűlését, így a legrégebbi ökumenikus szervezet; 1954-től alakult át Református Világszövetséggé

allokúció *lat ad, előljáró, loco: hely,* pápai nyilatkozat

alma mater *lat tápláló anya,* iskola, egyetem régies, ünnepélyes elnevezése

alogusok *gör értelmetlenek, szekta* a Kr. u. 2. sz.-ból, amelynek tagjai tagadták, hogy a János evangéliumát és a Jelenések könyvét János apostol írta, s ezzel azt is, hogy a „logosz” Jézusra vonatkozik; Epifániosz (310 k.–403) ciprusi metropolita nevezte így őket

alter ego *lat másik én, valltört* az a fel-fogás, hogy minden embernek a sorsa egy állat v. növény életével van összekötve, amelyben lakik az ember lelke

alumbrados *sp: megvilágosítottak,* spanyol misztikus szekta a 15–17. sz.-ban, amelyet 1530-tól az inkvizíció* üldözött

alumnátus *lat alo: táplál, felnevel,* 1. in-tézmény a középkori protestáns iskolák-

ban, ahol szegény diákok ingyen v. mérsékelt díjért tanulhattak; 2. papnevelde

alumnus *lat növendék, nevelt,* 1. az alumnátus* kedvezett diákja; 2. főleg papnövendék

alutheránusok lutheránus gyülekezetek Németországban, amelyek a 19. sz.-ban visszautasították a lutheránus-református uniót, főleg istentiszteleti különbségek miatt → **uniós egyház**

amálekiták harcias törzs a Sínai-félsziget és Palesztina közötti területen, a kádesi oázis környékén (1Móz 14,7); többször hadakozott Izrael ellen: a negyven évi vándorlás során (2Móz 17,8–16), Saul (1Sám 15), Dávid (1Sám 30) izráeli királyok idejében; Isten ellenük állandó küzdelmet helyezett kilátásba (1Móz 17,16) és megparancsolta teljes kiirtásukat (5Móz 25,17–19)

amanuenses Dei *lat Isten kezénél levők,* a verbális inspiráció tana szerint a bibliai írók csak Isten kezénél levő eszközök, írkok voltak

Amarna-táblák *a Kairótól 300 km-re déli irányban fekvő helységről,* Tell-el-Amarnában 1887-ben felfedezett levelek, amelyek Kr. e. 1420–1350-ből, IV. Amenopisz Ehnaton királyi levéltárából származnak; a 350 ékirásos tábla jórészt diplomáciai levelezés, amely a honfoglalás előtti kánaáni helyzetre is értékes adatokat tartalmaz

ámbitus *lat körüljárás,* oszlopos, egyik oldalára nyitott tornác a kolostorokban

ambivalens *lat kettős értékű,* 1. a jó és rossz lehetőségét önmagába foglaló; 2. kétféleképpen is értelmezhető

ambo *gör anabainō: felmegy,* az öke-resztyén bazilikában* az evangélium és az episztoła felolvasására épített félkör alakú emelvény; ettől különbözött a béma*, a későbbi szószék; ma a r. k. templomban az oltár melletti emelvény

AMDG l. ad maiorem Dei gloriam

ámen *héb* *hűséges, állhatatos*, liturgikus jelentőségű, az áldást, átkot, esküt, imádságot, fogadalmat megerősítő szócska a beszédjegyek végén, Jézusnál az elején is (bizony, bizony mondom...)

amfikiónia *gör* *amf-*: *körül, téma: bírtok*, rendszerint 12 törzsből alakult szakrális szövetség, ilyen volt Izráel is a királyok előtti időben

ám-há'árec *héb* *a föld népe*, **1.** ált egyszerű ember, illetve embercsoport; **2.** eredetileg szabad földművesek Júdában; **3.** a Makkabeusok* korában: hellenista zsidók; **4.** Jézus korában a nép alsóbb rétegeiből származó, pogánybarát zsidók, akiket a farizeusok megvetettek, mint tanulatlanokat; a Talmud* feltételeket szab a velük való érintkezésre

amictus *lat* *viselet, felöltő*, a r. k. papok vállkendője

amicus Caesaris *lat* *barát*, a császár barátja; kitüntető cím a Római Birodalomban, Pilátus címe is (Jn 19,12)

ammáh *héb*, ósz-i hossz mérték, könyök, sing (1Kir 6,2), az alsókar hossza: 44,5 cm = 2 zeret* (arasz) = 6 tefakh* (tenyér) = 24 ecba* (ujj); a „nagy ammáh” 1 tenyérrel nagyobb volt, kb. 52 cm

ammoniták Izráellel rokon törzs (Lót fiának, Ammonnak a leszármazottjai, 1Móz 19,38) a Jordántól keletre, a Jabbók folyótól északra fekvő vidéken; Izráellel állandó ellenségeskedésben voltak (5Móz 23,4; Bír 11; 1Sám 11; 2Sám 10; 12,26–31)

Ámon, Ámon Rá *mit*, *valltört* az ókori egyiptomiak főistene, mennyei és földi dolgok teremtője

Ámor *mit*, a szerelem istene a rómaiaknál; a görögöknél: Erosz*

amóra *arám tanító*, zsidó tanító, mester a Gemarában*: Palesztinában Kr. u. 300 k. és Babilonban Kr. u. 500-ig

amorális *lat* *mos: erkölcs* az erkölcsi normákon kívül eső személy, megnyilatkozás → **immorális**

amor Dei intellectualis *lat*, az emberi értelem Isten iránti szeretete; B. Spinozától (1632–1677) származó tan

Amszterdami Biblia, Károli Gáspár (1530 k.–1591) bibliafordításának amszterdami, 1645-ös kiadása, melyet I. Rákóczi György (1593–1648) költségen nyomtattak; ezt adja ki javítva 1685-ben Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702)

amulett *arab*, *valltört* ártó erőtől megóvó bűvös tárgy

ana *gör* *előjáró acc-szal*, -ra, -re, mentén, sorban, szerint; szóösszetételekben: újból, felülről lefelé, -ként, pl. egyenként

anabaptisták *gör* *baptidzó: keresztel*, újrakeresztelkedők; a reformáció egyik népi iránya: más felekezetek keresztségét nem ismerték el, azokat, akik hozzájuk tértek, másodsor is megkeresztelték

anabaszisz *gör* *felemelkedés*, Krisztus felmagasztalása

anafora *gör* *anaferó: felvisz, áldozatot bemutat*, ógyházi imádság, amelyben a liturgus felajánlja a kenyeret és a kelyhet

anagnosztá *gör* *anaginoszkó: felolvas*, **1.** ált istentiszteleti felolvasó; **2.** a r. k. egyházban: papi rend

anagógia *gör* *anagó: felvezet*, teológiai hermeneutikai elv, amely szerint a betűértelmezéstől el kell jutni egy magasabb, eszkatologikus értelmezésig

anakefalaiószisz *gör* *ana-*: *újból, kefalé: fej*, *lat* *recapitulatio*, az Ef 1,10 alapján Irenaeus (140 k.–202 k.) fogalmazta meg azt a tanítást, hogy az idők végén Isten Krisztusban mindeneket újra, egy fő alá szerkeszt

anahoréta *gör* *anakhóreo: visszavonul*, magányba visszavonult személy, remete

anakolutia *gör* *an-*: *fosztóképző*, *akolutheó: követ*, *nyelvt* következtelen

mondatszerkezet, a nyelvtani megegyezés hiánya

anakronizmus gör *khronosz: időrend*, korszerűtlenség: egyes jelenségeknek, eseményeknek más korba történő áthelyezése, időbeli lehetetlenség

analitikus módszer gör *analüszisz: feloldás*, **1.** elemzés, részekre bontás a tudományos kutatásban; **2.** *fil* egy tényállás önmagából való magyarázása; az arisztotelészi logika értelmében a 17. sz.-ban kidolgozott dogmatikai módszer, amely szerint a dolgokat a cél felől kell magyarázni

analógia gör *helyes viszony, tkp ana logon: az értelem mentén*, hasonlóság, megfelelés

analógia biblica gör *bibliai megfelelés*, az egymásnak ellentmondó bibliai helyek közül az az igaz, amelyik a kijelentés összefüggésének megfelel

analógia entis gör *analógia: hasonlóság; lat, ens: lét, fil, teol* Aquinói Tamás (1225 k.–1274) tanítása arról, hogy a teremtett lét és Isten léte között hasonlóság van → **analógia relationis**, → **exemplarizmus**

analógia fidei gör *analógia: hasonlóság; lat, fides: hit*, az egyes hitkijelentések és az egész hitről szóló kijelentés közötti megfelelés (Róm 12,6)

analógia proportionis gör *analógia: hasonlóság; lat proportio: arány*, rendszerint az Isten és az ember közötti kapcsolatból levont következtetés; pl. a keresetség úgy felel meg a halálnak (Róm 6,3–14), ahogyan Isten szava viszonyul az emberi szóhoz

analógia relationis gör *analógia: hasonlóság; lat relatio: kapcsolat*, az analógia entis*-szel szemben az a tanítás, amely szerint az ember csupán az embertársához való viszonyulásában hordozza Isten képét, aki Egy, Unus, de

nincs egyedül, nem solitarius (K. Barth tanítása az imago Dei*-ről)

anamnézis gör *anamnészisz: emlékezés*, a nagy úrvacsorai imádság része, melyben a liturgus Jézus megváltói halálára emlékeztet (1Kor 11,24–25); a r. k. és görögkeleti liturgiának kötelező, az evangélikusnak szabad eleme

ananké gör *végzet*, mit kikerülhetetlen sorsszerűség a görög mitológiában

anarchia gör *an-: fosztóképző, arkhé: kezdet, alapelv*, a felépített rendnek radikális tagadásából következő társadalmi stb. állapot

anatéma gör *átok*, **1.** eredetileg az, amit Istennek szenteltek megsemmisítésre, ebből: az a személy, aki ki van átkozva az egyházból, rendszerint tévntanítása miatt; **2.** a kiátkozás formája: anathema sit! (*lat* damnamus: elítéljük), amely már az első évezred zsinati határozatainak zárómondata volt

ancilla Domini *lat szolgáló*, az Úr szolgálóleánya, Máriára vonatkoztatva (Lk 1,38.48)

ancilla theologiae *lat a teológia szolgálója*, középkori felfogás, amely szerint a filozófia a teológia alá van rendelve, mert ez utóbbi a kijelentés hordozója

androcentrikus gör *anér: férfi*, férfi központú

andron gör *anér: férfi*, görögkeleti templomokban a férfiak részére fenn tartott hely

anekdota gör *an-: fosztóképző, ekdidómi: kiad*, **1.** eredetileg kiadatlan, csak közszájon forgó rövid elbeszélés; **2.** csattanós, rövid tréfás történet

angeli boni gör *angelosz: angyal, bonus: jó*, jó angyalok, ellentétben a démonokkal

angelofánia gör *angelosz: angyal, fainó: megmutatkozik*, angyalok megjelenése

angelolatria gör *angelosz*: *angyal*, *latreia*: *imádat*, az angyalimádás helytelen gyakorlata (Jel 22,8–9)

angelológia gör *angelosz*: *angyal*, a szellemi világ lényeiről, különösen az angyalokról szóló tanítás

angelus gör *angelosz*: *angyal*, a hajnali v. esti harangszó elnevezése és az ilyenkor elmondott imádság

angelus interpres gör *angelosz*: *angyal*; *lat interpretor*: *magyaráz*, a látnok mellé szegődött személy, aki magyarázza a különben érthetetlen eseményeket (Dán 10,5; Zak 1,9; Mk 16,5; Jel 17,1)

anglikán egyház angliai protestáns népegyház; a pápa 1534-ben átokbullát bocsátott ki VIII. Henrik angol király ellen, aki ugyanebben az évben egy Rómától független egyházat alapított; az *Act of Supremacy* (1534) a királyt az egyház legfőbb vezetőjévé teszi; liturgikus könyve a *Book of Common Prayer* (1549)

anglikatolicizmus az anglikán egyháznak* a római katolicizmushoz közelítő ága

Angol Lányok az Institutum Beatae Mariae Virginis, A Boldog Szűz Mária intézete névváltozata, *röv* IBMV; a lánynevelésre Mary Ward (1585–1645) által 1609-ben alapított női kongregáció

anikónia gör *eikón*: *kép*, *an-*: *fosztóképző*, a 2Móz 20,4-en alapuló ember-és állatábrázolási tilalom

anima naturaliter christiana *lat természet szerint keresztyén lélek*, *vallfil* Q. S. F. Tertullianus (160–230) tanításán alapuló felfogás, amely szerint az ember lelke természeténél fogva keresztyén → **theologia naturalis**

animatizmus *lat anima*: *lélek*, *életerő*, *valltört* elképzelés, amely szerint a mindenség élettel van tele; az animizmus* első foka

animizmus *lat animus*: *lélek*, *életerő*, *valltört* a természeti vallások hiedelme, hogy a mindenséget a szellemek hatják át, s ezek a természeti jelenségekben működnek

animus *lat* lélek, életerő

annales *lat annus*: *év*, évkönyv

annaták *lat annus*: *év*, a pápai pénztárba befizetett évi járulékok

anniversarium *lat annus*: *év*, *verso*: *forogat*, évforduló

anniversarium defunctorum *lat annus*: *év*, *verso*: *forogat*, *defunctus*: *meghalt személy*, az évnek az a napja, amelyet a r. k. egyházban a gyülekezeti tagok meghalt hozzátartozóik emlékére, halotti misézéssel ünnepelnek

Anno Domini *lat annus*: *év*, az Úr évében, *röv* AD

anno mundi *lat annus*: *év*, *mundus*: *világ*, a világ évében, azaz a világ teremtése óta

anno salutis *lat annus*: *év*, *salus*: *üdvösség*, az üdvösség esztendejében, a keresztyén időszámítás szerinti évben

annunciáták *lat annuntio*: *hírül ad*, olasz eredetű női szerzetesrend, 1501-től a francia forradalomig

annuntiatio *l. Anuntiatio Sanctae Mariae*

Annuntiatio Sanctae Mariae *lat annuntio*: *hírül ad*, r. k. ünnep márc. 25-én, arra emlékezve, hogy az angyal megjelentette Máriának Jézus születését (Mt 1,20; Lk 1,26–33); Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe

anómia gör *nomosz*: *törvény*, *an-*: *fosztóképző*, törvénytelen ség

anonim gör *onoma*: *név*, *an-*: *fosztóképző*, névtelen

a non posse ad non esse *lat posse*: *lehet*, *esse*: *lenni*, *fil* logikai következtetés a lehetetlenből a nem létezésre

anorganikus gör *organosz*: *szerv*, *an-*:

fosztóképző, olyan írásmagyarázati mód, amely egy bibliai szöveget összefüggéseiből kiragadva értelmez

antagónia gör *anti*: ellen, szemben, helyett, *agónidzómai*: igyekszik, *fil* feloldhatatlan ellentét

ante *lat* *előjáró* *acc-szal*, előtt

ante Christum natum *lat* Krisztus születése előtt, *röv* AChN

antelapszárizmus *l.* **szupralapszárizmus**

antemurale christianitatis *lat* *murus*: védőfal, *oltalom* a 15–16. sz.-i török hódítások idején Magyarországot a kereszténység védőjének nevezték

antependium *lat* *pendeo*: lecsüng, a r. k. templomokban az oltár előtti díszes kendő

anti- gör *előjáró* *gen-szal*, **1.** helyett, valaki képviselőében; **2.** gyanánt, valamiként; **3.** *átv* szemben

anticipáció *lat* *elővétele*, *előlegezés*, főleg az eszkatologikus öröm elővétele

antifóna gör *foné*: hang, **1.** a zsoltárokat bevezető és befejező keretvers; **2.** a pap, a kórus v. a gyülekezet váltogató, felelgető éneklése

antifonárium gör *foné*: hang, r. k. egyházi énekeskönyv v. énekgyűjtemény

antijudaizmus vallásilag megalapozott zsidóellenesség

antiklerikalizmus *lat* *clerus*: papság, a felvilágosodásban gyökerező és a 19. sz. végén kibontakozó irányzat, amely az egyház politikai, kulturális befolyása ellen küzdött

Antikrisztus gör **1.** az Úsz-ben a magát Krisztusnak hirdető, a keresztényeket elámitó, Istennek ellenszegülő személy (1Jn 2,18.22; 4,3; 2Jn 7); **2.** megszemélyesítve: a történelem istentelen alakja

antilyquena gör *olyan dolgok, amelyeknek ellentmondtak*, az óegyházi nyelvhasználatban olyan iratok, ame-

lyeknek a kánonba való felvétele ellen tiltakoztak

antinómia gör *nomosz*: törvény, *fil* ellentmondás

antinomizmus gör *nomosz*: törvény, **1.** *ált* felfogás, amely minden erkölcsi törvényt visszautasít; **2.** irányzat, amely az ószövetségi törvény érvényességét tagadja a kegyelem, a Lélek, a szabadság v. az evangélium alapján

antiochiai iskola *a szír Antiochia városról*, arisztotelészi gondolkozást követő keresztény iskola a Kr. u. 3–5. sz.-ban; tagjai a történelmi-grammatikai írásmagyarázatot vallották és gyakorolták, ellentétben az alexandriai iskola képviselőivel; alapítója Antiochiai Lukianosz (240–312), akinek szubordinációs logosz-krisztológiája az arianizmust*, egyik későbbi képviselője, a Tarszusi Diodórosz (?–393) a nesztorianizmust készítette elő → **alexandriai iskola**, → **nesztoriánusok**

Antiquitates Iudaicae *lat* *Zsidó Régiségek*; gör *Judaiké Arkhaiologia*, a zsidó Josephus Flavius (Joszéf ben Matitjáhu, 37 k.–100 k.) 20 könyvből álló történelmi műve Izrael népéről, amelyhez pogány forrásokat is felhasznált; célja, hogy a rómaiakkal is megismertesse és elfogadtassa a zsidó értékeket

antisztesz gör *anti*: szemben, *hisztémi*: állít, egyházi előjáró, tiszttségviselő a r. k. egyházban

antiteosz gör *anti*: szemben, *ellen*, *theosz*: Isten, sátán, az Istennel ellenkező gonosz

antitrinitáriusok gör *anti*: ellen; *lat*, *trinitas*: háromság, a Szentháromságról szóló tanítást elvetők; a reformáció szélsőséges irányát valló, a 16. sz.-ban alakult erdélyi egyház, 1600-tól: unitáriusok*

antitüposz gör *tüposz*: minta, másolat,

példa, egy eredeti, valóságos dolog, személy megfelelő másolata, pl. az ósz-i sátor szentélye a menny ~a (Zsid 9,24)

antropocentrizmus gör *kentron* > *lat centrum*: központ, **1.** ált szemlélet, amely szerint az ember a világmindenség központja; **2.** *teol* emberközpontúság az istenközpontúság helyett

antropológia gör *logosz*: *beszéd, tudomány*, **1.** ált az emberi természet adottságaival foglalkozó tudomány; **2.** *teol* a Biblia, v. az ezen alapuló teológia tanítása az emberről

antropomorf gör *morfé*: *alak*, Isten emberi alakkal és tulajdonságokkal felruházó gondolkozás

antropopátizmus gör *pathosz*: *szenvedély*, szemlélet, amely szerint Istennek emberi indulatai vannak: örül, haragszik, megbán stb.

antroposz gör *anthroposz*, ember

antropozófia gör *szófia*: *bölcsesség, vallfil* a teozófia* egyik válfaja, melyet Rudolf Steiner (1861–1925) fejlesztett tovább; tanítása: az emberben egy éteri és egy asztráltest van, s titokzatos erők, magasabb rendű tudás birtokosa; az ~ban keresztényen és távol-keleti tanítások keverednek

Anu bab, mit, valltört sumer eredetű babiloni istenség, az ég istene; Enlil-lel* és Eaval* a babiloni hármas istenség

aorisztoosz gör *an*: *fosztóképző, horidzó*: *meghatározó*, a görög igeragozásban az elbeszélő múlt időnek sajátos formája

apage satanas gör *apagó*: *elvezet, sokszor elítéltet kivégzésre, távozz, sátán!*

apát szerzetesrend főnöke

apátia gör *apatheia*: *szenvedélymentesség*, **1.** *fil* főleg a sztoikusok által hirdetett közömbös, minden szenvedélytől mentes magatartás; **2.** *teol* Isten változhatatlansága, szenvedélymentessége

Aphrodité mit a szerelem és a szépség istennője a görög mitológiában; a rómaiaknál: Vénusz*

apisz gör *bika*, valltört szentnek tartott bika az egyiptomi vallásban

apo gör *előljáró gen-szal*, -tól, -től; -ból, -ből; -ről, -ről

apodiktikus gör *a dik- többől*: *igaz*, **1.** kétségbevonhatatlan, szükségszerű; **2.** *fil* logikai szükségszerűsége alapján

apodipüon gör *deipnon*: *étkezés, vacsora*, vacsora utáni, lefekvés előtti istentisztelet a görögkeleti egyházban

apofatikus gör *apofatikosz*: *tagadó, negatív*, teológiai gondolkozás jelzője, mely szerint Istenről nem állíthatunk semmit, rá nézve csak a tagadások igazak; első megfogalmazása Nüsszai Gergely (330 k.–395 k.) *Mózes élete* c. művében jelenik meg

apoftegma gör *apofthengomai*: *ünnepélyesen kihirdet*, olyan rövid, bölcs mondás, főleg az evangéliumokban, amely másodlagos keretek között jelenik meg

Apoftegmata patrum gör *apofthengomai*: *ünnepélyesen kihirdet*; *lat pater*: *atyá*, *Az atyák mondásai* c., a 4–5. sz.-ban keletkezett mű, amely keleti szerzetesek bölcs mondásait tartalmazza

apografé gör *grafé*: *írás*, a népszámlálás kezdetekor történő összeírás (Lk 2,2); latinul: *census**

apokalipszis gör *kalimma*: *lepel, apokalipszisz*: *felfedés*, **1.** kijelentés; **2.** Jelenések könyve, ennek első szava → **reveláció**

apokaliptika gör *apokalipszisz*: *felfedés*, **1.** a világvég rendszerint katasztrófikus szemlélete főleg a késői judaizmusban*, és ennek sajátos irodalmi műfaja; **2.** a világvéggel foglalkozó írások összessége

apokatasztaszisz tón pantón gör *hely-*

reállítás, pasz: minden, az ApCsel 3,21 (újáteremtetnek mindenek) alapján, Ori-genésztől (185 k.–254 k.) származó tév-tanítás, amely szerint az utolsó ítéletben az egész teremtett világ üdvösségre jut

apokrif iratok gör *apokriiptó: elrejt, a Kr. e. 200 – Kr. u. 100 között keletkezett, tartalmilag és műfajilag a Bibliához lazán kapcsolódó, elbeszélő, tanító és apokaliptikus jellegű iratok, amelyek száma a felfedezésekkel állandóan nő; a kifejezés mást jelent a római katolikusoknál és mást a protestánsoknál; 1. a r. k. egyház azokat az iratokat sorolja ide, amelyek még átmenetileg sem tartoztak soha a kánonhoz; *őszövetségi*ek: Jubileumok, Ezsdrás 3., Makkabeusok 3. könyve, Ádám és Éva élete, Jób végrendelete, Ariszteász levele (elbeszélőek), Tizenkét pátriárka testamentuma, Salamon zoltárai, Manassé imája, Makkabeusok 4. könyve (tanítóak), Énókh könyve, Mózes mennybe vitele, Báruk, Ábrahám, Illés apokalipszise (apokaliptikusok); *újszövetségi*ek: a héberek, az ebioniták, Péter, Fülöp, Nikodémus evangéliuma, Péter, Pál, András, János, Péter és Pál, Tamás, Mátyás, Barnabás cselekedetei, Péter, Pál, Tamás és István, János, Mária apokalipszise; 2. a protestánsok ide sorolják az *Ősz-gel kapcsolatos* következő írásokat: Makkabeusok 1–2., Ezsdrás 3., Judith, Tóbiás, Jézus, Sírák fia, Bölcsesség, Báruk könyve, Manassé imája, Jeremiás levele, Eszter-toldalékok és Dániel-toldalékok és az *Úsz-gel kapcsolatosokat*: Péter, Fülöp, a nazarénusok, az ebioniták evangéliuma, Jakab protoevangéliuma, András, Barnabás, Mátyás, Pál, Péter és Pál, Tamás cselekedetei → **deuterokanonikus könyvek**, → **pseudoepigrafikus iratok***

apollinarizmus Apollinariosz (315 k.–

392 k.) püspök tanítása, aki tagadta Jézus emberi lelkét; a Konstantinápolyi Zsinat (381) tévtanításnak minősítette

Apollón mit ókori görög napisten, a művészetek, a jóslás, a gyógyítás védnöke

apologetika gör, *apologia: védekezés, védőbeszéd*, a fundamentális teológiához*, illetve a rendszeres teológiához tartozó tudományág a keresztyén hit védelmére

apológia gör *védekezés, védőbeszéd*, 1. védőbeszéd, védőirat; 2. *Apologia confessionis nostrae* címmel védte meg Ph. Melancthon (1497–1560) a *Confessio Augustanát** 1530. szept. 22-én

apolütrózis gör *apolütrószisz: kiváltás, válság, megváltás*

aporia gör *bizonytalanság, fil bizonytalanság, nehézség* a gondolkozásban

a posteriori lat *posterior: következő*, 1. *fil* a tapasztalatokból következtetett megállapítás, ítélet; 2. utólagos, utólagosan

apostol gör, *aposztelló: küld*, Jézus 12 tanítványa és Pál

apostolátus gör *aposztolosz: apostol*, apostoli küldetés

apostoli atyák gör *aposztolosz: apostol*, a keresztyén teológiai irodalom első képviselői a Kr. u. 2. sz. végéig; fennmaradt irodalom: Barnabás levele, Római Kelemen két levele a korinthusiakhoz, Ignác, antiochiai püspök hét levele, Polikarposz, szmimai püspök levele, névtelen szerző levele Diognétoszhoz, Hermas Pastora, Papiasz iratának töredékei, Didakhé

apostoli dekrétum l. **apostoli konvent**

apostoli konstitúció lat *constitutio: rendelkezés*, az egész r. k. egyházra vonatkozó pápai rendelkezés

apostoli konvent lat *conventum: megállapodás*, az ApCsel 15-ben leírt, 48/49-ben, Jeruzsálemben tartott gyűlés

(konciliumnak is nevezik), amelyen részt vettek Pál, Barnabás és a jeruzsálemi gyülekezet képviselői; a noéi törvények (1Móz 9) alapján hozott, apostoli dekrétumnak is nevezett határozatok szerint a pogányokból lett keresztyéneknek nem kell a mózesi törvények ceremóniális részét betartaniuk, főleg nem kell körülmetélniük, de tartózkodniuk kell a bálványoktól, a paráznaságtól, a fulva holt állattól és a vértől; ez nem őstípusa a 160-tól kezdődő egyházi gyűléseknek, s kérdéses a jeruzsálemi zsinat elnevezés is

Apostolikum, Credo* Hiszekegy; a Kr. u. 2. sz.-ban megfogalmazott, trinitárius felépítésű hitvallás; nevét onnan kapta, hogy tévesen a 12 apostolra vezették vissza

apostoli szukcesszió *lat successio: egymásutániség, utódlás*, az apostoli tisztség jogutódlásának elve, amelyen a r. k. egyházban a pápai intézmény alapul; a görögkeleti egyházakban az apostoli tisztséget a püspökök adják át kézzel, a későbbi pátriárkatusi, érsekségi egyházszervezet nem változtatott az ~ püspöki mivoltán

Apostoli testvérek 13–14. sz.-i eretnekmozgalom, amely támadta az egyre gazdagabbá vált egyházat; elindítója Gherardo Segarelli pármai kézműves, akit 1300-ban, követőjét Pareta Calvót 1307-ben máglyán égtek el

aposztata *gör afisztémi: eltántorodik*, hitehagyott; eredetileg az, aki a keresztyén hitet elhagyta és újból pogány lett; a r. k. egyházban az, aki a keresztyén hitet nyilvánosan megtagadja v. fogadalmát nem teljesíti

apoteózis *gör megistenülés*, **1.** az embernek isteni magasságokba való felemelkedése; **2.** *átv* irodalmi művek végén a hős felmagasztaltatása → **deificatio**

apparátus *lat apparatus: eszköz*, **1.** *ált* magyarázó jegyzetek tudományos műhöz; **2.** *teol* a Biblia héber és görög szövegére utaló, rendszerint a lap alján található jegyzetanyag, amely főleg a szövegvariánsokat adja

appendix *lat adalék, függelék* írásművek végén, kiegészítésként

applica te ad textum! *lat applico: alkalmaz, textus: szöveg*, alkalmazkodj a szöveghez!

applica textum ad te! *lat applico: alkalmaz, textus: szöveg*, alkalmazd magadra a szöveget!

applicatio *lat alkalmazás, homiletikai** elv: a bibliai szöveg alkalmazása a gyülekezeti helyzetre, az explicatio* utáni lépés

approbatur *lat approbo: jóváhagy*, a r. k. egyház nyomtatási engedélye kéziratokon

a priori *lat prior: előbb, az előbbi*, **1.** előzetesen, eleve; **2.** *fil* a tapasztalatot, tényeket megelőző

apszis *gör apszida: ív*, a templom főhajóját félkör alakban lezáró rész, amelyben a szentély áll

Aquila-szöveg az Ósz egyik görög fordítása, amely Origenész (185 k.–254 k.) hexaplájának* és tetraplájának* egyik oszlopa

arabisztika az arab népek műveltségének, nyelvének, irodalmának kutatása

aramizmusok arám nyelvi jellegzetességek a bibliai héberben v. görögben

arám nyelv sémita nyelv, amely kezdetben szír–palesztin kultúrterületen volt honos, majd az egész ókori Közel-Keleten elterjedt, úgyhogy Kr. e. 600 körül a Kánaán és Egyiptom* közötti területen ez volt a diplomáciai nyelv; nyugati ágának irodalmi terméke többek között a palesztinai Talmud*, a keletinek a babiloni Talmud; az Ósz-ben ~ű szöve-

gek: Ezsd 4,8–6,12; Dán 2,4–7,28; Jer 10,11; Jézus idejében a zsidók ~en beszéltek, az Úsz-ben egypár ~ű szó van: effata, tálita kumi, maran atha; ma a nesztoriánusok* (keleti ~) és a jakobiták* (nyugati ~) istentiszteleti nyelve

arbitrium *lat elhatározás, ítélet, elhatározás* képesség → **liberum arbitrium**, → **servum arbitrium**

arch-, archi- gör *arkhé: kezdet*, szóösszetételek első v. utolsó tagjaként valaminek a kezdetét, első tagját, őselemét, régiségét, fő mivoltát jelenti

archaikus gör, **1.** ősi, őskori; **2.** régies, elavult

archeográfia gör *arkhé: kezdet, grafé: írás*, régi, forrásértékű iratok feldolgozásának módszere

archeológia gör, régészet

archetípus gör *tüposz: minta, példa*, valaminek az ősképe, szimbóluma, eredeti, első formája

archidiaconus gör *diakonosz: szolga*, a püspök mellett álló diakónusok* vezetője, aki egyes esetekben a püspök helyett intézkedik; kezdetben mindenütt a keresztyén egyházban, majd csak a r. k. és a görögkeleti egyházban

archidioecesis újgörög *diokészisz: 1. kormányzás, 2. kerület, megye*, a görögkeleti egyházban: érsekség, amely több egyházmegyét foglal egybe, s élén egy, a püspöknél nagyobb joghatású főpap áll

archiepiszkoposz gör *episzkoposz: felvigyázó, püspök*, érsek

archiepsz gör *hierosz: pap*, főpap

archimandrita gör *mandra: zárt tér, kolostor*, egy v. több kolostor élén álló, fegyelmi joghatású egyházi személy a görögkeleti egyházban

archiszünagógosz gör *szünagógé: zsinagóga*, a zsinagóga előjárója (Mk 5,22)

archívum 1. levéltár; **2.** irattár

areopágíták gör *Arész: hadisten, pagosz: domb*, az Areopagita Dionüsziosz (ApCsel 17,34) követői Kr. u. 500 körül, akik az egyházi tanítást újplatonikus misztikával keverték

Areopagosz gör *Arész: hadisten, pagosz: domb*, az Arész-domb Athénben, szemben az Akropolisszal, ahol a bíróság fóruma ülésezett; az areopagítész törvényszéki ülnököt jelentett (ApCsel 17,19,22)

Arész mit a háború istene a görög mitológiában; a rómaiaknál: Mars*

argumentum a contrario *lat argumentum: érv, bizonyíték, contrarius: ellenkező*, az ellentét alapján álló bizonyíték

argumentum ad hominem *lat argumentum: érv, bizonyítás, homo: ember*, nem a vita tárgyára, hanem a vitatárs személyére vonatkozó érv

argumentum ad veritatem *lat argumentum: érv, veritas: igazság* az igazságot szem előtt tartó érvelés

argumentum baculinum *lat argumentum: érv, bizonyítás, baculum: bot*, erőszakérv

argumentum e silentio *lat a hallgatás az érv*, indirekt bizonyíték, ami abból ered, hogy az író v. beszélő elhallgat egy tényt

argumentum ex contingentibus mundi *lat argumentum: érv, contingo: kapcsolatban van, mundus: világ, vallfil a világ arányosságából következő Isten-igazoló érv* Aquinói Tamásnál (1225 k.–1274)

argumentum ex motu *lat argumentum: érv, motus: mozgás, vallfil a mozgásból következő Isten-igazoló érv* Aquinói Tamásnál (1225 k.–1274)

argürion görög pénz (Mt 26,15), a sékellel* azonos értékű, kb. 1,5 EUR

arianizmus Arius v. Areiosz (260 k.–336 k.) alexandriai presbiter tanítása ar-

ról, hogy a Fiú nem egylényegű (homousziosz) az Atyával, csupán hasonló hozzá (homoiuziosz); a Niceai Zsinat (325) az ~t eretnekségnek nyilvánította
Ariszteász levele kb. Kr. e. 130–100-ban keletkezett pszeudoepigrafikus* irat, szerzője Ariszteász leírja Philokratésnek, hogyan keletkezett a Septuaginta*

Arithmoi gör számok, Mózes negyedik könyvének neve a Septuagintában*

árja szanszkrit **1.** az indoeurópai nyelvcsalád indiai és iráni ága (nem az egész nyelvcsaládra vonatkozik); **2.** nem zsidó

árkád fr arcade: ívsor, pillérek v. oszlopokon nyugvó boltív

arkangyal gör arkhé: kezdet, főség, angelos: angyal, főangyal: **1.** a Bibliában (1Thessz 4,16; Júd 9); **2.** a r. k. angelológia* szerint az angyalok hierarchiájának legfelső fokán hárman állnak: Mihály (Júd 9; Jel 12,7), Gábrriel (Lk 1,19.26) és Rafael (csak az apokrifokban)

arkhé gör kezdet

Armageddon héb har: hegy, Megiddó: hegység Izráelben, sok csata színhelye, a gonosz és a jó végső küzdelmének helye (Jel 16,16); az ó- és úsz-i jelentéseket összekapcsolva, a jehovisták az utolsó ítélet színhelyeként jelölik meg

arminiánusok Arminius Jacobus (1560–1609) holland teológusról elnevezett párt, majd felekezet tagjai, akik tagadták, hogy az üdvösség egyedül Isten elve végzésétől függ; 1610-ben kiváltak a holland ref. egyházból; ez ellen az egyház a Dortrechtli Zsinaton* (1618–1619) fogalmazta meg öt cikkelyben a predestinációról szóló tanítást; magukat remonstránsoknak nevezték (lat, monstro: mutat, előír)

arnoldisták 12. sz.-i eretnekmozgalom, amelyet Bresciai Arnold (1100 k.–

1155) indított az elvilágiasodott papság ellen; a II. Lateráni Zsinat 1139-ben elítélte, majd 1155-ben mint eretnekeket kivégezték őket

artes liberales l. **septem artes liberales**
articuli fidei fundamentales lat *articulus: rész, szakasz, fides: hit*, a hit alapvető cikkelyei, melyek ismerete szükséges a boldogsághoz, és amelyekben nem szabad kételkedni

articuli fidei secundarii lat *articulus:*

rész, szakasz, másodrangú hitcikkelyek

articuli mixti lat *articulus: rész, szakasz*, vegyes hittételek

articulus stantis et cadentis ecclesiae lat *articulus: rész, szakasz, statuo: elhatároz, cado: elesik*, az a hitcikkely, amellyel az egyház áll v. bukik, főleg a kegyelemből való megigazulás tanára vonatkozóan

as római pénz, gör asszarion (Mt 10,29; Lk 12,6); 1 as = 1/16 dénár; kb. 2,5 cent

ascensio Domini lat *ascensio: felmenetel*, a mennybemenetel ünnepe

Aséra, Astarté valltört kanaánita istennő, illetve az őt megjelenítő, valószínűleg fából készített kultusz tárgy; a Baal*-kultusszal együtt többször fenyegette Izráel hitét

askenázik héb *Askenáz Jáfet egyik unokája (1Móz 10,3)*, a szefárdokkal szemben olyan zsidók, akik Németországban éltek a középkorban, onnan a középkor végétől Kelet-Európába (Lengyelországba, Oroszországba stb.) mentek; a fogalom ezeknek a zsidóknak a kultúrájára és életstílusára is vonatkozik; nyelvük a jiddis*, egy héber betűkkel írt, régies német nyelv, amely héber, arám, német, szláv szavakat is tartalmaz → **szefárdok**

Asmódi perzsa > héb, **1.** a zsidó legendákban a csábítás és a harag szelleme; **2.** ált a gonosz megtestesítője

aspektus *lat adspectus: tekintet, külső megjelenés*, a cselekvés lefolyásának valamilyen mellékkörülményét kifejező igealak

aspersio *lat adsperso: meghint, meghintés*, a leöntés és bemeztetés mellett a keresztség kiszolgáltatásának egyik formája → **immersio**, → **infusio**

ASS I. Acta Apostolicae Sedis

assesor *lat támogató*, szentszéki ülnök a r. k. egyházban

assistentia *lat adsisto: valaki mellett van*, segédkező papság a r. k. és görögkeleti istentiszteleten

assumptio carnis *lat assumo: felvesz, caro: hús*, Krisztus Mária méhében magára vette az emberi hústermészetet

assumptio Mariae *lat assumo: felvesz*, a r. k. egyház 1950-ben alkotott dogmája, mely szerint Mária testileg felment a mennybe; XII. Pius pápa 1950. nov. 1-jén hirdette ki a *Mumificentissimus Deus* bullában → **Mária mennybemenetele**

Assumptio Mosis *lat assumo: felvesz, pseudoepigrafikus** (r. k.: apokrif*) irat

assunta *lat assumo: felvesz*, Mária mennybemenetelét ábrázoló kép

aszebeia *gör a-: fosztóképző, szebosz: istenfélő, istentelenség*

aszteitás *lat esse a se: magától létel, vallfil* Istenre vonatkoztatva, az ő függetlensége, szabadsága, szentsége

aszindeton *gör a-: fosztóképző, szünderó: összeköt, fosztóképzővel, nyelvt a köztiszók elhagyása*

aszkézis *gör aszkészisz: gyakorlás*, az erkölcsi tökéletesség elérése önsanyargatás, az élet örömeiről való lemondás által; a szó az Úsz-ben nem fordul elő

Aszklépiosz *mit a gyógyítás istene* az ókori görögöknel; latinosan: Aesculapius

Aszma *gör ének*, az Énekek énekének neve a Septuagintában*

asszírok a régi Közél-Kelet nagybirodalmának, Asszírriának a lakói; a birodalom Kr. e. 880–612 között a Tigris és az Eufrátesz felső folyásánál állt fenn; nyelvük az akkád babiloni nyelvnek egyik dialektusa; uralkodói közül V. Szalmanaszár ostromolta Samáriát, majd utóda, II. Szárgon elfoglalta (Kr. e. 722) és Izráelt megsemmisítette; fia, Szankhérib Jeruzsálem ellen támadt, de nem tudta bevenni (2Kir 18–19. rész)

aszteriszkus *újgörög aszteriszkosz: csillagocska*, ókori szövegekben csillagocskával hívták fel a figyelmet a kiemelendő részre

asztrális vallás *gör asztér: csillag, valltört* a csillagokat, bolygókat istenként tisztelő vallás

asztrológia *gör asztér: csillag*, a csillagok állásából történő jóslás, következtetés az emberi sorsokra; áltudomány

aszurák *szanszkrit, mit* a brahmanizmusban* az istenekkel harcoló démonok

asztronómia *gör asztér: csillag, nomosz: törvény*, csillagászat, az égitestekkel foglalkozó tudomány

atanaszia *gör a-: fosztóképző, thanatosz: halál*, halhatatlanság

atanazium *l. Symbolum Athanasianum*

atarxia *gör szenvedélytelenség, nyugalom, fil* szenvedélymentes lelki nyugalom, főleg a sztoikusoknál

ateizmus *gör a-: fosztóképző, theosz: Isten, fil* minden transzcendens* lénynek, így Istennek a létezését is elutasító irányzat, Isten nélkül valók: atheoi (Ef 2,12b)

ateizmus-vita *gör atheoi: Isten nélkül valók*, vita 1798–1799-ben Isten létezéséről, amely az ateistáknak J. G. Fichte (1762–1814) elleni érvelésével indult el

Athenaeum gör *Pallasz Athénéról**, **1.**

Athéné görög istennő temploma; **2.** az ókorral foglalkozó tudományos társaságok és folyóiratok gyakori elnevezése

Athéné *l. Pallasz Athéné*

Athosz-hegyi kolostorok görögkeleti kolostorkörzet a görög Kalkidiké félszigeten

Atlasz mit, az égboltot tartó óriás a görög-római mitológiában

atomisztika gör *atomosz: oszthatatlan, fil* Leukipposzal (Kr. e. 5. sz.) és Démokritoszal (Kr. e. kb. 460–370) megindult tanítás és irányzat, amely szerint az anyag oszthatatlan részecskékből, atomokból áll, a világegyetem pedig az atomok egységes szerkezetű

átrium *lat nagy terem, az ókeresztyén bazilika* nyitott udvara*

atticizmus *Athén városáról, nyelvt* az attikai görög nyelvjárásra jellemző nyelvi v. stilisztikai sajátosság

attributa ecclesiae *lat attributum: jelző, az egyházat jelző lényegi tulajdonságok*

attribútum *lat attributum: jelző, fil* a dolgok lényegi, megmaradó tulajdonsága, szemben az akcenciával*

atritio *középlatin töredelem, a skolasztika szerint csupán a büntetéstől való félelemből fakadó bűnbánat, amely elégtelen az üdvösségre*

auctor *lat szerző*

auctoritas *lat tekintély, hatalom, befolyás, az egyházatyák középkori megnevezése*

auditio *lat hallomás, Isten kijelentésének a hallás útján történő átvétele → visio*

auditor *lat meghallgató, valakinek a barátja, a Vatikán egyes tisztviselőinek címe*

augmentum gör *aixxanó és lat augeo: gyarapít, nyelvt előképző; a görög*

nyelvben a szó elé helyezett nyelvi elem; van szótagos és idői ~

Augsburgi béke az 1555. szept. 25-én, Augsburgban megkötött vallásbéke, melyben kimondták, hogy a fejedelem uralkodásának a területén az alattvalók a fejedelem vallását követik → **cuius regio, eius religio**

Augsburgi Hítvallás *l. Confessio Augustana*

Augsburgi interim *lat interim: közben, 1548-ban kiadott birodalmi törvény, amely az evangélikusoknak ideiglenesen megengedte a laikus kehelyhasználatot és a papok házasságát*

Augsburgi Közös Nyilatkozat a Lutheránus Világszövetség és a Római Katolikus Egyház között, 1999. okt. 31-én létrejött egyezség a megigazulásról szóló keresztyén tanítás kérdésében; a Nyilatkozat kimondja, hogy a két fél között fennálló tanításbeli különbségek nem gördítenek akadályt a megigazulásra vonatkozó alapvető hitbeli egyetértés útjába, s e különbségeknek többé már nincs egyházmegosztó erejük

augur *lat madárjós, valltört* jós a rómaiaknál, aki a madarak repüléséből, csicseregéséből, csipéséből mondta meg a jövőt

aula *lat palota udvara, 1.* az ókeresztyén templomok előudvara és középhajója; **2.** r. k. püspöki, érseki udvar

aureola *lat aureolus aranyból levő, Isten v. a szentek képi ábrázolásában a fej körül aranylós dicsfény*

Aurora mit a hajnal istennője a római mitológiában; a görögöknél: Eosz

aut-, auto- gör *autosz: ő maga, szavak kezdetén: ön-, maga-*

autarkia gör *autarkeia: önellátás, fil* olyan állapot, amelyben az ember nem szorul rá senkire (autarkész: önellátó,

Fil 4,11); a sztoikusok* szerint az élet célja

autenticitás gör *tithémi*: *tesz*, 1. hitelesség; 2. a relikviákat igazoló okirat eredetisége

autochton gör *tiktó*: *szül*, őslakos

autodafé lat *actus fidei*; *sp autos-da Fé*: *a hit cselekedetei*, az inkvizíciós ítéletnek nyilvános kihirdetése és végrehajtása

autokefál gör *kefalé*: *fej*, önálló, saját pátriárkával rendelkező, más egyháztól nem függő görögkeleti egyház

autokrata gör *kratosz*: *uralkodás, erő-kifejtés*, korlátlan hatalmú uralkodó, zsarnok

autonóm gör *nomosz*: *törvény*, önmagának törvényt szabó, mástól független → **heteronóm**

autonómia gör *nomosz*: *törvény*, öntörvényűség, függetlenség

autoritás v. **auktoritás** lat *auctoritas*: *hitelesség, tekintély*, olyan, egy közönség által hitelesített tekintély, amely az egyén hite fölött van és azt megköti; a Biblia egyedüli ~át a reformátorok a

sola Scriptura elvben fogalmazták meg → **Solus Christus, sola gratia, sola Scriptura**

áv héb az izraeli naptár ötödik hónapja (július-augusztus)

Ave Maria lat *ave*: *üdvözlégy*, r. k. imádság és ennek megzenésített formája; Gábrriel angyal és Erzsébet szavaiból van összetéve (Lk 1,28)

Ave Maria testvérek I. szerviták

axiológia gör *axiosz*: *méltó, egyenértékű*, *fil* az értékekről szóló tan, az értékek minden egyébtől független vizsgálata

axióma gör *axioó*: *érdemesít, méltóvá tesz*, *fil* tapasztalatokon nyugvó sarkigazság, amelyből egy tudományos elmélet összes állításai levezethetők, de amelyet maga az elmélet nem igazol

azilium lat *asylum*: *menedékhely*, menedékváros Izráelben, ahova az akaratán kívül embert ölő menekülhetett (2Móz 21,13; 4Móz 35,9–34; 5Móz 19,1–3; Józ 20)

Azrael arab *mit*, *valltört*, az iszlám mitológiában a halál angyala

B

Baal közös sémi: *férj, úr*, *valltört* bika alakban ábrázolt föníciai, kánaáni istenség; a Jáhveh-kultusz megrontója (Bír 6,25; 1Kir 16,31; 18,20–40)

Bábel *akkád* *babili*: *isten kapuja* a Babiloniai Birodalom fővárosának héber neve; az Úsz-ben Babilon, az egykori birodalomra v. a városra vonatkozik (Mt 1,11.12.17; ApCsel 7,43; 1Pt 5,13; Jel 14,8; 16,9; 17,5; 18,2.10.21)

Babilónia nagybirodalom Kis-Ázsiában (Kr. e. 1894–538) a Tigris és az Eufrátesz között, nevét fővárosáról, Bábelről* kapta, lakói sémiták; a terület

Kr. e. kb. 2000-ig a sumerok és az akkádok uralma alatt volt; a birodalom hatodik uralkodója Hammurápi (Kr. e. 1728–1686) megerősíti a birodalmat és törvényt ad népének; az újbabiloni birodalom uralkodója, Nabukadneccar v. Nabukodonozor 586-ban elfoglalta Júdát és lerombolta Jeruzsálemet → **Hammurápi Kódex**

babizmus arab *bab*: *kapu*, *vallfil* 19. sz.-i mozgalom az iszlámban*, tagjai a *Korán** egyes kijelentéseinek spiritualizált magyarázatát adták, s szociális követelésekkel léptek fel

Bacchus *mit* a bor, a mámor istene a rómaiaknál, a görögöknél: Dionüszosz

bahái vallás *valltört* Mirza Huszein Ali (Bahá Alláh) 19. sz.-i mohamedán gondolkodó tanítása az emberiség egységéről, a világbékéről és a végső isteni kijelentésről; a világon mintegy 4,5 millió követője van

bajanizmus M. Bajus (1513–1589) nevére elnevezett, az A. Augustinus (354–430) tanításán alapuló irányzat a r. k. egyházban, amely előkészítette a janzenizmust*

banezianizmus D. Báñez (1528–1604) Domonkos-rendi* szerzetesről elnevezett tomista mozgalom a r. k. egyházban

baptisták *gör baptidzó: keresztel, 1.* Angliában, a 12. sz.-ban keletkezett szekta, tagjai csak a felnőttkeresztséget ismerték el; **2.** neoprotestáns egyház, először Észak-Amerikában, majd a többi földrészen is; a Baptista Világszövetség Londonban, 1905-ben alakult meg; a baptista egyház tagja az Egyházak Világtanácsának; jelenleg a világon mintegy 60 millió baptista él, a megkeresztelték száma kb. 30 millió

baptisztérium *gör baptidzó: keresztel, keresztelőkápolna*

Bar Kochba-felkelés az utolsó zsidó szabadságharc, amelyet Bar Kochba vezetett a rómaiak ellen, Kr. u. 134–135-ben; ennek következtében Jeruzsálem néhány hónapig zsidó uralom alá került

Barmeni Nyilatkozat a lutheránus, ref. és uniós keresztyének közösen kiadott teológiai nyilatkozata, melyet Barmen városában fogalmaztak meg 1934. máj. 29–31-én; az elfogadók állást foglaltak minden olyan tévtanítás ellen, amely nem a Jézus Krisztusba vetett hitből ered; így a „német keresztyének” ellen is; első tétele: Jézus Krisztus Istennek egyedül érvényes Kijelentése

bar-micvá *héb bar: fiú, micvá: parancsolat*, a törvényben jártassá vált, 13. életévét betöltött zsidó ifjú; a liberális-reformált zsidóknál* ez a leányokra is érvényes, nevük bat-micvá (*héb, bat: leány*); a ~ fel van véve a zsidó közösségbe, és vállalnia kell a vallási felelősséget

barokk *portugál*, időben a reneszánsz stílust követő művészeti irányzat 1600–1750 között; mozgalmasság, gazdagság, pompa, ünnepélyesség jellemzik

Bártfai Biblia a Vizsolyi Bibliának* (1590) a felvidéki Bártfán (ma: Szlovákia), 1607-ben megkezdett, de félbemaradt kiadása

Báruk Apokalipszise 1. a szír ~ kb. Kr. u. 130-ban keletkezett pseudoepigrafikus* (r. k.: apokrif*) irat; a zsidóknak Kr. u. 70 után kialakult helyzetével foglalkozik; **2.** a görög ~ 130–250 között keletkezett, tartalma az előbbiéhez hasonlít: Báruk látomás által vesz kijelentést és közli intelmek formájában népevel

Báruk Könyve ósz-i apokrif (r. k. deuterokanonikus) irat, szerzője magát Jeremiás kortársának nevezi, de valószínűbb a jóval későbbi keletkezés; bűnvalló imádságot, tanító költeményt, panaszdalt és vigasztaló éneket tartalmaz → **apokrif iratok**, → **deuterokanonikus könyvek**

Baszileión *gör baszileüs: király*, Sámuel 1–2. és a Királyok 1–2. könyvének neve a Septuagintában*

bat ósz-i űrmérték, folyékony anyagok részére (1Kir 7,26); 36,9 l, 1 ~ = 0,1 kór*; Úsz: batosz (Lk 16,6), azonos a görög metrézéssel* (Jn 2,6)

bat-micvá l. bar-micvá

battológia *gör battalogoé: fecseg, szaporítja a szót*, sokbeszédűség az imádkozásnál (Mt 6,7)

bazilika gör *baszilikosz*: királyi, athéni csarnok az ókori görögöknél, a király trónjával; majd általában bírósági tárgyalásokra és kereskedelmi ügyletek lebonyolítására használt épület; a Kr. u. 4. sz.-tól keresztyén istentiszteleti hely: téglalap alapú épület, amelyet párhuzamos oszlopsorok több hajóra osztanak, ezt keleti oldalán egy félkör alakú apszis* zárja; a bizánci építészetben a templom főhajóját egy kereszthajó metszette, amely fölé kupolát emeltek

baziliták Nagy Baszileiosz (329 k.–379) egyházatyáról elnevezett görögkeleti szerzetesrend

Bazilius liturgiája Nagy Baszileiosz (329 k.–379) által bevezetett eucharisztikus istentisztelet Keleten, a 11. sz.-ig

bázisgyülekezetek gör *baszisz*: alap, egyházi, egyházközségi alapon működő, részben az egyházi vezetéstől függetlenséget igénylő kis gyülekezetek, amelyek tevékeny egyházi és társadalmi munkát végeznek

beatifikáció lat, *beati*: boldogok, eljárás, amellyel a r. k. egyház a boldogok sorába emel valakit

beginák holland *beggaert*: kolduló, kolostori szabályok szerint élő, beteggondozói női közösség Hollandiában és Alsó-Rajna vidékén

beliál v. **beliár** héb *hasznon nélküli*, főleg a ~ fiaik kapcsolatban fordul elő: a gonoszság, pusztulás, erkölcstelenség megtestesítői (Bír 19,22; 1Sám 2,12; 2Kor 6,16)

Bellum Iudaicum lat *A zsidó háború*, Josephus Flavius (Jozsef ben Matitjáhu, Kr. u. 37 k.–100 k.) 7 könyvből álló történeti műve, amelyben a zsidók szabadságharcát (Kr. u. 70) írja le; görögül: Judaikosz polemosz

Belzebub v. **Belzebul** héb *a legyek ura* (?), az Ósz-ben filiszteus ekronita isten-

ség (2Kir 1,2.3.6.16), az Úsz-ben az ördögök fejedelme; a farizeusok szerint Jézus Belzebullal üzi ki az ördögöket (Mt 10,25; 12,24.27; Mk 3,22; Lk 11,15.18.19)

BEM a baptizmus, eukharisztia, **ministry** (keresztség, úrvacsora, szolgálat) szavak rövidítése → **Limai Konvergencia Nyilatkozat**

béma gör *emelvény, lépés*, **1.** a zsinagógákban magasított kis térség, ahonnan a tekereseket olvasták fel; **2.** a görögkeleti egyház templomaiban elkerített térség a papok számára, melyben külön helye volt a püspöknek → **pulpitus**

ben, bin, bar közös *sémi fiú*, **1.** fiú; **2.** összetételekben: valakinek a fia, pl. Benjámin: jobbkez fia; **2.** a valamihez, valahova tartozás kifejezése: halál fia (halandó), Babel fia (babiloni)

bencések l. **Benedek-rendiek**

Benedek-rendiek Nursiai Benedekről (480 k.–547) elnevezett, az ő Regulát követő nyugati szerzetesrend: Ordo Sancti Benedicti, röv OSB; a rend szabályait maga Benedek fogalmazta meg, s mint első apát, alkalmazta a montecasinói kolostorban

benedicamus Domino lat *benedico*: áld, adjunk hálát az Úrnak; papi áldás a mise végén, amelyre a gyülekezet felel: Istennek legyen hála → **Deo gratias**

benedictus lat *áldott*, Zakariás énekének kezdőszava (Lk 1,68)

beneficium lat *jótétel*, egyházi járandóság, javadalom

beqa ósz-i súlymérték (1Móz 24,22; 2Móz 38,26), 1 ~ = 0,5 sékel*

berneucheni mozgalom az istentisztelet megreformálását célzó mozgalom a német ev. egyházban a 19. sz.-ban, amelynek eszméit újból érvényesítették 1931-ben

betánisták 19–20. sz.-i közösség a ref.

egyházban, amelynek tagjai, hivatkozva Lk 10,38–42-re (a betániai Mária a Jézus lábaihoz ült le, s ezzel a jobbik részt választotta), befelé forduló, elmélyült keresztyén életet éltek, ami egy bizonyos mértékig a világtól való elzárkózást is jelentett

bét-dín *heb bajit: ház, dín: ítélkezik, 1.* a jeruzsálemi templom pusztulása (Kr. u. 70) után Jabnéban működő zsidó bíróság; **2.** ált zsidó vallási bíróság

béth hammidrás *heb bajit: ház, midrás: magyarázat, a zsidó írástudók háza, tkp a tanítás helye, iskola*

bethlehemiták *eredetileg az izráeli Bethlehem városáról, 1.* szerzetesrend a 13. sz.-tól Angliában, később az Egyesült Államokban; **2.** így nevezték a huszitákat a prágai Bethlehem-kápolnáról, ahol Husz János (1369 k.–1415) prédikált

Béza-féle Kódex *Codex Besae Cantabrigiensis, az evangéliumokat és az Apostolok Cselekedeteit tartalmazó, görög és latin nyelvű kézirat, az 5–6. sz.-ból; 1650-ben Béza Theodor (1519–1605) adományozta Cambridge-nek*

bezpopovcsik *orosz bez: fosztóképző; gör, papasz: pap, az orosz görögkeleti egyházból a 17. sz.-ban kivált csoport, amely tagadta a papság szükségességét → popovcsik, → raszkolnyikovok*

bibliakritika *gör krinó: ítélkezik, teológiai irányzat, amely a Biblia szövegét objektív tudományos vizsgálat tárgyává teszi; szempontok: visszavezetni a szöveget eredeti állapotába, kideríteni a történeti háttérrel és a korhoz kötöttséget, megállapítani az irodalmi műfajt stb.*

Biblia pauperum *lat pauper: szegény, szegények Bibliája; középkori Bibliák, amelyek a szegények, azaz olvasni nem tudók számára készültek, sok bibliai jelenetet ábrázoló képpel és pár mondatnyi szöveggel*

biblicitás *gör > lat, ragaszkodás a Biblia szelleméhez*

biblicizmus *teológiai irányzat, amely vallja, hogy az életnek és a gondolkodásnak egyedüli zsinórmértéke a Biblia; ez egyesek szerint a történelmi-kritikai kutatással összeegyeztethető, mások szerint nem*

biblikus *gör, 1.* bibliai ihletésű, v. a Biblia által meghatározott írás, beszéd, képzőművészeti, zenei alkotás, emberi magatartás; **2.** a bibliai tudományokkal foglalkozó teológus

biblio- *gör biblosz: könyv, szöösszetételek első tagjaként a könyvvel v. a Bibliával való kapcsolatot jelenti*

bibliofil *gör fileó: szeret, kedvel, 1.* könyvbarát; **2.** különleges gonddal, művészi kivitelezéssel készült kiadvány

bibliográfia *gör grafia: írás, 1.* könyvészet, a könyvismeret tudománya; **2.** egy bizonyos korszakot v. tudománykört felölelő könyvek összesített jegyzéke; **3.** felhasznált forrásmunkák jegyzéke

bibliokrácia *gör kratosz: erő, uralom, a Biblia korlátlan hatalma egy közösség v. személy életében*

bibliolátria *gör latreia: imádat, tisztelt, a Biblia betűinek imádata*

bibliomantia *gör manteia: jóslás, jóslás a találmra felütrött Biblia egyes mondataiból*

bíboros l. kardinális

bigott *fr 1.* vakbuzgó, elfogultan vallásos; **2.** szenteskedő

bilangvis *lat kétnyelvű egymással párhuzamosan, két nyelven nyomtatott (könyv, főleg Biblia)*

biográfia *gör biosz: élet, grafia: írás, életrajz, életírás*

Bizánc a Keletrómai Birodalom fővárosa, 1589-ig a görögkeleti egyházak központja; ma Isztambul

bizantinizmus *Bizánc városról*, az épen hatalmon levők előtti megalázkodó magatartás

bizantinológia *Bizánc városról*, a Keletrómai Birodalom történetével, népeinek nyelvével, vallásával stb. foglalkozó tudományág

black theology *ang black: fekete*, fekete teológia, amely a Martin Luther King (1929–1968) polgárjogi mozgalmából indult; afrikai, ázsiai és dél-amerikai képviselői a felszabadítás teológiájához állnak közel

blaszfémia *gör blaszfémeó: káromol*, istenkáromlás

Bog-, **-bozs** *közös szláv*, Isten; elő- v. utótagként a szó az Istennel való kapcsolatra utal

bogumilok Bogomil bolgár pauliciánus pap nevéről elnevezett, a 10. sz.-ban keletkezett szekta, mely a 15. sz.-ig Nyugaton is elterjedt; jellemzőbb tanításaik: dualizmus, az Ósz tagadása, a hierarchia elvetése, Jézus csak színleg élt és látszólag halt meg → **katareusok** v. **katarák**

bóher *héb*, talmudi tanulmányokat folytató ifjú, rabbijelölt

bona fide *lat a bona fides: jóhiszeműség abl-a*, jóhiszeműen

bonc jap, buddhista pap vagy szerzetes

bonum ecclesiastica *lat bonum: haszon*, egyházi vagyon

Bölcsesség könyve l. **deuterokanonikus könyvek**

Brahma *szanszkrit, mít, valltört* a hinduizmusban* a világ teremtője, a hármas istenség, Brahma, Visnu, Siva első személye

brahman *szanszkrit mágikus erő, valltört* a létezés alapja, világprincípium a brahmanizmusban*

brahmanizmus *szanszkrit brahman: mágikus erő, valltört* Brahma* hindu főisten indiai követőinek vallása a Kr. e. 10–9. sz.-tól; történetileg a védizmus* és a hinduizmus* „közötti”, főleg Indiában honos vallás; tanításuk a kárma, az a szemlélet, hogy az ember jó v. rossz sorsát az előző életükben elkövetett cselekedeteik határozzák meg → **hinduizmus**, → **kárma**

breve *lat brevis: rövid*, írásos pápai dekretum, kevésbé ünnepélyes formában

breviárium *lat, r. k.* papi szolozsmás könyv, bibliai szakaszokból, az egyházatyák írásból és a szentek életéről szóló szövegekből áll

Buddha *szanszkrit a megvilágosodott, valltört* a fejedelmi családból származó Gautama Sziddhárta (Kr. e. 560–480) tiszteletneve, a buddhizmus* megalapítója

buddhizmus *szanszkrit buddha: megvilágosodott, valltört* a Buddha* által a Kr. e. 6. sz.-ban alapított legnagyobb ázsiai vallás, amelynek követői az akarat megtagadása és minden kívánságról való lemondás által akarnak kiszabadulni a szenvedésekkel teli körforgásból és eljutni a boldogság állapotába; főbb irányzatai: hinájána, mahájána, vadsrajána → **nirvána**

bullá *lat medalion, boglár, mert az irat zsinórján medalionszerű pecsét függött*, ünnepélyes pápai oklevél; az egyes bullákat kezdőszavaikról nevezték el

C

Az itt nem szereplő szavak **cs**, **k** vagy **sz** alatt kereshetők

CA I. Confessio Augustana

caddiq *héb igaz, igazságos, igaz*; **1.** a görög dikaiosznak megfelelő, inkább jogi értelemben vett magatartás jelzője, amely nem tökéletességet jelent, hanem Istennek, illetve az embernek a szövetséghez való hűségét; **2.** a zsidóságban az az ember, aki a Tórát* megtartja

calami Spiritus Sancti *lat a Szentlélek íróttollai*, a verbális inspiráció* szerint a Biblia szerzői a Szentlélek íróttollai voltak

camera apostolica *lat camera: kincstár*, pápai kincstár

campo sancto *lat campus: mező, térség*
> *olasz campo*, szent föld, azaz temető

cancellaria apostolica *lat cancellarius: igazgató, kancellár*, a pápai okmányokat szerkesztő hivatal

canonica visitatio *lat canonicus: szabályos, visitatio: látogatás*, egyházi felügyelő hatóság hivatalos látogatása egyházközségekben, egyházmegyékben, egyházkerületekben, egyházi intézetekben

canonicus a latere *lat canonicus: szabályos, latus: oldal*, a káptalan* tagja, aki a megyés püspök mellett (oldalán) szolgál

Canossa olasz vár, amelyben IV. Henrik német császár 1077-ben megalázkodott VII. Gergely pápa előtt; innen: kanosszát jár, azaz vezekel, megalázkodik

cantate *lat énekeljetek*, a húsvét utáni 4. vasárnap latin neve az egyházi évben; elnevezését a Zsolt 98,1-től kapta: „Énekeljetek az Úrnak!”

cantatorium *lat cantus: ének*, r. k. egyházi énekeskönyv

Canticum Canticorum *lat canticum: ének*, az Énekek éneke ósz-i könyv neve a Vulgátában*

Cantionale *lat cantus: ének*, a r. k. liturgiában használatos énekeskönyv

cantus planus *lat planus: lapos*, olyan éneklés, amelyben nincs különbség a rövid és hosszú szótagok között

cao-Dai *vietnami a legmagasabb palotta, valltört vietnami szinkretista vallás*, amelynek tanai az ún. harmadik kijelentésen alapulnak; az első kijelentést Buddha és Lao-ce, a másodikat Mózes és Kriszusz kapta

capella *lat*, kápolna

capellanus *lat capella: kápolna*, segédlelkész

capellanus non succedit *lat capellanus: segédlelkész, succedo: helyébe lép, felvált*, a magyar ref. egyházban az az elv, hogy a segédlelkész nem választható principálisa utódjával

caritas *lat szeretet, ragaszkodás*, **1.** az ember szeretete Isten és embertársai iránt; **2.** különböző segélyszervezetek neve

Caritas Catolica *lat szeretet, ragaszkodás*, szegénygondozás céljából 1924-ben alakult r. k. világszövetség

cartesianismus I. karteizianizmus

Casti connubii *lat castus: tiszta, connubo: valakivel házasodik*, IX. Pius pápa 1930. dec. 31-én kiadott enciklikája a keresztyén házasságról, amelyben rendelkezik többek között a házasságon kívüli nemi életről, a vegyes házasságról, a születésszabályozásról → **Humanae vitae**

casualia *lat casualis: esetleges*, alkalmakhoz kötött lelkeszi szolgálatok; a reformátusoknál a sákramentumos és

szimbolikus istentiszteletek összefoglaló elnevezése

casus confessionis *l. status confessionis*

Catechismus Romanus *lat* Római Katekizmus, a Trienti Zsinat (1545–1563) által megállapított vezérfonal a prédikáció és a vallástanítás számára

categoricus imperativus *újjörög katégorematikosz: határozott; lat, imperativus: parancsoló, fil* I. Kantnak (1724–1804) *Az erkölcs metafizikája* (1785) c. művében megfogalmazott jelmondata a belső, feltétlen erkölcsi parancsról: cselekedj úgy, hogy akarod maximája egy általános erkölcsi törvény legyen

cathedra Petri *lat* Péter ülőhelye, pápai trón

causa prima *lat* első ok, *vallfil* a világ elsődleges, ősoka Isten

causa sui *lat* a maga oka, *vallfil* Isten csak saját magára vezethető vissza

celebrál *lat* *celebro: foglalkozik valamivel, magasztal*, ünnepi istentiszteletet tart

celesztinusok Benedek-rendi szerzetesek, akik a Celesztin pápa által jóváhagyott szabályokat követik

census *lat* névjegyzék, adójegyzék, népszámlálás, vagyonösszeírás; görögül: apografé*

centurio *lat* százados, rang a római hadseregben; görögül: kenturion (Mt 27,54; ApCsel 10,1)

cenzúra *lat* *censeo: jegyzékbe való felvétel, jogi értelemben: büntetés, 1.* a hit és erkölcs szempontjából ártalmas könyvek ~ját hivatalosan a Trienti Zsinat (1545–1563) rendelkezésére vették be; ezt VI. Pál pápa 1966-ban megszüntette; **2.** egyházi büntetés

Ceremoniale Romanum a pápai liturgia szertartáskönyve

Ceres *mit* a termékenység istene a római mitológiában; a görögöknél: Déméter*

certosa *ol* olasz karthauzi kolostor

ceterum censeo *lat* *ceterum: egyébként, censeo: vélekedik, egyébként az a nézetem; akkor mondják, amikor valaki valamivel állandóan előáll, akár a tárgyhoz tartozik, akár nem*

cezarizmus *lat* a császári (világi) hatalom beavatkozása az egyház életébe

cezárópápizmus *lat*, államegyházi rendszer, amelyben az egyház feje az államfő

cezúra *lat* *caedo: vág, sormetszet* a Biblia költői részeiben

cf. *lat* confer: vesd össze (vö.) rövidítése **character indelibilis** gör *kharaktér: jelleg; lat* *eltörölhetetlen, a r. k. egyház tanítása szerint a három megismételhetetlen szentség, a keresztség, a bérmálás, a papi ordináció* elveszítethetetlen jellegű; sajátosan a harmadikra szokták vonatkoztatni*

Charta caritas *lat* *charta: irat, könyv, caritas: szeretet, ragaszkodás, a ciszterciák* alapszabálya, amelyet Calixtus pápa 1119-ben hagyott jóvá*

chiazmus *l. kiazmus*

chiliazmus gör *khilia: ezer, a Jel 20,4-re („uralkodtak Krisztussal ezer esztendeig”)* alapozott korai keresztyén várakozás, miszerint Krisztus hamarosan eljön, és második visszajöveteléig egy ezer esztendeig tartó földi uralmat fog megvalósítani → **millenisták**

Christian Science *ang science: tudomány, Eddy M. Baker (1821–1910) által Bostonban, 1874-ben elindított mozgalom; hirdette, hogy a bűntől, betegségtől, haláltól úgy lehet megszabadulni, ha az ember elszakad minden anyagitól és titokzatos egységre lép a személytelen istennel*

christifideles graeci *lat* Krisztushoz hűséges görögök, annak a bullának* a kezdete, mellyel X. Pius pápa 1912. jún. 8-án kanonizálta a hajdúdorogi görög katolikus egyházat

christomonizmus *gör monosz*: egyedüli, Krisztus személyének, az Apostoli Hitvallás 2. artikulusának hangsúlyozása az Atyának és a Szentléleknek, illetve az 1. és 3. artikulusnak a rovására

Christus praesens *lat* a jelenlevő Krisztus

cibórium *lat edény*, **1.** ostryatartó edény; **2.** a középkorban az oltár baldachinszerű teteje, melyen az ostryatartó függött

CIC I. Codex Iuris Canonici

cilicium *lat Cilicia városáról?*, vezeklő öv és szőrсуha

cingulum *lat cingulum: kardkötő*, a r. k. papok deréköve

cínikusok *gör küön: kutya, fil* Diogenész (Kr. e. 410 k.–323 k.) által alapított filozófiai iskola; tagjai a művelődést és az erkölcsöt megvetették, a vallásokat visszautasították

cionizmus *héb a jeruzsálemi Sion-hegyről*, nemzeti mozgalom a zsidóknak Izráelben történő egyesítéséről; elindítója és elméleti megalapozója 1895-ben Herzl Tivadar (1860–1904), akinek könyve, *A zsidó állam* döntő hatással volt a ~ra

circulus viciosus *lat vétkes, hibás kör*, ördögi kör; **1.** egy kellemetlen helyzetre csak egy másik kellemetlen helyzet ad megoldást; **2.** hibás bizonyítás: azzal bizonyít, amit bizonyítani kell

circumcisio *lat* körülmetélés

circumcisio Domini *lat az Úr körülmetélkedése*, Jézus körülmetélkedése, melynek ünnepe a r. k. hagyomány szerint január 8

circumdederunt *lat körülvettek*, r. k. temetési ének első szava a Zsolt 116,3-

ból: „Körülvettek engem a halál félelmű”

circumincessio l. perikorézis

ciszterciták *a Citeaux, latinul Cistercium-kolostorról*, Sacer Ordo Cisterciensis, röv SOCis; Clairvaux-i Bernát (1090 k.–1153) hatására létrejött, főleg tanítással foglalkozó szerzetes- és apácarend, a Benedek-rend* egyik ága; első apátja Róbert volt, aki 1098-tól szigorú életrendet vezetett be; kolostorait építészetiileg az egyszerűség jellemezte; ellentét: → **clunyi reform**

civitas Dei *lat* Isten városa; A. Augustinus (354–430) *De civitate Dei* műve alapján az egyház Isten városa, általa → **civitas diaboli**

civitas diaboli *lat* az ördög városa; A. Augustinustól (354–430) származó kifejezés a földi hatalmakkal visszaélő városokra, államokra → **civitas Dei**

civitas platonica *lat, fil* Platón (Kr. e. 427–348/347) eszményi államformája, melyben nincs szükség törvényre, s amelyet a filozófusok kormányoznak

clausula Petri *lat záradék*, Péter beszédének zárószavai a főtanács előtt: Istennek kell inkább engedelmessékedni, mint hogy az embereknek (ApCsel 5,29)

claves Petri *lat Péter kulcsai*, Mt 16,17–19-re alapozott pápai hatalom a r. k. egyházban

clericus clericum non decimat *gör klérosz: kiosztott örökségrész > lat clericus: papság, decimo: megtizedel*, pap paptól nem vesz el tizedet; más megfogalmazásban: ecclesia ecclesiam non taxat

clunyi reform *Cluny francia városról*, a 10. sz.-ban megindult kolostorreform, amely megszigorította a kolostori fegyelmet és liturgiai intézkedéseket hozott; a 11–12. sz.-ban Cluny gazdaságilag és politikailag befolyásos kolostor-

szervezet központja volt; kolostoraikat építészetileg a pompa jellemezte; ellenét: → **ciszterciák**

CMiss → **lazaristák**

co-, **con-** *lat* latin eredetű szavak első tagjaként a fogalomnak közösségi értelmet ad

coccejánizmus *J. Coccejus (1603–1669) protestáns teológus nevééről, föderálteológiának is nevezett protestáns teológiai irány, amely szerint az egész emberi történelem szövetségtörténet, amely az Ádámmal kötöttből indul ki és a Krisztussal megkötött kegyelmi szövetségben csúcsosodik; Németalföld után Magyarországon volt a legnagyobb hatása; nevezetes coccejánusok: Dézsi Márton (1639–1691), Debreceni Ember Pál (1660–1710), Szatmárnémeti Sámuel (1658–1717)* → **föderálteológia**

Codex I. Alexandriai Kódex, Béza-féle Kódex, Efraemi Kódex, kódex, Sínai Kódex, Vatikáni Kódex

Codex Iuris Canonici *röv* CIC; a r. k. egyház törvénykönyve, melyet 1918-ban vezettek be, és amely az addig érvényes *Corpus Iuris Canonici** alapul; 1983. jan. 25-én II. János Pál pápa hivatalosan kihirdette az új Egyházi törvénykönyvet

Codex Justinianus Justinianus császár 529-ben és 534-ben kiadott vallási és egyházi törvénykezéseinek gyűjteménye

coena Domini *lat* *úrvacsora*, nagycsütörtök elnevezése, mert ekkor szerezte Jézus az úrvacsorát

coetus *lat* *gyűlés, gyülekezet*, **1.** osztály, évfolyam közössége a középkori iskolákban; **2.** régen, protestáns szóhasználatban: egyházmegye

coetus electorum *lat* *coetus: gyűlés, gyülekezet, eligo: kiválaszt*, a kevés kiválasztottak serege, gyülekezete → **coetus vocatorum**

Coetus theologorum *lat* *coetus: gyűlés, gyülekezet*, magyar ref. teológiai tanárok tudományos értekezlete

coetus vocatorum *lat* *coetus: gyűlés, gyülekezet, voco: hív*, az elhívottak (megkeresztelték) serege, gyülekezete → **coetus electorum**

cogito ergo sum *lat, fil* gondolkozom, tehát vagyok; a szállóigévé vált mondás R. Descartes (1596–1650) *Principia philosophiae* (1644) c. munkájában fordul elő → **karteziánusok**

cognitio Dei naturalis *lat* *cognitio: ismerés*, **1.** *ált* a theologia naturalis* szerint Istent meg lehet ismerni a teremtet világból; **2.** az I. Vatikáni Zsinat dogmája

cognitio Dei supranaturalis *lat* *cognitio: ismerés*, Istent csak természetfölötti úton, azaz Kijelentéséből lehet megismerni → **theologia naturalis**

cohors *lat* kis katonai egység a római hadseregben, a légió* tizedrésze

coincidentia *lat*, egybeesés

collecta *lat* *gyűjtés*, **1.** szeretetadományokra történő egyházi gyűjtés; **2.** a ref. istentiszteleten a nagy imádság egyik tartalmi eleme

Collegium Germanicum *lat* *collego: összeköt*, a német r. k. papok képzésére Loyolai Ignác (1491–1556) által 1551-ben alapított intézet Rómában, amely jezsuita vezetés alatt állt

Collegium philobiblicum *gör* *collego: összeköt; gör* *filó: szeret, kedvel*, A. H. Francke (1663–1727) által alapított egyesület, amely a Bibliának eredeti nyelven való építő célzatú kutatására törekedett

Collegium pietatis *lat* *collego: összeköt, pietas: kegyesség*, Ph. J. Spener (1635–1705) által beindított lelkipásztori magánösszejövetel a bibliaolvasásra, a prédikáció megbeszélésére és a lelki-gondozásra

comma Iohanneum *ném Komma: vessző*, 1Jn 5,7 trinitárius betoldása a 4. sz.-ból

Common Prayer Book *ang általános imádságoskönyv*, az anglikán egyház* liturgiás, énekes- és imádságoskönyve, amelyet Th. Cranmer érsek (1489–1556) 1548-ban állított össze, és amelyet hivatalosan 1559-ben vezettek be

communicatio idiomatum *lat communicatio: közlés, részesítés; gör, idioma: sajátos természet*, Zwingli Ulrich (1484–1531) tanítása, mely szerint Krisztusban az isteni és emberi természet kölcsönösen közli egymással a tulajdonságokat → **genus apotelesmaticum**, → **idióma**

communicatio in sacris *lat közlés, sacer: valamire szentelt dolog*, a r. k. egyház tilalma, hogy hívei más egyház istentiszti cselekményein részt vegyenek

communio *lat közösség* **1.** ált az úrvacsorában való részesedés; **2.** a r. k. egyházban: áldozás, s mint ilyen, a mise egyik része; **3.** a zenés mise egyik tétele

communio naturarum *lat communio: közösség, natura: természet*, Krisztusban az isteni és emberi természet egy személylé egyesült

communio sanctorum *lat közösség*, a szentek közössége, az Apostoli Hitvallás harmadik artikulusának egyik kifejezése; eredetileg a szent javakban (sákramentumokban) való közösségre vonatkozott, később általános és átfogóbb jelentést nyert

communio sub una specie *lat communio: közösség, species: kép, alak*, a r. k. egyházban a hívek csak egy jegyből, a kenyérből részesülnek → **konkommüntancia**

compagnie vénérable *fr compagnie: csoport, vénérable: tiszteletreméltó*,

Kálvinnál a konzisztórium* mellett, az egyház vezetésére felállított bizottság, amely pásztorokból (ministres) és tanítókból (docteurs) állt

compelle intrare *lat compello: kényszerít, intro: belép*, Lk 14,23 („kényszeríts bejönni...”) fordítása a Vulgátában*, amely a r. k. egyház jelszavává vált

Complutensis poliglotta *gör polisz: sok, glossza: nyelv*, héber, görög, latin nyelvű Biblia, melyet egy tudós csoport Complutumban (Alcala városa Spanyolországban) adott ki 1501–1517 között

conclusio theologica *lat következtetés*, ismeretelméleti módszer a r. k. teológiában, amely szerint a kijelentés hitigazságából (intellectus fidei) az értelem által további hitismereteket (scientia fidei) lehet nyerni

concubinatus *lat ágyasság, cubito: fekszik, heverész*, férfinak és nőnek együttélése házasságkötés nélkül; vadházasság

concupiscentia *lat, concupisco: megkíván, törekszik valamire*, az emberi lélekbe írt vágy, amely az embert különféle irányba mozdíthatja; tárgya szerint lehet jó v. rossz

conditio Iacobeae *lat conditio: feltétel*, jakabi feltétel: Ha az Úr akarja, akkor élünk, és... (Jak 4,15); az emberi tervek csak akkor valósulnak meg, ha Isten akarja → **Deo volente**

confessio *lat*, **1.** hitvallás; **2.** bűnvallás

Confessio Augustana *lat confessio: hitvallás*, az ev. egyház hitvallása, melyet Augsburgban, 1530-ban terjesztettek V. Károly elé, röv CA; kezdetben *Apologia*; *ném Augsburgisches Bekenntnis*, röv AB Confessio Augustana invariata tkp a változatlan Confessio Augustana

Confessio Augustana variata *lat hitvallás, varius: eltérő*, a Confessio

Augustánának Ph. Melancton (1497–1560) által megváltoztatott, 1540-es kiadása → **Confessio Augustana**

Confessio Belgica *lat* *hitvallás*, a holland reformátusok hitvallási irata (1566)

Confessio Bohemica *lat* *hitvallás*, a cseh-morva testvérek 1609-ben megfogalmazott hitvallási irata, amely a bohémiai protestánsok elismertetésének az alapja

Confessio Gallicana *lat* *hitvallás*, a francia hugenották* hitvallási irata (1589)

confessio generalis *lat* *confessio*: *bűnvallás*, *generalis*: *általános*, *közös*, nyilvános és általános bűnvallás

Confessio Helvetica Posterior *lat* *hitvallás*, *posterior*: *következő*, *későbbi*, *Második Helvét Hitvallás*, amelyet H. Bullinger (1504–1575) fogalmazott meg 1562-ben; hitvallásának fogadta el a svájci, a francia, a skót és a magyar (1566-ban) ref. egyház

Confessio Helvetica Prior *lat* *hitvallás*, *prior*: *első*, *Első Helvét Hitvallás*, amelyet H. Bullinger (1504–1575) és O. Myconius (1488–1552) fogalmazott meg 1536-ban

Confessio Heptapolitana *lat* *hitvallás*; *gör* *hepta*: *hét*, *polis*: *város*, hét felső-magyarországi bányaváros 1559-ben elfogadott hitvallása

Confessio Marchica *lat* *hitvallás*, 1614-ben, János Zsigmond német választófejedelem alatt, a hugenották* és a brandenburgi udvar számára megfogalmazott hitvallás

Confessio Orthodoxa *lat* *hitvallás*; *gör* *orthodox*: *igazhitű*, Petrus Mogilasz (1597–1647) kijevi metropolita által megfogalmazott hitvallás

Confessio Pentapolitana *lat* *hitvallás*; *gör* *pente*: *öt*, *polis*: *város*, öt felső-magyarországi város (Bártfa, Eperjes, Kassa, Kiszzeben, Lőcse) 1549-ben el-

fogadott hitvallása, amelyet a király 1558-ban erősített meg

Confessio Saxonia *lat* *hitvallás*, szász-lutheránus hitvallás, amelyet Ph. Melancton (1497–1560) fogalmazott meg 1551-ben

Confessio Scepusiana *lat* *hitvallás*, Szepes vármegyében, 1569-ben elfogadott hitvallás

Confessio Scotica *lat* *hitvallás*, a Confessio Gallicana* mintájára 1560-ban megfogalmazott Skót Hitvallás

Confessio Tetrapolitana *lat* *hitvallás*; *gör* *tetrapolisz*: *négy város*, M. Bucer (1491–1551) és F. F. Capito (1478–1541) által az augsburgi birodalmi gyűlésre (1530) megfogalmazott hitvallás, amelyet négy város (Strassburg, Konstanz, Lindau, Memmingen) fogadott el

confessor *lat* *confiteor*: *megvall*, *kinyilvánít*, *elismer*, olyan keresztyén, aki az első századok üldözésekor hitét megvallotta, anélkül, hogy halált szenvedett volna → **mártír**

confirmatio *l.* **konfirmáció**

confiteor *lat* *confiteor*: *megvall*, *kinyilvánít*, *elismer*, a gyónás latin formulájának első szava

Confutatio *lat* *cáfolat*, a *Confessio Augustánára** adott r. k. válasz (1530), amelyben visszautasítják a lutheri tanításokat; erre válaszolt Ph. Melancton (1497–1560) az *Apologia Confessionis nostrae*ban

Congregatio de Propaganda Fide *lat* *congregatio*: *társulás*, *közgyűlés*, *fides*: *hit*, a r. k. hittérítés ügyének pápai főhatósága

coniugium *lat* *házasság*, *iugum*: *iga*, *házasság*

coniunctivus *lat* *kötőmód*, *nyelvt* az indo-európai nyelvek igeragozásának egyik módja

conscientia *lat, fil, teol* lelkiismeret, a görög szüeneidészisz (együtt ismerés) tükörfordítása

conscientia antecedens *lat conscientia: lelkiismeret, antecedens: megelőző, fil, teol* a cselekvést megelőző lelkiismeret, amely figyelmeztet

conscientia consequens *lat conscientia: lelkiismeret, consequens: következő, fil, teol* a cselekvést követő, felmentő v. vádoló lelkiismeret

consecratio *lat megszentelés*, a r. k. tanítás szerint a papok a kimondott szó hatalmával a személyeknek, dolgoknak és cselekményeknek természetfölötti erőt adnak át; sajátosan a mise ostyájának és borának a megszentelésére vonatkozik

Consensus Genevensis *lat consensus: egyetértés, Genf latin neve*, 1552-ben megfogalmazott irat, amely összefoglalja Kálvin (1509–1564) predestinációs tanát; a svájci városok elfogadták, de a 17. sz.-ban már nem használták

consensus gentium *lat consensus: közmegegyezés, gens: nép, nemzetség*, **1.** olyan hittétel, amelyet közmegegyezéssel fogadtak el, és bizonyításra nem szorul; **2.** *vallfil* az Isten-bizonyítási érv alapja: minthogy minden népnek van valamilyen istenképzete, kell egy istennek lennie → **deontológiai istenérv**, → **kozmológiai istenérv**, → **morális istenérv**, → **ontológiai istenérv**

consensus quinquesaecularis *lat quinquesaecularis: öt évszázados*, az első öt évszázad dogmatikai megegyezése, illetve tanbeli egysége; a kifejezés Calixtus pápától, 1656-ból származik

Consensus Tigurinus *lat consensus: egyetértés, Zürich latin neve*, a H. Bullinger (1504–1575) által összeállított zürichi megegyezés (1549), amely az úrvacsoratanban egységet keresett a

zürichi zwingliánusok és a genfi kálvinisták között

consilia evangelica *lat evangéliumi tanácsok*, az Úsz-ben előírt olyan erkölcsi utasítások (szüzesség, szegénység, engedelmesség, Mt 10,29.37; Lk 14,26; 18,29), amelyek a tökéletesség kezességei, s amelyekre a szerzetesek önként vállalkoznak; megkülönböztetendők az isteni parancsoktól → **preceptum**

consistorium *lat tanács, ülés*, **1.** a r. k. egyházban a bíborosok ünnepélyes gyűlése a pápa elnökletével; **2.** lelkészekből álló tanács, kezdetben az unitáriusoknál*, később az ev. és ref. egyházban is

consolatio mutua fratrum *lat consolatio: vigasztalás, mutuus: kölcsönös, frater: testvér*, az egy közösséghez tartozók kölcsönös lelkigondozása

Constantinopolitanum a 381-ben Konstantinápolyban tartott zsinaton elfogadott hitvallás, amely a Niceai Hitvallás* bővített változata

constitutio *lat rendelet*, **1.** ált alkotmány; **2.** az egész r. k. egyházra vonatkozó pápai rendelet

consubstantiatio *lat egylényegűség*, Luther Márton (1483–1546) tanítása, mely szerint a kenyér és a bor nem lényegül át (ellentétben a transzsubstantiációval*), kenyér és bor marad, úgy, hogy bennük Krisztus adatik

consummatio mundi *lat consummo: összegez, véghezvisz, mundus: világ*, a világ vége

consummatum est *lat befejeződött*, elvégeztetett (Jn 19,30), Jézus szava a kereszten a Vulgata* fordításában

contemplatio *lat szemlélés*, elmélkedés, elmélyülés Isten dolgaiban

contradictio in adiecto *lat contradictio: ellentmondás, adiectivum: melléknév*, a jelző ellentmond a jelzett szó tartalmának, pl. embertelen ember

conventus *lat egybegyülekezés, 1.* azonos érdekeltségűek, foglalkozásúak, gondolkozásúak stb. egyházi gyűlése, illetve közössége; **2.** lelkészek és nem lelkészek gyűlése

conversatio l. conversio

conversio v. **conversatio** *lat megtérés,*

1. a világi életmód felcserélése a kolostorival; **2.** áttérés egyik felekezettől a másikba

cooperatio *lat együttműködés; a görög szünergeia, szünergészisz tükörfordítása, a r. k. tanítás szerint Isten a megigazítást együtt munkálja az emberrel; a protestáns tanítás szerint Isten az embert eszközként bevonja gondviselő, világfenntartó munkájába, az ember így Isten munkatársává válik (cooperator Dei; gör szünergész theu, 1Kor 3,9)*

coram Deo, coram hominibus *lat coram: színe előtt, homo: ember, Isten előtt, az emberek előtt*

cornu epistolae *lat cornu: valaminek a szárnya, oldala; gör episztolé: levél, a r. k. templomoknak a gyülekezet felől nézve a jobb oldala, mely a kehely oldala is; itt állt az a pulpitus*, ahonnan az apostoli levelekből olvastak fel*

cornu evangelii *lat cornu: valaminek a szárnya, oldala; gör eüangelion: evangélium, a r. k. templomoknak a gyülekezet felől nézve a bal oldala, amely a kenyér oldala is; itt állt az a pulpitus*, ahonnan az evangéliumi szakaszokat olvasták fel*

corpus Christi *lat Krisztus teste, az egyház Krisztus teste; az Úsz-re (pl. 1Kor 12,27) alapozott teológiai tanítás*

corpus christianum *lat „keresztyén test”: a keresztyénné lett középkori társadalom megjelölése*

corpus Christi mysticum *lat, 1.* az egyház Krisztus titokzatos teste; **2.** mint r. k. tanítás, XII. Pius pápa két körlevelé-

ben van megfogalmazva: *Mystici Corporis* (1943) és *Mediator Dei* (1947)

corpus Christi permixtum *lat corpus: test, permisceo: összekever, Krisztus testében, az egyházban együtt vannak az igazak és a gonoszok, az életükkel bizonyító hívők és a látszathívők*

corpus doctrinae *lat corpus, átv összesség, gyűjtemény, doctrina: tanítás, tudomány, hitvallási iratok gyűjteménye*

Corpus Iuris Canonici, röv CIC; a 16. sz.-tól a r. k. egyház törvénykönyvének a neve, melyet érvényesített az 1918-ban bevezetett *Codex Iuris Canonici**

Corpus Paulinum *lat corpus, átv gyűjtemény, a páli iratok gyűjteménye*

Corpus Reformatorum *lat corpus, átv gyűjtemény, a reformátorok iratainak gyűjteménye, röv CR*

correctio fraterna *lat correctio: rendreutasítás, fraternus: testvéri, a Mt 18,15-re („ha vétkezik a te atyádfia ellened, menj és dorgáld meg őt”) alapozott testvéri intés*

corredemptrix *lat redemptio: megváltás, a r. k. egyház szerint Mária társ-megváltó, de erre a tanításra nézve nincs kötelező egyházi döntés, a II. Vatikáni Zsinat is tudatosan kerüli a kifejezést, mivel Mária Krisztushoz viszonyítva csak alárendelt szerepet tölthet be*

corrigena → **errata**

cölibátus *lat caelum: ég, caelebs: nőtlen, magános, a r. k. papok kötelező nőtlenége, tkp égi házasság*

CR l. Corpus Reformatorum

creatio continua *lat creatio: teremtés, continua: folyamatos, vallfil vélekedés, amely szerint a teremtés nem végződött be, Isten most is terem*

creatio ex nihilo *lat creatio: teremtés, nihil: semmi, főleg az 1Móz 1-en alapuló tanítás, hogy Isten a világot sem-*

miből teremtette; 2Mak 7,28-ban szó szerint jelenik meg: „Isten semmiből teremtette a földet és az emberi nem is ugyanígy keletkezett”

creatio prima *lat creatio: teremtés, prima: első*, Isten első teremtése, tkp az anyag

creatio secunda *lat creatio: teremtés, secunda: második*, Isten „második” teremtése, tkp a dolgok és a lények

Creator Spiritus *lat creator: teremtő, spiritus: lélek*, teremtő Lélek

Credo *lat hiszek*, **1.** az Apostoli Hitvallás latin szövegének első szava, innen kapta elnevezését; **2.** a zenés mise harmadik tétele

credo quia absurdum est *lat credo: hisz, quia: quia: mert, mivel, absurdus: ésszerűtlen*, hiszem, mert képtelenség; S. F. Tertullianustól (160–230) származó mondás, amely a *De carne Christi* c. művében olvasható

credo ut intelligam *lat credo: hisz, ut: avégre, hogy, intelligo: megért*, hiszem, hogy megértsem, azaz a megértés forrása a hit; Canterburyi Anzelmától (1033–1109) származó mondás → **intelligo ut credam**

crecite, multiplicamini *lat cresco: nő, multiplico: megsokszoroz*, az 1Móz 1,28 (szaporodjatok, sokasodjatok) szövege a Vulgátában*

crimen laesae majestatis *lat crimen: bűn, laesio: sérelem, majestas: felség*, a felségsértés bűne

crucifixus *lat crucifigo: keresztre feszít*, a keresztre feszített Jézus Krisztus

crux interpretum *lat crux: kereszt, interpretor: magyarázó, tkp a magya-*

rázók keresztje, nehezen magyarázható bibliai hely

crux theologorum *lat crux: kereszt*, nehezen magyarázható teológiai tétel

cubiculum *lat hálószoba*, a mártírok sírkamrája a katakombákban*

cuius regio, eius religio *lat, akié az uralkodás (földbirtok), azé a vallás; az Augsburgi békében* (1555) elismert, a 16–17. sz.-ban érvényesített elv, amely szerint a fejedelem szabja meg, hogy alattvalói milyen vallást követhetnek*

cum laude *lat laus: dicséret*, dicséretes: a doktori szigorlat egyik minősítése

Cum occasione *lat occasio: alkalom*, X. Ince pápa 1653-ban kiadott bullája, amellyel elítéli C. Jansen (1585–1638) 5. tételét → **janzenizmus**

cumulatio beneficorum *lat cumulatio: halmozás, beneficium: javadalom*, az egyházi javak halmozása

cura animarum generalis *lat általános lelkigondozás*, lelkipásztorság

cura pastoralis *lat cura: gondozás*, lelkipásztorkodás, lelkigondozás

Cur Deus homo? *lat Miért lett Isten emberré?* Canterburyi Anzelm (1033–1109) egyik, a megigazulásról, a Krisztus általi elégtételről írt könyvének címe

Curia Romana *lat udvar, kúria*, a pápai hivatal elnevezése a 11. sz.-tól

curriculum vitae *lat curriculum: pálya, vita: élet*, életpálya, illetve annak leírása, önéletrajz

custodia *lat őrizet*

custos *lat őrszem* őrszög; a lap alján a következő lap első szavát, szótagját feltüntető sortördék

Cs

Cseh–morva testvérek a husziták reformmozgalmából 1457-ben alakult vallásos csoport, amely 1467-ben a valdenseket*, a taboritákat és az

utraquistákat egy közösségbe fogta össze, s magát Unitas fratrumnak nevezte → **husziták**, → **taboriták**, → **utraquisták**

D

dalai láma *valliórt*, a teokratikusan rendezett buddhista Tibet, egyben minden buddhista vallási vezetője → **láma**, → **lamaizmus**

dalmatika r. k. szerepök liturgikus felső ruhája, az öt liturgikus színben: piros, fehér, zöld, lila, fekete; elnevezését Dalmáciáról kapta, ahol először viselték

Damaszkuszi irat A qumrán*-i esszénusok* irata az „új szövetség damaszkuszi gyülekezetéről”

damnamus *lat damno: elítél*, a tévtanok közösségi kárhovatásáról szóló beszéd, szöveg első szava

damnatio *lat damno: elítél*, elítélés, kárhovatás

Dániel-toldalékok ósz-i pszeudoepigrafikus* (r. k.: apokrif*) irat, amely három elbeszélést tartalmaz: 1. Azarjás imádsága és a három ifjú a tüzes kemencében, 2. Zsuzsanna és Dániel története, 3. Bélnek és a sárkánynak a története; a keletkezési kor bizonytalan → **deuterokanonikus könyvek**

darbysták J. N. Darby (1800–1882) anglikán lelkész által 1826-ban alapított karizmatikus, egyházszervezeten kívüli közösség, amelyet a megalakulás helyéről Plymouthi testvéreknek is neveznek, akikről 1831-ben váltak el

dativus *lat, nyelvt* részeshatározó eset a névszók ragozásában

Dávid-csillag a zsidóságnak hexagram néven is ismert szimbóluma

dávidi tradíció a Dávid királyról és utódairól szóló izráeli hagyomány, különös tekintettel a kiválasztásra

de *lat* előjáró abl.-szal: -ról, -ről, -ból, -ből, -tól, -től; összetételben: le-, el-, nélkül, -talan, -telen, egészen, erősen

De captivitate Babylonica ecclesiae *lat captivitas: fogság*, Luthernek (1483–1546) *Az egyház babiloni fogságáról* (1520) c. reformátori irata

decreta Dei *lat decretum: döntés, határozat*, Isten tanácsvégeztései

decretum *lat döntés*, **1.** ált döntés, határozat, főleg jogi értelemben; **2.** különböző törvényerejű pápai rendelkezések egyházi gyakorlati kérdésekben

decretum absolutum *lat decretum: döntés, határozat, absolutus: bevégzett*, Istennek feltétlenül érvényes döntése, főleg Kálvinnak a predestinációról szóló tanítására vonatkoztatva

Decretum Gratiani *lat decretum: döntés*, Gratianus szerzetes egyházjogi művének (1140 k.) címe, a Corpus Iuris Canonici* első része

DD *l. Donum dedit*

dedukció *lat deduco: levezet, fil* az általánosból az egyesre, az egészből a részekre következtető levezetés → **indukció**

deézis *gör deészisz: kérés*, képzőművészeti ábrázolása a trónon ülő Krisztusnak, aki felemelt kezekkel közbenjár az emberért az Atyánál

defectus iustitiae originalis *lat defectus: fogyatkozás, iustitia: igazság, originalis: eredeti*, a bűneset után az ember elvesztette eredeti igazságát Isten előtt

defectus libertatis *lat defectus: fogyatkozás, libertas: szabadság, teol* a bűneset után az ember elvesztette szabadságát, hogy önmaga fölött rendelkez-zék

defensor fidei *lat védelmező, elhárító, fides: hit*, a hit védelmezője; az angol király címe

Defensor pacis *lat defensor: védelmező, pax: béke*, Pádúai Marsilius (1280–1343) 1324-ben megfogalmazott vita-irata, melyben az államhatalomnak az egyháztól való függetlenségéért száll síkra

definió *lat definitio: meghatározás*, eseményeknek, dolgoknak, tételeknek fogalmi meghatározása

deificatio *lat facio: tesz, készít*, földi személyek, hatalmasságok istenítése, illetve megistenülése → **apoteózis**

Dei gratia *lat gratia: kegyelem*, Isten kegyelméből; papi, pápai, majd világi címekkel kapcsolatosan azt jelenti, hogy a személyek a tisztséget Istentől nyerték; *röv* DG

deipara *lat pario: szül*, Isten-szülő; Jézus anyjának, Máriának gyakori jelzője

Dei verbum *lat verbum: ige*, a II. Vatikáni Zsinat* tanítása a kinyilatkoztatásról

deizmus *lat Deus: Isten, vallfil* a 17–18. sz.-ban Angliában a gondolkodásnak az az iránya, mely szerint van Isten, de ez nem személyes valóság, csupán a lét végső oka, teremtő, aki nem avatkozik be a világ folyásába; később Franciaországban és Németországban is elterjedt vallásfilozófiai irány

dekalógus *gör deka: tíz, logosz: ige*,

Tízparancsolat (tkp tíz ige) 2Móz 20 és 5Móz 5 megfogalmazásában

dékán *gör deka: tíz*, **1.** egyetemi kar v. főiskola élén álló személy; **2.** egyházi testület (sajátosan az anglikán székes-egyház) feje; **3.** esperes a ref. egyházban → **ephorus**

Dekapolisz *gör deka: tíz, polisz: város*, tíz hellenista város szövetsége a Jordántól keletre, Kr. e. 63–Kr. u. 200 között; Plinius szerint: Damaszkusz, Philadelphia, Raphana, Szkítopolisz, Gadara, Hipposz, Dion, Pella, Gelesa, Kanatha

dekatoizáció a r. k. egyházhoz való tartozás megszűnése, megszüntetése

deklináció *lat declino: ragoz, nyelvt* névszóragozás

dekrétum *l. decretum*

De libero arbitrio Diatribe *lat liber: szabad, arbitrium: végzés, vélemény*, *A szabad akaratról*, R. Erasmus (1469–1536) 1524-ben írt művének címe → **De servo arbitrio**

Démétér *gör, mit* a növényi élet istene a görög mitológiában; a rómaiaknál: Ceres*

demiurgosz *lat demi: valaminek a kisebb mivolta, urgeo: gyötör, vallfil* a 2. sz.-tól kezdve tanító gnosztikus szekták szerint gonosz világtéremtő istenség, elletében az Úsz kegyelmes Istenével

démon *gör daimonion: ártó, betegséget hozó szellem*, a görögöknél isteni erejű, de az isteneknél alacsonyabb rendű gonosz lény; az evangéliumokban a ~ munkája a betegség (Mt 8,31); a fordítások legtöbbször ördögként adják vissza → **diabolosz**, → **drakón**, → **sátán**

dénárion *lat denarius, > gör*, tíz egy-ségből (as*) álló római ezüstpéNZ (Mt 18,28), értéke kb. egy napzám; a görög drahmával* azonos

denarius beati Petri *lat denarius: dénár, római ezüstpéNZ, beatus: boldog*,

a r. k. hívők adományai a pápának, amelyet a püspökök adnak át; a magyar köznyelvben: Péter-fillér

denomináció *lat* *denomino*: elnevez, 1. hivatalba való kinevezés; 2. az Egyesült Államokban: vallási közösség, felekezet

Deo gratias *lat* *gratia*: köszönet, hála, Istennek legyen hála; a mise végén a gyülekezet felelete a papi áldásra → **benedicamus Domino**

deontológiai istenérv *gör ontósz*: valójában, tényleg, vallfil a lelkiismeret hangjának tapasztalatából következtetni lehet egy abszolút törvényadóra, Istenre → **consensus gentium**, → **kozmológiai istenérv**, → **morális istenérv**, → **ontológiai istenérv**

Deo volente *lat volo*: akar, volens: kegyesen, értelemszerűen: ha Isten akarja; a Jak 4,15 szerinti feltétel → **conditio Iacobeae**

deponens ige *lat, nyelvt* álszenvedő ige, mely alakilag szenvedő, jelentésében cselekvő

depositum fidei *lat a hit letétje*, a r. k. egyházra bízott javak (Vulgata*: depositum custodi, 1Tim 6,20)

deprivatio *lat privo*: megfoszt, a r. k. egyházban: megfosztás a papi tisztaságtól

De profundis *lat profundum*: mélység, „A mélységből kiáltok hozzád, Uram”, a 130. zsoltár kezdete a Vulgata fordításában; a r. k. liturgia egyik része

derogáció l. abrogáció

dervisek *perzsa koldus, valltört* az iszlám vallás szerzetesei, akik meditációs gyakorlatok útján lelküknek Allahhal való egyesülésére törekednek

descensus ad infernos *lat descensus*: leszállás, infernus: alvilág, Jézus alászállása a poklokra (1Pt 3,19 és 4,6, Vulgata*)

De servo arbitrio *lat servus*: szolgálai, arbitrium: végzés, vélemény, A szolgálai akaratról, Luther Márton (1483–1546) R. Erasmus (1469–1536) ellen írt művének címe → **De libero arbitrio Diatribe determinizmus** *lat, determinatio*: elhatárolás, befejezés, vallfil az akarat előre meghatározottsága → **indeterminizmus**

De trinitate (A Szentháromságról), A. Augustinus (354–430) 15 könyvből álló művének címe

Deus absconditus *lat elrejtett*, elrejtőzködő Isten (Ézs 45,15)

Deus avertat! *lat avert*: távol tart, Isten ments!

Deus dixit *lat dico*: mond, Isten szólt; Isten kijelentésének elsődleges mivolta, a megismerés feltétele

deus ex machina *lat gépezet*, eredetileg a görög drámákra vonatkozott, ahol váratlanul egy gép a színpadra hozott egy istent, aki megoldotta a dráma konfliktusát; ma: 1. nem várt fordulat; 2. erőszakolt, felületes, a valóságtól elrugaszkodó megoldás

Deus incarnatus *lat incarn*: megtestesít, a Jézus Krisztusban testté lett Isten

Deus revelatus *lat revel*: felfed, az önmagát kijelentő Isten

deus sive natura *lat sive* vagy *natura*: természet, vallfil isten v. a természet; B. Spinoza (1632–1677) formulája az egyedüli, örök és végtelen szubsztanciáról*

deutero- *gör*, szóösszetételek első tagjaként a kifejezés „második” mivoltát jelent

Deuteroészaiás ismeretlen nevű próféta, Ézsaiás könyve 40–55. részeinek a megfogalmazója

deuterokanonikus könyvek r. k. szóhasználatban azok az iratok, amelyek később, Kr. e. 200–Kr. u. 100 között ke-

letkeztek, s amelyeket a Trienti Zsinat (1545–1563) bevett a Kánonba; protestáns szóhasználatban: apokrif könyvek; ezek: Makkabeusok 1–2., Judit, Tóbiás, Jézus, Sírak fia, Bölcsesség, Báruk könyve, Eszter görög toldalékai, a könyv 10. részének utolsó 8 verse, Dániel görög toldalékai*, a könyv 13–14. része; a r. k. egyház ~nek nevezi az úsz-i könyvek közül a Zsidókhoz írt levelet, Jakab, Péter második, János második és harmadik, Júdás levelét, a Jelenések könyvét → **apokrif iratok**, → **proto-kanonikus könyvek**, → **pszeudoepi-grafikus iratok**

Deuteronomium gör *nomosz*: törvény, Mózes ötödik könyvének neve a Vulgátában, a Septuaginta Deuteronomion elnevezése alapján; jelentése: a törvény megismérlése v. a második törvény

deuteronomisztikus történeti mű gör *nomosz*: törvény, a Mózes ötödik könyvétől a Királyok második könyvéig terjedő könyvek összefoglaló neve

deuteronomiumi reform gör *nomosz*: törvény, Jósiás, Júda királyának Kr. e. 621-ben hozott kultuszi és erkölcsi reformja (2Kir 22–23 és 2Krn 34–35), melyet a Mózes ötödik könyve (Deuteronomium*) értelmében hajtott végre

deuteropáli levelek az Úsz páli iratgyűjteményéhez tartozó levelek, amelyeket egyes feltételezések szerint nem Pál írt

Deuterozakariás gör, ismeretlen nevű próféta, Zakariás könyve 9–14. részeinek a megfogalmazója

devotio moderna lat *devotio*: fogadalom, odaadás, Geert Groote (1340–1384) prédikációja nyomán kialakult szerzetesi reformmozgalom, a reformációt megelőző kegyességi irányzat; nagy hatással volt Kempis Tamás (1390 k.–1471) *Imitatio Christi* c. művére

DG I. Dei gratia

dharma ind, *valltört* erkölcsi világregend Buddha tanítása szerint

dia gör *előjáró gen-szal* v. *acc-szal*, át, által, -ért

diabolosz gör *ördög*, az istenellenes erők megszemélyesítésének egyik elnevezése a Bibliában (Mt 4,1) → **démon**, → **drakón**, → **sátán**

diadochosok gör *utódok, örökösök*, Nagy Sándor birodalmát öröklő hadvezéreinek elnevezése, akik utódállamokat hoztak létre, ezek közül Szeleukosz a szeleukidákét; ez a birodalomrész magába foglalta Mezopotámiát, Szíriát és Kis-Ázsiát → **szeleukidák**

diakonátus gör *diakonosz*: *szolga*, a r. k. és a görögkeleti egyházban a papi rend legalsóbb fokozata

diakónia gör *diakonia*: *szolgálat*, keresztyén szeretetszolgálat

diakónika gör *diakonia*: *szolgálat*, a keresztyén szeretetszolgálat tudománya

diakonikon gör *diakonia*: *szolgálat*, a r. k. templomokban a szentély melletti kisebb szoba, ahol a kegytárgyakat, a liturgikus könyveket tartják és a misét előkészítik

diakonissza gör *diakonosz*: *szolga*, a szeretetszolgálatra elkötelezett és fogadalmat tett nők egyes protestáns egyházakban

diakónus gör *diakonosz*: *szolga*, **1.** az Úsz-ben Isten, Jézus Krisztus, az igazság, az új szövetség, az evangélium stb. szolgálója; **2.** a protestáns egyházakban különböző egyházi szolgálatot, leginkább szeretetszolgálatot végző személy; **3.** a r. k. és a görögkeleti egyházban alacsonyabb fokozatú egyházi szolga az áldozópap mellett

dialektika gör *dialogomai*: *vitatkozik, dialógust folytat*, **1.** régen: a beszélgetés, vitatkozás, érvelés művészete; **2.** fil G. F. W. Hegel (1770–1831) után a té-

zis és antitézis összevetése, mely szintézis eredményez

dialektika teológia gör *dialegomai*: vitatkozik, dialógust folytat, a ref. egyházaknak Svájcban kiinduló, megújulást hozó teológiai irányzata az 1920–30-as években; K. Barth (1886–1968), E. Brunner (1889–1966) és Ed. Thurneysen (1888–1974) tanári és irodalmi munkássága nyomán először Európa, majd a többi földrész ref. egyházaiban az Ige kerül a teológiai gondolkodás és az istentisztelet központjába, ezért az Ige teológiájának is nevezik; elnevezés-változat: újreformátori teológia

dialektikus materializmus gör *dialegomai*: vitatkozik, dialógust folytat; *lat materia*: anyag, fil K. Marx (1818–1883) és Fr. Engels (1820–1895) által megalapított, később V. I. Lenin (1870–1924) által továbbfejlesztett társadalomfilozófiai irányzat; szemben az idealizmussal* azt állítja, hogy a tudat a társadalmi létből függ → **materializmus**

diárium *lat dies*: nap, valaminek a kelte, napló

diaszpóra gör *szpeiró*: vet, szporosz, szpóra: mag, szórvány, valamely vallás követőinek szétszóródása más vallásúak közé; egyházjogilag olyan kis egyház, amely egy anyaegyházközséghez tartozik

Diatesszáron gör négyen keresztül, a szír Tatianusz (170 k.) evangéliumi harmóniája*

diathéké gör *diatithémi*: áthelyez, szövetség, tkp végrendelet, testamentum, de a Septuagintában* a héber börit (szövetség) szó fordításaként jelenik meg, s így értelmeznek az Úsz írói is; a Vulgatában*: foedus → **föderálteológia**

diatribé gör *diatribó*: együtt van valakivel, beszélget, párbeszédés írásmű

dichotómia gör *dió*: kettő, tomosz:

metsző, ebből: dikhotomeó: ketté vág, kéttagúság, főleg a test és lélek kettősségére vonatkozóan → **trichotómia**

dicta probantia *lat dictum*: mondás, *probatio*: próba, bizonyító hely egy szövegben

dictionaryum *lat dico*: mond, szótár

Didakhé gör *tanítás, A tizenkét apostol tanítása* c. irat rövid megjelölése; tkp egyházi rendtartás, amelyet Kr. u. 100–130 körül Szíriában írtak; az apostoli atyák egyik irata

didaktika gör *didaskó*: tanít, a neveléstudománynak az oktatás elméletével és módszertanával foglalkozó ága

Didaskalia gör *tanítás*, a 3. sz.-ban Szíriában keletkezett egyházi rendtartás

didaskalosz gör *tanító, mester*, tanító; az Úsz-ben a rabbinak* megfelelő cím, amely nem hivatal, hanem tisztséget jelent; Jézusra (Jn 1,38) és a gyülekezetek elöljáróira (Ef 4,11) is vonatkozik

dies irae, dies illa *lat dies*: nap, ira: harag, ille: az, amaz, a harag napja: Thommaso di Celanónak (1190 k.–1260 k.) tulajdonított vers kezdősora

diéta *lat dies*: nap országgyűlés

diftongus gör *dió*: kettő, *fihongosz*: hangzó, *nyelvt* egy szótagot alkotó, el nem választható, egy szájnyílással ejtendő kettős magánhangzó

Dignitatis humanae *lat dignitas*: méltóság, *humanus*: ember, emberi, az emberi méltóságról: a II. Vatikáni Zsinat* nyilatkozata a vallásszabadságról

dikaioszüné gör *igazság*, jogi értelemben vett igazság, mint a héberben a cödáqáh*; az igei forma (edikaióthé: megigazított) Pál apostol teológiájában központi gondolatot fejez ki: Isten Jézus Krisztusért az embernek igazságot tulajdonít

dimotiki gör *demosz*: nép, népség, a mai görög köznyelv

diocesis gör *dioikészisz*: körzet, lat, kerület, egyházmegye

diofizitizmus gör *düo*: kettő, fűszisz: természet, Jézus Krisztus két, isteni és emberi természetéről szóló tanítás, szemben a monofizitizmussal*

Dionizosz l. Bacchus

dioeletizmus gör *düo*: kettő, *theléma*: akarat, a két természetnek megfelelően, Jézus Krisztus két különböző akaratáról szóló tanítás → **monoletizmus**

Diploma Leopoldinum I. Lipót császár által 1691-ben kiadott levél, amelyben ígéri az erdélyi négy bevett felekezet jogainak épségben tartását; tkp a r. k. egyháznak nyújt kedvezményeket a többi egyházak rovására

Disciples of Christ ang *Krisztus tanítványai*, 1809-ben alakult észak-amerikai baptista csoport, amely a keresztyén egység érdekében elvetett minden hitvallást

disputa lat *disputo*: fejteget, **1.** hitvita; **2.** az egyházatyák fejtegetése az úrvacsora titkáról

disputáció lat *disputatio*: fejtegetés, megvitatás, **1.** tudományos fejtegetés; **2.** szigorú szabályok szerint lezajló egyetemi vita

Dissensers l. nonkonformisták

disziplína lat *disciplina*: tudomány, tudományos rendszer, rend, fegyelem, **1.** fegyelem; **2.** tudományág, szaktudomány

diszkalceátusok lat *dis-*: fosztóképző, *calceus*: cipő, meztlábás kolduló szerzetesek → **kalceátusok**

diszpenzáció lat *dispensatio*: kiosztás, közlés, a r. k. egyházbjogban annak a kihirdetése, hogy valakit felmentettek egy kötelezettség v. egy jogkorlátozás alól

diszpozíció lat *dispositio*: felosztás, a prédikáció értelmi egységekre való felosztása

disszertáció lat *dissertatio*: fejtegetés, értekezés, főleg tudományos fokozat elérésének feltételeként

disszidensek lat *dissideo*: nem a maga helyén ül, egy egyházhoz sem tartozók

diteizmus gör *theosz*: Isten, *vallfil* tévhit, amely szerint két istenség van, rendszert egy férfi és egy női

dittográfia gör *düo*: kettő, *grafé*: írás, egy betű v. szó tévedésből történő ismétlése

Divini Redemptoris lat *redempto*: kivált, XI. Pius pápának 1937. márc. 19-én, a kommunizmus ellen kiadott enciklikája

Divino afflante Spiritu lat *afflo*: megihlet, *spiritus*: lélek, XII. Pius pápának 1943. szept. 30-án kiadott enciklikája a Biblia korszerű tanulmányozásáról

dixi et salvavi animam meam lat *dico*: mond, *salvo*: megment, *anima*: lélek, szóltam és megmentettem lelkemet; értelemszerűen: nem terheli lelkiismeretemet; valószínűleg az őrállók szólási kötelességéből (Ez 3,17–18) eredő mondas

docta ignorantia lat *doctus*: tanult, *iskolázott*, *ignorantia*: tudatlanság, A. Augustinustól (354–430) származó kifejezés, amely szerint az embernek Istentől csak elégtelen ismerete lehet

doctor angelicus lat *doctor*: tanító, *angelicus*: angyali, Aquinói Tamás (1225 k.–1274) tiszteletbeli neve

doctor ecclesiae lat *tanító*; gör, *ekklészia*: egyház, az egyház tanítója; teológusoknak adományozott, kb. 1300-tól használatos tiszteletbeli cím

doctor honoris causa díszdoktor, tiszteletbeli doktor; tudományos munkásságáért v. közéleti tevékenységéért egyetemek által adományozott cím, rövid *D. h. c.*, nevek előtt: *D.*

dodekalógus gör *dodeka*: tizenkettő, *logosz*: ige, az Ebál hegyén kimondott tizenkét átokige (5Móz 27,15–26)

Dodekapropheton gör *dodeka*: tizenkettő, a tizenkét kispapfőta könyvgyűjteménye

dogma gör *tanítás, rendelkezés*, 1. az Úsz-ben parancs, rendelet, határozat (Lk 2,1; ApCsel 16,4); 2. megfogalmazott és áthagyományozott egyházi tanítás; 3. pej értelemtlenül megkeményített tantétel → **dogmatizmus**

dogmatika gör *dogma*: tanítás, rendelkezés, a rendszeres teológiának a hit ágazataival foglalkozó szaktudománya

dogmatizmus gör *dogma*: tanítás, rendelkezés, a dogmák beszűkült, kritika nélküli átvétele és használata

dogmatörténet gör *dogma*: tanítás, rendelkezés, az egyházi tan fejlődése az idők során

doketizmus gör *dokeo*: látszik, vél, gondol, legkorábbi eretnektanítás (Kr. u. 1. sz.-tól), amely szerint az egész anyagi világ bűnös, s Krisztus ezt nem vehette fel, azaz teste nem valóságos, csupán látszólagos

doktorandus lat *doctor*: tanító, doktori szigorlatra készülő személy

doktrína lat *tanítás*, tan, tudományos elemélet, hittétel

doktrinarizmus lat *doctrina*: tanítás, a tantételekhez való merev ragaszkodás

dóm lat *domus*: ház, székesegyház, katedrális; olyan templom, amelyben a megyés püspök v. érsek szolgál

domidoctus lat *domus*: ház, *doctus*: tanult, iskolázott, csak otthon, azaz szülőföldjén tanult tudós

dominica dies lat *Dominus*: Úr, *dies*: nap, az Úr napja, vasárnap

dominica in albis lat *albus*: fehér, fehérvasárnap, a húsvét utáni első vasárnap; az ógyházi gyakorlat szerint a húsvétkor megkereszteltek ekkor viseltek utoljára fehér ruhát

Dominicale 1614-ben szerkesztett r. k. énekeskönyv vasárnapokra

domini canes lat *az Úr kutyái*, a Domonkos-rendiek* gúnyneve

dominikánusok l. **Domonkos-rendiek**
Dominum et Vivificatem lat *dominus*: Úr, *vivifico*: életet ad, az 1986 pünkösdjén kiadott enciklica kezdőszavai, *tkp* a niceai–konstantinápolyi hitvallás* kezdőszavai

Dominus ac redemptor noster lat *dominus*: Úr, *redempto*: megvált, XIV. Kelemen pápa 1773-ban kiadott bullájának kezdőszavai, melyben bejelenti a jezuita rend* feloszlatását

dominus et abbas lat *dominus*: úr; *arám abba*: atya, a Benedek-rendiek* vezetőjének a megszólítása; ebből lett a magyar apátúr

Dominus vobiscum lat *az Úr veletek*, áldásformula a misében

Domonkos-rendiek Ordo Sancti Dominici, röv OSD; G. Dominicus (1170–1221) által alapított szerzetesrend, amelyet a pápa 1216-ban megerősített

Donatio Constantini lat *donatio*: adomány, hamisított irat (750 k.), amely szerint Nagy Konstantin (280 k.–337) a nyugati világ fölötti uralmat a pápának adta

donatizmus Karthágói Donatus (?–355) észak-afrikai püspöktől eredő teológiai szemlélet, amely szerint a sákramentumok* érvényessége függ a kiszolgáló személy szentségétől; a 316-tól elterjedt tanítást az egyház eretnekségnek nyilvánította

Donum dedit lat *donum*: ajándék, *do*: ad, feliratként: az ajándékot adta, s utána az adományozó neve következik; röv DD

donum perseverentiae lat *donum*: adomány, *perseverentia*: állhatatosság, Isten a választottaknak megadta

azt a képességet, hogy kitartsanak a hitben

donum superadditum *lat donum: adomány, superaddo: még hozzátesz*, skolasztikus tanítás, amely szerint Isten a bűnbeesés előtt a természetünket kiegészítő kegyelemben részesített

Dordrehti Zsinat a ref. egyháznak Dordrecht városában tartott zsinata (1618–1619), mely elvetette az arminianusok* tanítását és megerősítette a kálvini predestinációt

dormitórium *lat dormito: elalszik*, a kolostorok közös hálóterme

do ut des *lat, valltört* adok, hogy adj; annak jelölése, hogy a vallásos ember azért ad valamit az isteneknek (pl. áldozatot), hogy kapjon valamit érte

doxológia *gör doxa: dicsőség*, Istent dicsőítő mondat imádságok, beszédek végén (pl. Mt 6,13b; Róm 11,36)

drahma görög pénz (Lk 15,8); egy nap-szám bére, azonos értékű a római dénárral*; kb. 0,40 EUR

drakón *gör sárkány*, úsz-i szóhasználatban az istenellenes erők egyik megszemélyesítője („a sárkány, a régi kígyó, az ördög és a sátán”, Jel 20,2) → **démon**, → **diabolosz**, → **sátán**

druidák a kelták vallásának papjai, papi rendüket előkelő családok sarjaiból egészítették ki

drúzok *arab*, közel-keleti szekta, amely az utolsó kalifa istenként való megjelenését várja; szent irataikat a Bibliából és a Koránból* állították össze; a mintegy félmillió drúz főleg Libanonban él

dualizmus *lat dualis: kettős, fil, teol* felfogás, amely szerint a létet két egymással ellentétes alapelvre lehet visszavezetni, mint pl. Isten-sátán, szellem-anyag, lélek-test

dublett *lat duplex: kétszeres*, bibliai szövegrészek, amelyek ugyanannak a könyvnek a keretén belül kétszer fordulnak elő; pl. Lukács evangéliuma 9. és 10. részében a tanítványok kiküldetésének a leírása

dulia *gör duleia: szolgálát, tisztelet*, a szentek kultuszi tisztelete; latin megfelelő: veneratio → **hiperdulia**, → **látria**

duofizitizmus *gör duo: kettő, fűszisz: természet*, a Kálcedoni Zsinat* (451) tanítása Jézus Krisztus kettős, isteni és emberi természetéről és ezek egyességéről, szemben a monofizitizmusmal*

duoteletizmus → **dioteletizmus**

Dzs

Az itt nem szereplő szavak **j** vagy **g** alatt kereshetők

dzsainizmus *ind* aszkézist hirdető indiai vallás

dzsámi *arab, valltört* nagy mecset az iszlám vallásúaknál

dzsihad *arab, valltört* szent háború, az

iszlám* hatalmi terjeszkedésének vallásilag is igazolt eszköze

dzsinn *arab, valltört* szellem az arab világban

E

Ea bab, mit a mélyvizek istene, sumer eredetű istenség Babilonban, Anuval* és Enlillel*

Ebed Jahve *héb ebed: szolgál, Jahve: Úr*, Ézsaiás könyve 42, 49, 50, 52–53. részeiben olvasható 4 ének az Úr szolgáljáról; egyes magyarázók személyként (maga a próféta? Mózes?), mások közösségként (Izrael) értelmezik; az ApCsel 8 szerint a szenvedő Jézusra vonatkozik

Ében-ézer *héb eben: kő, ézer: segítség*, helység Júdában (1Sám 4,1), illetve felállított kő (1Sám 7,12)

ebioniták *héb ebjon: szegény*, szegénységi fogadalmat tevő keresztyén szekta a Kr. u. 1. sz. második felében; tagjai Jeruzsálemből Pellába és Dekapoliszba* menekültek, s itt az esszénusok* hatása alá kerültek; tanításuk a zsidókétől annyiban különbözött, hogy elfogadták Jézust Messiásnak; az Úsz-ból csak a Máté evangéliumának elferdített és csonkított formáját ismerték el

ecba *héb ujj*, ósz-i hossz mérték (Jer 52,21), 12 ~ = 3 tefakh* (tenyér) = 1 zeret* (arasz) = 0,5 ammáh* (könyök, sing)

ecce homo *lat ecce: íme, homo: ember*, íme, az ember; **1.** Pilátus szavai, melyekkel bemutatta Jézust a tömegnek (Jn 19,5); **2.** a töviskoronás Jézust ábrázoló kép v. szobor (pl. Munkácsy Mihály három festménye, melyek közül az egyik az ~ címet viseli); **3.** Jeruzsálemben a „fájdalmak útján” az egyik megállóhely (stáció) elnevezése

Ecce sacerdos *lat ecce: íme, sacerdos: pap*, főpap fogadásakor énekelt latin nyelvű himnusz

ecclesia → **eklézia**

ecclesia abscondita *lat absconditus: el-*

rejtett, elrejtett egyház; csak Isten tudja, hogy kik az egyház igazi tagjai

ecclesia docens *lat doceo: tanít*, tanító egyház

ecclesia ecclesiam non taxat *l. clericus clericum non decimat*

ecclesia invisibilis *l. ecclesia visibilis et invisibilis*

ecclesia late dicta *lat latus: tág, dico: mond, megállapít*, a minden megkezeszteltet magában foglaló egyház →

ecclesia stricte dicta

ecclesia militans, ecclesia triumphans

lat milito: katonáskodik, triumpho: győzedelmeskedik, küzdő egyház: Krisztus földi testének, az egyháznak a dicsőségre jutása előtti, e világban létező formája; győzedelmes, dicsőségre jutott egyház; a kifejezések először V. Kelemen pápa (1305–1314) Szép Fülöp-höz intézett levelében olvashatók

Ecclesiam suam *lat az ő egyházát*, VI.

Pál pápa 1964. aug. 6-án kiadott enciklikája a dialógusról, amelyet meg kell kezdeni a nem keresztyén hívőkkel, a r. k. egyháztól elszakadtakkal és r. k. hívekkel; elzárkózik az ateistákkal történő párbeszédétől

ecclesia orans *lat oro: könyörög*, az imádkozó egyház

ecclesia praecedit *lat praecedo: előre megy*, az egyházat és annak szolgáit előbbség illeti meg

ecclesia semper reformanda *lat semper: mindig, reformo: megjavít*, az állandóan megújítandó egyházra vonatkozó kifejezés (megújítani: visszaalakítani régi formájára)

Ecclesiastes újgörög ekklésziasztész > *lat egyházi*, a Prédikátor könyvének neve a Vulgátában*

Ecclesiasticus Iesu, filii Sirach *gör >*

lat egyházi, a Jézus, Sírák fia* apokrif (r. k. deuterokanonikus) könyv neve a Vulgatában*

ecclesia stricte dicta *lat strictus: szoros, dico: mond, megállapít*, az Isten által ismert, a választottakat magában foglaló egyház → **ecclesia late dicta**

ecclesia triumphans *l. ecclesia militans*

ecclesia visibilis et invisibilis *lat látható és láthatatlan*, protestáns egyházi tanítás, amely szerint az egyháznak két vetülete van: a látható egyház a megkeresztelt hívek serege, a láthatatlan azoké, akik Isten kiválasztására felelősen megadták a hit válaszát; ezeket csak Isten ismeri

ecclesiola *gör eklézsia: egyház, latin kicsinyítőképzővel*, az egyházon (gyülekezeten) belüli „kis egyház”, a kegyeskedők csoportja, melynek tagjai a maguk vélt igaz mivoltának a tudatában elkülönülnek az egyház többi tagjától

Edda *mit, valltört* az óízlandi irodalom két, mitikus műve

Édenkert *perza adinu: pusztaság*, a teremtett ember életterülete, földrajzilag azonosíthatatlan; az ~ mellett a „kert Édenben” kifejezés (1Móz 2,8) egy, a pusztaságba ültetett, oázisra emlékeztető életterületet jelent; más vidékre vonatkoztatva, a termékenység, jólét szimbolikus kifejezése; Éden: Ez 28,13; 31,9.16.18 és ~: Ez 36,35

Edictum tolerantiae *lat edictum: rendelet, tolerantia: türelem*, II. József 1781-ben kiadott *Türeلمي Rendelete*, mely biztosítja a nem római katolikusok számára a szabad vallásgyakorlatot

ediktum *lat edictum: rendelet*, az uralkodók kibocsátott rendelete

editio princeps *lat editio: kiadás, princeps: legelső*, klasszikus műveknek első, hitelesnek elfogadott kiadása

edomiták Jákób testvéreinek, Ézsauinak az utódai, akik Kánaántól délkeletre telepedtek le és állandó ellenségeskedésben voltak Izráellel (1Móz 27,41; 4Móz 20,14–21; Abdiás könyve)

efa *heb éfáh, ósz-i ürmérték* szilárd anyagokra (1Sám 1,24), 36,9 l; 1 ~ = 10 ömer* (2Móz 16,36)

Efézusi Zsinat 431-ben tartott zsinat, amely megerősítette Eutükhész (378 k.–?) tanát a monofizitizmusról*; ezt a Kálcedoni Zsinat* (451) eretnekiségnek nyilvánította

effata arám nyilj meg! **1.** Jézus felkiáltása a süket meggyógyításakor (Mk 7,34); **2.** A r. k. egyházban a megkeresztelendő felé intézett megszólítás, hogy fülei nyiljanak meg a hallásra

éfód *asszir epattu: díszes öltözet* > *heb*, a zsidó főpapi öltözők egyik díszes darabja; a mellét és a hátat borította be, mellrészén aranyba foglalva Izráel 12 törzsének neve volt beírva (2Móz 25,7; 39,2–3.6–8; 1Sám 2,28); az egyszerűbb, lenből készült ~ minden zsidó pap öltözékéhez tartozott; a házi bálványoknak is egyik ruhadarabja volt (Bír 17,5)

Efraemi Kódex jelentős majuszkuláris kézirat*, a Biblia csaknem teljes szövegével; az 5. sz. elején írták, jelzése C, 04; az eredeti bibliai írást lekaparták, s a szír Efraemi írt rá más szöveget, később helyreállították; jelenleg Párizsban van

ego te absolvo *lat absolvo: felold*, a gyónás utáni bűnbocsátó formula kezdőszavai

egzaltáció *lat altus: magas, magasztos*, felmagasztalás, főleg Jézus Krisztus megdicsőülésére vonatkoztatva

egzisztencia *lat existentia: létezés, fil* az, ami ténylegesen van, egy valóság konkrét létezése; összefügg az esszencia (lényeg) fogalmával

egzisztenciális *lat existentia: létezés*,

fil a létre vonatkozó → **egzisztencialista írásmagyarázat**, → **egzisztencializmus**

egzisztencialista írásmagyarázat *lat* *existentia: létezés, teol* hermeneutikai irányzat, amely abból indul ki, hogy az általános igazság minden emberre érvényes, de a valóság burkában jelenik meg; ezért az igazságról le kell hámozni az időiséget, a történelmi burkot, mert a szavakba rejtett Igét csak így lehet megérteni; M. Heidegger (1889–1976) kifejezését a teológiában R. Bultmann (1884–1976) vette át és alkalmazta → **mitológiátlanítás** v. **mítosztalanítás**

egzisztencializmus *lat* *existentia: létezés, fil* S. A. Kierkegaard (1813–1855), K. Jaspers (1883–1969) és M. Heidegger (1889–1976) műveivel meginduló idealista filozófiai gondolkodás és irányzat, amely a teljes létet csupán az egyéni létre (az én-re) összpontosítja és korlátozza; a nem keresztyén ~ szerint az egzisztencia (létezés) megelőzi az esszenciát (lényeg), s az ember feladata, hogy ez utóbbit megteremtse mintegy művészi alkotásként (J. P. Sartre, A. Camus); a keresztyén ~ képviselői (pl. R. Bultmann, 1884–1976) vallják, hogy az emberi egzisztencia nem eredet nélküli, hanem kapcsolatban van Istennel, aki a Lét

Egyházak Világtanácsa *l.* **World Council of Churches**

egyházatyák igazhíttű egyházi írók, akik az apostoli atyák után, azaz a 3. sz.-tól kezdve éltek; a nyugati egyházak szerint az ~ korát Izidorig (560 k.–636), a keleti egyház szerint Damaszkuszi Jánosig (670 k.–750 k.) kell számítani; jelentősebb görög ~ : Athanasziosz (295 k.–373), Nagy Baszileiosz (329 k.–379), Krüszosztomosz (347–407); latin ~ :

Ambrosius (339 k.–397), Hieronymus (340/350–420), A. Augustinus (354–430), Nagy Gergely (540–604)

egyiptológia *valltört* az ókori Egyiptom történetével, műveltségével, vallásával stb. foglalkozó tudomány

Egyiptom Khám fiának országa, héberül Micrajim (1Móz 10,6), amely kezdetben mindkét országrészt, Alsó- és Felső~ot jelentette, később csak az Alsót (Ézs 11,11), amely tkp a Nílus deltájának a vidéke; a Kr. e. 3. évezredben alakult ki, történetében három korszak különböztendő meg: 1. Óbirodalom (2800–2200), 2. Középbirodalom (2100–1730, ettől kezdve 1550-ig a hikszoszok alá került), 3. Újbirodalom (1550–1070); Izrael ~ra mint a szolgaság házára emlékezik (2Móz 20,2), de egész tudatát meghatározza, hogy az Úr kihozta ~ból; az Ósz írói később is, mint nagybirodalmat, ellenséges hatalomként említik (Ézs 19; Jer 46 stb.); az „~ból hívtam ki az én fiamat” hóseási megfogalmazást Máté evangélista Jézus Krisztusra vonatkoztatja (Hós 11,1 és Mt 2,15)

eikón *l.* **ikon**

eirenika *gör eiréné: béke*, a görögkeleti egyházban közbenjáró imádság az egyházért és az államért

eisz *gör elöljáró acc-szal*, -ba, -be, -ra, -re, -hoz, -hez, -höz, felé, iránt

eiszegézis *gör agó: vezet*, saját gondolatok bevétele egy (bibliai) szövegbe, szemben az exegézissel*

eiszodosz megalé *gör eiszodosz: bevonulás, megasz: nagy*, a görögkeleti iszenteszteleten a papnak az oltárhelyesgből történő nagy bevonulása a naoszba* az úrvacsora jegyeivel; ezt megelőzi az eiszodosz mikra (*gör* mikrosz: kicsi), amikor a pap az evangéliumos könyvvel vonul be

eiszodosz mikra *l.* **eiszodosz megalé**

ek, ex gör *előjáró gen-szal*, -ból, -ból, -tól, -tól, -ról, -ről

EKD *l. Evangelische Kirche in Deutschland*

Ekklesiáosztész a Prédikátor könyvének neve a Septuagintában*

ekléziasztika *újjörög ekklésiasztiké: egyházi*, a gyakorlati teológiának a szaktárgya, mely az itt és most meghatározottságában élő jelenkori egyház helyzetével foglalkozik

ekléziológia gör *ekklészia: egyház*, az egyházzól szóló rendszeres teológiai tanítás

eklézsia gör *ekklészia: egyház*, **1.** egyház, gyülekezet; **2.** egyházközség; **3.** az ókori görögöknél népgyűlés, mint az ApCsel 19,39-ben; Athénben és Spártában a 20., illetve a 30. évet betöltött polgárok választott (gör eklegó: választ) testülete

eklézsia és zsinagóga gör *egyház és zsinagóga*, Istennek az ő népével kötött ő, illetve új szövetségének a megszemélyesítése; a középkorban, ritkábban, a törvényre és az evangéliumra vonatkoztatták

ekléziakövetés gör *ekklészia: egyház*, egyes protestáns egyházaknak az a gyakorlata, hogy a másokat megbotránszókató vétkeseknek a gyülekezet színe előtt nyilvánosan kell bűnvallást tenniük, és a tiszta életre magukat elhatároznuk

eklisziasztikosz *újjörög egyházi*, a görögkeleti egyházban olyan szolgáló, aki egy meghatározott előírás szerint gyűjti és oltja az ikonok* előtt a gyertyákat

eksztázis gör *eksztaszisz: elragadottság, tkp állapoton kivülség*, az öntudat kikapcsolásának az állapota, elragadtatás; az Úsz-ben rendkívüli, de nem abnormalis állapot (Mk 5,42; ApCsel 10,10)

ekténia gör *ekteneia: kitarítás*, **1.** ált közbenjáró imádság; **2.** az ev. egyház úrvacsorai liturgiájának egyik része, melynél a lelkipásztor felszólítására a gyülekezet felel: Urunk, könyörülj rajtunk!

ektézis gör *kitétel, fejtegetés*, Herakliosz császár 638-ban kiadott ediktuma, mellyel a monofizita vitát akarta lezárni azzal, hogy Jézus Krisztusban egy istenemeri akarat volt jelen → **dioteletizmus**, → **monoteletizmus**

EKU *l. uniós egyház*

Él, Elóah *tbsz Elohim héb Isten*, **1.** ált Isten: Izrael Istene, és az Őt körülvevő lények megnevezése, de a pogányok istenei is; **2.** az izráeli személynevek első (*Elizeus*) v. utolsó (*Dániel*) tagjaként az Istennel való kapcsolatot jelöli

elaborátum *lat elaboro: kidolgoz, elkészít*, **1.** tudományos értekezés; **2.** javaslat, tervezet

electio sanctorum *lat electio: választás, sanctus: szent*, a szentek kiválasztása

eleizon *l. Kúrie, eleizon*

elevatio *lat elevo: felemel*, úrfelmutatás: a misében a sákramentum jegyeinek felemelése

éli, éli, lámma sáraktáni *héb, én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem? a Zsolt 22,2 héber szövege*, melyet Jézus imádságként mondott a kereszten (Mt 27,46; Mk 15,34)

elízium gör *a megérkezés mezeje, mit, valltört* a görög mitológia paradicsoma, a boldogság földje, mely a Föld nyugati végpontján terül el

elkeszaiták *Elxai nevű alapítójának a nevéből, zsidó-keresztényen szekta* a Kr. u. 2. sz.-ban

elohista *héb elohim: Isten*, a Penta-teukhosz* egyik, Észak-Izraelben, a Kr. e. 8. sz.-ban keletkezett forrásirata; nevével onnan kapta, hogy Istent elohimnak

nevezi már a Mózes előtti kor leírásaiban → **jahvista**, → **papi irat**

El saddaj *héb.él: Isten, saddaj: mindenható? erős?*, Isten egyik neve az Ósz-ben, amint Ábrahámnak kijelentette (1Móz 17,1; 2Móz 6,3); a héber saddaj kifejezés jelentése bizonytalan, általában a Mindenható az elfogadott fordítás; görögül: pantokrator, latinul: omnipotens, németül: Allmächtiger

elul *bab > héb.*, a zsidó naptár hatodik hónapja (augusztus-szeptember)

emanáció *lat emano: kifolyik, ered, fil, vallfil* egyes filozófiai rendszerekben v. vallásokban az istenségnek mint legfőbb princípiumnak a kisugárzása, aminek a következtében az alacsonyabb rendű dolgok létrejöttek; azonosítása a bibliai teremttéssel, teológiailag téves

emancipáció *lat emancipatio: felszabadítás, felszabadítás alárendeltség alól*; **1.** a római jogban: a gyermeké a szülők hatalma alól; **2.** később: általában a jogkorlátozások alól (rabszolgák, nők, zsidók stb.)

embola *gör emballo: bevet, nyelvt* a képes beszédnek, főleg a példázatoknak az a műfaja, melynél az elbeszélő a képet teljesen azonosítja a szemléltetendő gondolattal; hiányzik a tertium comparationis*, így nincs szükség arra, hogy az olvasó, hallgató átvitt értelmet keresen; elnevezés-változat: paradigmaticus elbeszélés* → **hiperbola**, → **parabola**

emendáció *lat emendatio: helyreigazítás*, szövegkritikai javítás

emeritus *lat érdemes, kiszolgált*, nyugdíjazott személy

eminenciás *lat eminens: kiemelkedő*, a kardinális* tiszteleti címe

emóreusok v. **amoriták** l. **kánaániták**

empirikus *lat empirici: a tapasztalat*

alajján gyógyító orvosok, tapasztalati empiriokriticismus *lat empirici: a tapasztalat alajján gyógyító orvosok, fil irányzat*, a 19–20. sz. fordulóján, amely tagadja, hogy az anyagi világ a tudattól függetlenül is létezik, és a dolgokat a tudat jelenségeiként érti meg

empirizmus *lat empirici: a tapasztalat alajján gyógyító orvosok, fil* gondolkodás, szemlélet, amely szerint ismereteket csak a tapasztalatból lehet nyerni; nem értékeli az elméleti általánosítást és a tudományos elvonatkoztatást

en *gör előljáró dat-szal, -ban, -ben, -on, -en, -ön, alatt, belül*

enciklika *gör küiklosz: kör, pápai v. püspöki pásztorlevél, körlevél, kezdőszavairól szokták elnevezni*

enciklopédia *gör küiklosz: kör, 1.* egy tudomány elemeit rendszerbe foglaló mű; **2.** lexikon → **teológiai enciklopédia**

Engisiki *jap, valltört* a sintoizmus* jelentős szertartáskönyve

enhüposztaszia *gör hüposztaszia: lényeg*, Bizánci Leontinosztól (485–543 u.) származó ógyházi tanítás, amely szerint Krisztus egyik természete részt vesz a másik természet lényegében

enkhiridion *gör kheir: kéz, 1.* kis kézikönyv, amely röviden tartalmazza egy tudományág v. ismeretkör anyagát (M. Luther 1529-es Kis Kátéjának is ez volt a felirata); **2.** fontosabb (pl. hitvallási) szövegek gyűjteménye

enklikikus *gör klinó: hajol, dől, nyelvt* olyan szó, melynek nincs önálló hangsúlya, az előtte állóhoz simul

enkratiták *gör enkrateo: megtartóztat*, aszketikus irányzat az ógyházban; tagjai tartózkodtak bizonyos ételektől, részegítő italoktól és a házassálettól

enküklion *gör küikloó: körülfog, úgörgörög körlevél*, Baszilizkosz Uzurpator

476-ben kiadott dekrétuma (körlevele), melyben elveti a Kalcedoni Zsinat* határozatát és a monofizitizmust* teszi hitvallásértékűvé

Enlil *bab*, mit sumer eredetű főisten, Anuval* és Eaval*

Énókh könyve *kánaáni hénok: vazallus; különben héber: Énók (1Móz 5,21–24; Zsid 11,5); pszeudoepigrafikus (r. k.: apokrif*) irat**, amely két változatban ismeretes, hasonló tartalommal: **1.** etióp Énók könyve a Kr. e. 2. sz.-ból, eredetileg héber és arám nyelven, amelynek etióp fordítása maradt fenn; **2.** szláv Énók könyve, az előbbihez hasonló tartalommal, a Kr. e. 2. v. 1. sz.-ból, szláv fordításban

ens *lat létező, fil létfogalom, létező, a dolgok lényege; a skolasztika* metafizikájának* központi kategóriája; az ~ minden valóságos, lehetséges v. fiktív dologra vonatkozhat, kivéve a semmit; két állapot van: valami v. létezik (aktus), v. képes arra, hogy létezzék (potencia)*

ens realissimus *lat ens: létező, realissim: legvalóságosabb, vallfil Isten a legvalóságosabb Létező*

ens relativum *lat ens: létező, relativum: viszonylagos, vallfil létezés, amely csupán viszonyított mérvoltában érthető meg; ilyen a világ s benne az ember*

ens summus *lat ens: létező, summus: legfőbb, vallfil a legfőbb létező, Istenre vonatkoztatva*

enteizmus *gör en: -ban, -ben, theosz: Isten, vallfil szemlélet, amely szerint az isteni mindenben jelen van*

entitás *lat ens: létező, fil, vallfil valamely dolog tulajdonságainak összessége; a skolasztika műszava*

Entmythologisierung l. mitológiátlanítás v. mítoszatlanítás

en tutó nikas *gör tuto: ez, nikaó: győz, ebben a jelben győzni fogsz; a hagyomány*

szerint Nagy Konstantin (280–337) római császár ezt az égi szöveget hallotta; latinul: In hoc signo vinces → **IHS**

Enuma elis *akkád, valltört* babiloni világeremtési eposz

eon *gör aion: 1. történeti korszak 2. örökkévalóság, Isten üdvtervében egy nagyobb időszakasz; a zsidó apokaliptika* két, Istentől származó ~t különböztet meg: a mostanit és az eljövendőt*

eparchia *gör eparkheia: uralkodási terület, görögkeleti egyházkerület v. egyházmegye*

eparchosz *gör az illetékessége alá tartozó, a görögkeleti egyházban az egyházkerület püspöke*

ephapax *gör hapax: egyszer, Jézus Krisztusnak egyszer s mindenkorra érvényes áldozatára vonatkozó kifejezés a Zsid 9,12-ben*

ephorus *gör, horaó: lát, teológiai főiskola előljárója*

epi *gör előljáró gen-szal, dat-szal, acc-szal, -on, -en, -ön, -ra, -re, -hoz, -hez, -höz*

epicurea opinio *Epikurosz (Kr. e. 341–270) görög filozófusról; lat opinio: vélekedés, a Formula Concordiae* epikureus vélekedésnek nevezi azt a tanítást, amely szerint a Szentlélek az ember nélkül is újjáteremt, és bűneink ellenére is bennünk marad*

epifánia *gör fainó: láthatóvá lesz, 1. ált Jézus testté létele, megjelenése a világban, illetve feltámadása utáni megjelenése; 2. sajátosan mint ünnep (epiphania Domini): a nyugati egyházakban a jan. 1-jét követő vasárnap, a görögkeleti egyházban január 6; a karcsony megünneplése előtt (Kr. u. 4. sz.) mindenütt megtartott nagy keresztény ünnep*

epigrafé gör *grafé*: írás, felirat, pl. pénzen (Mk 12,16), Jézus keresztyén (Lk 23,38, de titlosz is, Jn 19,19)

epigrafika gör *grafé*: írás, a feliratokkal foglalkozó tudomány

epiklézis gör *kaleo*: hív, a görögkeleti egyház úrvacsorái szertartásában a Szentlélek odahívása a jegyekre, hogy változtassa azokat át Krisztus testévé és vérévé; ref. értelemben csak egy olyan, a Szentlélekért elmondott imádság hangozhat el, amelyben a Szentleket a gyülekezetre hívják segítségül

epikureizmus *fil* Epikurosz (Kr. e. 341–270) görög filozófus tanítása, mely szerint a mozgás belső energiájával rendelkező anyag elsődleges az ideákkal szemben; a legfőbb emberi érték az élet mértékletes, derűs élvezése

epilógus gör *logosz*: beszéd, utóirat, utószó

Epistola Apostolorum gör *episztolé*: levél, *Az apostolok levelei*, a Kr. u. 2. sz.-ból származó apokrif és apokaliptikus írások, amelyek a feltámadt Jézusnak és apostolainak beszélgetéseit tartalmazták

Epistola virorum obscurum gör *episztolé*: levél; *lat vir: férfi, obscurus: sötét*, humanisztikus gúnyirat (1515–1517 k.), amely az akkori papok és szerzetesek műveletlenségét állítja pellengére

epizkopális egyház gör *epizkoposz*: *felvigyázó*, püspöki kormányzatú egyház, főleg az észak-amerikai anglikán egyház

epizkopalizmus gör *epizkoposz*: *felvigyázó*, a pápai v. kúriai r. k., illetve a zsinatpresbiteri prototestáns egyházkormányzással ellentétes elv, amely szerint az egyházi hatalmat a püspök, illetve a püspöki kar gyakorolja

epizkopátus gör *epizkoposz*: *felvi-*

gyázó, **1.** püspöki hivatal; **2.** a püspökök összessége

epizkopé gör *püspökség*, az Úsz-ben az epizkuposznak a tisztsége (1Tim 3,1), később a reá bízott egyházi körzetet, az egyházmegyét, egyházkerületet és püspöki hivatalt jelentette; elnevezés-változat: epizkopia

epizkoposz gör *epizkoposz*: *felvigyázó, felvigyázó*, püspök: az Úsz-ben a helyi gyülekezet megbízott felvigyelője (1Tim 3,2), később több egyházi körzet (egyházmegye, egyházkerület) gyülekezeteire felvigyelő tisztségviselő

epiztola gör *episztolé*: *levél*, az úsz-i levéllírodalomból kijelölt szakasz, amelyet a misén az epiztolárius olvas fel az egyik ambóról*; a perikópa-rendszer szerint az Apostolok Cselekedeteiből, a Jelenések könyvéből és az Ósz-ből is jelöltek ki szövegeket → **epiztoláris oldal**

epiztoláris oldal gör *episztolé*: *levél*, a r. k. templomokban az oltár felőli nézetben a bal oldal, ahol az epiztoláris pulpitus* van → **evangéliumi oldal**

epitáfium gör *taptó*: *temet* > *lat epitaphium*: *sírfelirat*, **1.** ált sírfelirat, síremlék; **2.** a görögkeleti egyházban Krisztus-kép, amelyet nagypénteken az ikonosztázion* elé állítanak

epiteton ormans gör *tithémi*: *helyez*; *lat, orno*: *díszít, nyelvt* jelző, díszítő jelző

Erasmus bibliakiadása Rotterdami Erasmus (1469–1536) 1516-ban adta ki az Úsz-et görög és latin nyelven; a második kiadás 1519-es utányomása Luther fordításán alapul

erasztiánusok **1.** Thomas Erastus (1523–1583) követői, akik a ref. egyházfejelem és a presbiteriánus egyházszervezet ellen harcoltak; **2.** Angliában és Skóciában azok, akik az egyházat az államhatalom alá rendelik

erac **Jiszráél** *héb. föld, ország*, a bibliai és a mai Izrael országa

eremiták *gör erémia: lakatlan hely, eremités: remete*, a 13. sz.-ban alapított papi rend, teljes nevén: Ordo Eremitarum Sancti Augustini, *röv OESA*

eretnek *gör hairezisz: párt, irányzat; később: eretnokség*, valamely vallás tanításaihoz képest mást valló és hirdető személy, illetve csoport

erinniszek *mit, valltört* a bosszú istennői a görög mitológiában; a rómaiaknál: furiák

eritis sicut Deus *lat olyanok lesztek, mint Isten*, 1Móz 3,5 szövege a Vulgata fordításában

erlangeni teológia *az erlangeni teológiai fakultásról*, 1830-tól megindult lutheránus ébredési mozgalom

Erősz *gör szeretet*, **1.** önmagát megvalósítani akaró szeretet, amelynél a szeretet tárgya csak eszköz ennek érdekében; a görög filozófusoknál, főleg Platónnál (427–348/347), intellektuális vonzalmat is jelent; a szó a Bibliában nem fordul elő, csak az apokrifoknál*; **ma** főleg: érzéki szerelem; **2.** *mit* a szerelem istene a görög mitológiában; a rómaiaknál: Amor* → **agapé**

erotematikus módszer *gör erótaó: kérdez, thema: téma*, a tanítás kérdve kifejtő módszere

errata *lat erratum: tévedés, tévedések, sajtóhibák*, és ezeknek a jegyzéke, rendszerint a helyesbítésekkel, a nyomtatványok végén; elnevezés-változat: corrigenda, javítandók

esto mihi *lat légy nekem*, a húsvét előtti hetedik vasárnap az egyházi évben; elnevezését a Zsolt 71,3-ból kapta: „Légy nekem sziklaváram!”

eszkatológia *gör eszkhatosz: végső, utolsó*, a végső dolgokról szóló tanítás a

teológiában: halál, feltámadás, utolsó ítélet, Isten országa, kárhozat

eszkatologizmus **1. konzekvens eszkatológia**

eszkaton *gör eszkhatosz: végső, utolsó*, az üdvidő utolsó szakasza, melyben Isten országa végcélhoz jut

esszencia *lat essentia: lényeg, valóság, fil* a dolgoknak és történéseknek a lényeghez tartozó tulajdonsága → **akciencia**

esszénusok *arám tiszták, jámborok*, zsidó szektás közösség a Kr. e. 2. sz.-tól Kr. u. 70-ig; tagjai a világtól elzárkózva, önmegtartóztatóan, zárt közösségekben, vagyonmegosztással, szigorú rend szerint éltek

esztétika *gör aiszthézisz: megérzés, megtapasztalás, fil* a filozófiának a művészeti alkotásokat, a műfajokat tanulmányozó ága; a művészet elmélete

Eszter toldalékok **1. deuterokanonikus könyvek**

etacizmus *nyelvt* az ókori görög szövegeknek R. Erasmus (1469–1536) által bevezetett kiejtési módja, mely szerint az e, é, ei, oi, y magáhangzókat különbözőképpen kell kiejteni → **itacizmus**

et cum spiritu tuo *lat és a te lelkeddel*, a r. k. istentiszteleten a gyülekezet felelete a Dominus vobiscumra*

etika *gör éthosz: erkölcs, fil* az erkölcs tudománya; a protestánsoknál a teológiai ~ a keresztyén cselekvést előíró, a rendszeres teológiához tartozó szaktudomány; a r. k. egyházban: moráleteológia*

etimológia *gör, etimosz: igazi, eredeti, etimologia > lat etymologia, nyelvt* szófejtés: egy nyelv szókészletének eredetével foglalkozó nyelvészeti tudományág

etiológia *gör aitia: ok*, tudomány, illetve eljárás, amely egy jelenben tapasztalt ál-

lapotnak, szokásnak, cselekménynek, tárgynak a meglétét egy múltbeli eseménnyel magyarázza; pl. a gilgáli emlékkövek megléte a Jordánon történt átvonulásból magyarázható (Józs 4,20–24)

Etióp görögkeleti (ortodox) egyház mintegy 9 millió hívőt számláló egyház Északkelet-Afrikában; első püspöküket a 4. sz.-ban szentelték fel; 1955-ig először a görög, majd az alexandriai pátriárkátus alá tartoztak, ettől kezdve saját pátriárkátusuk van, pátriárkájuk Addisz-Ababában székel; vallásukban a keresztyén hit összefonódik a zsidó kultusszal és afrikai szokásokkal

etizálás gör *éthosz*: *erkölcs*, egy eredetben nem erkölcsi kérdésnek erkölcsi szintre emelése

etnarkha gör *ethnarkhész*: *a nép vezetője*, különböző rangú népvézér, rendszerint olyan, akit egy idegen népből neveztek ki (pl. Aretász király helytartója, 2Kor 11,32)

etnizáció v. **etnizálás** gör *ethnosz*: *nép*, egy idegen nép behatolása v. túlsúlya (pl. az Ósz-ben Izrael és a pogányok viszonyában)

etnológia gör *ethnosz*: *nép*, a népek, nemzetiségek különböző megnyilatkozásaival foglalkozó tudomány

etosz gör *éthosz*: *megszokás, erkölcs, erkölcs*

etsi Deus non daretur *lat még ha Isten nem léteznék is, vallfil* a világnak, a létnek immanens megértési módja, mely megkerüli az Istenből következő magyarázatot → **ius naturale**

eu gör *jól, szépen*, összetett szavak első tagjaként a kifejezés jó, helyes, szép mi voltát jelenti

evangelizálás gör *az evangéliumot hirdető*, a Kr. u. 1. sz.-ban olyan karizmatikus szolga, aki szemtanúság alapján Jé-

zus evangéliumát hirdeti (ApCsel 21,8; Ef 4,11; 2Tim 4,5)

eucharisztia gör *hálaadás*, az úrvacsora ősi elnevezése; a r. k. egyházban az ol-táriszentséget jelenti, amely a hét szentség egyike

eucharisztikus kongresszus gör *eükhárisztia*: *hálaadás*, r. k. nemzetközi ünnepség az ol-tári szentség tiszteletére

eudémonizmus gör *daimón*: *démon, gonosz lélek, fil* etikai irányzat, amely szerint az ember fő célja a zavartalan földi boldogság

euergetész gör *jótevő*, rendszerint az egyházat pártoló uralkodók tiszteletbeli címe; az Úsz-ben csak Lk 22,25-ben fordul elő

eukelaion gör *eükhomai*: *imádkozik, elaiion*: *olaj*, a görögkeleti egyházban a betegek imádsággal kísért megkenésének sákramentuma („imádkozzanak felette, megkenvén őt olajjal”, Jak 5,14)

eukétika gör *eükhomai*: *imádkozik*, az imádságról szóló tanítás, különös tekintettel a gyülekezeti imádságra; elnevezés-változat: *eukológia*

eukíták gör *eükhomai*: *imádkozik*, entuziasztikus keleti szerzetesek, akik úgy vélik, hogy minden emberben, még a megkereszteltekben is, démon lakik, amelyet kitaró imádkozással lehet kiűzni

eukológia l. **eükétika**

eulógia gör *áldás*, a gyülekezetre v. az istentisztelet tárgyi elemeire, kellékeire mondott áldás

euszebiánusok Euszebiosz (265 k.–339) nikomédiai püspök követői, ariánusokként Athanasziosz (295–373) ellenfelei

eutanázia gör *thanatosz*: *halál*, gyógyíthatatlan, haldokló betegek halálának tudatos előidézése, passzív v. aktív úton

eutikhusok Eutükhész (378 k.–?) mono-

fizita tanításának követői, akiket a Kálcedoni Zsinat* 451-ben elítélt

evangéliárum gör *eüangelion*: *evangélium, örömmüzenet*, a r. k. istentiszteleten felolvasandó evangéliumi szövegek gyűjteménye

evangélikálok gör *eüangelion*: *evangélium, örömmüzenet*, gyűjtő-elnevezésük azoknak, akik az anglikán, vagy más protestáns egyháznak a személyes hitet hangsúlyozó, a hívek lelki ébredését szorgalmazó ágából származnak; ragaszkodnak a Biblia betűihez, ellenzik a bibliakritikát → **Low Church Party**

Evangélikus Egyház a protestantizmus lutheri ága; jelenleg kb. 70 millió tagja van → **lutheránus**

Evangélikus Kirche in Deutschland *ném Kirche*: *egyház*, Németországban a lutheránus, uniós és református egyházak szövetsége 1945-től, röv EKD

evangélisták szimbólumai Ez 1,5–14 alapján ábrázolt szárnyas lények; a keresztyén művészetben a négy evangélista jelképe; Máté: angyal, Márk: oroszlán, Lukács: bika, János: sas → **tetramorf**

evangélium gör *eüangelion*: *evangélium, örömmüzenet*, **1.** a Krisztusban nyert üdvösség hirdetése (pl. „az ~, amelyet hirdettem”, Gal 1,11); **2.** az Úsz első négy könyve: a Máté, Márk, Lukács és János szerinti ~ (Mk 1,1)

evangéliumi harmónia gör *harmodzó*: *összeilleszt* > *lat harmonia*: *összhang*, a négy evangélium egybeszerkesztett szövege → **Diatesszáron**

evangéliumi oldal a r. k. templomokban az oltár felőli nézetben a jobb oldal, ahol az evangéliumi pulpitus* van → **episztoláris oldal**

Evangélium veritatis gör *eüangelion*: *evangélium, örömmüzenet*; *lat veritas*

valóság, igazság, Az igazság evangéliuma c. gnosztikus irat

evangelizáció gör *eüangelion*: *evangélium, örömmüzenet* az evangéliumnak a keresztyénség területén belül élők, de az egyháztól idegenek felé végzett szolgálata

EVT I. World Council of Churches

ex lat előljáró abl-szal, -ból, -ből, -ről, -ről, -tól, -től, közül → **ek-, ex-**

exaltatio l. egzaltáció

exaltatio crucis *lat altus*: *magas, magasztos*, *crux*: *kereszt*, a kereszt felmagasztaltatásának ünnepe a r. k. egyházi naptárban (szept. 14)

exarcha gör *arkhé*: *fő, kezdet*, egyes görögkeleti egyházaknál a pátriárka* v. a mitropolita helyettese

exaudi *lat exaudio*: *meghallgat*, az egyházi évben a húsvét utáni hatodik vasárnap; nevét a Zsolt 27,7-ből kapta: „Halld meg, Uram, hangomat, hívlak!”

ex cathedra gör *kathedra*: *szék*, a hivatalból kimondott, megfellebbezhetetlen kijelentésre vonatkozik, főleg az ex cathedra Petri pápai kijelentésre

exegetika gör *exagó*: *kivezet*, a bibliai teológia tudományágán belül az írásmagyarázat szaktárgya

exegézis gör *exagó*: *kivezet*, bibliai szövegek tudományos magyarázata, azaz a szöveg eredeti, saját értelmének kifejtése → **eiszegézis**

exemplarizmus *lat exemplum*: *példa, mása valaminek*, Aquinói Tamás (1225 k.–1274) tétele, mely szerint a teremtmények tartalmilag Isten visszatükröződései → **analogia entis**, → **analogia relationis**

Exercitia spiritualia *lat exercitium*: *gyakorlat*, *spiritualis*: *lelki*, *Lelki gyakorlatok*, Loyolai Ignác (1491–1556) könyvének címe

exhonoratio Dei *lat honoratio*: *tiszte-*

letadás, Isten meggyalázása, dicsőségének megvetése; Canterburyi Anzelmtől (1033–1109) származó kifejezés

exilium *lat exsilium: számkivetés*, **1.** a zsidók babiloni fogsága 586–538 között; **2.** a pápák avignoni tartózkodása (1309–1377) között

exitus patet *lat exitus: kimenetel, vég, orvosi szakkifejezésként halál, pateo: nyitva áll, fil a sztoikusok* véleménye arról, hogy a halál felé vezető út nyitva áll, azaz az ember eldobhatja magát az életet*

exkommunikáció *lat excommunico: kiközösít*, **1.** a r. k. egyházból való kiközösítés; **2.** a ref. egyházban az ~ minor a sákramentumoktól való eltűntést, az ~ maior a többi szolgálattól való eltűntést is jelenti

ex lex *lat lex: törvény, törvényen kívüli állapot*

exmissió *lat küldés, teológiai hallgatók gyülekezeti szolgálatra való kiküldése*

Exodosz *gör kijövetel, tkp kiút*, Mózes második könyvének neve a Septuagintában*

Exodus *gör exodosz > lat kijövetel, tkp kiút*, **1.** ált kijövetel; **2.** Izraelnek Egyiptomból való kivonulása, v. az ún. második ~, a babiloni fogságból való hazatérés; **3.** Mózes második könyvének neve a Vulgátában*

ex opere operantis *lat opera: dolog, tevékenység, egy cselekmény érvényessége, hatályossága függ az elfogadó szubjektív feltételeitől* → **ex opere operato**

ex opere operato *lat opera: dolog, tevékenység, egy cselekmény hatása annak objektív végrehajtása révén érvényesül, függetlenül az elfogadótól* → **ex opere operantis**

exorcizmus *gör exorkidzó: esküvel kényszerít*, **1.** ált ördögűzés; **2.** az első három evangéliumban Jézus beteggyó-

gyításának egyik módja (pl. Lk 11,14); **3.** a r. k. egyháznak a sákramentumokhoz tartozó ördögűző szertartása, melyet a papok csak a püspök jóváhagyásával végezhetnek

exoterikus *gör exóterosz: külsőbb, széles köröknek szánt, közérthető beszéd, tanítás, dolog* → **ezoterikus**

explicatio *lat explicatio: kifejtés, homiletikai* elv: az akkor és ott leírt bibliai szöveg kifejtése; az applicatio* előtti lépés prédikációban*

explicite *lat explico: kibont, szétgöngyöl, egyértelműen, világosan kifejtve*

expozió *lat expositio: kitevés, kifejtés*, **1.** a misében a megszentelt ostya kitétele az expoziációs oltárra; **2.** *nyelvt* irodalmi alkotások bevezető része, melyben a szerző jelzi, hogy a műben miről lesz szó

expressis verbis *lat exprimo: kifejez, verbum: szó, szó szerint*

Exsurge, Domine *lat exsurgo: felkel, „Kelj fel, Uram!”*; a Zsolt 74,22-ből idézett, 1520. jún. 15-én kiadott pápai bulla* kezdőszavai, melyben Luthert kiátkozással fenyegették

extra calvinisticum *lat extra: kívül, a krisztológiának* egyik jellegzetesen kálvini tanítása; jelentése: az Ige emberi testet vett magára templomul, hogy abban lakozzék, de Jézus Krisztus a felvett emberi mivolton „kívül” megőrizte szabadságát és fölényét, és nem zárkózott a test börtönébe*

extra ecclesiam nulla salus *lat extra: kívül, nullus: egy sem, egyáltalán nem, salus: üdvösség, az egyházon kívül nincs üdvösség; Th. C. Cyprianustól (200/210–258) származó tanítás*

extra nos *lat extra: kívül, rajtunk kívül; főleg arra a lutheri tanításra vonatkozik, hogy a Krisztusban nyert üdvösség rajtunk kívül, azaz tőlünk függetlenül érvényes*

extra usum nullum sacramentum *lat extra: kívül, usus: gyakorlat, sacramentum: szentség, az úrvacsora kenyere és bora az istentiszteleti közlésen kívül nem sákramentum*

exuláns *lat exsulo: száműzetésben él, az asszír (Kr. e. 722-ben) v. a babiloni (586-ban) száműzetésbe hurcolt izráelita*

facsimile *lat facio: készít, similis: hasonlító, írt v. nyomtatott szövegeknek az eredetihez mindenben igazodó hasonló kiadása*

facultas utriusque *lat facultas: képesség, utriusque: mindkét irányba, a skolasztika* tanítása, mely szerint az embernek a bűneset után is megvan az a képessége, hogy mindkét irányba, a jó és a rossz irányába döntsön*

Faith and Order *ang faith: hit, order: rend, Hit és Egyházszervezet néven az ökumenikus mozgalom* egyik ága; 1910-ben indult önálló szervezetként, majd 1948-tól az Egyházak Világtanácsa alszervezeteként működik →*

World Council of Churches

fakír *arab szegény, 1. olyan személy, aki vallási okokból lemond a vagyonról és megveti a világot; 2. kóborló, kolduló, hindu szerzetes*

falásák *etióp idegen, etiópiai zsidó hagyományörző népcsoport tagjai, akik ma is a páska idején bárányáldozatot mutatnak be; a jelenlegi mintegy 20 000-ből 10 000-et a „Mózes művelet” eredményeképpen 1984-ben a szent földre vittek, értük Izrael 35 millió dollárt fizetett Etiópiának*

familia Dei *lat, 1. Kálvinnál: a keresztyén gyülekezet közössége; 2. a II. Vatikáni Zsinat* szerint az egyházhoz tartozó emberiség*

exuszia *gör hatalom, képesség, úsz-i kifejezés Isten, Jézus Krisztus, az apostolok v. a polgári hatóság hatalmára*

ezoterikus *gör eiszoterosz: belsőbb, titkos, rejtett, csak a beavatottak számára hozzáférhető, ismert dolog, tanítás → exoterikus*

F

fanatizmus *lat fanum: szent hely, fanaticus: rajongó, vallásos v. politikai vakbuzgóság, amely sokszor türelmetlenséggel jár*

fáraó *egyiptomi legnagyobb ház, valltört az ókori egyiptomi uralkodók címe*

farizeus *heb párasz: különválaszt, a farizeusok* csoportjának tagja*

farizeusok *heb párasz: különválaszt, periszim: elkülönülők, zsidó vallási és politikai csoport Kr. e. 200-tól (első említésük 135-ből) mintegy 300 évig; egyedüli zsidó csoport, amely túlélte Jeruzsálem Kr. u. 70-ben történt pusztulását; a szaduceusokkal* ellentétben, visszavetettek minden hellenista és római hatást, a mózesi törvény pontos betartását tekintették fontosnak, hitték a feltámadást; magukat igazaknak tartották, s ilyen alapon másokat megvetettek, Jézus ezért került velük összeütközésbe (pl. Mt 23)*

farmakon athanasziasz *gör farmakon: gyógyszer, athanaszia: feltámadás, Ignatiusz (Antiochiai Ignác) (?–107 és 117 között) az úrvacsorát a feltámadás gyógyszerének nevezte*

fascinosum *lat fascino: megigéz, valltört az istenség titokzatos, lenyűgöző ereje → tremendum*

fatalizmus *lat fatum: végzet, vallfil*

szemlélet, amely szerint minden eseményt a sors, illetve az istenség előre meghatároz, ezért az embernek a jövőre közömbösen kell néznie (nem tévesztendő össze a predestinációval)

fatigare deos *lat fatigo: hajszol, gyötör, valltört* a pogány imádságok bőbeszédűségét jelöli, melyekkel el akarták fárasztani az istenséget, míg kívánságaikat teljesíti

FC I. Formula Concordiae

febronianizmus a pápai hatalom elleni törekvés; elnevezését Justinus Febroniusról kapta (valódi nevén Nicolaus von Hontheim, 1701–1790)

feminista teológia *lat femininus: női*, az 1970-es években, az Egyesült Államokban felépő, majd Nyugat-Európában is megjelenő mozgalom, amely a Bibliát, a teológiát, az egyházi közéletet a nők szempontja szerint értékeli, szemben a férfiúnak, patriárkálisnak vélt szemlélettel

fenestella *lat ablaknyílás*, kis ablak a középkori templomokban, amelyen át tekinthették meg az ereklyéket és a mártírok holttestét

fenomenológia *gör fainó: megjelenik, mutatkozik, fil* a közvetlenül észlelhető jelenségeket, tüneteket leíró kutatás, amely nem terjed ki a mélyebb okok, törvényszerűségek feltárására

Ferenc-rendiek v. **franciskánusok** Ordo Fratrum Minorum, *röv OFM*; Assisi Ferenc (1182–1226) által alapított szerzetesrend a 13. sz.-tól kezdve; szigorú életrendet követő, a szegénységet vállaló rend → **minoriták**

fermentáriusok *lat fermento: erjeszt, fermentum: kovász*, a görögkeleti egyházat jelölik így, mert az úrvacsorát kovászos kenyérral esztják ki

festum omnium sanctorum *lat festum: ünnep, omnis: mindegyik, sanctus:*

szent, mindszentek ünnepe a r. k. egyházban, november 1-jén

fétis *portugál, valltört* természetfölöttinek vélt, vallásos tiszteletben részesített tárgy

fiále *gör fialé: csésze, ivótál*, a gótikus építészet egyik jellemző motívuma: kis, hegyes tomyocska az épület külső részén

fiat lux *lat lux: fény, világosság*, „*Legyen világosság!*”, 1Móz 1,3 szövege a Vulgata* fordításában

Fiat voluntas tua! *lat voluntas: akarat* „*Legyen meg a te akaratod!*”, a Miatyánk harmadik kérése a Vulgata* fordításában (Mt 6,10b)

fideizmus *lat fides: hit, vallfil* nézet, amely szerint a hitre tartozó dolgokat csak hinni lehet, megismerni nem

fides caritate formata *lat fides: hit, caritas: szeretet, forma: alakít*, a szeretet által munkálkodó hit (Gal 5,6), amely üdvözítő

fides efficax *lat fides: hit, efficax: hat-hatós, hatékony* hit

fides ex auditu *lat fides: hit, auditus: hallás*, hallásból származó hit (Róm 10,17)

fides explicata *lat fides: hit, explicatus: kifejtett, érthető*, a r. k. egyház szerint az a hit, amely igaznak tartja a részleteiben is kifejtett hittételeket → **fides implicita**

fides generalis *lat fides: hit, generalis: általános*, általános, nem személyes Istenbe vetett hit

fides historica *lat fides: hit, historicus: történeti*, a megváltás történeti tényeinek hittel való elfogadása

fides implicita *lat fides: hit, implico: összekapcsol, összefügg*, a r. k. egyház szerint olyan hit, amely elfogadja az egyházi hittételeket, anélkül, hogy az egyes tantételek felől érdeklődne → **fides explicata**

fides infantium *lat fides: hit, infantia: gyermekkor*, Luther Márton (1483–1546) megfogalmazása, mely szerint a megkeresztelt gyermeknek olyan hite van, amely még nem jutott el az értelemig

fides infusa *lat fides: hit, infundo: behatol, beledáraszt*, r. k. tanítás arról, hogy Isten a hitet beleplántálta az emberbe

fides iustificans *lat fides: hit, iustifico: igazol, megigazító hit*

fides mortua *lat fides: hit, mortuus: halott, holt hit* (Jak 2,20), amelyben nem munkálkodik szeretet

fides quaerens intellectum *lat fides: hit, quaero: keres, intellectus: megértés*, a megértést kereső hit

fiducia *lat bízalom*, a hit mint bízalom Istenben; a lutheri reformáció egyik alapfogalma; ref. tanításként a Heidelbergi Káté 21. fejeletében nyert megfogalmazást: a hit szívbeli bizodalom

figura etimologica *lat figura: alak, alakzat; gör etümosz: igazi, eredeti, etimologia > lat etymologia, nyelvt* azonos tövű szavakból képzett stilisztikai alakzat

fil- (**filo-**, **-fil**) *gör fileó: szeret, kedvel*, összetett szavak első (filo-) v. utolsó (-fil) tagjaként valamihez való ragaszkodást, szeretetet jelent

filadelfia *gör filó: szeret, kedvel, adelfosz: testvér, testvérszeretet*, az Úsz-ben a gyülekezet tagjai között (Róm 12,10; 2Pt 1,7)

filantrópia *gör fileó: szeret, kedvel, anthroposz: ember, jótékonykodó és egyetemes emberszeretet* (ApCsel 28,2; Tit 3,4)

filia *lat valakinek a leánya*, leányegyházköziség: kisebb gyülekezeti közösség, amely nem rendelkezik önálló lelkipásztorral, de külön közigazgatási egységet képez

filioque *lat filius: valakinek a fia, -que, szóösszetételekben: és, meg*, a Szentlélek az Atyától és a Fiútól származik (a patre filioque); keresztyén tantétel, amely először az 589-es Toledói Zsinat irataiban szerepel; a r. k. és a protestáns egyházak elfogadják, a görögkeleti egyház nem

filiszter *a filiszteus városlakók nevérol, nyárspolgár*

filiszteusok *héb behatolók*, Kréta szigetről Izráel délnyugati tengerparti vidékére a Kr. e. 12. sz.-ban beköltözött népcsoport; fontosabb városaik: Gáza, Gát, Ekron, Asdód, Askelon; a bírák korától kezdve Izráelnek meg-megújuló harcai voltak a ~kal

Filius hominis *lat Ember Fia*, Jézus egyik neve (önmegnevezése) az evangéliumokban; görögül: hüiosz tu anthrópu

filles de la misericorde charité fr *filles: leányok; lat misericorde: irgalom, irgalmas nővérek, népiesen: szürke nénikék* (ruhájuk színéről)

filológia *gör logosz: beszéd*, **1. nyelvt** nép, népcsoport nyelvével, irodalmával, az írott emlékek alapján foglalkozó tudomány; **2. nyelvt** irodalmi műveknek módszeres tanulmányozása; **3. egyes** egyetemek keretén belüli fakultás

filosophia est ancilla theologiae *lat ancilla: szolgáló*, a filozófia a teológia szolgálója: középkori szemlélet, amely szerint a filozófia a kijelentést hordozó teológia alá van rendelve

filozófia *gör szófia: bölcsesség*, bölcsélet **1.** a természet, a társadalom, a gondolkodás legáltalánosabb törvényeit kutató és rendszerező tudomány; **2. világ-** nézet, életfelfogás

finalitás *lat finio: bevégez, fil* célszerűség, célre irányítottság

finis sanctificat media *lat finis: vég, cél, sanctifico: megszentel, medium:*

eszköz, ami közbül van, a cél szentesíti az eszközt; machiavellizmusnak és/vagy jezsuitizmusnak nevezik, de nem származik sem Machiavellitől, sem a jezsuitáktól

finitum est capax infiniti *lat finis: vég, határ, capax: sokat magába fogadó, infinitus: végtelen, a lutheri teológia tanítása arról, hogy a véges képes befogadni a végtelent, azaz a kenyér és a bor magába fogadhatja Krisztust* → **finitum non est capax infiniti**

finitum non est capax infiniti *lat finis: vég, határ, capax: sokat magába fogadó, infinitus: végtelen, a kálvini teológia tanítása arról, hogy a véges nem képes befogadni a végtelent, azaz a kenyér és a bor nem fogadhatja magába Krisztust* → **finitum est capax infiniti**

flagellánsok *lat flagello: korbácsol, vallási rajongók a 13–14. sz.-ban, akik korbáccsal verték magukat, hogy bűneik miatt vezekeljenek, v. hogy valamilyen csapást (pl. pestist) elhárítsanak*

FM l. minoriták

FMCap l. kapucinusok

foedus gratiae *lat foedus: szövetség, gratia: kegyelem, Isten kegyelmi szövetsége, amelyet úsz-i népével kötött* → **föderálteológia**

fonetika *gör foné: hang, nyelvt hangtan, a beszédhangok tudománya*

fonetikus írás *gör foné: hang, nyelvt a hangok kiejtésének pontos visszaadására törekvő írásmód*

forenzikus *lat forensis: törvényszéki, bírói ítélkezéssel tulajdonított* → **iustificatio forensis**

formális principium *lat principium: végső ok, reformatori elv, amely szerint a Biblia Isten kijelentésének edénye, formája, elégséges az üdvösségre és önmagát magyarázza* → **Scriptura sui ipsius interpres** → **sufficientia**

formatörténeti módszer bibliakutatási módszer, amely az egyes szövegeket kialakult műfaji egységeknek tekintí, s keresi ezeknek az élethelyzetét, a Sitz im Leben-t*; a H. Gunkellel (1862–1932) elinduló irányzat nevesebb képviselői: K. L. Schmidt (1891–1956), M. Dibelius (1847–1924), R. Bultmann (1884–1976) → **tradíciótörténeti módszer**

Formula Concordiae *lat formula: alak, alaptétel, concordia: egyetértés, az ev. egyház 1577-ben megfogalmazott hitvallási irata, röv FC*

föderálteológia *lat foedus: szövetség, protestáns teológiai irányzat, amely szerint az Isten és az ember közötti viszony a szövetségben határozható és érthető meg; a Zwingli Ulrich (1484–1531) és Kálvin János (1509–1564) tanításán alapuló ~nak J. Coccejus (1603–1669) volt a legjelentősebb képviselője* → **coccejanizmus**

föníciaiak az ókori Fönícia (a Földközi-tenger libanoni–szíriai partvidéke) sémi nyelvű lakói; jelentős városai: Tírusz és Szidón

franciskánusok l. Ferenc-rendiek

frankiták messianisztikus zsidó szekta, melynek tagjai Jakob Frank (1726–1791) önjelölt messiásban az ígéretek beteljesülését látták

fráter *lat frater: testvér, szerzetes rendtárs, akit még nem szenteltek pappá*

fraticellusok *ol fraticelli: testvérek, a Ferenc-rendiektől* a 13. sz.-ban elszakadt, részben eretnek csoport*

Fratres Minores l. minoriták

fratres misericordiae *lat frater: testvér, misericordia: irgalom, irgalmas barátok*

Free Church *ang free: szabad, church: egyház, az államtól független, szabad ref. egyház Skóciában*

fundamentális teológia *lat fundamentum: alapépítmény*, a r. k. teológiában:

1. *ált* dogmatika; **2.** sajátosan: teológiai apologetika, mely a hit ésszerűsítését igazolja

fundamentalizmus *lat fundamentum: alapépítmény*, a teológiai liberalizmusra válaszoló, az Egyesült Államokból, 1875-től elindult szigorú protestáns bibliaértelmezési irányzat, amelynek követői a verbális inspiráció* elve alapján minden bibliakritikát* elutasítanak

funerális *lat funebris: temetési*, temetkezési, gyászos

funerátor *lat funebris: végtisztesség*, **1.** temetkezési vállalkozó; **2.** a temetés körül elintéznivalókkal megbízott személy

fungens *lat fungor: ellát, betölt*, hivatalban levő személy

furor theologicus *lat furor: vak szenvedély, düh*, főleg a hitvitákban megmutakozó hevesség

futurista eszkatológia *lat futurum: jövőendő; eszkhatosz: végső*, Isten eljövőendő országáról szóló olyan tanítás, amely emberi számításokon alapul és a bibliai kijelentést csak formálisan veszi figyelembe

futurum exactum *lat futurum: jövőendő, exactus: bevégzett*, befejezett jövő idő a sémi nyelvek igeragozásában: a cselekvés egy rákövetkező másik cselekvés előtt történt

G

gallikanizmus a 15. sz.-ban gyökerező és a 19. sz.-ban szélesebb körűvé vált egyházpolitikai irányzat, amelynek célja az volt, hogy a pápa hatalmát Franciaországban korlátozza, és egy francia nemzeti egyházat hozzon létre

galút *héb elüzetés, elvezetés*, a zsidók Kr. e. 586-ban történt babiloni száműzéstése

Gaudium et spes *lat öröm és remény*, a II. Vatikáni Zsinatnak* az egyház és világ viszonyáról szóló rendelkezése

Gemara *héb megtanult, befejezett*, a Talmud* azon része, mely a Misnához* csatlakozik, és azt fejtegeti

gemátria *a gör geometria: földmérés szóból*, kabbalisztikus* magyarázat, amely szerint egyes szavakban a héber és görög betűk számértéke összegének jelentése van

gen-, gin-, -gén *gör gennaó: nemz, szül, ginomai: születik, keletkezik*, összetett szavak első (gen-, gin-) v. utolsó (-gén)

tagjaként a származásra, eredetre, v. valaminek a gerjesztésére utal

genealógia *gör ginomai: születik, gennaó: nemz*, **1.** az élőlények származásával foglalkozó tudomány; **2.** a nemzetségek, családok leszármazását tárgyaló történeti segédtudomány; **3.** nemzetségtábla, családfa

generatianizmus *lat genero: nemz, szül, vallfil szemlélet*, amely szerint az emberi lélek mint szellemi valóság, a fogantatáskor jön létre

Genesis *gör geneszisz: keletkezés, születés* > *lat* Mózes első könyvének neve a Vulgatában*; a Septuagintában: Genezsiz

genezis *gör* eredet, keletkezés, származás

genfi zoltárok a ref. egyházakban a bibliai zoltárok verses fordításai (*lat* 1562, *ném* 1573); magyarra Szenczi Molnár Albert (1574–1634) fordította le és adta ki *Psalterium Ungaricum* címen, 1607-ben

genitívus *lat, nyelvt* birtokos eset a névszóragozásban

genius *lat védőszellem, vallfil* életerő, az emberben levő lélek ereje

geniza *perzsa* > *héb genázim*: kincsek, a zsinagóga* melletti helyiség, ahol a használaton kívüli tekercseket, iratokat tartották

genus *gör ginomai: lenni, születni* > *lat, nyelvt* nyelvtani nem

genus apotelesmaticum *gör genus: természet; újgörög apoteleszma: eredmény, következmény*, az ev. egyház tanítása, mely szerint Jézus Krisztus isteni és emberi természetének tulajdonságai a megváltás cselekedetei közben egyesülnek → **communicatio idiomatum**, → **genus idiomatum**, → **genus maiesstaticum**

genus idiomatum *lat genus: származás; gör idióma: sajátos természet*, Jézus Krisztus isteni és emberi természete úgy egyesül, hogy a két természet sajátossága megmarad

genus maiesstaticum *lat genus: származás, maestas: méltóság*, Isten a megváltás művében közli méltóságát, dicsőségét Jézus emberi természetével → **genus apostelesmaticum**

géráh a legkisebb súlymérték az Ószben; 1 sékel* = 20 ~ (2Móz 30,13)

Gergely-naptár l. **gregorián naptár**

Gerontikon *gör gerón: öreg ember*, egyiptomi remeték aforizmagyűjteménye a 4–5. sz.-ból

gettó *héb* > *ol elkülönítés*, zárt városrész, amelybe faji kritérium alapján elkülönítették és szigorú ellenőrzés alatt tartották a nemkívánatos személyeket; a szó főleg a zsidók elszigetelésére vonatkozik, számukra az első ~t Velencében, 1516-ban hozták létre, majd 1941-től több helyen is

ghibellin *ol* a császári hatalom hívei-

nek pártja a 12–13. sz.-i pápa–császár villongások idején; ellenpárt: guelf*

Gilgames *mit*, sumer-babilóniai hős, kétharmadrész isten, egyharmadrész ember, a halottak birodalmának a fejedelme és bírója

Gilgames eposz *sumer, mit, valltört* kb. Kr. e. 1900-ban keletkezett mezopotámiai epikus költemény, amelynek mitikus hőse Gilgames*

glagolita írás *ósláv glagolaty: beszél?* Cirill és Metód által, a 9. sz.-ban alkotott ábécé, amelyet később a bolgárok egyszerűsítettek

glória *lat*, **1.** dicsőség; **2.** festményeken az Atya, a Fiú, valamint szent személyek feje fölötti fénykoszorú

Gloria in excelsis Deo *lat gloria: dicsőség, excelsum: magasság*, nagy glória mint istentiszteleti elem: „Dicsőség a magasságban Istennek!” (Lk 2,14)

Gloria Patri *lat gloria: dicsőség, pater: atya*, kis glória mint istentiszteleti elem: „Kegyelem mindnyájatokkal!” (Zsid 13,25)

glossza *gör nyelv* > *lat glossa: magyarázat*, szöveghez fűzött megjegyzés, magyarázat a lap szélén v. a sorok között

glosszárium *gör glossza: nyelv* > *lat glossarium: szójegyzék*, jegyzék v. könyv, amelyben a nehezen érthető szavak magyarázata található

glosszológia *gör glossza: nyelv, lalia: szólás*, nyelveken szólás egyes keresztény gyülekezetekben (ApCsel 19,6), amely mások számára érthetetlen volt; Pál apostol nem javallja, mert nem épít, inkább a prófétálásra buzdít (1Kor 14)

gnéziolutheránusok *gör gnésziosz: valódi*, így nevezték magukat azok az evangélikusok, akik Luther Márton

(1483–1546) tanításaihoz szigorúan ragaszkodtak → **philippisták**

gnóma gör *gnómé*: *vélemény, nyelvi rövid, velős mondás*

gnoszeológia gör *gnószisz*: *ismeret, logosz*: *beszéd, fil* ismeretelmélet, amely a tudományos megismerés formáit, eszközeit tanulmányozza

gnoszticizmus gör *gnószisz*: *ismeret, vallfil* a keresztyén tanítást és a görög filozófiát összeolvasztó vallási irányzat a Kr. u. első századokban, amely a tökéletességre, a világ isteni lényegének a megismerésére törekedett; a különböző gnosztikus irányzatoknak közös tanítása a dualizmus* és az emanáció*; korunkban az antropozófia* és a New Age* mozgalom hirdet gnosztikus tanokat

gnóthi szeauton gör *ginószkó*: *ismer, szeautosz*: *saját maga, ismerd meg önmagad!*; a görög felirat a delfi Apolló-templomon olvasható; v. Thalésztlől (Kr. e. 624?–548?), v. Khilontól (Kr. e. 556 k.) származik; latinul: *nosce te ipsum!*

gnózis gör *gnószisz*: *ismeret, vallfil* olyan ismeret, amely által az ember tudást sajátíthat el, így kapcsolatba kerülhet Istennel, pneumatikus emberré válhat és eljuthat az üdvösségre

Góg és Magóg *héb*, két szimbolikus személy az Ósz-ben (Ez 38,2) és az Úsz-ben (Jel 20,8), akik Izráel, illetve a keresztyénség pusztulását készítik elő

goj *héb nép, nemzet*, az Ósz-ben a pogányokra, ritkábban Izráelre is vonatkozó megjelölés, később a zsidók minden nem zsidó népet így neveztek

golem *héb alaktalan test*, a legenda szerint 1580-ban Jehuda Löw prágai rabbi, Isten nevének segítségével életre keltett agyagfigurája

Golgota *héb gulgolet* > gör *átírásban*: *golgotha* (gör *kranion csak Lk 23,33-*

ban, Vulgata: Calvaria), *lat calva*: *koponya*, Jeruzsálemben, az egykori falakon kívüli kisebb magaslat, ahol Jézust megfeszítették

golgota kinszenvedés, szenvedések sorozata → **kálvária**

gospel-song *ang gospel*: *evangélium, song*: *ének*, az észak-amerikai négerek vallásos éneke, a spirituálének modernebb, dzsesszesített formája → **spirituálé**

gótika *gótok*: *kihalt germán népcsoport*, időben a románt követő művészeti stílus a 12–15. sz.-ban; építészeti elemei, csúcsívek, támpillérek, csillagboltozat, a felfelé törekvést fejezik ki

Gottesfreunde *ném Gott*: *Isten, Freund*: *barát*, Isten barátai néven a 14. sz.-ban alakult misztikus társaság a Rajna vidékén; tagjai a hit valóságos megélésére, a keresztyénség gyakorlására törekedtek

görög katolikusok **l. unitusok**

görögkeletiek az 1054-es szkizma után Kelet- és Dél-Európában (a mai Oroszországban, Görögországban, Romániában, Bulgáriában, Szerbia-Montenegróban) alakult egyházak, amelyek magukat ortodoxoknak* nevezik; az országos egyházak 12 pátriárkátus alá tartoznak; orosz elnevezés: pravoszláv* egyház

graduál *lat gradus*: *lépcső, fok*, r. k. és a középkorban protestáns, a szöveget és a dallamot tartalmazó énekeskönyv; legismertebb ref. ~ az *Öreg Graduál* (1636)

graduálé *lat gradus*: *lépcső, fok*, a mise egyik énekes eleme, mely az epistola* és az evangélium között hangzik el

grál *ófrancia kehely*, a legenda szerint Jézus utolsó vacsorai csodatevő kelyhe, melybe Arimátiai József felfogta Jézus véré

grammateisz gör *írastudók*, **1.** a zsidóságban a szent iratok ismerői és értel-

mezői; **2.** *ált* írnok, *lat* scribe, jegyző (ApCsel 19,35)

Grant *valltört* a szíkek* szent könyve

gratia *lat* kegyelem, Istennek az ember iránti kegyelme

gratia cooperans *lat cooperor*: együttműködik, r. k. tanítás, amely szerint Isten kegyelme az ember szabad akaratával együtt működik

gratia efficax *lat efficax*: hathatós, hatékony kegyelem

gratia generalis *lat generalis*: általános, általános, mindenkire és mindenre vonatkozó kegyelem → **gratia specialis**

gratia gratis data *lat gratis*: ingyen, *do*: *ad*, Isten ingyen ajándékozott kegyelme; Mt 10,8-ra („ingyen vettétek...”) utaló tanítás

gratia infusa *lat infundo*: beleáraszt, r. k. tanítás, amely szerint Isten beleárasztja kegyelmét a bűnösbe → **iustificatio effectiva**

gratia irresistibilis *lat irresistibilis*: ellenállhatatlan, ellenállhatatlan kegyelem

gratia non destruit naturam, sed supponit et perficit eam Aquinói Tamás (1225 k.–1274) tanítása arról, hogy „a kegyelem nem szünteti meg a természetet, hanem feltételezi és tökéletesíti azt”

gratia praeveniens *lat praevenio*: megelőz, Isten minden emberi akaratot, teljesítményt megelőző kegyelme; sajátságosan a hitet megelőző kegyelemre vonatkozik

gratia specialis *lat specialis*: sajátos, különleges, a hívókra kiárasztott kegyelem → **gratia generalis**

gratia supernaturalis *lat supra*: fölött, *naturalis*: természetes, a természetre vonatkozó, természet fölött közölt kegyelem

gratia universalis *lat universalis*: egyetemes, egyetemes kegyelem

gratia vobis et pax *lat pax*: béke, kegyelem nektek és békesség; a páli levelek beköszöntőjéből átvett liturgikus üdvözlés

Gravissimum educationis *lat gravis*: nyomatókos, *educatio*: nevelés, a II. Vatikáni Zsinatnak* a keresztyén nevelésről szóló tanítása

grecizmus *nyelvt* **1.** görög nyelvi jellegzetesség; **2.** görögös szóhasználat más nyelvekben

Gregoriana v. **Universitas Gregoriana** az ellenreformáció idején, 1551-ben Rómában alapított r. k. egyetem

gregorián ének I. Gergely pápa (540–604) által összegyűjtetett egyzólamú, kíséret nélküli egyházi ének

gregorián naptár v. **Gergely-naptár** a XIII. Gergely pápa nevéhez fűződő, a szökőnapokat is beiktató naptár, amelyet 1582-től az egyes országokban különböző időkben léptettek érvénybe, s amely felváltotta a Julianus-naptárt*

guardian *ném ör*, kolostori előljáró a Ferenc-rendieknél* és a kapucinusoknál*

gubernatio mundi *lat gubernatio*: kormányzás, vezetés, *mundus*: világ, Isten kormányzása, gondviselése, amellyel a világot egy meghatározott cél felé vezeti

guelf *ol* a pápai hatalom híveinek a pártja a 12–13. sz.-i pápa–császár villongások idején; ellenpárt: ghibellin*

guru *szanszkrit*, *valltört* egyes keleti vallásoknál a közösség vezetője, tanítója, gyakran egy isteni lény inkarnációja*

gutturális *lat guttur*: torok, *nyelvt* torokhang

Gy

gyaur *arab, hitetlen*, a nem iszlámi vallásúak gúnyneve a törököknél
gyehenna *héb gé hinnon: Hinnom völgye*, völgy Jeruzsálem déli részén (Józ

15,8; 2Kir 23,10; Mt 5,30), ahol Jézus idejében a város szemetét égették el; az állandó égés miatt a pokol jelképévé vált

H

habemus papam *lat habeo: birtokol, ismer*, van pápánk: ezekkel a szavakkal adják tudtul a népnek a pápaválasztás eredményét

habíb *arab barát, valltört* Mohamed tiszteletneve, tkp Isten barátja

habilitáció *lat habitudo: testtartás, átv lelki-szellemi minőség*, egyetem magántanári fokozat elnyeréséért tartott képességvizsga és maga a tudományos fokozat

habitus *lat habeo: birtokol, habitudo: testtartás, átv lelki-szellemi minőség*, a személyiséget meghatározó tartós állapot, magatartás

habitus infusus *lat habitudo: testtartás, átv lelki-szellemi minőség, infundo: belearaszt, vallfil* a skolasztikából származó tanítás, amely szerint Isten az emberbe sajátos cselekedetek végzésére erőt áraszt

haddzsi *arab zarándok, hidzsra**: zarándoklat, valltört olyan mozlím*, aki elzarándokolt Mekkába

Hádész *gör hádész: alvilág*, **1.** az Úsz-ben: pokol (Mt 11,23; Mk 14,33; ApCsel 2,27), a héber seol* fordításaként, a Septuaginta* után; **2.** mit a görög mitológiában az alvilág királya

háfiz *arab*, iszlám vallású hívő, aki az egész Koránt kívülről tudja

haftara *héb pátar: értelmez, szombatnapon és más ünnepeken a zsinagó-*

gában a Tóra-olvasás után következő és azt lezáró prófétai rész

Haggada *héb nágad: tudat, közöl*, **1.** tkp elbeszélés; a rabbinusi irodalomban a Midrásnak* az a része, mely nem a törvénnyel van összefüggésben, hanem kisebb erkölcsi célzatú tanításokat, építő elbeszéléseket, mondákat tartalmaz; **2.** a páska első két estjének a szertartásrendje

Hagia Sophie v. **Aja Szófia** *gör hagogiosz: szent, szófia: bölcsesség*, a Szent Bölcsesség temploma; a bizánci építészetnek a Kr. u. 4. sz.-i remekműve Isztambulban; valamikor keresztyén templom volt, őstípusa a későbbi görögkeleti templomoknak, ma múzeum

hagiografa *gör hagogiosz: szent, grafé: írás*, az Ósz harmadik tekerckötegeinek, az Írásoknak (*héb: Kötubim**) görög megjelölése

hagiográfia *gör hagogiosz: szent, grafé: írás*, a szentek életének a történettudomány módszerével való kutatása és megírása; a legismertebb hagiografikus mű a *Legenda aurea* (1260 k.)

hagiolátria *gör hagogiosz: szent, latreia: tisztelet*, a szentek tisztelete, imádata

hagiológia *gör hagogiosz: szent, logia: beszéd, tudomány*, a szentekről szóló tudomány a r. k. egyházban

Haláka *héb hálak: jár*, a rabbinikus irodalomnak az a része, mely a Haggadával* szemben, törvényeket tar-

talmaz; a halálikus döntvények szerzői a Talmudok* lezárása után arra törekedtek, hogy az egymásnak ellentmondó törvények között döntsenek és helyes eljárási módokat írjanak elő

halieutika gör *halieütö*: *halászik*, a külmiszióknak egyik görögös megjelölése
halalleluja l. **alleluja**

hallélszoltárok héb *hálal*: *dicsér*, a 113–118. zsoltár; a zsidók a páskavacsora után énekelték (valószínű vonatkozás: Mt 26,30; Mk 14,26)

hamartológia gör *hamartia*: *bűn*, a bűnről szóló keresztyén tanítás

hámiták héb *Noé fiának, Hámnak a nevérol*, afrikai nép és nyelvcsalád a Földközi-tenger és az Egyenlítő között

Hammurápi Kódex *valltört* Hammurápi (Kr. e. 1728–1686) babiloni király törvénygyűjteménye; 272 paragrafusa több ponton is párhuzamba állítható az Ósz emberiességi törvényeivel (pl. 2Móz 20,22–23,33)

Hannai Biblia a Vizsolyi Biblia* 1608-as, Hannau városban történt kiadása, mely Szenczi Molnár Albert (1574–1634) zsoltárfordításait is tartalmazza

hanuka héb *avatás*, *kiszlév** hónap (dec.) 25-től, 8 napon át tartó zsidó ünnep annak emlékére, hogy Kr. e. 165-ben Makkabeus Júdás és testvérei győztek a szeleukidák* ellen, s a jeruzsálemi templomot megtisztították és felszentelték

hapax legomenon gör *hapax*: *egyszer*, *legó*: *mond*, *nyelvt* egy nagyobb szövegegységben (pl. az Ósz-ben) csak egyszer előforduló kifejezés; a szótárakban rendszerint a szócikk végén keresztel jelölik

Hasmóneusok a Makkabeusok neve a Talmudban*, a család egyik ősatyjáról, Hasmonájrról → **Makkabeusok**

haszidok héb *khaszid*: *kegyes*, zsidó hagyományörző párt a Makkabeusok* idején; ellenálltak a hellenizálódásnak és a Tóra* szigorú betartására törekedtek (1Makk 2,42)

haszidizmus héb *khaszid*: *kegyes*, zsidó népi kegyességi és misztikus mozgalom, amelyet az ukrainai Medzsibozsban alapított Jiszráél ben Eliézer (1700 k.–1760), aki a Baál Sém Tóv (a jó név ura) nevet vette fel; tagjai az Istennel való egyesülés útján el akartak szakadni a gonosztól, hogy ezzel előkészítsék a messiási idöket; jellemzői: vallásos eksztázis, szoros közösségi élet, a „karizmatikus” vezetők tisztelete; minden felvilágosodási mozgalmat elítéltek; jelentős képviselői: M. Buber (1878–1965), M. Chagall (1889–1985) → **Haszkála**

Haszkála héb *szakal*: *bölcsnek lenni*, 1770 körül indult zsidó felvilágosodási mozgalom, amely célul tűzte ki az európai kultúra terjesztését a zsidók között; hozzájárult a zsidók asszimilációjához; a haszidizmussal ellentétes irányzat → **haszidizmus**

Hatikva héb *a reménység*, a zsidók nemzeti himnusza

héber **1.** a Bibliában Izráel népének egyik neve; **2.** a zsidó nép nyelve az ókorban; **3.** zsidó

hebraisztika *nyelvt* a héber nyelvvel, műveltséggel, irodalommal, a zsidók történetével foglalkozó tudomány

hebraizmus l. **semitizmus**

hedonizmus gör *hédoné*: *élvezet*, *fil* ókori görög irányzat, amely szerint az élet ésszerű élvezése a legfőbb jó

hegemón gör *uralkodó*, **1.** *ált* vezető, *fejedeleme*; **2.** római helytartó, mint pl. Poncius Pilátus (Mt 27,2), Félix (ApCsel 23,24), Festus (ApCsel 26,30); latinul: *procurator*

hekatomba gör *hekaton*: száz, *valltört*

1. száz barom feláldozása, rendkívül nagy áldozat a görögöknél; 2. *átv* tömeges öldöklés, mézszárlás

heliocentrikus gör *hélios*: nap, világnezet, amely szerint a világegyetem központja a nap, s a bolygók körülötte keringenek

Héliosz gör *nap*, mit a nap istene a görögöknél; a rómaiaknál: Sol

hellenizmus *Hellas*: Görögország, 1. Nagy Sándor hódításaitól Egyiptom római meghódításáig terjedő művelődési korszak; 2. *valltört* vallástörténeti és vallásfilozófiai értelemben az ósz-i tanításnak a görög filozófiával való összeegyeztetése

Helvét Hitvallás *l. Confessio Helvetica Posterior, l. Confessio Helvetica Prior*

helvét reformáció *Helvécia*: Svájc, a reformációnak Zwingli Ulrich (1484–1531) és Kálvin János (1509–1564) által képviselt ága → **reformátusok**

hémerobaptisták gör *hémera*: nap, *baptó*: bemezt, zsidó szekta, tagjai naponként kultikus mosakodást végeztek

hendiadioin v. **hendiadis** gör *hen*: egy, *dia*: által, *dis*: kétszer, *nyelvt* kifejezésmód, amikor valaki jelzős főnév helyett, két, és-sel kapcsolt főnevet használ, pl. „a szó ereje meggyőző” helyett „a szó és az erő” meggyőző

henoteizmus gör *hen*: egy, *theosz*: Isten, *valltört* vallási felfogás, amely szerint ugyan sok isten van, de közülük egy a legfőbb hatalmasság, őt kell leginkább tisztelni; némiképp átmenet a politeizmusból* a monoteizmusba*

henotikon gör *hen*: egy, Zénosz keletrómai császár (474–491) egységformulája, mellyel közvetíteni akart a monofiziták és a diofiziták között

henózis gör *hen*: egy, *henózis*: egve-

sülés, a Kalcedoni Zsinat* (451) tanítása arról, hogy Krisztusban egyesült az isteni és emberi természet

heortológia gör *heorté*: ünnep, az egyházi ünnepek tudománya

heptagram gör *hepta*: hét, *gramma*: írás, *betű*, hét csillag egy körben, a hét bolygó szimbóluma

heraldika *a címertan első „művelőiről”, a heroldokról, címertan*

heretikus gör *hairezisz*: párt, irányzat, eretnek tan v. személy

herézis gör *hairezisz*: párt, irányzat, eretnekség

hermeneutika gör *herméneia*: magyarázat, fordítás, *nyelvt* a szövegmagyarázás szabályait, elveit vizsgáló tudomány, Arisztotelésznél (Kr. e. 384–322) az értelmezés szabályait jelenti; Pál apostol a nyelvek magyarázatát a kegyelmi ajándékok közé sorolja (herméneia, 1Kor 12,10; 14,26); a bibliai ~ tudományának a feladata keresni egy bibliai szöveg értelmét és érthetővé tenni a mai ember számára; a megértéshez vezethet a szó szerinti, a történeti, a tipologikus, az allegorikus, az anagogikus, a misztikus, az egzisztenciális és több más magyarázási mód → **anagógia**, → **egzisztencialista írásmagyarázat**

Hermész *mit* az istenek hírnöke, a lelkek vezetője a görög mitológiában; a rómaiaknál: Mercurius*

heródiánusok Nagy Heródes követőinek pártja, tagjai hellénista műveltségűek és Róma-barátok voltak

hérosz görög *hérosz*: hős, *mit*, *valltört* félig isteni, félig emberi mitológiai alak

herrnhutia *Herrnhut német városról*, ma is létező, kegyes beállítottságú testvéri közösség, amelynek tagjai 1722-ben telepedtek meg Németországban; ala-

pítőja gróf L. Zinzendorf (1700–1760) és A. G. Spangenberg (1704–1792); az évenkénti losungeneket* ők állítják össze

hesván l. marhesván

heszperinosz gör *esti*, az esti istentisztelet neve a r. k. egyházban; latinul: vespertinos, magyarul: vecsernye

hészükhaszták gör *hészükhiosz*: *csendes, nyugodt*, 14. sz.-i szerzetesek, akik különleges imádkozási és légzési gyakorlatokkal az isteni világosságot akarták szemlélni

Hetednapos Adventisták lat *adventus: eljövétel*, Jézus visszajövetelét váró keresztyén felekezet; az Úr napja helyett a szombatot ünneplik; mint közösség 1863-ban alakult, de W. Miller (1782–1849) már 1818-ban hirdette, hogy Jézus 25 év múlva fog visszajönni, s követője, Ellen G. White (1827–1915) látomásai alapján erősítette meg a közeli parúziát; E. G. White iratait kijelentésértékűnek tekintik → **adventisták**, → **szombatisták**

heterodox gör *heterosz*: *más, doxa: tanítás*, valamely egyház tanítéleitől eltérő → **ortodox**

heteronóm gör *heterosz*: *más, nomosz: törvény*, fil nem öntörvényű, idegen törvénynek alávetett → **autonóm**

hettiták indoeurópai nyelvet beszélő nép Kis-Ázsiában a Kr. e. II. évezred elejétől kb. a Kr. e. 12. sz.-ig

hexahémeron gör *hex*: *hat, hémera: nap*, a világ hat napon történt teremtése

hexapla gör *hatszoros*, Órigenész (185 k.–254 k.) Ósz-fordítása, mely hat oszlopban adta a szöveget: 1. héber négyszög-írásban, 2. héber, görög átírásban, 3. Aquilla fordítása, 4. Symmachos fordítása, 5. Septuaginta*, 6. Theodotion fordítása → **tetrapla**

hexateukhosz gör *hex*: *hat, -teukhosz*:

szám, Mózes öt könyvének és Józsué könyvének egésze

hic iacet lat, itt nyugszik, sírfeliratokon olvasható kifejezés

hiddzsra v. **heddzsra** arab *költözés, zarándoklat, valltört* Mohamednek Medinába történt futása Kr. u. 622. júl. 16-án; ez az iszlámi időszámítás kezdete → **haddzsi**

hierarchia gör *hierosz*: *pap, arkhia: uralom*, **1.** ált személyek, tisztségek, hivatalok rangsora; **2.** az egyházi hatalom birtokosainak rendfokozatokba osztott összessége

hieratikus gör *hierosz*: *pap*, szent, papi
hierodulosz gör *hierosz*: *pap, dulosz: rabszolga*, templomi szolga; egyes okori nem keresztyén vallásban a templom körül szolgáló kultikus prostituáltak neve

hieroglifa gör: *szent véset*, egyiptomi képszerű jelekből álló mássalhangzóírás a Kr. e. 31. sz.-tól a Kr. u. 4. sz.-ig

hierokrácia gör *hierosz*: *pap, krateia: uralom*, papi uralom

hieromantia gör *hierosz*: *pap, manteia: jóslás*, áldozatokból való jóslás

hieromonakhosz gör *hierosz*: *pap; új-görög, monakhosz: szerzetes, szerzetes* pap a görögkeleti egyházban

hieronimiták a Hieronymus-féle (340/350–420) remetességéből 1380-ban kialakult közösség, amely később az augustinusi rendszabályokat is felvette; tagjai nem tettek szerzetesi fogadalmat, lelkészkedéssel, tanítással foglalkoztak

High Church ang *high*: *magas, church: egyház*, az anglikán egyháznak* a római katolicizmushoz közelebb álló ágazata; tanítása szerint a püspöki tisztséget és az apostoli sukcессиót* Isten rendelte → **Low Church Party**

himmelológia gör *hümmosz*: *ének*, az egyházi énekekkel foglalkozó tudomány

hin ósz-i űrmérték folyékony anyagok részére (2Móz 29,40), 6,15 l; 60 ~ = 1 kór* = 120 log*

hinajana *ind kis szekér, valltört* ősi irányzat a buddhizmusban*, amely szerint a megváltás csak az erős akaratúak (szerzetesek, apácák) által valósítható meg → **mahajana**

hinduizmus *valltört* a brahmanizmusból* kialakított előindiai vallás, amely a buddhizmust* is magába olvasztotta; legfőbb tanítása: a megváltás úgy szerzhető meg, ha az ember átadja magát (bhakti: önátadás) az istenségnek; főistenek: Visnu* és Siva*

Hiób-hír vészről, katasztrófáról kapott hír (a bibliai Jóbnak hozott hír, vagonának és családjának pusztulásáról, Jób 1,13–19)

hiperbola *gör hüper: fölött, fölé, balló: vet, dob, nyelvt* a képes beszédnek, főleg a példázatoknak az a műfaja, melynél az elbeszélő túlzó, a valóságnak nem megfelelő képpel érzékelteti a szemléltetendő gondolatot → **embola**, → **parabola**

hiperbolikus *gör hüperbolé: túlradó, nagy mértékű, túlzó, rendkívül nagy*

hiperdulia *gör hüper: fölött, duleia: szolgálat, a Jézus anyját megillető kultuszi tisztelet* → **dulia**

hipnózis *gör hüpnosz: alvás, álom, az öntudat és az önálló akarat hiányának állapota, amelyben az elaltatott személy az állapotot kiváltó személy akaratának van alávetve*

hipotetikus *gör hüpo: alatt, alá, thészisz: tétel, feltevésen alapuló*

hipotézis *gör hüpo: alatt, alá, thészisz: tétel, tudományos feltevés, amely csak részben igazolt tételeken alapul*

historiográfia *gör hisztoreó: elbeszél, kutat, 1. történetírás; 2. a történetírás története*

historizmus *gör hisztoreó: elbeszél, kutat, 1. történeti szemlélet; 2. a történelemnek olyan értékelése, mely a múlt jelenségeit csupán önmagukban, a jelentől elszakítva vizsgálja*

hoc est corpus meum *lat ez az én testem, az úrvacsora szereztetésének egyik mondata a Vulgata* fordításában*

hodajót *heb jádáh: dicsóit, a qumráni* kéziratok istendicséretei, hálaénekei (jelzés: IQH)*

hodegetika *gör hodosz: út, agó: vezet, a lelkipandozói vezetés tudománya*

hodie mihi, cras tibi *lat ma nekem, holnap neked, az apokrif iratokból eredő szólás; a hagyomány szerint ezeket a szavakat mondta Nagy Sándor József aradi vértanú felakasztása előtt*

hodzsa *perzsa > török* az iszlám vallás papja v. tanítója

holizmus *gör holosz: egész, teljes, fil 20. sz.-i filozófiai irányzat, amely szerint a világmindenség egymástól függetlenül létező egységes egészekből épül fel, úgy, hogy a részek megőrzik öntörvényűségüket*

holokauszt *gör holosz: egészen, kai-szisz: égetés, eredetileg egészen égőáldozat (a Septuaginta* fordításában holokaütóma, 3Móz 1,1–17), amelynél az áldozatot teljesen elégették; a második világháború után a fasiszta népiptárszinonimájává vált* → **soáh**

hómer *heb ósz-i űrmérték száraz anyagok számára (3Móz 27,17), 220 l; 1 ~ = 10 efa* = 100 ómer**

homiletika *gör homileó: beszél, társalog, a gyülekezeti igehirdetés elmélete, a gyakorlati teológia szaktudománya*

homília *gör homilia: beszélgetés, a textushoz* lazábban kötődő egyházi beszéd*

homiliárium *gör homilia: beszélgetés,*

egyházi beszédek gyűjteménye a r. k. egyházban

homo coram Deo *lat homo: ember, coram: szemtől szembe, az Isten színe előtt álló ember*

homoiosis *gör homioiosz: hasonló, uszia: lényeg, Arius (260 k.–336 k.) tanítása, mely szerint a Fiú csupán hasonló lényegű az Atyával, és csak teremtett lény; a Niceai Zsinat (325) ezt eretnekségnek nyilvánította →*

homouszion

homo iustificatus *lat homo: ember, iustifico: igazol, az Isten által megigazított ember*

homológia *gör hitvallás, 1. hitvallás, úsz-i szóhasználatban, pl. 2Kor 9,13; 1Tim 6,12.13; Zsid 3,1; 2. egyértékűség*

homo peccator *gör homo: ember, pecco: vétkezik, a bűnös ember*

homo proponit, sed Deus disponit *lat homo: ember, propono: elhatároz, sed: azonban, dispono: elrendez, ember tervez, de Isten végez; a Péld 16,1–9 szellemében megfogalmazott szólás*

homo unius libri *lat homo: ember, unus: egy, liber: könyv, olyan ember, aki csak egy könyvet írt; átv és pejoratív értelemben: félművelt*

homouszion, homouszia *gör homoiosziosz: egy a létezésben, a Niceai Zsinat (325) tanítása arról, hogy a Fiú azonos (később: közösségben van) az Atyával, ugyanazzal a természettel rendelkezik; latin megfelelője: consubstantialis →* **homoiosis**, **→ konzubsztancializmus → Niceai Hitvallás**

homunculus *lat homunculus: emberke, mesterségesen alkotott ember, az alkímia* törekvése*

horae canonicae v. horae regulares *gör hora: óra; lat canonicus: szabályos, regularis: rendszeres, a r. k. papok számára előírt hét imádkozási óra,*

amikor a papi szolozsmát kötelesek elvégezni

hozsanna *héb hósia-ná: segíts hát meg!*, a Zsolt 118,25-ből kialakult felkiáltás és imádság, amellyel a sokaság a Jeruzsálembé bevonuló Jézust köszöntötte (Mt 21,9; Mk 11,9; Jn 12,13)

hugenották *valószínűleg az Eidgenossen: eskütársak német szóból, francia kálvinisták*; a hugenotta háborúk (1562–1598) után a Nantes-i Ediktummal (1598) korlátozottan megtűrték őket, majd az ediktum visszavonása után (1685) üldözöttekké váltak; 1789 óta Franciaországban megtűrt vallás*

Humanae salutis *lat humanus: ember, emberi, salus: üdv, XXIII. János pápa bullája, mellyel összehívta a II. Vatikáni Zsinatot →* **Vatikáni Zsinat**

Humanae vitae *lat humanus: ember, emberi, vita: élet, VI. Pál pápa 1968. júl. 25-én kiadott enciklikája a születésszabályozásról →* **Casti connubii**

Humani generis *lat humanus: emberi, gens: nép, nemzetség, XII. Pius pápa 1950. aug. 12-én kiadott enciklikája a keresztyén tudományról*

humanizmus *lat homo: ember, 1. az emberi méltóság tisztelete; 2. emberhez méltó magatartás; 3. fil az emberi szabad fejlődést középpontba állító eszmei áramlat a 14–16. sz.-ban*

humerales *lat humerus: váll, a r. k. papok vállkendője*

humiliátusok *lat humilitas: megalázkodás, 1201-től szerzetesrendbe tömörült utópista szellemiségű vallásos közösség*

hurbán *héb pusztulás a zsidók mindkét templomának a pusztulása (Kr. e. 586-ban és Kr. u. 70-ben), ünnepe áv* hónap 9-én*

husziták *a Husz János (1369 k.–1415) nevére elnevezett 14–15. sz.-i vallási és társadalmi mozgalom; szigorú predesti-*

nációs tant vallottak, a papságot megreformálták, az úrvacsorát két szín alatt osztották ki, cseh egyházi és nemzeti önállóságukért küzdöttek → **kalixtinusok**, → **taboriták**, → **utraquisták**
hüposztázis gör *hüposztáziszis*: *állag, lényeg, tkp: „ami alatta van”*, **1. fil** a

lét megvalósulása, illetve egy elvont gondolat, fogalom megszemélyesítése, valóságos létezőként való felfogása; **2. teol** teológiai fogalom, amelyet először a Kalcedoni Zsinaton (451) vonatkoztattak a Szentháromság személyeire

I

Az itt nem szereplő szavak **j** alatt kereshetők

ibidem *lat ugyanott*, láb-, szél- v. végjegyzeteknél az előző idézet helyére utal, ugyanott; *röv* *ib.* v. *ibid.*

IBMV I. Angol Lányok

ibn *arab fiú*, személynevek előtt: fia valakinek → **ben**, **bin**, **bar**

idea gör *eszme, kép, megjelenés*, **1. fil** gondolat, mint a valóság visszatükröződése a tudatban; **2. fil** eszme, vezéreszme, Platónnál (427–348/347): a dolgok ösképe; **3.** elképzelés, ötlet

idea Dei innata gör *idea: eszme, kép, megjelenés*; *lat innatus: veleszületett, vallfil* nézet, amely szerint Isten létezésének a tudata az ember veleszületett képessége

idealizmus gör *idea: külső megjelenés, látás, eszme*, **1. fil** a 18. sz. óta használatos megjelölése egy olyan filozófiai irányzatnak (korábban spiritualizmus), amely szerint a világ lényege szellemi természetű, s a létet a tudat határozza meg, amely az anyaggal, a természettel szemben elsődleges; **2.** lelkesedés az eszményekért → **materializmus**, → **spiritualizmus**

idem *lat, ugyanaz, röv* *id.*

identitás *lat identitas: azonosság*, **1.** a személyiséget meghatározó jegyek összessége; **2. fil** önazonosság, azaz mindenki azonos a saját testi, szellemi, lelki megnyilvánulásaival

ideológia gör *idea: eszme*, valamely irányzat, korszak által vallott eszmék, nézetek, fogalmak rendszere, mely a tudat különböző formáiban jut kifejezésre: a vallásban, a filozófiában, a művészetben, az erkölcsi nézetben, a politikában stb.

idolátria gör *idiosz: saját, latreia: imádat, önimádat*

idióma gör *idiosz: sajátos, egyéni* > *lat sajátos természet*, **1. nyelvt** nyelv v. nyelvjárás, illetve az ezekre jellemző sajátos kifejezőmód; **2. teol** Jézus Krisztus kettős természetének a sajátossága → **communicatio idiomatum**

idolátria gör *eidolon: bálvány, latreia: imádat, bálványimádás*

ieiunium *lat böjt*

Iesu Christo duce *lat duco: vezet*, Jézus Krisztus vezetésével

Iesus Nasarenus Rex Iudaeorum *lat* Názáreti Jézus, a zsidók királya; a kereszt latin nyelvű felirata (Jn 19,19), *röv* INRI

ignoramus et ignorabimus *lat ignoro: nem tud, vallfil* semmit sem tudunk és semmit sem fogunk tudni; az agnoszticizmus* alaptétele, miszerint az ember nem juthat el a természet végső megismerésére; a mondat Du Bois-Reymond (1818–1896) filozófustól származik

igumen gör agó: vezet, égumenosz: vezető, a görögkeleti kolostorok vezetője

IHS egyházi kegyzsereken, ruhákon, zászlókon, festményeken látható, több jelentésű rövidítés: **1.** Jézus; **2.** Iesus habemus socium: Jézus a mi társunk, a jezsuita kolostorok felirata; **3.** Iesus hominum salvator: Jézus az emberek Megváltója; **4.** In hoc salus: ebben van az üdvösség; **5.** In hoc signo vinces: ebben a jelben győzni fogsz → **en tutó nikasz**

IHTUS gör ikhtüsz: hal, Iészusz **Krisztosz** Theou Hüiosz **Szótér**: Jézus Krisztus Isten Fia Megváltó rövidítése; az ókeresztény művészetben gyakran alkalmazott szimbólum, a keresztények és a keresztény gyülekezet titkos jele, mely főleg falfeliratokban és ábrákban maradt fenn

ijár bab > héb a zsidó naptár második hónapja (április-május)

ikon gör eikón: kép, **1.** fára, fémre, üvegre festett, alkalmakként hordozható szentkép; **2.** az Úsz szerint Jézus Krisztus Isten ikonja (eikón tu theu, 2Kor 4,4; Kol 1,15)

ikonodulia l. **ikonolátria**, **ikonománia**
ikonográfia gör eikón: kép, grafia: írás, az ikonokkal* (később általában műalkotásokkal) foglalkozó művészettörténeti tudományág, amely leírja, magyarázza a képek jelentését

ikonoklaszisz gör eikón: kép, klaszisz: el-, megtörés, képrombolás; a képek tisztelete ellen Keleten III. Leó császár indított 726-ban könyörtelen harcot, s a tilalmat a 754-es ökumenikus zsinaton hozták törvénybe; a képkultusz visszaállítására Teodóra császárnő alatt, 843-ban történt

ikonolátria gör eikón: kép, latreia: imádat, képmádás → **ikonománia**

ikonológia gör eikón: kép szentképek

(később általában műalkotások) formai és tartalmi vizsgálata, mélyebb értelmezése

ikonománia gör eikón: kép, mania: örvöngés, túlzott képtisztelet → **ikonolátria**

ikonosztázion gör eikón: kép, szta- tó: szilárd, álló, szentképfa: a görögkeleti templomokban szentképekkel díszített, három ajtóval ellátott fal, amely elválasztja a hajót a szentélytől

illogikus gör logikosz: logikus, latin fosztóképzővel, fil a józan gondolkodás követelményeinek nem megfelelő

illuminatio lat, megvilágosodás

illuminátusok lat illumino: megvilágít, a felvilágosodás eszméit hirdető, 1776-ban alapított r. k. társaság

imago Dei lat imago: kép, Deus: Isten, istenképűség; teológiájának alapja: Isten az embert a maga képére (imago) és hasonlatosságára teremtette (1Móz 1,26–27)

imám arab előljáró, valltört **1.** a mozlímoknál* előimádkozó a mecsetekben*; **2.** a siitáknál* vallási vezető és próféta, tkp Mohamed utódja

imámiták arab imám: előljáró, valltört siiták*, akik Mohamed után 12 prófétát ismernek el, s várják visszajövetelüket

Imitatio Christi lat imitatio: utánzás, **1.** Kempis Tamás (1390 k.–1471) művének címe; jelentése: Jézus Krisztusnak egész élettel való követése; **2.** főleg Észak-Európában elterjedt misztikus lelkiség

immaculata beata virgo Maria lat szeplőtelenül fogantatott boldogságos Szűz Mária

immaculata conceptio lat, szeplőtelen fogantatás; 1854. dec. 8-án megfogalmazott r. k. dogma arról, hogy Mária mentes volt az eredendő bűntől; IX.

Pius pápa az *Ineffabilis Deus* bullában hirdette ki

immanencia *lat in: -ban, -ben, maneo: marad valahol, 1. fil, teol* a tapasztalható világon belüli adottság, jelenlét, történet stb.; **2. teol** a Szentháromságban a személyek egymásban lakozása → **transzcendens**

immanens *lat in: -ban, -ben, maneo: marad valahol, fil* benne rejlő, belsőleg hozzátartozó → **transzcendens**

immanens Szentháromság *lat in: -ban, -ben, maneo: marad valahol, az Atyának, a Fiúnak és a Léleknek* Isten lényén belüli viszonya, szemben a kijelentett Szentháromsággal, miszerint Isten Atyaként, Fiúként és Lélekként jelentette ki magát

Immánuel *héb in: -val, -vel, él: Isten, velünk az Isten; Ézs 7,14-ben olvasható* személynév, majd Jézusnak az angyal által megjelentett neve (Mt 1,23)

immaterializmus *lat materia: anyag, az anyag létezését tagadó* szubjektív idealista irányzat

immersio *lat immergo: bemerít, a megkeresztelendőnek a (folyó)vízbe való teljes bemerítése* → **aspersio**, → **infusio**

immorális *lat mos: erkölcs, erkölctelen, tisztességtelen* → **amorális**

Immortale Dei *lat immortalis: halhatatlan, XIII. Leó pápának a keresztyén államrendről szóló, 1885. nov. 1-jén kiadott enciklikája*

immunitás *lat immunitas: mentesség, egyházi személyek, helyek, javak, adományok mentessége a nyilvános erőszaktól v. jogi eljárásoktól*

imperativus *lat impero: parancsol, 1. nyelvt* parancsoló mód az igeragozásban; **2. parancsoló** szükségyszerűség

imperfectum *lat imperfectus: befejezetlen, nyelvt 1.* elbeszélő múlt, fél-

múlt az igeragozásban; **2.** befejezetlen cselekvés

impérium *lat imperium: uralom, császári, királyi v. más uralom, szemben a papi uralommal;* → **sacerdotium**

imponetio *lat impono: rátesz, a r. k. egyház tanítása arról, hogy az úrvacsorában Krisztus teste egyesül a megszentelt kenyérel*

impositio manuum *lat impono: rátesz, manus: kéz, kézrátétel*

imprimatur *lat imprimo: rányom, megjelöl, a r. k. egyházban a nyomtatási engedély formulája*

impulsus ad scribendum *lat impulsus: ösztönzés, scribo: ír, a Szentlélek ösztönzése az írásra* → **verbális inspiráció**

in *lat 1. előjáró dat-szal v. acc-szal: -ban, -ben, -ba, -be, -ra, -re, ellen, -vá, -vé, szerint; 2. összetett szavak előtagjaként* a második tag alapjelentését az ellenkezőjére változtatja

in aeternum *lat aeternus: örök, mindörökké*

inauguratio *lat inauguro: felavat, 1. templom felszentelése; 2. személyek ünnepélyes beiktatása egyházi tisztségbe*

incarnatio *l. inkarnáció*

in Christi nomine *lat nomen: név, Krisztus nevében, röv i. Ch. n.*

incipit *lat incipio: kezdődik, középkori szövegekben a könyv- v. fejezetcímét pótló kezdőszó*

IND *l. in nomine Dei*

indefektibilitás *lat defectio: fogyatkozás, fosztóképzővel, a r. k. terminológiában az egyház hibátlanságára vonatkozik, amely alapja a pápa tévedhetetlenségének* → **infallibilitás**

indek, indusok Elő-India árja nyelvű lakói

indeklinábilis *lat declino: ragoz, nyelvt* nem ragozható

independensek *lat dependeo: függ, a* 17. sz.-i angol polgári forradalom idejétől kezdve a kálvinista puritánok baloldali szárnya; tanításuk és életvitelük szerint az egyes gyülekezetek minden egyházi v. világi hatóságtól függetlenek; elnevezés-változat: kongregacionalisták

indeterminizmus *lat determinatio: elhatárolás, befejezés, vallfil felfogás, amely szerint az akarat minden idegen befolyás nélkül, szabadon képes dönteni* → **determinizmus**

index *lat index: ismertetőjel, mutató, jegyzék, 1. betűrendes tárgy-, név-, szómutató; 2. egyetemi leckeönyv; 3. tiltott könyvek jegyzéke*

index librorum prohibitorum *lat index: jegyzék, liber: könyv, prohibeo: megtilt, tiltott könyvek jegyzéke, melyet a IV. Pál pápa által létrehozott kongregáció 1564-ben állított össze; a II. Vatikáni Zsinat szellemében VI. Pál pápa 1966-ban megszüntette a kongregációt és a tiltott könyvek jegyzékét*

indicativus *lat indico: jelent, megjelöl, nyelvt jelentő mód az igeragozásban*

individualizmus *lat individuum: oszt-hatatlan parányi rész, 1. ált az egyén érdekeit a közösségi érdek fölé helyező szemlélet; 2. fil irányzat, amely szerint a dolgok alapja és mértéke nem az egész és az általános, hanem a rész és a sajátos, illetve az egyén*

indoeurópai nyelvek *indek: India árja nyelvet beszélő lakói, nyelvt nagy nyelvcsalád, amelybe a legtöbb európai, amerikai és délnyugat-ázsiai nyelv tartozik; főbb nyelvek: indiai, árja, iráni, germán, szláv, újlatin, kelta stb.; tévesen: indogermán*

indukció *lat induco: bevezet, fil az egyesből az általánosra, a részből az egészre következtető logikai módszer* → **dedukció**

induktív teológia *lat induco: bevezet, egy adott társadalmi, politikai, gazdasági stb. helyzet által meghatározott teológia; főleg a latin-amerikai országok egyházaira jellemző gondolkodás*

ineditum *ibsz inedita lat ineditus: kiadatlan, kiadatlan mű, művek*

Ineffabilis Deus I. immaculata conceptio

infallibilitás *lat, fallo: megtéveszt, a pápa csalatkozhatatlanságának tana, mely hitbeli, és az azzal kapcsolatos dolgokra vonatkozik, és akkor, amikor ex cathedra* nyilatkozik; az elv nagyon régi, de ünnepélyesen csak az I. Vatikáni Zsinat* mondta ki 1870-ben* →

indefektibilitás

infernum *lat infernus: föld alatti, alvilági, pokol, alvilág*

infinitevus *lat, nyelvt főnévi igenév*

infralapszárizmus *lat infra: után, később, lapsus: elesés, botlás, a Dordrecht Zsinaton* (1613) kialakult kálvinista irányzat, amely szerint Isten predestinatív döntése a bűneset után történt; a bűneset időileg és logikailag megelőzi a predestinációt* → **szupralapszárizmus**

infusio *lat beöntés, leöntés, a keresztség vize közlésének módja, a bemeztés és meghintés mellett* → **aspersio**, → **immersio**

in gloria *lat dicsőség, dicsőségben*

in hoc signo vinces I. en tutó nikasz

iniciálé *lat initium: kezdet, nagyobb, díszes kezdőbetű a középkori kéziratokban*

inkarnáció *lat incarnatio: megtestesülés, az Ige testté létele (Jn 1,14)*

inkulturáció *lat teológiai értelemben az evangélium meggyökereztetése nem európai kultúrterületen*

inkvizíció *lat inquisitio: vizsgálat, nyomozás, az eretnekeknek tartott szemé-*

lyek felkutatására, megfélemlítésére és kiirtására létesített r. k. egyházi törvényszék; az 1542-ben létesített Inkvizíció Szent Kongregációja helyett a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) a tanok megítélését a Hittani Kongregációra bízta

in nomine Dei *lat nomen: név, Isten nevében, röv* IND

in nomine Patris, Filii, Spiritus Sancti *lat nomen: név, az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek a nevében; áldásformula, mely sokszor az áment előzi meg v. követi*

in partibus infidelium *lat pars: rész, infidelius: hitetlen, a hitetlenek részén, területén: a 13. sz.-tól kezdve olyan r. k. püspök címe, akinek nincs egyházmegyéje; 1882-ben, XIII. Leó pápa alatt ezt az elnevezést megszüntették, s azt a püspököt, akinek nincs egyházmegyéje, címzetes püspöknek nevezik, röv* I.p.i.

INRI I. Iesus Nasarenus Rex Iudaeorum

in saecula saeculorum *lat saeculum: korszak, század, századok századain át, azaz mindörökké*

inspiráció *lat inspiro: belelehel, a Biblia-ának a Szentlélektől való ihletettsége; görögül: teopneuszia*

inspiratio personalis *lat inspiro: belelehel, persona: személy, a Biblia ihletettségével kapcsolatos tanítás, amely szerint a Szentlélek személyükben ihlette meg a szerzőket → inspiratio realis*

inspiratio realis *lat inspiro: belelehel, realis: valóságos, a Biblia ihletettségével kapcsolatos tanítás, amely szerint a Szentlélek a kijelentés tárgyi tartalmát sugallta → inspiratio personalis*

intitúció *lat institutio: oktatás, a dolgok rendje, 1. a régi római polgári jog tankönyvszerű összeállítása, innen:*

rendszer és tankönyv; 2. egyházi hivatal adományozása a r. k. egyházban

Institutio Religionis Christianae *lat institutio: oktatás, religio: vallás, Kálvin János (1509–1664) 1536-ban, majd bővítve 1559-ben kiadott négy könyvből álló főműve; magyarul: A keresztyén vallás rendszere*

integralizmus *lat integritas: épség, sérteletlenség, teljesség, r. k. törekvés, hogy az élet minden területe egyházi irányítás alá kerüljön*

integritás *lat integritas: épség, sérteletlenség, érintetlenség, 1. a teremtett ember bűneset előtti állapota; 2. a Biblia szövegének sérthetlensége*

integrizmus *lat integritas: épség, sérthetlenség, teljesség, a hit és a modern tudományok összekapcsolása, amelyet a r. k. egyház elítél → modernizmus*

intellektualizmus *lat intellectus: megértés, vallfil az istenismeretben az értelmi tényező hangsúlyozása az akarati úton való megismeréssel szemben → voluntarizmus*

intelligo ut credam *lat intellego: megért, ut: azért, hogy, credo: hisz, megérték, azért, hogy higgyek: P. Abélard (1079–1142) megfogalmazása a hit és az értelem viszonyáról → credo ut intelligam*

intencionalizmus *lat intentio: szándék, jezsuita* elv, miszerint egy cselekedet érvénye v. erkölcsi értéke attól függ, hogy milyen szándékkal viszik végbe*

intercelebráció *lat inter: egymás közt, celebratio: ünneplés, papoknak, lelkipásztoroknak más egyházban végzett szolgálata, beleértve a sákramentumok közlésének szabadságát → interkommunió*

intercessio Christi *lat közbenjárás, Krisztus közbenjárása*

interdiktum *lat interdictum: tilalom, egyházi tilalom, azaz a r. k. egyház minden tevékenységének a szüneteltetése, beleértve a szentségek kiszolgáltatását, egy egész ország egyházára vonatkozóan*

interkommunió *lat inter: egymás közt, communio: közösség, a sajától eltérő, más egyház úrvacsorájában való részvétel; ebben a kérdésben az egyes egyházak felfogása és gyakorlata különböző* → **intercelebráció**

interkonfesszionális *lat confessio: vallomás, átv felekezet, felekezetiközi (kapcsolat, párbeszéd stb.)*

interpoláció *lat interpolatio: betoldás, szövegahamisítás, 1. a hagyományos szöveg utólagos értelmezése betoldások által; 2. irodalmi szövegek szándékos meghamisítása valamilyen betoldással*

intertestamentális kor *lat inter: között, testamentum: szövetség, szövetségközi kor, amely kb. az utolsó, az Ósz-ben leírt esemény és az első úsz-i irat közötti kort (Kr. e. 420 és a Kr. u. 50) öleli fel; szakaszai Izráel politikai hovatartozása szerint: 1. perzsa kor (410–312), 2. ptolomaioszok és szeleukidák*, illetve a Makkabeusok* és a Hasmóneusok* kora (312–64), 3. római kor (Kr. e. 64–Kr. u. 70)*

intifáda *arab lerázás, Izráel államán belüli palesztin törekvés, hogy a zsidó uralmat megszüntesse*

intolerancia *lat intolerantia: türelmetlenség, kezdetben csupán vallási értelemben vett türelmetlenség, később általános jelentésű*

intranszítív ige *lat transitivus: átható tárgyas ige, fosztóképzővel, nyelvt tárgyatlan ige*

introitus *lat bevonulás, 1. a kórus által kísért papi bevonulás az oltárhoz; 2. a*

mise és az ev. istentisztelet egyik bevezető része

intuáció *lat intueor: belsőleg megtekint, vallfil képesség, amellyel az ember a dolgok lényegét a megérezés útján sajátítja el*

intuicionizmus *lat intueor: belsőleg megtekint, 1. fil idealisztikus szemlélet, amely szerint a megérezésre alapozott megismerés vezet a biztos megismerésre; 2. teol az ember a jó és rossz között különbséget tud tenni egy adott, illetve Istentől kapott megéréssel* → **theologia naturalis**

in unoquoque virorum bonorum habitat Deus *lat unoquoque: egyaránt mindegyik, vir: férfi, habeo: bír valamivel, vallfil Isten minden jó emberben megtalálható; L. A. Seneca (Kr. e. 4–Kr. u. 65) mondása*

investitúraharc *lat vestitus: öltözet, a római pápák és a német-római császárok hatalmi harca a 11–13. sz.-ban (először VII. Gergely pápa és IV. Henrik császár között), amely arra irányult, hogy kit illet meg a püspök kinevezésének, beiktatásának a joga*

invocavit *lat invoco: segítségül hív, bűjtő vasárnapjának liturgikus megjelölése; nevét a Zsolt 91,15-ből kapta: „Segítségül hív engem.”*

ipsissima verba v. vox *lat ipsissimus: legvalóságosabb, verbum: szó, vox: hang, Jézusnak, bebizonyíthatóan, saját, az ő szájából származó szavai; ezeknek megtalálása a történetkritikai írásmagyarázat egyik alapvető törekvése*

irénika *gör eiréné: béke, az egyházak közötti békesség kérdésével foglalkozó teológiai résztudomány*

irénikus *gör eiréné: béke, békességre, kibékítésre törekvő akarat, illetve személy*

irracionalis *lat irrationalis: ésszerűt-*

len, **1.** ésszerűtlen, értelmetlen; **2.** *fil* olyan, ami az értelem számára felfoghatatlan s nem fejezhető ki fogalmakkal

irregularitás *lat irregularitas: szabálytalanság*, a r. k. egyházban a papi hivatal betöltésének akadálya (pl. életkor, testi hibák)

irwingiánusok Ed. Irwing (1792–1834) által alapított rajongó szekta, melynek tagjai az őskeresztyén kegyességet akarták felújítani

Istár *mit* a termékenység és a háború istennője a babiloni vallásban

iszlám *arab megadás, valltört* Mohamed (570–632) által alapított egyistenhitű vallás, amely zsidó és keresztény elemeket is magába foglal; Allah az egyedüli isten, aki jóságos s feltétlen engedelmisséget követel; szentkönyve a Korán*, a kultusz fő eleme az imádkozás; Kr. u. 661-től szunnita* és siita* felekezetre tagolódik; ma a világon több mint 1 milliárd ~ vallású él

iszmailiták *valltört* síiták, akik csak az első 7 imámot* ismerik el (a hetedik Iszmil volt)

isznád *arab hagyomány, valltört* hagyománygyűjtemény az iszlámban*

iszükhasztiron *gör hészükhiosz: csendes, nyugodt*, kisebb remetetelep a görögkeleti egyházban

itacizmus *nyelvt* a görög magánhangzóknak a korai hellenizmus idején bevezetett kiejtési módja, mely szerint az e, é, ei, oi, y hangzókat i-nek ejtették → **etacizmus**

Itala *Olaszország latin nevééről*, a Bibliának a Kr. u. 2. sz. közepén keletkezett latin nyelvű fordítása, ismeretlen fordítótól; ennek Hieronymus (340/350–420) által történt átdolgozása a Vulgata*

ite missa est *lat iter: szabad átvonulás, missio: elküldés, vége valaminek*, a latin nyelvű mise zárszavai, ahonnan a

mise* szó származik; a magyar nyelvű r. k. istentiszteleten: a szentmise áldozatot bemutatjuk, járjatok békével

Iudicum, Liber Iudicum *lat iudico: ítélt*, a Bírák könyve a Vulgátában*

Iudith Judit könyve a Septuagintában* és a Vulgátában* → **deuterokanonikus könyvek**

ius *lat* jog, jogigény

ius advocatae *lat advocatio: jogi támoogatás*, az egyház joga, hogy jogsérelem esetén az állami hatóságok védelmét igénybe vegye

ius canonicum *lat canonicus: kanonikus, szabályos*, a r. k. egyházban érvényes jogszabály

ius cavendi *lat caveo: óvakodik*, az állam intézkedési joga az egyház felől jövő fenyegetésekkel szemben

ius circa sacra *lat circa: tekintetében, sacer: szent*, az egyház külső dolgaiban az államot megillető jog

ius in sacris *lat sacer: szent*, az egyház joga, hogy belső ügyeit önállóan intézze

ius italicum A Római Birodalomban egyes városoknak adott különleges jog

ius naturale *lat naturalis: természetes, természeti, vallfil* természetjog; H. Grotius (1583–1645) szerint az ember rendelkezik természetes erkölcsi érzékkel, amely akkor is működne, ha Isten nem adta volna → **etsi Deus non daretur**

ius placeti *lat placeo: tetszik, jónak lát*, az uralkodónak az a joga, hogy hozzájárulása nélkül egyházi rendeletet ne lehessen kihirdetni és végrehajtani; királyi tetszvényjog

ius reformandi *lat reformo: átváltoztat*, az uralkodónak az a joga, hogy vallási dolgokba változtatásokat vezessen be, s hogy az egyház működési jogát megadja v. megvonja

ius stolae *gör sztolé: öltözk, palást*, a

papnak, lelkipásztornak az a joga, hogy a különleges szolgálatokért esetről esetre fizetést kapjon → **stola**

ius supremae inspectionis *lat sup-remus: legfelső, inspectio: átvizsgálás*, az állam legfőbb felügyeleti joga az egyház dolgaiban

ius talionis *l. taliótörvény*

iustificatio effectiva *lat iustificatio: megigazítás, effectivus: hatékony*, r. k. tanítás, amely szerint az ember úgy válik igazzá, hogy Isten beleárasztja kegyelmét → **gratia infusa** → **iustificatio forensis**

iustificatio forensis *lat iustificatio: megigazítás, forensis: törvényszéki*, protestáns tanítás, amely szerint Isten a bűnöst bírói teljhatalommal igaznak nyilvánítja → **iustificatio effectiva**

iustitia *lat igazságosság, igazságosság*, valakinek igaz mivolta; a héber cödáqáhnak és a görög dikaioszunének* felel meg

iustitia distributiva *lat distribuo: szétoszt*, Istennek az ember számára kiosztott igazsága

iustitia imputativa *lat imputo: tulajdonít, beszámít*, Jézus Krisztus igazsága, melyet Isten az embernek tulajdonított

iustitia originalis *lat eredeti*, az ember igaz állapotja a bűneset előtt

iustitia passiva *lat passivus: szenvedő*, Luther Márton (1483–1546) tanítása, mely szerint Isten megigazító kegyelme nem a bűnös szemben munkálkodik,

hanem mint Istennek a hitben „passzív” elfogadandó ajándéka

ivrít *héb* a héber nyelv

izagógika *gör eiszagó: bevezet*, az ósz-i és úsz-i teológia egyik tudományága, mely a bibliai könyvek és általában a kánon* keletkezésének történetével foglalkozik

Ízisz *mit* Ozirisz* felesége az egyiptomi mitológiában: az ég és a föld, a hitvesi és az anyai szeretet, a házasság és a termékenység istennője; később más népeknél is, különösen a rómaiaknál imádtott istennő

izmaeliták **1.** Ábrahám és Hágár fiának, Izsmáélnak a leszármazottjai (1Móz 21,9–21; 25,12–18); **2.** Dél-Magyarországon, Havasalföldön és Besszarábiában az Árpádok korában letelepedett mohamedán népcsoportok; a középkorban szaracénoknak* is nevezték őket

Izráel *héb Istenmel küzdő, v. Isten küzdeni fog* (1Móz 32,25), **1.** Jákóbnak Istentől kapott neve a Jabbók-révi küzdelem (1Móz 32,25) és a bételi látomás (1Móz 35,10) után; **2.** Isten választott ósz-i népe (5Móz 7,7), többször ~ fiai (5Móz 4,44), ~ háza (2Móz 16,31); **3.** a név az egységes ~ kettészakadása (kb. Kr. e. 931) után az északi tíz törzs országára vonatkozott; **4.** a test szerint való ~ (2Kor 10,18) után, „Isten Izraele” (Gal 6,16) az egyházat jelenti

izraelita Izráel államában v. azon kívül élő zsidó

J

Az itt nem szereplő szavak **i** vagy **y** alatt kereshetők

Jád vásém *héb jád: kéz, sém: név*, 1953-ban Jeruzsálemben épült holokausz^t-emlékhely a 6 millió zsidó kivégzésének, illetve a zsidókat mentőknek az emlékére

Jahve a *héber hájáh létigéből származtatott név*, Isten tulajdonneve, a ki nem ejthető tetragram^{*}: JHVH; értelmezéséhez közel visz a „vagyok, aki vagyok” önkijelentés (2Móz 3,14); magyar fordítása: ÚR; az adonáj^{*} (úr) magánhangzóinak téves beírásával keletkezett a hibás Jehova olvasat → **tetragram**

jahvista a Pentateuchos^{*} egyik forrásirata, kb. a Kr. e. 9. sz.-ból; nevét onnan kapta, hogy Isten nevét mindeütt, a Mózes előtti kor leírásaiban is, Jahvének írja; egyesek szerint van korai és későbbi ~ → **elohista**, → **papi irat**

jakabi feltétel *l. conditio Iacobea*

jakobiták *az edesszai Jakob Baradeus (490 k.–578) nevééről*, nyugat-szíriai monofiziták^{*}, akik az 5–6. sz.-i krisztológiai viták során elszakadtak az egyháztól, és 542-től önálló felekezetet alkottak

Jalkút *héb láqat: összegyűjt, terjedelmes, az egész Ósz-et átfogó Midrás^{*}-antológia*

janzenizmus C. Jansen (1585–1638) belga püspökről elnevezett reformmozgalom a r. k. egyházban, amelyben erős hangsúlyt nyer a páli és augustinusi kegyelemtan; ezt a kálvinizmushoz közel álló tanítást a r. k. egyház 1653-ban és 1713-ban elítélte; a r. k. egyháztól különvált utrechti janzenista egyház 1889-ben az Utrechti Unióban az ókatolikusokkal egyesült, s ma is fennáll → **Cum occasione**

jehovisták *Jahve^{*} nevének hibás olvasatából*, Jehova tanúi elnevezésű szekta, amelyet Ch. T. Russel (1852–1916) alapított 1874-ben s létrehozta az Örtöröny Társaságot; tagadják a Szentháromságot, tanításuk szerint Jézus Krisztus már eljött a földre 1874-ben, ítéletet tart, a világ fokozatosan összeomlik, csak Izráel népe és a Jehova tanúi közül 144 000-en maradnak meg; ma a világon kb. 3,7 millió jehovista van

jeremiád *Jeremiás próféta nevééről*, **1.** Jeremiás siralmi ósz-i könyv; **2.** panaszdal, különösen a 16. sz.-i magyar irodalomban

jeruzsálemi zsinat *l. apostoli konvent*
jesiva *héb jásab: üil, tkp kollégium*, a Misna^{*} és a Talmud^{*} korában létesült zsidó főiskola, 13–18 év közötti tanulók számára; fő tantárgy a Talmud volt; ma is működő iskola

Jesus People *ang Jézus-féle emberek*, 1967-ben az Egyesült Államokban alakult ifjúsági mozgalom neve; bibliáértelmezésükben fundamentalisták^{*}, tagjai eszkatikus jelenségek kíséretében térnek meg

Jewish Agency *ang jewish: zsidó, agency: ügynökség*, az első világháború után Palesztinában alakult cionista szervezet az önálló zsidó állam létrehozására

Jézus, Sírák fia könyve Ósz-i apokrif^{*} (r. k.: deuterokanonikus) irat a Kr. e. 2. sz.-ból → **deuterokanonikus könyvek**

jezsuita rend Jézus Társasága, Societas Jesu, *röv* SJ; szerzetesrend; alapítója Loyolai Ignác (1491–1556), aki kidolgozta a rend szabályait s jóváhagyatta III. Pál pápával 1540-ben

jiddis Kelet-Európa zsidóságának nyelve, egy héber betűkkel írt, régies német nyelv, amely héber, arám és szláv szavakat is tartalmaz → **askenázik**

jóbél év *héb jóbél*: *kos, ti. a kos szarvából készített kürtöket fújták meg Izráelben*, minden 7x7. év utáni, azaz az 50., az adósságok elengedésének éve; a 49. évben kürtöléssel adták a nép tudtára (3Móz 25,8–23)

jóga *szanszkrit befog*, **1.** *fil* indiai filozófia, mely szerint meditációs gyakorlat útján a világlélekkel lehet egyesülni; **2.** indiai eredetű, széles körben elterjedt légzési és testtartási gyakorlatok rendszere

Johanna papissa a középkorban elterjedt legenda, mely szerint IV. Leó pápa 855-ben bekövetkezett halála után két évig nő ült a pápai széken

johanniták 1100 körül alapított, Keresztelő Jánosról elnevezett, az augustinusi módosított rendszabályok szerinti, kezdetben betegápoló, majd katonai jellegű lovagrend

jom kippur *héb jóm*: *nap, káfar*: *betakar, engesztel*, az izráeli naptár szerinti 7. hónap (tisri*) 10-én tartott nagy engesztelési nap (3Móz 16; 23,26–32; 4Móz 29,7–11), a zsidók nagybőjtje

jom kippur háború 1973. okt. 6-án, jom kippur* napján Egyiptom és Szíria megtámadta Izráelt; az okt. 6-a és 26-a között lezajlott háborúban Izráel győzött és elfoglalta a Golán-fennsíkot és a Sínai-félszigetet; ezt az arabok Ramadan-háborúnak (harb ramadan) nevezik

jozefinizmus II. József császár egyházpolitikája, mely az egyházat teljes mértékben az államnak akarta alárendelni; legjelentősebb egyházpolitikai lépése a *Tűrelmi Rendelet* (1781) kiadása → **Edictum tolerantiae**

jubilate *héb jóbél év**; *lat, iubilo*: *ujjong*, a húsvét utáni harmadik vasárnap neve az egyházi évben; elnevezését a Zsolt 66,1-től kapta: „Örvendezz Istennek...!”

jubileumi év *héb jóbél év**; *lat iubilo*: *ujjong*, személyek, események évfordulója

Jubileumok könyve *héb jóbél év**; *lat iubilo*: *ujjong*, pszeudoepigráf könyv, amely a világ történetét a jóbél évek* (3Móz 25) szerint tagolja

Judaikosz polemosz *l. Bellum Iudaicum*

judaizmus *héb jehudit*: *zsidó, eredetileg a Júda törzshöz tartozó*, **1.** zsidó szellem, vallás, világnézet; **2.** az első keresztyének életében az a törekvés, hogy az ósz-i törvény előírásait megtartsák

judika *lat iudica*: *ítélj meg*, a böjti időszak ötödik vasárnapja, nevét a Zsolt 43,1-ből kapta: „Ítéld meg engem, ó Isten!”

Judit könyve *l. Iudith*

Julianus-naptár Kr. e. 46-ban Julius Caesar (Kr. e. 100–54) által bevezetett naptár, amelyben minden negyedik év 366 napos, azaz szökőév volt → **gregorián naptár**

Jupiter *mit* a római mitológia főistene; a görögöknél: Zeusz*

K

Az itt nem szereplő szavak **c** vagy **q** alatt kereshetők

kába *arab kocka, valltört* az iszlám vallás fekete színű szent köve, mely Mekkában, Mohamed mecsete előtt van

kabbala *héb qábal: átvesz, elfogad* titkos középkori tudomány

kabbalisztika *héb qábal: átvesz, elfogad, vallfil* középkori (7–18. sz.) zsidó misztikus-teozófikus irányzat, tan, illetve módszer, amely bibliai szövegek és panteista filozófiai írások magyarázatán alapul; tudósai betűértelmezéssel és számmisztikával a bibliai szövegeknek mélyebb, allegorikus, sokszor téves értelmet adtak; két jelentős írásos terméke van, a *Teremtés könyve* (Széfer Jecira, 6. sz.) és a *Ragyogás könyve* (Zóhár*, 13. sz.)

kábód *héb dicsőség*, az Ósz-ben Isten fensége, amely különböző jelenségek kíséretében válik az ember számára láthatóvá; görögül: doxa

kaddis *arám szentséges*, a naponkénti zsinagógai istentisztelet imádsága, melynek kezdete hasonlít a Miatyánk első három kéréséhez

kádi *arab*, iszlám vallási bíró, törvényudó

kánhál *héb qáhál: gyülekezet*, istentiszteletre v. más alkalomra összegyűltek közössége az Ósz-ben; a Septuaginta* legtöbbször szünagógé v. ekklészia fordítással adja vissza

kainiták zsidóellenes gnosztikus csoport; a Bibliában kijelentett Istennel szemben Kain, Ézsau és Júdás istenét imádták

kairosz *gör idő*, időpont, meghatározott idő, az Úsz-ben egyes szövegösszefüggésekben alkalom

kalceátusok *lat calceus: cipő*, sarus kolduló szerzetesek → **diszkalceátusok**

Kalcedoni Zsinat az egyháznak a kisázsiai Kalcedonban tartott negyedik egyetemes zsinata (451-ben), mely hitvallásban nyilvánította ki, hogy Jézus Krisztusban mindkét természet, az isteni és az emberi jelen van, szemben a monofizitákkal → **monofizitizmus**

káldeusok Kr. e. 1000 körül Dél-Babilóniában megtelepedett arám törzs, amely az újbabiloni káldeus birodalom gerincét képezte

Káldi Biblia Káldi György (1572–1634) r. k. lelkipásztor által magyar nyelvre fordított teljes Szentírás, amelyet 1626-ban adtak ki Bécsben; függeléke: *Bibliára való lajstrom és Oktató intés*

kalendárium *lat, calendae: a hónap első napja*, **1.** liturgikus kifejezésként, az egyházi év ünnepeinek jegyzéke; **2.** könyv alakban kiadott naptár

kalifa *arab helyettes, követő, valltört* Mohamed helyettese, utódja, az iszlám* vallási és politikai vezetője

kalixtinusok *lat calix: kehely*, kelyhesek, a husziták mérsékelt ága, akik a „prágai 4. artikulusban” (1420) követelték, hogy minden hívő részesedjék mindkét úrvacsorai jegyben → **husziták**, → **taboriták**, → **utraquisták**

kálvária *lat, calva: koponya*, **1.** a Jeruzsálem falain kívüli Golgota* (koponya) dombjának latin neve, ahol Jézust megfeszítették; **2.** egy rendszerint 14 tagból álló kép- v. szoborsorozat, amely a megfeszítés mozzanatait ábrázolja; a Szentszék megengedte, hogy Jézus megfeszítését ábrázoló keresztetek más- hol is, pl. az országutak mentén, felállítsanak; **3.** *átv* sok hányattással járó, hosszú ideig tartó szenvedés

kálvinista l. református

kálvinizmus a protestantizmusnak a Kálvin János (1509–1546) reformátor tanításán alapuló ága → **helvét reformáció**, → **református**, → **Református Egyház**

kamizárdok *fr camise: ing, zubbony*, francia reformátusok, akik 1702–1705 között véres harcot vívtak XIV. Lajos seregével egyházuk szabadsága és elismerése érdekében

kámzsa *lat camisia: ing, szerzetesi ruha* (rendszerint csuklyával)

Kánaán **1. l. kánaániták; 2.** az ígéret földjeként a megtelepedettség, a boldogság hona

kánaániták **1.** Noé fiának, Kámnak lezármazottjai, Kánaán utódai (1Móz 5,32; 10,6–15), őslakó törzs a Földközi-tenger és a Jordán, a Símai-félsziget és Szíria közötti területen, mint ország: Kánaán; külön törzsként állandó veszelty jelentettek Izrael számára, mind vallásilag, mind politikailag (Debóra és Bárák harca a ~ ellen, Bír 4); valószínű az emóreusokkal* (amoritákkal); **2.** gyűjtőnévként: Izrael földjének minden őslakója (2Móz 15,15)

kandidátus *lat candidatus: (fehér ruhát viselő) pályázó, jelölt*, **1.** régen: a Római Birodalomban egy tisztségre, hivatalra jelölt személy, aki fehér tógát viselt; **2.** olyan tudós, aki megszerezte az első akadémiai fokozatot

kánon *héb qáneh > gör kanón: mérő-nád, mérőzsinor*, **1.** az Ósz és Úsz hiteles könyveinek összessége; a r. k. egyház a kanonikus könyvek (homologumena) mellett megjelöl még deuterokanonikusokat* (antilegumena) és apokrifokat*; **2.** egyetemes érvényű egyházi jogszabályok, előírások jegyzéke; **3.** a mise* egyik fő része, az ordo missae* utáni canon missae, melyben az áldo-

zási cselekmény, az eucharisztia* végbemege

kanonizáció *héb qáneh > gör kanón: mérő-nád, mérőzsinor*, **1.** a Biblia könyveinek a kánonba* való felvétele; **2.** szentté avatási eljárás

kanonok *héb > gör > lat canonicus: kanonok*, a r. k. püspök tanácsosa, a székeskáptalan tagja

kántus *lat canto: énekel*, protestáns kollegiumi énekkar

káoosz *gör khaosz: rendezetlenség*, különböző vallásokban a teremtés előtti rendezetlen állapot

káplán *lat capellanus: segédlelkész*, **1.** régen: udvari lelkész; **2.** r. k. segédlelkész

kappadóciai atyák a kis-ázsiai Kappadóciában a 4. sz.-ban élt három egyház-anya: Nagy Baszileiosz (329 k.–379), Nazianzi Gergely (329/330–390/391) és Nüsszai Gergely (335 k.–395 k.); nevékhöz fűződik a szentháromságtan véglegesítése

káptalan *lat caput: fej, capitulum: káptalan*, a r. k. egyházban a főpapok testülete, mely az egyházmegye életét irányítja

kapucinusok *lat caputium: csuklya*, Fratres Minores Capucini, röv FMCap; a Ferenc-rendiek* egyik, szigorú életmódot követő ága, 1525-től; csúcsos csuklyát és szakállt viselnek

karaiták *héb böné miqrá: az írás fiai*, Anán ben Dávid által Kr. u. 750-ben, Perzsiában alapított zsidó szekta, melynek tagjai nem ismerték el a Talmudot* és a rabbik hagyományát, csak a Tenakh-ot* (Ósz-et); ma mintegy 18 000 karaita él Krímben, Törökországban és Izraelben → **talmudisták**

kardinális, bíboros *lat cardinalis: fő*, eredetileg a római templomok főpapjai, 1059-től a r. k. egyházban a pápa után a

legfőbb papi tisztség; a ~ok alkotják a pápaválasztó közgyűlést → **eminenciás**, → **konklávé**

karitatív *lat caritas: szeretet, ragaszkodás, jótékonyági, emberbaráti* → **caritas**

karizma *gör kharisz: kegyelem, kharizma: kegyelmi ajándék*, a Lélek által közölt kegyelmi ajándék a gyülekezet építésére (Róm 12,6–8; 1Kor 12,4.9. 28.30.31); tartalmilag azonos a lelki ajándékkal (*gör pneumatikon**)

karizmatikusok *gör kharisz: kegyelem, kharizma: kegyelmi ajándék*, **1.** a Bibliában az Isten Leleke által felindított népi, gyülekezeti vezetők; **2.** az egyházon belül olyan személyek és csoportok, akik/amelyek rendkívüli mértékben részesültek a kegyelmi ajándékokban

kárma *szanszkrit, valltört* a hinduizmus* fő tanítása arról, hogy az embernek jó v. rossz sorsban van része, előző életében elkövetett cselekedeteinek megfelelően

karmeliták Ordo de Monte Carmelo, *röv OC(arm)*; a 12. sz.-ban alapított, az izráeli Karmel-hegyről elnevezett szerzetesrend, amely a szaracénok* üldözése miatt előbb Ciprus szigetére, majd onnan Európába telepedett át; a ~ apácarendjét a 15. sz.-ban alapították

karolingek frank uralkodóház 751-től; Nagy Károly (742–814) idejében (koronázás: 800-ban) vált a nyugati kereszténység államhatalommá

karteziánusok *Cartesius, Descartes latin neve után, fil R.* Descartes (1596–1650) filozófiája alapján kibontakozó szellemtörténeti irányzat 1650–1750 között, amely a világos, határozott gondolkozásban kereste az igazság ismerveit; Descartes szerint különbséget kell tenni a tér (res extensa) és a tudat (res cogitans) között; nálunk Apáczai Csere János (1625–1659), Bethlen Miklós

(1642–1716), Köleséri Sámuel (1634–1683) voltak a legjelentősebb ~ → **cogito ergo sum**

karthauziak Ordo Cartusiensis, *röv OCart*; a néma barátok szerzetesrendje, melyet 1084-ben alapítottak; nevüket első kolostoruk, Chartreuse után kapták; szigorú életmódot folytattak; hallgatást fogadtak, durva szőrruhát viseltek, kis házikókban laktak; a karthauzi apácák rendjét 1234-ben alapították

kata *gör előljáró gen-szal vagy acc-szal*, le, lefelé, ellen, -ba, -be, irányába, -ként, szerint, tekintettel

katakomba *gör kata kumbasz: szakadék mellett*, a keresztyének föld alatti temetkezési helye, ahol az üldözések idején istentiszteleteket is tartottak; nevezetesen: a római Domitillia, Priscilla és a Callixtus ~k

katareusok v. katarák *gör katharosz: tiszta*, a legnagyobb középkori szekta a 12. sz. elejétől, a 2–3. sz.-i gnosztikusoknak (főleg a dualista szemléletű manicheusoknak*) és a 10. sz.-i bogumiloknak* szellemi utódai; a Konsztantinápolyban megjelenő lelkiség később Nyugaton (Franciaországban, Észak-Olaszországban, Németországban) is elterjedt; egyszerű, aszketikus életet éltek, evangéliumi szegénységet hirdettek, a földi élet kívánságait a sántától valónak tekintették, a lelki tisztaság legmagasabb fokát igyekeztek elérni

katartzis *gör katharosz: tiszta*, az ember lelki megtisztulása, egy magasabb rendű lelki-erkölcsi világba emelkedése, melyet valamilyen élmény váltott ki

káté *gör kátékheó: tanít, közöl*, a katekizmus* szó lerövidített formája

katedrális *gör kathedra: szék*, nagyobb, a megvyes püspök v. érsek székhelyén levő templom

kategorikus imperatívusz *l. categoricus imperativus*

katekéta *gör katékheó: tanít, közöl, val-
lástanításra képesített egyházi alkalma-
zott*

katekizáció *v. katekézis* *gör katékheó: tanít, közöl, keresztyén vallásos tanítás és nevelés mint folyamat*

katekizmus *gör katékheó: tanít, közöl, tanítás; az egyház hittételeinek kifejtése, legtöbbször kérdés-felelet formájában; 1. a r. k. egyház ~ai közül ismeret-
tebbek: a Trienti Zsinat ~a (1566), Bellarmin Róbert Kis ~a (1598, Római ~ként ismert) és a Katolikus Egyház ~a (1992); 2. nevezetesebb protestáns ~ok: evangélikusok: Luther Kis és Nagy Kátéja (1529), reformátusok: Genfi Káté (1537 és 1541/42), Heidelbergi Káté (1563) → Catechismus Romanus*

katekumenus *gör katékheó: tanít, közöl, 1. az első két sz.-ban a keresztségre tanítással előkészített gyermek v. felnőtt; 2. ált vallástanításban és nevelésben részesített gyermek; 3. a r. k. egyházban az első áldozásra készülő gyermek*

katena *lat catena: lánc, az egyházatyák mondasainak gyűjteménye, többnyire egy-egy bibliai helyhez kapcsolva*

katholikosz *gör egyetemes, 1. az egyház egyik jelzője az Apostoli Hitvallás görög szövegében; magyarul helyesen: egyetemes; 2. az óegyházban egy helység minden kolostorának az előjárója, később Keleten a nesztorianus* és örmény apostoli egyház* pátriárkája**

katolikus *l. Római Katolikus Egyház*

katolikus levelek *gör katholikosz: egyetemes, Jakab, Péter első és második, János első, második, harmadik és Júdás levele az Úsz-ben; tkp az egész keresztyénséghez intézett levelek, mivel*

a szerzők a címzetteket nem, v. csak általánosan jelölik meg

kazuisztika *lat casus: eset, 1. törvénynek, szabálynak, rendeletnek az egyes esetekre néző kidolgozása; 2. a skolasztikában* az általános dogmatikai tételek alkalmazása az egyes esetekre*

kazula *lat casula: csuklyás köpeny, mi-
seruha*

kebáráh *ósz-i hossz mérték (1Móz 48,7; 2Kir 5,19): mérföld; 6,3 km = 30 sztádion**

kenotáfium *gör kenosz: üres, thaptó: eltemet, olyanok síremléke, akik ismeretlen helyen nyugsznak; tkp üres sír*

kenózis *gör kenószisz: megüresítés, sajtósan Jézus Krisztus önmegüresítése, Fil 2,6–11 alapján*

kenózis-vita *gör kenószisz: megüresítés, 1. 17. sz.-i vita az ev. egyházban arról, hogy Jézus lemondott isteni felségjogáról (giesseni fakultás), v. elrejtette azt (tübingeni fakultás); 2. a preegysziztens logosz* önmegüresítéséről folytatott különböző viták az ev. egyházban a 19. sz.-ban*

kerub *tbsz kerubim akkáad karabu: áld > héb, emberarcú, állatstestű angylszerű lények; az Ósz-ben Isten alárendeltjei, akiket őrizéssel bízott meg (1Móz 3,24; 2Móz 25,20–22; 1Sám 4,4; 1Kir 6,23–28; Zsolt 80,2; 99,1); részletes leírásuk Ez 1-ben olvasható*

kérügma *gör kihirdetés, igehirdetés, az Istentől kapott Kijelentés üzenetszerű továbbadása; a bibliai Kijelentésben a ~ és a történelmi háttér megkülönböztetése és szétválasztása mint formatörténeti módszer, heves vitákat váltott ki a 20. sz.-i protestáns teológiában*

khabér *tbsz khabérim héb khábar: összeköt, barát, társ: így jelölték a farizeusok* az egymás közötti kapcsolatukat; zsargon: haver*

khaburáh *héb khábar*: összeköt, **1.** a páskavacsora (kibővített, 2Móz 12,4) családi közössége; **2.** a kibuc* életközössége

khérem *héb átok*, átokzárlat, amely szerint az Istennek szentelt dolgokból nem volt szabad eltulajdonítani, felhasználni semmit, mindent meg kellett semmisíteni, pl. Józs 7; 1Sám 15

khi, ro *gör* Krisztus nevének első két betűje, kegyzsereken, terítőkön, zászlókon, egyéb egyházi tárgyakon olvasható monogram

khiliárkhosz *l. tribunus*

khoinix úsz.-i ürmérték szilárd anyagok számára: mérce (Jel 6,6); 1,2 l

khokma *héb bölcsesség*, Isten szerint való bölcsesség, tájékozódás és ítélőképesség a mindennapi dolgokban

khósen *héb zseb* az izráeli főpap mellényén (az éfódon*), amelyben volt az urim* és a thummim; kívül 12 drágakő jelképezte Izráel törzseit

kiazmus *a görög khi betű keresztformájáról, nyelvt* olyan beszéd- és írásforma, melyben a mondat tagjai tükörszimmetriában következnek: alany, állítmány és állítmány, alany; pl. Isten azt mondta az embernek, az embernek azt mondta Isten

kibla *arab, valltört* az iszlám vallásúak Mekka felé fordulása imádkozás közben

kibuc *héb qábac*: gyűjt, *kibuc*: gyülekezet, szövetkezet, izráeli vagyoni- és munkaközösség; az első 1909-ben, nagyobb részük 1948 után alakult

kiddus *héb qódes*: szent, Isten dicsőítése a zsidó istentiszteleten, főként a páskavacsorán

kikkár *l. talentum*

kimbanguista egyház a 20. sz. első évtizedeiben, Zairéban és a szomszédos országokban folyt keresztyénüldözések

alatt S. Kimbangu (1889–1951) lelkész által alapított független egyház

kiromantia *gör kheir*: kéz, *manteia*: jóslás, *valltört* tenyér- v. kézjóslás; egyes ókori népeknél az a hiedelem, hogy a kézről meg lehet jósolni a jövőt

kiszlév *bab* > *héb* a zsidó naptár kilencedik hónapja (november-december, Neh 1,1; Zak 7,1)

klarisszák *lat clarus*: világos, ragyogó, tkp Assisi Ferenc (1182–1226) által alapított apácarend, amelyet Sciffi Klárának (1194–1253) adott át 1212-ben; a Ferenc-rendiek* női ága

klasszicizmus 18. sz.-i és 19. sz. eleji építészeti stílus; szabadon alkalmazza a görög-római elemeket, monumentális hatásra, kiegyensúlyozottságra, nyugodt szépségre törekvő irányzat

klauzula *lat claudo*: bezár, **1.** záradék szerződés, megállapodások megerősítésére v. módosítására; **2.** szónoki beszéd befejező része

klauzúra *lat claudo*: bezár, a kolostoroknak, zárdáknak az a része, melybe a szerzeteseken, apácákon kívül más nem mehet be

klenódium *lat clenodium*: kincs, drágaság, egyházi kegyeszer

klerikális *gör klérosz*: kisorsolt rész > *lat clerus*: papság, **1.** egyházi befolyás alatt álló; **2.** a papsághoz tartozó

klerikalizmus *gör klérosz*: kisorsolt rész > *lat clerus*: papság, az egyház világi hatalomra törekvő irányzata

klérus *gör klérosz*: kisorsolt rész > *lat clerus*: papság, papság, a papok összessége

kódex *lat codex*: irat, törvénykönyv, összekötött pergamen, ritkábban papirusz lapokból álló antik kéziratos, rendszerint képekkel díszített könyv; teljes, v. majdnem teljes bibliai szöveget tartal-

mazó ~ek (keletkezésük az 5. sz.-ig): Sínai*, Alexandriai*, Vatikáni*, Efraemi*, Béza-féle* ~

kohaniták *héb kóhén*: pap, az Áron paptól származó papi nemzetség tagjai a zsidó hitközségekben

Kohelet a Prédikátor könyvének héber neve; görögül: Ekkléziasztész

kóhén *héb pap*, pap, a papi nemzetség tagja a zsidóknál

koiné *gör koinosz*: általános, a görög nyelvjárásokból kialakult köznyelv, amelyben az attikai nyelvi elemek uralkodnak; a Septuaginta* és az Úsz ~jában sok semitizmus* van

kollegializmus *lat colligo*: összeköt, 18. sz.-i ev. egyházjogi elmélet, amely szerint az egyház önálló testület az államban; az állam törvényeihez igazodik, ami azt is jelenti, hogy a fejedelemmel mint államfőnek felségjoga van az egyházi ügyekben

kollekta *lat collecta*: pénzbeli hozzájárulás, **1.** pénzgyűjtés egyházi célokra; az első ilyen gyűjtés a jeruzsálemi gyülekezet megsegítésére történt (2Kor 8–9. rész); **2.** az ev. istentiszteleten a bibliaolvasás előtti rövid imádság

kollokvium *lat colloquium*: megbeszélés, **1.** kisebb egyetemi vizsga; **2.** szűkebb körben folytatott tanácskozás

kol nidré *héb, kol*: minden, néder: fogadalom, a jom kippur* előtti napon tartott zsinagógai istentisztelet bevezető imádsága

kolofon *görög kollaó*: csatol, foné: hang, adatokat (kiadó, hely, idő stb.) tartalmazó végszöveg kéziratok, folyóiratok, könyvek végén

kolpingszövetség A. Kolping (1813–1865) r. k. pap által 1849-ben Kölnben alapított egyesület

Komáromi Csapkés György Bibliája a Károli Gáspár (1530 k.–1591) fordításá-

nak (1590) átdolgozott kiadása, melyet Komáromi Cs. Gy. (1628–1678) halála után, 1718-ban adtak ki Debrecen város költségén, 1685-ös évszámmal

kommentár *lat, commentarius*: feljegyzés, **1.** ált írott szöveghez v. beszédhez fűzött magyarázat; **2.** a Biblia egyes könyveinek versről versre való magyarázata; főleg az exegézis* eredményének irodalmi lecsapódása

kompendium *lat compendium*: megta-
karítás, rövid, kivonatos, összefoglaló
kézikönyv

konciliaritás *lat concilium*: gyülekezet, gyűlés, az Egyházak Világtanácsának uppsalai nagygyűlése (1986) óta az egyháznak az a törekvése, hogy az egység modelljeként egy egyetemes gyűlést (konciliumot) hozzanak létre

konciliarizmus *lat concilium*: gyülekezet, gyűlés, egyházkormányzati elv, amely szerint a zsinat a pápa fölött áll; a „concilium supra papam” elvet a Konstanzi Zsinaton (1414–1418) fogalmazták meg

koncífium *lat concilium*: valltört zsinat, egyházi gyűlés

konfesszió *lat confessio*: vallomás, beismerés, **1.** hitvallás; **2.** gyónás; **3.** keresztyén felekezet; **4.** mártír v. hitvalló sirja az ókeresztyén v. középkori templomok föltára alatt

konfesszionális *lat confessio*: vallomás, beismerés, **1.** hitvallási; **2.** felekezeti

konfirmáció *lat confirmo*: megerősít, a protestáns egyházakban a katekézist* betetőző hitvallás- és fogadalomtétel; a ~ után az ifjak részesülnek a másik sákramentumban, az úrvacsorában; liturgiailag: alkalomhoz kötött (szimbolikus) istentisztelet; a r. k. egyházban: bérmálás

konformisták a latinból eredő szó az egyformaságra utal, az anglikán

egyháznak* azok a tagjai, akik 1559-ben elfogadták az *Act of Uniformity* 39 hitcikkelyét → **nonkonformisták**

konfucianizmus *valltört* Konfuciusz v. Kung Fu-ce (Kr. e. 5–6. sz.) kínai filozófus tanításán alapuló vallásos világnézet

kongregáció *lat congregatio: egyesülés, társulás, 1.* a szerzetesrenden kívül kisebb társulás, csoport; **2.** kormányzó hatóságként működő testület a Vatikánban*

kongregacionalisták *l. independentsek*

kongrua *lat congruo: összhangban van, államségely a lelkeszi fizetések kiegészítésére*

konjugáció *lat coniugatio: szókapcsolás, igeragozás, igeragozás*

konkláv *lat conclave: terem, szoba, a kardinálisok* (bíborosok) pápaválasztó gyűlése*

konkomitancia *lat comito: csatlakozik, r. k. tanítás arról, hogy Jézus Krisztus testében benne foglaltatik a vére is, tehát az ostyában a hívek Jézus vérének is magukhoz veszik* → **communio sub una specie**

konkordancia *lat concordo: megegyezik, egy könyvben előforduló szavak betűsoros jegyzéke*

konkordátum *lat concordo: megegyezik, 1.* ált egyezség, leginkább a teológiai tanításban és az egyházi gyakorlatban; **2.** a Vatikán* és az egyes államok közötti kölcsönös viszonyt szabályozó szerződés

konkordia *lat concordo: megegyezik, megállapodás, egyezség a protestáns egyházak különböző irányzatai között: Wittembergi ~ (1536), Sváb-száz ~ (1574), Leuenerbergi ~ (1973)** → **Liber Concordiae**

konkordizmus *lat concordo: megegyezik, törekvés a Biblia és a tudományok egybehangelésére*

Konstantinápolyi Hitvallás → **Constantinopolitanum**

konszekráció *lat consecratio: felszentelés, a felszentelés sajátos formája a r. k. egyházban, amellyel a dolgokat (kenyér és bor) v. személyeket (püspök) egy elkülönített, szent célra rendelik*

konszubsztancializmus *lat consubstantiatio; gör, homouszia: egylényegűség, Krisztusnak az Atyával való egylényegűsége* → **homouszion**

kontextus *lat contextus: összefüggés, 1.* egy bibliai helynek egy másikkal való gondolati kapcsolata; **2.** maga a kapcsolatban levő hely

konvent *lat conventum: megállapodás, 1.* a ref. egyházban régen a legfőbb végrehajtó testület, Magyarországon 1964-ig; **2.** a r. k. egyházban: szerzetestelep

konzekvens eszkatológia v. **eszkatologizmus** *lat consequens: következetes; gör eszkhatosz: végső, A. Schweitzer (1875–1965) nevéhez fűződő történelemszemlélet, amely szerint Jézus Isten országának a közeli jövőben történő megvalósulását hirdette; ennek megfelelően a parúzia* mint olyan kimarad*

konzervatív zsidóság az ortodox* és a neológ* zsidók közötti, inkább magartásforma, mint irányzat, amely szerint minden zsidó hagyományt meg kell őrizni; a ~ot az United Synagogue of America képviseli → **liberális-reformált zsidóság**, → **ortodox zsidóság**

konzisztórium *l. consistorium*

koptok az „egyiptomi” *torzitása az arab nyelvben, az arab hódítások előtti Egyiptom keresztény lakói, akik ma is a régi hitvallásuk és szertartásaik szerint élnek; tanításuk monofizita, istentiszte-*

leti nyelvük hámita; ma kb. 4 millió ortodox-kopt keresztyén él Egyiptomban, mintegy 3000 Szudánban és Afrika más országaiban; a Kairóban székelő alexandriai pátriárkátus alá tartoznak; élénk diakóniát fejtenek ki, ápolják a kopt nyelvet

kopula *lat copulo: összeköt, nyelvt* a létige (volt, van) elnevezése a névszó-i-igei állítmányú mondatokban

kór ósz-i úrmérték folyékony anyagok részére (Ez 45,14): 369 l; 1 ~ = 10 bat* = 60 hin* = 120 log; *gör* korosz (Lk 16,7)

korál *gör khorosz: tánc, drámai kar, a Zsolt 149,3; 150,4 értelmében, 1. r. k. gregorián ének; 2. népi v. korai keresztyén dallamanyagból táplálkozó protestáns egyházi ének, illetve ennek zenei letéte*

Korán *arab olvasmány, valltört* az iszlám 114 fejezetből (szúra*) álló szent könyve, legendák és vallásos előírások gyűjteménye; az eredeti ősrirat Allahnál* van, s Mohamed (570–632) hirdette ki

korbán *heb > gör ajándék, áldozat*, Jézus vádbeszédében arra utal, hogy a farizeusok és írástudók tanítása szerint az Istennek vitt áldozat (~ *heb* qárab: közelít) mentesít a szülők iránti jó cselekedetek kötelezése alól (Mk 7,11)

korvína *lat corvinus: hollós*, Mátyás király könyvtárából származó díszes kiviteli kódex*

kóser *heb kásar: alkalmas, megfelelő*, a zsidók tisztaságtörvényeinek megfelelő étel, átvitt értelemben nem csupán étel

kozmozgónia *gör kozmosz: világegyetem, gennaó: szül, a világegyetem keletkezésével foglalkozó tudomány*

kozmológia *gör kozmosz: világegyetem, logosz: beszéd, tudomány, a világ-*

egyetem tér- és időbeli szerkezetével, rendjével foglalkozó tudomány

kozmológiai istenérv *gör kozmosz: világegyetem, logosz: beszéd, vallfil* a világban minden mozgás valamitől függ, kell tehát lennie egy első, független ősoknak → **consensus gentium**, → **deontológiai istenérv**, → **morális istenérv**, → **ontológiai istenérv**

kozmosz *gör kozmosz: világ, rend, dísz*, az Úsz-ben több jelentésű szó: **1.** világmindenség, universum (Jn 17,5); **2.** ékesség, dísz, rend (1Pt 3,3); **3.** emberiség (1Jn 4,14); **4.** az Istennel ellenséges erők összessége (Jn 12,31)

kötib völo qóré *heb kátáb: ír, völo: és nem, qára: olvas, szólít*, írva van hibásan, de ne úgy ejtsd ki; a bibliai héber szövegben arra vonatkozik, hogy a szót nem úgy kell kiolvasni, ahogyan le van írva; a helyes olvasat széljegyzetben található

Kötubim *heb kátáb: ír*, Iratok; az Ósz harmadik kötegének (Zsoltároktól az 1–2. Krónikákig) héber megnevezése; görögül: hagiografa, szent iratok → **Nöbiim**, → **Tóra**

Közös Nyilatkozat a r. k. és a lutheránus egyház által 1999. okt. 31-én aláírt nyilatkozat a megigazulásról, amely kimondja, hogy – a tanbeli különbségek ellenére – nem gördítenek akadályt a megigazulásra vonatkozó egyetértés útjába

kreacionizmus *lat creator: teremtő, teol szemlélet*, amely szerint minden megszületett ember lelke Istennek új teremtménye, s nem a szülők közreműködésével jön létre

kreacionizmus *lat creator: teremtő, vallfil* a darwinizmus ellenhatásakén létrejövő 20. sz.-i irányzat, amely a bibliai teremtéstörténetet szó szerint értelmezi; az Egyesült Államokban egy

kreacionista intézetet is alapítottak, amely paleontológiai vizsgálatok alapján a bibliai kronológiát igyekezik igazolni

krématórium *lat cremo: megéget, halotthamvasztó, holttestek elégetésére szolgáló épület*

kripto- gör kriptomó: *elrejt, szóösszetétel* elötagjaként a kifejezés titkos v. elrejtett mivoltát jelöli

kriptokálvinisták 16. sz.-i Ph. Melanchton (1497–1560) követő teológusok, akik Kálvin János (1509–1564) tanaihoz közeledtek

Krisna hindu, mít, valltört a brahmanista mitológiában Visnu* istenség egyik megtestesülése: a megváltó istenember

krisztocentrikus *lat centrum: központ, a teológiában, főleg a bibliamagyarázatban az a szemlélet, amelyet alapvetően meghatároz Jézus Krisztus személye*

krisztofánia *gör fainó: megjelenik, látszik, Krisztus megjelenése feltámadása után*

krisztokrácia *gör kratosz: gyakorolt hatalom, 1. az Úsz-ben Krisztus hatalmának érvényesülése, mely főleg ördögűzésből, a bűnön és a halálon való győzelméből, végül az egész világ fölötti uralkodásából áll; 2. különösen a Barmeni Nyilatkozat* (1934) óta azt jelenti, hogy Jézus Krisztus az élet minden területét meghatározza; ilyen értelemben a teokrácia* váltófogalma*

krisztológia *gör logia: beszéd, tudomány, a keresztyén dogmatikának Jézus Krisztusról szóló tanítása, mely meg akarja érteni személyét; a megközelítések szerint van alulról jövő ~ (antiochiai iskola, a szinoptikusokra alapozva), felülről jövő ~ (alexandriai iskola, János evangéliumára alapozva), ontológiai ~ (a kettős természettel foglalkozó), funkcionális ~ (az üdvörté-*

netben betöltött szerepét vizsgáló), történeti és kérügmátikus ~ (a történelem Jézusa, illetve a hit Krisztusa ellentétes gondolkodásban), eszkatologikus ~ (a beteljesedett Isten országára néző), kozmikus ~ (az egész világegyetemre néző) → **szóterológia**

krisztomonizmus *gör monosz: egyedüli, az Apostoli Hitvallás második artikulálásának az első és/vagy a harmadik főle rendelese*

krisztotokosz *gör tiktó: szül, Mária mint Krisztus-szülő; Nesztoriosz (381 u.–451 u.) szerint Mária csak az ember Jézus anyja, csak ~; az Efézusi Zsinat (431) kimondta, hogy Mária Isten-szülő, teotokosz**

Krisztus tanítványai 1. Jézus Krisztust követők, akik közül tizenkettőt apostolként elküldött (*gör* aposztelló: elküld), s az evangélium prédikálásával bízott meg (Mt 10,1–4); **2.** → **Disciples of Christ**

Kritai *gör bírók, a Bírak könyvének neve a Septuagintában**

kriticizmus *gör kritikosz: megítélő, 1. ált kritikai szellem, beállítottság; 2. fil I. Kant (1724–1804) idealista filozófiáján alapuló irányzat, amely szerint az emberi megismerő képesség korlátolt, s a megismerés egyedüli forrásának a tapasztalatot tekint*

kritikai kiadás irodalmi művek hiteles szövegét és az arra vonatkozó adatokat tartalmazó kiadás

krizma *gör khriszma: kenet, szentelt olaj, kenet*

krónika *gör khronosz: folyó idő, 1. rövid megnevezése a kanonikus 1–2. Krónikák könyvének; héb dibré hajjámim, LXX: paraleipomenon, Vulgata: paraleipomena; 2. évkönyv, a középkori történetírásban az események időrendi feljegyzése*

kronológia gör *khronosz*: folyó idő, időrendbe állított történeti események sora

Krúszosztomosz liturgiája gör *leiturgia*: szolgálat, istentisztelet, Krúszosztomosz (354–407) egyházatyától származó úrvacsorai istentiszteleti forma a görögkeleti egyházban

kultikus lat *cultus*: tisztelet, istentiszteleti, az istentisztelethez tartozó

kultúrprotestantizmus lat *cultura*: művelés, művelődés, valltört a keresztény szellemiség és a modern műveltség kölcsönhatásának irányzata, főleg a 19–20. sz. fordulóján

kultusz lat *cultus*: tisztelet, **1.** a vallási szertartások összessége; **2.** vallásfelekezeti

kumrán l. **qumrán**

kurátor lat *curator*: intéző, gondnok, az egyházközségek nem lelkesi előljárója

kúria lat *curia*: tanácsház, **1.** Szentszék, a központi pápai hatóságok összessége; **2.** Magyarországon: nemesi udvarház

kübertika gör *kübernészisz*: kormányzás, ügyintézés, az egyház kormányzásáról szóló tanítás; bibliai alapja: Pál apostol a kübernésziszt a lelki ajándékok közé sorolja (1Kor 12,28)

küriakosz gör *ürí*, a jelzős forma az Úsz-ben két helyen fordul elő: küriakon deipnon: úrvacsora (1Kor 11,20) és küriaké hémera: úrnappja (Jel 1,10)

küriarchia gör *küriosz*: úr, arkh-: fő, első, törekvés, hogy a lelkészekkel szemben a laikusoknak nagyobb befolyásuk legyen az egyházkormányzatban

Kürie, eleizon! gör *küriosz*: úr, *eleo*: könyörül, Uram, irgalmazz! könyörgési formula a misében (Mt 17,15; 20,30.31 görög szövegének idézése)

Küriosz gör Úr, Isten személynevének, Jahvehnak* a fordítása a Septuagintában*, az Úsz-ben Jézus Krisztus neve; megszólításokban, kürie: Uram!

Küriosz Iészusz Khrisztosz gör Jézus Krisztus Úr; a pogányokból lett első kereszténynek hitvallása (Fil 2,11)

kvékerek ang *queker*: reszkető, protestáns felekezet, amelyet G. Fox (1625–1691) alapított Angliában, később az Egyesült Államokban is elterjedt; jelenleg a világon kb. 200 000 kvéker él; sikeraszállnak Isten akaratának a világban való érvényesítéséért; Ph. Noel-Baker (1889–1982) kvéker lelképásztor 1959-ben békemunkásságáért Nobel-díjat kapott

kvietizmus lat *quieta*: békés, nyugodt állapot, a 17. sz.-ban elterjedt misztikus szellemi áramlat, amely szerint az igazi vallásosság a szemlélődő lelki elmélyülésben van

L

labadisták J. de Labadie (1610–1674) szigorú erkölcsű holland kálvinista prédikátor követői, akik vagyonközösségben éltek

Laborem exercens lat *labor*: munka, *exerceo*: gyakorol, II. János Pál pápának az emberi munkáról, 1981-ben kiadott enciklikája

laetare lat *laetor*: örvend, a nagybőjti időszak negyedik vasárnapjának neve az egyházi évben; elnevezését Ézs 66,10 kezdőszavától kapta: „Örüljetek Jeruzsálemmel!”

laicizmus gör *laosz*: nép, irányzat, amely az egyház hatáskörét csak a vallási kérdésekre akarja korlátozni, tkp tö-

rekvés az egyház és az állam szétválasztására

laikus gör *laosz*: *nép*. **1.** nem lelkész; **2.** a r. k. egyházban a klérus melletti nem felszentelt rend; a II. Vatikáni Zsinat* külön dekrétumban foglalkozott a laikus apostolátusával (az igazhirdetésre való megbízatásával)

láma tibeti *felsőbb*, *valltört* tibeti v. mongóliai buddhista pap, szerzetes → **dalai láma**, → **lamaizmus**

lamaizmus *tibeti láma*: *felsőbb*, *valltört* a buddhizmus* hierarchikus formája Tibetben és Mongóliában; két felsőbb vezetőjük van, a dalai láma* és a pancsen láma*, ez utóbbi politikailag a dalai láma alá van rendelve

lambeth-cikkelyek a predestinációról szóló tételek, amelyeket 1595-ben a londoni Lambeth palotában fogalmaztak meg

Lamentationes *lat lamentatio*: *jajgatás*, **1.** Jeremiás siralmainak könyve a Vulgátában*; a Septuagintában: Thrénoi*; **2.** megzenésítve, a r. k. liturgiában nagypénteken éneklék

Laodíceai levél a laodíceabeliekhez írt levél, amelyet egy ismeretlen, 4. sz.-i szerző a páli levelekből állított össze

lapsi l. sacrificati

lapsus *lat 1. ált* hiba, botlás, bűn; **2.** a keresztyénüldözések korában bukottaknak (lapsi) nevezték azokat, akik félelemből megtagadták hitüket

Lares *lat ház, fészek*, *valltört* a rómaiak házi istenei

lasciate ogni speranza *ol, hagyjatok fel minden reménnyel*, A. Dante (1265–1321) *Isteni színjáték* c. művében a pokol kapujának a felirata

latens *lat latens*: *rejtett*, rejtett, titkosan jelenlevő

Laterán *lat a Lateranus család nevééről*, római pápai palota és templom

Lateráni egyezmény *lat a Lateranus család nevééről*, 1929-ben kötött megállapodás az olasz állam és a Vatikán* között

latinizmus latin nyelvi sajátosság, szóhasználat más nyelvekben; az úsz-i görögben pl. praetorium (latin) > praitórium (görög): örház

látéria gör *latreia*: *istentiszteleti szolgálat*, **1.** egyedül Istent és Jézus Krisztust megillető tisztelet; **2.** összetett szavak második tagjaként a kifejezés a tiszteletre, imádatra utal → **dulia**

latrocinium Ephesinum *lat rablás*, a 449-es efézusi rablószinat

laudáció *lat laudatio*: *dicséret*, méltatás díszdoktori, doktori, magiszteri v. más címek, kitüntetések adományozásakor

laudatio funebris *lat laudatio*: *dicséret, funebris*: *temetési*, halotti búcsúztató beszéd

laudetur Jesus Christus dicsértesség Jézus Krisztus; r. k. köszönési forma

lavabo *lat lavo*: *mos*, a papok kézmosása a misén; utalás a Zsolt 26,6-ra: „Ártatlanságban mosom kezemet, és oltárodat gyakorlom, Uram”

lavra gör *laura*: *utca*, *ennek újjörög olvasata*, korai megjelölésként: szerzetesi telep; később Keleten: nagy görögkeleti férfikolostor, amely csak a legfőbb egyházi hatóságnak van alávetve

lazareusok A 12. sz.-ban Palesztinában alapított szerzetesrend, amelyet 1154-ben Franciaországba telepítettek

lazaristák v. **vincentiánusok** Vincenzus von Paolo (1581–1660) által 1624-ben alapított kongregáció*, nevüket a bibliai koldusról, Lázárról (Lk 16,20) kapták; tagjai főleg betegápolással foglalkoztak; tkp Congregatio Missionis, röv CMiss

lectio continua *lat lectio*: *olvasás*, *continuus*: *folytonos*, a Bibliának v. a Bib-

lia egyes könyveinek folyamatos, versről versre való olvasása v. magyarázata

lectionarium *lat lectio: olvasás*, a misén felolvasandó bibliai szakaszok gyűjteménye

legáció *lat legatio: küldöttség*, protestáns teológiai hallgató v. középiskolás diák kiküldetése ígehirdetői szolgálatra a három nagy ünnepen

legátus *lat legatus: követ*, **1.** követ, aki a pápa személyét és egyben a Vatikánt képviseli; **2.** a központi egyházkezelő intézményzet v. a teológiai akadémia által legációba* kiküldött teológiai hallgató v. középiskolás diák

legenda *lat lego: felolvas*, bibliai v. más személyekről szóló, csodás elemekben gazdag prózai v. költői elbeszélés; az elnevezést onnan kapta, hogy ezeket a történeteket a kolostorban felolvasták

légión *lat legio > gör, legión*, 10 cohorsból* álló egység a római hadseregben (Mt 26,53)

legizmus *lat lex: törvény*, a törvény túlhangsúlyozása a vallás gyakorlásában, az erkölcsi életben

lektio *lat lectio: felolvasás*, bibliaolvasás, mint istentiszteleti elem a r. k. és a protestáns egyházaknál

lektor *lat lector: felolvasó*, **1.** az ókori egyházban az istentiszteleten a Bibliából felolvasó személy; **2.** a r. k. egyházban az alacsonyabb rendű papság második fokozata; **3.** az istentiszteleti perikopát* felolvasó személy; **4.** a professzornál és az előadó tanárnál alacsonyabb rendű egyetemi tanár, különösen a humán karokon; **5.** szerkesztő, kiadó megbízottja egy írásmű bírálatára, javítására

Lentulus-levél pszeudoepigrafikus (r. k.: apokrif) irat, amelyben Lentulus római helytartó, Pilátus elődje, Jézus fellépéséről ír

lepton a legkisebb görög pénz: fillér (Lk 12,59); kb. 1/12 EUR

letek ósz-i űrmérték szilárd anyagokra (Hós 3,2), 110 l; 1 ~ = 0,5 hómer*

Leuener Konkordia *lat concordo: megegyezik*, a Bazel melletti Leuenerben 1973-ban megkötött szászéki és sákramentális egyezség európai ev. és ref. egyházak között

Leuitikon *heb, Jákób fiáról, Léviről*, Mózes harmadik könyvének neve a Septuagintában*

leviátán állattanilag meghatározhatatlan szörny, amely Isten nagyságát, hatalmát hirdeti (krokodil?, Jób 41,1)

lévita *heb Jákób Leától született harmadik fiának, Lévinek a nevééről*, **1.** az Ósz-ben a Lévi törzsből származó, a templom körüli szolgálatokat végző személy, szerpap (4Móz 4); **2.** a ref. egyházban lelkipásztori diplomával nem rendelkező, de engedéllyel szolgáló tanító, v. olyan személy, aki teológiai tanulmányait nem fejezte be

Leviticus *heb Jákób Leától született harmadik fiának, Lévinek a nevééről*, Mózes harmadik könyvének a neve a Vulgátában*, tkp a lévíták papi szolgálatáról szóló könyv

libellatikusok *lat libellus: levél, kis irat*, 3. sz.-i keresztények, akik az üldöztetés idején menlevelet kaptak a római hatóságoktól, s ezzel hittagadókká váltak

liberális-reformált zsidóság szabadelvű irányzat a 19. sz.-tól kezdve; szervezetük a World Union for Progressive Judaism, székhelyük New York → **konzervatív zsidóság**, → **ortodox zsidóság**

liberalizmus *lat liber: szabad*, **1.** ált szabadelvűség; **2.** a szigorú dogmatikai megkötöttségekkel szembeni szabadelvű irányzat a protestantizmusban, amelyben hangsúlyt nyer az egyén val-

láserkölcsei tudata; a F. E. D. Schleiermacher (1768–1834) után meginduló irányzat jeles képviselői: Fr. Ch. Baur (1792–1860), A. Ritschl (1822–1889), A. Harnack (1851–1930)

Liber Concordiae *lat liber: könyv, concordia: egyetértés*, az Ágostai Hitvallás megjelenésének ötvenedik évfordulójára készített hitvallási gyűjtemény; tartalma: *Apostoli Hitvallás, Niceai-Konstantinápolyi, Athanasziosz-féle hitvallás, Ágostai Hitvallás* (1530), Melancthon *Apologiója* (1531), *Schmalkaldeni cikkek* (1537), Melancthon: *Értekezés a pápa hatalmáról és elsőségéről* (1537) c. irata, *Formula Concordiae* (1577) → **Confessio Augustana**

libertinizmus *lat libertinus: szabados, szabadosság*; a szabadság hangoztatásával az erkölcsi törvények kötelező erejének megtagadása

liberum arbitrium *lat liber: szabad, arbitrium: tetszés szerint való döntés*, szabad akarat: a hit és az erkölcs dolgában az embernek szabad akarata van → **servum arbitrium**

Libri Carolini *lat liber: írás, könyv*, Nagy Károly (742–814) emlékirata, melyben tiltakozik a 787-es Niceai Zsinaton elhatározott képtisztelet ellen

líceum 1. Apollón Lúkeiosznak szentelt kert, berek az athéni városfalon kívül, ahol Arisztotelész (Kr. e. 384–322) és a peripatetikusk* tanítottak; 2. a 19. sz.-tól kezdve a középiskola felsőbb fokozata

Life and Work *ang* Élet és munka: a gyakorlati keresztyénség mozgalma, melyet N. Söderblom (1866–1931) svéd ev. püspök indított el 1919-ben; a Faith and Order* szervezettel együtt az ökumenikus mozgalom kiszélesedéséhez, az Egyházak Világtanácsának a megalakulásához (1948) vezetett

Limai Konvergens Nyilatkozat a Hit és Egyházszerződés (Faith and Order*) ökumenikus szervezet által 1983-ban megfogalmazott nyilatkozat, amely közös teológiai platformot ajánl a keresztség, az úrvacsora és az egyházi szolgálat kérdéseiben → **BEM**

lingvisztika *lat lingua: nyelv, nyelv* nyelvészlet: általában az irodalmi művek szövegével, sajátosan azoknak a szöveggel, strukturájával foglalkozó tudomány; a teológia számára az exegézisben hasznosítandó

Linzi béke III. Ferdinánd magyar király és I. Rákóczi György (1593–1648) között, 1645-ben Linz osztrák városban megkötött béke, melynek 9. pontja biztosítja a vallásgyakorlat teljes szabadságát, nemcsak az urak és a városok, hanem a jobbágyok számára is

lítánia újgörög litaneia: istentiszteleti imádság, párbeszéd formájú hosszú, könyörgő imádság a r. k. egyházban; záradéka: Uram, irgalmazz nekünk! v. könyörögi érettünk!

litra úsz-i súlymérték: font (Jn 12,3; 19,39); 1 ~ = 0,325 kg

liturgia gör leiturgia: istentisztelet, közszolgálat, eredetileg a közjó érdekében végzett szolgálat, később templomi istentisztelet v. annak rendje

liturgika gör leiturgia: istentisztelet, közszolgálat, a gyülekezeti istentisztelet elmélete, illetve tudománya

Liturgikus konstitúció gör leiturgia: istentisztelet, közszolgálat; lat constitutio: rendelkezés, a II. Vatikáni Zsinat* rendelkezése 1963-ban az istentisztelet reformjáról

liturgikus színek gör leiturgia: istentisztelet, közszolgálat, az egyházi év szerint váltakozó színek: fehér (karácsonykor és húsvétkor), piros (pünkösdkor), lila (adventkor és a húsvét előtti

bőjti időszakban), zöld (ünneptelen időszakokban)

locativus *lat locus: hely, nyelvt* a hol? kérdésre felelő helyhatározói eset a névszóraozásban

Loci theologici *lat locus: hely, Teológiai főfogalmak*, **1.** Ph. Melancthon (1497–1560) első művének (*Teológiai főfogalmak*, 1521) címe; **2.** a Domonkos-rendi Melchior Cano (1509–1560) posztumusz kötetének (*De locis theologiacis*, 1563) címe, amelyben dogmatikus princípiumokat és módszertani kérdéseket dolgozott ki

log ósz-i úrmérték folyékony anyagok részére (3Móz 14,10.12.15.21.24), 0,50 l; 120 ~ = 60 hin* = 1 kór*

logika gör *logosz: beszéd, ige, logikosz: ésszerű*, **1.** ésszerű következtetés, gondolkodás; **2.** *fil* az elvont gondolkodás szintjén történő megismerés törvényeinek, formáinak és eljárásainak a tudománya

logion *tbsz logia gör mondás, prófétai v. más jellegű velős mondás; az Úszben Jézus ajkáról elhangzó összefoglaló ítélezés, általános érvényű megállapítás*

logionforrás gör *logion: mondás, irodalomkritikai feltételezés, amely szerint volt egy, a Jézus mondásaiból álló gyűjtemény, amelyből Máté és Lukács evangélista, mint forrásból (ném Quelle: forrás, jelzése: Q) merített* → **Q-forrás**

logosz gör *logosz: beszéd, ige*, **1.** *fil* az ókori görög filozófiában a kozmoszt átható működési elv; **2.** *fil* az idealista filozófiai rendszerekben az elvont világtörvény; ezekben a ~ jelentésváltozatai: szó, ész, nyelv, beszéd, gondolkodás, bizonyítás, kutatás, rendszer, bölcsesség, logika; **3.** *teol* Isten örök, praeegzisztens Igéje, aki testté lett Jézus Krisztusban (Jn 1,14)

loisták egykori panteista szekta Hollandiában, E. Loy (16. sz.) követői

lollardok 14. sz.-i forradalmi jellegű vallási szekta tagjai Skóciában, a reformáció előfutárai

losung *ném jelszó*, a herrnhuti közösség által, 1731-től kezdve minden évben, az év napjaira kijelölt (sorsolt, *ném* Los: sors) bibliai vers → **herrnhutiak**

lovagrendek a középkorban alakult lovagi közösségek; tagjai a szerzetesi fogadalom mellett esküt tettek, hogy a „hitetlenek” (iszlámiak) ellen a keresztes háborúkban harcolni fognak; vezetőjük egy nagymester volt, tagjai között megkülönböztettek lovagokat, papokat és szolgáló testvéreket; jelentősebbek voltak a johanniták* és a templomosok*

Low Church Party *ang alsó egyház*, az anglikán egyháznak a személyes hitet hangsúlyozó ága, amelyből a metodizmus ébredési mozgalma származott → **High Church**

Lucifer *lat lux: világgosság, fero: hord, ördög, a pokol ura; a bukott angyal képzezte Ézs 14,12 latin fordításán alapul („Miként estél alá az égről, fényes csillag?”); különben a Bibliában nem fordul elő*

luciferianusok a 12. sz.-ban elterjedt eretnekmozgalom; tagjai Lucifer* viszsztatérését várták, akit igazságtalanul büntettek meg, s aki majd helyre fogja állítani a rendet mind az egyházban, mind a világban

lukianisták az antiochiai iskola* egyik megeremtőjének, Antiochiai Lukianosznak (240–312) a követői, akik azt vallották, hogy Krisztus Istennek alárendelt személy → **szubordinációs krisztológia**

lumen internum *lat lumen: világgosság, intermus: belső*, a Szentlélek által munkált közvetlen istenismeret

lutheránus a Luther Márton (1483–1546) tanításán alapuló evangélikus egyház, személy → **Evangélikus Egyház**

Lutheran World Federation *röv* LWF, Lutheránus Világszövetség,

röv LVSZ; az ev. egyházaknak a közös hit és hitvallás alapján, 1947-ben alapított szövetsége; *ném* Lutherischer Weltbund, *röv* LWB

LVSZ *l.* **Lutheran World Federation**
LWB *l.* **Lutheran World Federation**

M

maccéba *héb* kultikus köoszlop a nyugati sémitáknál, főleg a kánaáni vallásban

maccót *héb* kovásztalan kenyér; *jiddis* *macesz*, kovász nélkül elkészített kenyér a zsidóknál, amelyet a páska* napot követő hét napon át fogyasztanak (2Móz 12,15–20; 13,3–10)

macedoniánusok *l.* **pneumatomakhozok**

macesz *jiddis*, a zsidók pászkája alkalmával sütött kovásztalan tészta → **pászka**

Madonna *ol* *mea domina: úrnőm*, **1.** Szűz Mária, különösen az olaszoknál; **2.** Szűz Máriát ábrázoló képzőművészeti alkotás

mágia *perzsa* > *gör* *mageia: varázslás* (*ApCsel* 8,11), **1.** *valltört* varázslás; primitív kultúrájú népeknél láthatatlan erők igénybevétele, hogy a természeti és a természetfölötti jelenségeket befolyásolják; a fekete ~val a titokzatos életelenes erőket, a fehér ~val az életet adó erőket vették szolgálatba; **2.** *átv* babonás cselekvések összessége

magister artium liberalium *lat* *magister: tanító, ars: művészet, liber: szabad*, a hét szabad művészet tanítója → **septem artes liberales**

Magisterium Ecclesiae *lat* *magisterium: igazgatás, tanács; gör* *ekklészia: egyház*, egyházi tanítói hivatal a r. k. egyházban, amely a pápából és a püspökökből áll; a testület előterjesztései kötelezőek

magiszter *lat* *magister: tanító*, **1.** egyetemi tudományos fokozatot nyert személy; **2.** egyházi lovagrend nagymestere

magisztrátus *lat* *magistratus: hivatal, felsőbbség*, városi előjáróság tanácsa

magna cum laude *lat* *magnus: nagy, laus: dicséret*, a doktori szigorlat egyik minősítése

magnificat *lat* *magnifico: nagyra becsül*, Szűz Máriát dicsőítő r. k. ének, amelyet a vecsernye alatt énekelnek; Lk 1,46 latin szövegéből származik: *Magnificat anima mea Dominum*, „Magasztalja én lelkem az Urat”

mágus *perzsa* > *gör* *magosz: csillagjós, varázsló, valltört* eredetileg: pap a médekéknél, illetve a parszizmusban*, később, a hellenista időkben: varázsló; az Úsz-ben pozitív (a három keleti bölc, Mt 2,1.7.16) és negatív (mint hamis próféta, ApCsel 13,6.8) értelemben fordul elő

Mahábhárata *valltört* a két nagy ind, szanszkrit nyelvű nemzeti eposz közül a terjedelmesebb → **Rámájana**

mahajana *ind* *nagy szekér, valltört* a buddhizmus* egyik késői, laikus ága → **hinajana**

mahatma *ind* *nagy lélek*, Indiában különös tiszteletben részesített személy, aki a lélekvándorlás több fokozatán átment

mahdi *arab*, a muzulmánok hite szerint az eljövendő szabadító, megváltó

maiusculum *lat maior: nagyobb, maiusculum: nagyobbacská, nagybetű*
→ **minusculum**

Mája *szanszkrit, mit, valltört* a hindu vallásfilozófiában a világmindenség őszülő anyja, az érzékszervek előtt megjelenő csábkép

majuszkuláris kéziratok *lat maiusculum: nagyobbacská, a Biblia nagybetűs görög szövegeinek összefoglaló elnevezése*

makarizmák *gör makariosz: boldog, boldogmondások a Bibliában, különösen Mt 5,3–11-ben*

Makkabaión *héb > gör, a Makkabeusok 1–4. könyvének görög neve*

Makkabeusok *héb maqqábáh: kalapács, zsidó uralkodó család, amely a IV. Antiochus Epifánész elleni szabadságharcot vezette; a család kiemelkedő tagjai: Júdás, Jonathán és Simon; az eseményeket részletesen írják le a Makkabeusok könyvei**; a szabadulás emlékére tartják a zsidók kiszlév* hónapban (decemberben) a hanuka* 8 napos ünnepét

Makkabeusok könyvei *héb maqqábáh: kalapács, az I–II. könyvek az ósz-i apokrif** (r. k.: deuterokanonikus) könyvekhez*, a III–IV. a pszeudoepigrafikus iratokhoz* (r. k.: apokrifokhoz) tartoznak

malthusianizmus Th. R. Malthus (1766–1834) anglikán lekipásztor túlnépesedési elmélete, mely szerint a népesség szaporodása gyorsabb, mint a létfenntartási cikkek termelésének üteme

mammon *asszír? > arám > gör vagyion, az asszírok pénz- és bőségistene nevéből: nyereségvágy, a pénz bálványként való imádása (Mt 6,24; Lk 16,9.11.13)*

mana *maláji emberfölötti erő, valltört*

személytelen erő a természeti népek gondolatvilágában

Manassé imádsága ósz-i apokrif* (r. k.: deuterokanonikus*) irat

mandeusok *perzsa istenismerők, szír-babiloni gnosztikus szekta, tagjai minden nagyobb bűn után újrakeresztelkednek; szent irataik a János-könyv, a Ginza-kincs; Iránban és Irakban ma is élnek ~, de nyelvüket kevesen beszélik*

máneh *héb máneh, ósz-i súlymérték és pénzegység: mina (Ez 45,12); 1 ~ = 50 sékel**

manicheusok Máni (216 k.–276 k.) perzsa vallásalapítóról elnevezett gnosztikus szekta; dualista szemléletű tanításaiiban perzsa vallási, zsidó és keresztény elemek keverednek

manitu az észak-amerikai indiánok természetfölötti erővel rendelkező szelleme

manna *héb mán hú: mi az? Izrael 40 évi vándorlása idején az égből, Istentől kapott eledel (2Móz 16,1–36; Józ 5,12; Jn 6,31–33; Jel 2,17)*

manréza lelkigyakorlatos ház (Manreza spanyol falu nevééről, ahol Loyolai Ignác a jezsuiták lelkigyakorlatainak a szabályzatát megírta)

mantika *gör manteia: jóslás, a próféciával ellentétben nem belső ihletésből, hanem a külső jelekből történő jóslástudomány*

Marduk *akkád, mit* eredetileg Babilon városának napistene, később, mint teremtőt és sorsalakítót a babiloni panteon főisteneként tisztelték

marginális *lat lapszéli jegyzet*

marheshván *bab > héb, a zsidó naptár nyolcadik hónapja (október-november)*

Mária-dogmák Szűz Mária személyéhez fűződő r. k. egyházi tantételek: 1. Mária szüzessége, melyet először a II. Konstantinápolyi Zsinat mondott ki

553-ban; 2. Mária istenanyasága, melyet az Efézusi Zsinat* mondott ki, 431-ben; 3. Mária mentessége az eredendő bűntől, a szeplőtelen fogantatás dogmája, amelyet IX. Pius pápa 1854-ben hirdetett ki; 4. Mária mennybevetele, melyet XII. Pius pápa 1950. nov. 1-jén hirdetett ki (Munificentissimus Deus apostoli konstitúció)

Mária mennybemenetele pseudo-epigrafikus (r. k.: apokrif) irat* →

Assumptio Mariae

marianizmus Szűz Mária tisztelete

mariológia Mária személyéről, az üdvösség történetében betöltött szerepéről szóló r. k. tudományág

markionizmus Markion (2. sz. közepe) szinopei püspök tanításán alapuló eretnokség, aki az *Antitézisek* c. munkájában szembeállítja az Ósz- és az Úsz-et, s az Ósz-et elveti, az evangéliumok közül csak a „megtisztított” Lukács evangéliumát fogadja el; hatása az 5. sz.-ig érezhető

maroniták szír liturgiájú, a monoteletizmus* eretnektanát valló keresztyének; nevüket első pátriárkájuktól, Maro(n)tól (7. sz.) kapták; jelenleg a világon 700 000 maronita él, ebből 400 000 Libanonban, a többi Dél-Amerikában

Mars 1. *mit* a háború istene a római mitológiában; a görögöknél: Arész; **2.** naprendszerünkben a Földhöz legközelebb eső bolygó

mártír gör *martüsz*: *tanú*, a Krisztus-hitéről bizonyosságot tevő, életét is odaáldozó keresztyén vértanú → **confessor**

martiológia gör *martüsz*: *tanú*, az első századok vértanúinak életével foglalkozó egyháztörténeti tudományág a r. k. teológiában

masallah arab, Allah így akarja: a csodálkozás és a tetszés kifejezése a mohamedánoknál

massa perditionis lat *massa*: tömeg, *perdo*: elveszt, A. Augustinus (354–430) kifejezése, mely szerint a nem predestináltak az utolsó ítéletben „elvesztett tömeg” lesznek

Masszada héb a Holt-tenger nyugati partján, egy magas sziklatömbre épített erődítmény, amely Nagy Heródes palotája volt; Jeruzsálem pusztulása (Kr. u. 70) után ide húzódott az utolsó zsidó ellenálló csoport; az erődítményt a rómaiak közel 3 évi ostrom után, csak 73-ban foglalták el, de már csupán a saját életükkel végző zsidókat találták a magaslaton

masszóra héb *mászar*: *átad*, *maszora*: *hagyomány*, a masszoréták* kritikai megjegyzései az Ósz héber szövegéhez

masszoréták héb *mászar*: *átad*, *maszora*: *hagyomány*, zsidó írástudók a 9–10. sz.-ban, akik az Ósz héber szövegének áthagyományozásáról és a pontuációról gondoskodtak → **mater lectionis**

mater dolorosa lat *mater*: *anya*, *dolor*: *fájdalom*, *fájdalmas* anya, a szenvedő Szűz Mária; **1.** több képzőművészeti alkotás címe; **2.** Jacopone da Todi (1230–1306) versének címe, melyre Palestrina, Pergolese és Astorga szerzett zenét

Mater et Magistra lat *mater*: *anya*, *magister*: *tanító*, XXIII. János pápa 1961. máj. 15-én kiadott enciklikája a szociális kérdés időszerű alakulásáról

materializáció lat *materia*: *anyag*, okkult és spiritizta hiedelem, amely szerint a szellemek testi alakban jelennek meg

materializmus lat *materia*: *anyag*, *fil* az anyagi, fizikai világnak a szellemivel szembeni elsőbbségét valló filozófiai irányzatok összefoglaló neve; képviselői vallják, hogy az anyag meghatározza a tudatot; szerintük a világ egységes

anyagi felépítésű, és fizikai, kémiai jelenségeiből megismerhető → **dialektikus materializmus**, → **idealizmus**, → **történelmi materializmus**

mater lectionis *lat mater: anya, lectio: olvasás*, olvasási anyabetűk, azaz a magánhangzók jelölésére szolgáló mássalhangzók a héber írásban (alef, hé, váv, jód)

matriarchátus *lat mater: anya; gör, arkh-: fő, vezető*, az anya uralma a törzs fölött a primitív népeknél

matrikula *lat matricula*, anyakönyv: egyházi v. polgári hivataloknál, tanintézetekben az oda tartozókról vezetett kimutatás

matrimonium l. coniugium

matrimonium mixtum *lat matrimonium: házasság, misceo: vegyít*, vegyes házasság

matutinum *lat matutinus: reggeli*, a szerzetesek hajnali zsolozsmája

matuzsálemi kor *a bibliai Methusélah (1Móz 5,27; Lk 3,37) nevéről, aki 969 évet élt*, igen magas életkor

mauzóleum díszes síremlék; eredetileg halikarnasszoszi Mauszólosz (Kr. e. 4. sz.) kis-ázsiai király sírhelye, az ókori világ hét csodájának egyike

maxima *lat maxime: kiválóan*, **1.** fil életszabály; I. Kant (1724–1804) óta a cselekvés szubjektív alapelve; **2.** jelmondat; **3.** a régi menzurális hangjegyírás leghosszabb értéke

mazdaizmus *perzsa, valltört* a Kr. e. 9–8. sz.-ban keletkezett óperzsa vallás, amely a Kr. e. 6–5. sz.-ban egybeolvadt Zoroaszter* tanításaival; nevét Ahura Mazda* főistenségtől kapta; elnevezés-változat: parszizmus* → **zoroasztrizmus**

mea culpa *lat culpa: bűn*, az én vétkem: a gyóntatási formula egyik kifejezése
mea culpa, mea maxima culpa *lat*

culpa: bűn, maximus: legnagyobb, az én bűnöm, az én legnagyobb bűnöm; a misében elhangzó bűnvalló szöveg, amely Ulrich von Regensburgtól (1029–1093) származik

mecénás a tudományok, művészetek bőkezű pártfogója; C. C. Maecenas (Kr. e. 70–8) római diplomata, a tudományok és az irodalom támogatója volt

mecset *arab, valltört* mohamedán templom

médék *perzsa mada: középső ország*, ókori népcsoport a mai Irán északnyugati részén; Kr. e. a 8. sz.-ban felszabadultak az asszír uralom alól, majd beolvadtak a Perzsa Birodalomba

meditáció *lat meditor: elmélkedik*, **1.** magános v. közösségi csendes elmélkedés, imádkozás; **2.** a misztikában a megismerés útján az első állomás

médiuum *lat medius: közvetítő*, **1.** a spirítiszták hiedelme szerint a testi és szellemi világ között közvetítő személy; **2.** tömegközlelési és -tájékoztatási eszköz

memra arám ige, szó, Jahve nevének, a szent tetragramnak az átírása a Targumban*

mene, mene, tekel, ufarszin arám Belsazar babiloni király palotáján megjelenő felirat a Babiloni Birodalom széteséséről, amelyet Dániel fejt meg (Dán 5,24–28): megszámláltattál (mána: számol), megmértéttél (táqal: mér) és elosztattál (párasz: eloszt)

mennoniták Menno Simons (1469–1561) holland teológusról elnevezett szabadegyház Hollandiában; elvetik a gyermekkeresztséget, az esküt, a válást
menóra *héb gyertyatartó*, hétégű gyertyatartó, kultuszi tárgy a zsidóknál, egyben a hatágú csillag mellett, Izrael szimbóluma

Mercurius, Merkur *mit* az ékesszólás, a kereskedelem és az utak istene, az is-

tenek hírnöke a római mitológiában; a görögöké: Hermész*

messianizmus *héb másiakh: felkent, 1.* a Messiás eljövételében való hit; **2.** egy személy v. nép meggyőződése, hogy ő fogja a világot jobb útra vezérelni

Messiás *héb másiakh: felkent, az Ósz-ben a várt üdvidő felkentje; a prófétákat, papokat, királyokat olajjal kenték fel, s így állították be a szolgálatba; görögül: khrisztosz; az Úsz-ben Jézus Krisztus a ~, s ez tulajdonneveként fordul elő (Jn 1,42)*

meta, met- *gör elöljáró gen-szal vagy acc-szal, -val, -vel, közösségben, -ban, -ben, közepette, után, mögött, múltán; összetett szavak első tagjaként a fogalom módosulását jelenti*

metadózis *gör didómi: ad, a görögkeleti egyházban az úrvacsorai jegy kanállal történő „átadása”; az „átvevést” meta-lepszisnek (gör, lambanó: kap) nevezik*

metafizika *gör meta: túl, fűszisz: természet, fil 1.* eredetileg Arisztotelész (Kr. e. 384–322) műveiben megjelenő gondolkodás a természetén túli dolgok okairól; **2.** a filozófiának az a része, mely a tapasztalaton túli, az érzékekkel fel nem fogható dolgokat tárgyalja

metafora *gör feró: visz, nyelvt 1.* tartalmi hasonlóságon alapuló szókép, pl. a farizeusok kovásza; **2.** állításokban: három tagból (alany, állítmány, kopula) álló szókép, amelyben az állítmány rendkívüli módon meghatározza, átírja az alanyt; pl. Heródes (van) róka

metalepszis *l. metadózis*

metamorfózis *l. transzfiguráció*

metanoia *gör nusz: értelem, megtérés*

metatézis *l. transzpozíció*

metodisták *gör metodeia: módszer, J.* Wesley (1703–1791) munkássága nyomán, a 18. sz.-ban az anglikán egyházból kivált protestáns egyház: tagjai szí-

gorú életrendet valósítanak meg, hangsúlyozzák az egyéni megtérés fontosságát; jelenleg a Metodista Világtanács-hoz 86 ország egyháza tartozik, a metodista egyháznak 19 millió tagja van gyermekekkel, követőkkel együtt 43 millió

metrétész *úsz-i úrmérték folyadékok számára (Jn 2,6); azonos úrtalmú a héber battal**

metropolita *gör metron: mérték, norma, polisz: város, 1.* érsek: r. k. püspök, akinek a joghatósága az egyházmegegyénjén túl is kiterjed; **2.** a görögkeleti egyházban több püspökség élén álló, rangban a pátriárka után következő főpap

mezuza *héb ajtófél, az ajtófélre erősített kis doboz, amelyben pergamenlapocska van az 5Móz 6,4–9 és 11,13–21 szövegeivel*

midianiták Ábrahám és Ketúra házasságából származó nomád törzs (1Móz 25,24) a Sínai-félszigeten; Mózes felesége, Jetró pap leánya, Cippóra is midianita volt (2Móz 2,15–22); a bírák idejében mint rabló népség ellen Gedeon harcolt és győzött (Bír 6–8. rész)

Midrás *héb dárás: kutat, rabbinusi irodalmi műfaj, amely egy bibliai szöveg értelmét kutatja, így magyarázatnak v. exegezisnek nevezhető; két része van, a Haláka* és a Haggada**

millenisták *lat mille: ezer, Jézus Krisztus visszajövetele előtti ezeréves uralkodását (Jel 20,1–6) váró keresztyén szekta → chiliazmus*

millennium *lat mille: ezer, ezeréves időszak*

mina *l. máneh*

minaret *arab, valltört a mohamedán mecset* karcsú tornya, ahonnan a müezzin* imára szólítja a mohamedánokat*

Minerva *mit, a bölcsesség istennője a római mitológiában; a tudományok,*

művészetek, kézművesség pártfogója; a görögöknél: Pallasz Athéné*

minister *lat szolgál*, 1. a r. k. egyházban a sákramentumot kiszolgáltató pap; 2. angol nyelvterületen a lelkész megnevezése

minister verbi Dei *lat Isten Igéjének a szolgálója*, a protestáns prédikátorok megnevezése, *röv m. v. D.*

ministráns *lat ministro: kiszolgál*, a r. k. egyházban a papnak segédkező, rendszerint fiatalok szolgálja

minoriták *lat minor: kisebb*, Fratres Minores Conventuales, *röv FM*; 1250-ben a Ferenc-rendből kivált szerzetesrend

minusculum *lat, kisbetű* → **maiusculum**

mise *lat mitto: küld, missa: elküldés*, a r. k. egyház úrvacsorai (eukharisztikus) istentisztelete; nevét a szertartás végén elhangzó *ite, missa est* elbocsátó formulától kapta

miseriordia Domini *lat misericordia: könyörületesség*, az Úr könyörületessége; a húsvét utáni második vasárnap, elnevezését a Zsolt 89,2-től kapta: „Az Úr kegyelmességét hadd énekeljem”

miseriordianus *lat misericordia: könyörületesség*, irgalmas barát, a szerzetesrend tagja

Misna *heb sánáh: ismétél*, a Tóra* (írott tan) mellett a szóbeli tant foglalja össze, vallási törvénykódex, amelyet a Kr. u. 2. sz.-ban zártak le, és Jehuda ha-Nászinak tulajdonítanak; 6 része (szedárim: rendek) van, amely 63 értekezést tartalmaz; a Gemarával* együtt képezi a Talmudot*

Missale Romanum a r. k. egyház hivatalos misekönyve

misszió *lat missio: elküldés*, a keresztyén egyház küldetése a nem keresztyének megtérítésére (külmisszió), il-

letve az egyház tagjai között végzett, a hit erősítését célzó szolgálat (belmisszió)

misszionárius *lat missio: elküldés*, a nem keresztyének között az evangéliumot hirdető küldött

misztérium *gör műstérion: titok*, 1. ált titok; 2. nem keresztyén, titkos vallási szertartás, amelyen csak a beavatottak vehettek részt

misztériumjátékok tkp minisztériumi játékok; a középkorban vallásos ünnepek alkalmával dramatizált bibliai történeteknek, v. a szentek legendáinak a papok által történt bemutatása; ezeknek helye kezdetben a templom volt, később a szabad ég alatt tartották

miszticizmus *gör müeó: beavat*, túlzott misztika*, lemondás a külvilágról, az istenélménynek csupán az elmélyülésben történő keresése

misztika *gör müeó: beavat*, a görögöknél az istenségben való elmerülés; a keresztyéneknél olyan elmélyült állapot, amelynek célja az Istennel való közvetlen egyesülés → **unio mystica cum Christo**

mitológia *gör müthosz: mese, mítosz*, mit a mítoszok* összessége, rendszere és az ezzel foglalkozó tudományág

mitológiátlanítás v. **mitosztalanítás** *gör müthosz: mese, mítosz*, a R. Bultmann (1884–1976) nevéhez fűződő bibliai hermeneutikai eljárás (*ném Entmithologisierung*), amely szerint a Biblia egzisztenciális megértése érdekében szükség van arra, hogy a szövegeket megfosszuk attól a mitológikus formától (tkp történeti háttértől), amelyben az üzenet (kérügma*) egykor megjelent **mitológikus beszéd** egy igazság szemléletetese valótlan, de elképzelhető képpel

mítosz *gör müthosz: mese, mítosz*, mit

ókori eseményes elbeszélés, amelyben a földi élet egyes természeti és társadalmi jelenségeit megszemélyesítve, különböző istenalakok személyéhez fűzve ábrázolták

mitra gör *fejkitő*, püspöksüveg

moábiták Izráellel rokon törzsszövetség, Lót fiának, Moábnak a leszármazottjai (1Móz 19,37), a Jordán folyótól és a Holt-tengertől keletre; Izrael számára vallásilag és politikailag veszélyt jelentettek; harcolt ellenük Saul (1Sám 17,47) és Dávid (2Sám 8,2) is; fő istenségük: Kámos (1Kir 11,7)

modalisták lat *modus: mérték, mód*, 2. sz.-i eretnekek, akik szerint Jézus Krisztus és a Szentlélek az Atya Istennek csupán egy-egy megjelenési formája, Isten csak külső megnyilatkozásait tekintve hármasság → **monarchiánusok**, → **patrippassziánusok**, → **szabelliánusok**

moderátor lat, *moderor: valamihez igazít*, 1. fegyelmező, vitavezető a zsinaton; 2. egyes protestáns egyházakban vezető tisztségviselő

modernizmus lat *moderor: valamihez igazít, vallfil* a 20. sz. elején kibontakozó teológiai irányzat, amely a keresztyén hittételeket a modern tudományos ismeretanyaggal akarta összeegyeztetni; X. Pius pápa 1907-ben a *Lamentabili* és *Pascendi* kezdetű körleveleiben elítélte; a ~ elleni harc csúcspontját az 1910-ben elrendelt antimodernista eskü jelentette, melyet VI. Pál pápa szüntetett meg 1967-ben

modiosz lat > gör, úsz-i ürmérték száraz anyagok számára: véka (Mt 5,15), 9 l; 1 ~ = 16 xesztész*

mohamedán *valltört* Mohamed ben Abdallah (570–632) próféta követője, iszlám vallású → **iszlám**

moikheia l. **porneia**

molla v. **mollah** arab, 1. hittantudós,

jogtudós az iszlámban; 2. muzulmán vallási vezető tiszteletbeli címe

Molok közös sémi *mlk: király*, ókori főnői napisten, akinek emberáldozatot is hoztak; Izrael fiai a királyok idejében áldoztak ~nak, ami ellen a próféták nemegyszer felemelték szavukat (3Móz 18,21; 20,2–5; 1Kir 11,7; 2Kir 23,10; Jer 32,35)

mon-, **mono-** gör *monosz: egyedüli, magányos*, *monasz: egység*, szóösszetételek első tagjaként a kifejezés egyetlenségét jelenti

monachális v. **monasztikus** gör *monasztér: magányban élő* > lat *monasterium: kolostor, monostor, szerzetesi, kolostori*

monarchiánusok gör *arkhón: uralkodó*, 2. sz.-i eretnekek, akik Isten egyeduralmának megőrzése érdekében Jézus Krisztust csupán isteni erejű embernek, v. Isten egyik megjelenési formájának tartották → **modalisták**, → **patrippassziánusok**, → **szabelliánusok**

monasztérium → **monachális** v. **monasztikus**

monenergizmus gör *energeia cselekvés, erő kifejtés*, a 6–7. sz.-ban fellépő dogmatikai irányzat, amely szerint Krisztus mindkét személye egyetlen cselekvésben nyilvánult meg; tkp a monofizitizmus* és diofizitizmus* kibékítését célzó tanítás

monizmus gör, *fil* minden létezőt egy alapelve visszavezető gondolkodás

monofizitizmus gör *fűszisz: természet*, irányzat a keresztyénségen belül, amely szerint Jézus Krisztus személyében nem két, az isteni és az emberi természet van jelen, hanem csak egy, az isteni; a ~t a Kalcedoni Zsinat* (451) eretnekségnek nyilvánította; az első monofiziták Laodikeai Apollinariosz (315 k.–392 k.) és tanítványai voltak

monogenész gör *gennaó*: szül, egyszülött, Jn 1,14-ben, 3,16-ban Jézus Krisztusra vonatkoztatva; latinul: unigenitus*

monográfia gör *gráfia*: írás, egy szűkebb körű kérdést tárgyaló tudományos mű

monolátria gör *latreia*: imádat, valltört ókori vallási szemlélet, amely szerint minden népnek megvan a maga imáandó egy istene, de a többi nép istene is valóságosan létező

monoteizmus gör *theosz*: Isten, valltört egyistenhit → **henoteizmus** → **politeizmus**

monoteletizmus gör *theléma*: akarat, tanítás, amely szerint Krisztusnak csak egy akarata volt; a 681-es Konstantinápolyi Zsinaton elvetették → **dioteletizmus**, → **ektézis**

monsignore ol *uram*, a r. k. főpapak megszólítása az olaszoknál

montanisták Montanosz (135–200 k.) látnokról elnevezett keresztyének: hirdették a világ közeli végét, amelyre szigorú életmóddal készültek, az eksztazi-sig elmenően gyakorolták a nyelveken szólást; a ~ tanítását az ázsiai püspökök két zsinaton (160–170 között) elvetették

morál lat *mos*: erkölcs, **1.** erkölcs; **2.** erkölcsan; **3.** erkölcsi tanulmány

moral insanity ang *insanity*: beteg, egészségtelen, az erkölcsi érzék kóros hiánya

morális istenérv lat *mos*: erkölcs, *vallfil* az emberben levő erkölcsi törvény ténye feltételez egy abszolút akaratot mint egy általános erkölcsi törvény szerzőjét → **consensus gentium**, → **deontológiai istenérv**, → **kozmológiai istenérv**, → **ontológiai istenérv**

moralizmus lat *mos*: erkölcs, *fil*, *teol* az erkölcsiséget alapelvnek tekintő irányzat

morálteológia lat *mos*: erkölcs, a r. k. egyházban a teológiának a vallás erkölcs

alapjaival foglalkozó tudományága; a protestánsoknál: etika*

morféma gör *morfé*: alak, *nyelvt* önálló jelentéstani, illetve alaktani rendeltetés-sel bíró szóelem

morfológia gör *morfé*: alak, *nyelvt* a nyelvtannak a szavak alakjával foglalkozó része

mormonok keresztyén vallásos mozgalom, amelyet Joseph Smith (1805–1844) indított el 1830-ban; a Biblia mellett kijelentésként elfogadják a *Mormonok Könyvét*; vagyonközösségben élnek, megengedik a többnejűséget, várják Jézus közeli visszajövetelét; ma a világon kb. 6,5 millió mormon él

mosé v. **moszkhé** arab *imahely*, *valltört* a mohamedánok istentiszteleti épületeinek régies neve → **mecset**

motu proprio lat *motus*: mozgás, *ihlet*, *proprius*: saját, *egyéni*, a pápa önszántából, azaz nem megkeresésre kiadott leirata

mozaizmus zsidó eszmerendszer, amely magába foglalja azokat az erkölcsi törvényeket, szokásokat, joggyakorlatokat, amelyek Mózesről származnak

mozarabok tkp **must arabi** *arab-sp*, spanyolországi keresztyének, akik az arab uralom alatt megőrizték hitüket, de átvették az arab életmódot és műveltséget

Mózes mennybemenetele, **Assumptio Mosis** lat *assumo*: felvesz, zsidó pszeudoepigrafikus* (r. k.: apokrif*) irat

mozlim v. **muzulmán** arab *odaadás*, *megadás*, *valltört* az iszlám vallás híve → **iszlám** → **mohamedán**

mögillót héb *tekercesek*, öt könyv az Ósz harmadik kötegeből, a Kötubimból*, amelyeket egy-egy zsidó ünnep alkalmával olvasnak fel a zsinagógában: Énekek éneke (a páska ünnepén), Ruth (az aratás ünnepén), Jeremiás Siralmai

(Jeruzsálem pusztulásának emléknapján), Prédikátor (a lombosatór ünnepén), Eszter (a Purim ünnepén)

mufti *arab döntő, bíró, valltört* a vallási törvények szakértője a mohamedánoknál

mulier taceat in ecclesia az asszony hallgasson a gyülekezetben; szólás, az 1Kor 14,34 nem szó szerinti latin fordítása (Vulgata*: mulieres in ecclesiis taceant)

multivolpraesentia *lat multus: sok, volo: akar, praesentia: jelenlét*, Luther Márton (1483–1546) tanítása, mely szerint a feltámadt Krisztus testileg is jelen tud lenni ott, ahol akar → **ubiquitas**

Muratori kánon L. A. Muratori (1672–1750) által felfedezett Kr. u. 2. sz.-i kéz-

irat, amelyben az úsz-i és más könyvek kanonicitásának a megalapozása olvasható; az első ilyen jellegű kézirat

muzulmán *l. mozlím*

múzsák *mit* Zeusznak*, az ókori görögök főistenének 9 leánya, akik a művészeteket és a tudományokat őrizték: Erató (költészet), Eüterpé (lira), Kalliópé (epikai költészet), Kleió (történetírás), Melpomené (tragédiák), Polühümnia (ének, zene), Terpszikhoré (tánc), Urania (csillagászat), Thaleia (komédia)

müezzín *arab, valltört* a minaretből* imádkozásra szólító szolga a mohamedánoknál

m. v. D. → **minister verbi Dei**

N

nabateusok észak-arab törzs, Izmaél legidősebb fiának (Nebájót, 1Móz 25,13) leszármazottai

nábi *héb próféta*, próféta*, aki a kultushelyen, a királyi udvarban v. vándorként közvetítette Isten szavát

Nagyvárad **Biblia** tkp **Nagyvárad–Kolozsvári Biblia** a Károli Gáspár (1530 k.–1591) fordításának 1660-as, 1661-es kiadása, Köleséri Sámuel (1634–1683) jegyzeteivel

nákhásíták *l. ofíták*

naosz *gör hajó*, **1.** az antik templom szentélye; **2.** a keresztyén templomok főterme, templomhajó

narratív teológia *lat narro: elbeszél*, a bibliamagyarázattal kapcsolatos újabb teológiai felfogás, amely szerint az ige-hirdetésnek nem fogalminak, hanem elbeszélőnek kell lennie

naturális teológia *l. theologia naturalis*

naturalizmus *lat natura: természet, fil szemlélet*, amely szerint az egyetlen és igazi valóság a természet, a szellemi élet és az erkölcs ennek csak következményei

natura naturans *lat natura: természet, fil* ható természet, amely teremtő tulajdonságokat hoz elő

natura naturata *lat natura: természet, fil* formált, kialakított természet, az egyes dolgok tulajdonságának a lényege

nazarénusok *Názáret, izraeli városról*,

1. a 4–5. sz.-ban zsidózó keresztyének egyik csoportjának az elnevezése; **2.** 1752-ben alapított koldulórend; **3.** ma: újrakeresztelkedő, a szombatot tartó, a fegyverviselést megtagadó, a hatóságokat megvető keresztyén szekta

Nazarénusok evangéliuma az egyházatyák írásaiban fennmaradt, eredetileg szír v. arám változatban megfogalmazott mondások, amelyeket a szerző a Máté evangéliumából vett át

nazareusok *Názáret, izráeli városról*, a keresztyének egyik ősi elnevezése; Pál apostolt a római hatóságok előtt azzal vádolják, hogy feje a ~ felekezetének (gör hairezisz: herézis*, ApCsel 24,5)

nazír *héb fogadalmat*, magát Istennek szentelő, fogadalmat tett személy az Ósz-ben; nazirtörvény: 4Móz 6,1–21

nekrológ gör *nekrosz*: *halott, logosz*: *beszéd*, **1.** középkori kalendárium azoknak a nevével, akik a jelzett napon meghaltak; **2.** elhunyt, kiváló személyiség életét méltató beszéd v. írás

nekromantia gör *nekrosz*: *halott, manteia*: *jóslás*, **1.** halottidézés; **2.** a középkorban különféle varázslás

neo- gör, szóösszetételek első tagjaként a kifejezés új mivoltát jelenti

neobarokk *portugál* 19–20. sz.-i építészeti stílus, amely a barokkot* újítja fel, illetve utánozza

neofita gör *neofitosz*: *újonnan nőtt, frissen sarjadt*, valamelyik vallás v. tan új híve (sokszor gúnyos szóhasználatban); a püspök „ne legyen új ember” (1Tim 3,6)

neogótika *gótok: kihalt germán népcsoport*, 18–19. sz.-i építészeti stílus, amely a klasszikus gótika elemeit újítja fel

neokálvinizmus a történeti kálvinizmus újjáéledésének mozgalma a 20. sz. első évtizedeiben; jelentős képviselője A. Kuyper (1837–1920) holland teológus

neokatolikus gör *katholikosz*: *egyvetemes*, **1.** *vallfil* r. k. világnézet, amely szerint a teológia a modern természettudományokkal összeegyeztethető; **2.** r. k. világnézetű író, művész, aki a maga szakterületén a modern kor igényeit érvényesíti → **neotomizmus**

neoklasszikus *lat classis*: *osztály*, a 18. sz. végén és a 19. sz. elején a klasszikus művészeteket felújító stílus

neológ zsidóság elfogadottabb megjelölés: liberális-reformált zsidóság* → **konzervatív zsidóság**

neopaganizmus *lat paganus*: *pogány*, újpogányság: sokféle hitet, hiedelmet, elsősorban a politeista vallások tanait magába foglaló 20. sz.-i irányzat; ide számítandók a szinkretista vallások tanai, az „Isten halott” teológia, a New Age*, az istennők imádása és mindenféle okkultizmus*; ezt a pluralista és relativista szemléletet az igaz egyház elutasítja

neoplatonizmus *Platón (Kr. e. 427–348/347), ókori görög bölcs, fil, vallfil* egyike az utolsó görög filozófiai irányzatnak, amely a Kr. u. 3–4. sz.-i keleti vallásoknak, főleg az emanációról* szóló tanításának a Platón tanaival való keveredéséből alakult ki

neoprotesztantizmus a protestantizmuson belüli liberális, antiklerikális gondolkodás, illetve 19–20. sz.-i irányzat → **kultúrprotestantizmus**

neoreneszánsz *lat renascor*: *újrászületik* > *fr renaissance*: *újjászületés*, építészeti stílus a 19. sz. második felében, amely a reneszánsz elemeit újítja fel

neoromán 19–20. sz.-i építészeti stílus, amely a klasszikus román elemeit újítja fel

neoskolasztika → **neotomizmus**

neotomizmus *Aquinói Tamásról (1225 k.–1274), vallfil* a modern objektív idealizmus teológiai formája, mely a r. k. filozófiát a természettudományok eredményeivel igyekszik összeegyeztetni; a 19. sz.-i neoskolasztikával azonos irányzat → **neokatolikus**

Neovulgata → **Vulgata**

nepotizmus *lat nepos*: *unoka, átv iva-dék*, > *ol unoka(testvér)*, a rokonság előnybe részesítése egyházi állások, tisztségek betöltésénél

nesztoriánusok Nesztoriosz (381 u.–451 u.) konstantinápolyi pátriárka tanításának követői, akik azt vallották, hogy Jézus Krisztusban az isteni és az emberi természet csak külsőleg egyesült, és ezért Mária nem istenszülő, csak Krisztus-szülő (krisztotokosz*); ezt a tanítást az Efézusi Zsinat* (431) elítélte; követői szétszóródtak Perzsiában, Arábiában, Kínában és Tamás-keresztyének néven maradtak fenn; 1843-ban a mohamedán kurdok majdnem teljesen kiirtották őket

New Age *ang new: új, age: korszak*, a 20. sz.-i modern társadalom visszasságaira és a keresztyénség által formált nyugati gondolkodás ellenhatására létrejött misztikus mozgalom; tagjainak két vallásos meggyőződésük van: a panteizmus* és a monizmus*; alkalmazzák a jógát*, a meditációt*, a spiritizmust*; kapcsolataik vannak a szabadkőművesekkel és a buddhistákkal

Niceai Hitvallás *gör Nikaia, város Bitüniában*, a Niceában tartott zsinaton (325) elfogadott hitvallás, *röv* Niceánum; jelentős, a keresztyén egyházak által elfogadott tanítása Jézus Krisztus istensége, a Fiúnak az Atyával való egyenlőségűsége (homouszia*) és örökkévalósága

Niceai–Konstantinápolyi Hitvallás a Konstantinápolyban, 381-ben bővített, és így elfogadott Niceai Hitvallás*

Niceanum *l. Niceai Hitvallás*

nihilizmus *lat nihil: semmi, fil a lét értelmetlenségét, a cselekvés hiábavalóságát hirdető magatartás; szabályoknak, elveknek, erkölcsnek, törvénynek a megtagadása; a ~ jelképes alakja F. W. Nietzsche (1844–1900)*

nihil obstat *lat nihil: semmi, obsto: akadályoz*, a r. k. egyház engedélye egyházi írás közlésére, nyomtatására

nihil sub sole novum *lat nincs semmi új*

a nap alatt, a Préd 1,9b szövege a Vulgata* fordításában

nikolaiták libertinista tévtanítók a kisázsiai Efézus és Pergámum gyülekezeteiben (Jel 2,6.15)

nikolaitizmus a középkorban a papok házasságának a bűne

nimbusz *lat nimbus: felhő, dicsfény, fényjelenség, -koszorú*, amely a megjelenő Istent körülveszi

nirvána *szanszkrit a kioltott láng állapota, valltört 1.* a buddhizmusban teljes megnyugvás, kiszabadulás a szenvedésekkel teli körforgásból, a legmagasabb boldogság állapota; **2.** a létezés ellentéte → **buddhizmus**

niszán *bab > héb* a zsidó naptár első hónapja (március–április, Neh 2,1; Eszt 3,7), kánaáni elnevezése: ábíb (*héb* kálász, 5Móz 16,1)

noéi törvények *l. apostoli konvent*

noli me tangere *lat*, ne érints engem!; a feltámadt Jézus szavai Máriaához a Vulgata* fordításában (Jn 20,17)

nominalizmus *lat nomen: név, fil* a középkori skolasztika* felfogása, mely szerint az általános fogalmak pusztá nevek, a valóságban csak az egyedi tulajdonságokkal rendelkező egyes dolgok léteznek; kiemelkedő képviselője W. Ockham (1285 k.–1349 k.) → **occamizmus**

nominativus *lat nomen: név, nyelvt* alanyeset a névszók ragozásában

nomizmus *gör nomosz: törvény*, a törvény által meghatározott gondolkozásmód

nomoteizmus *gör nomosz: törvény, vallfil* szemlélet, mely szerint Isten egyenlő egy elvont világtörvénnyel

nona *lat kilencedik*, a szerzeteseknél a nap kilencedik órája, a déli ima ideje

nonkonformisták *a latinból származó szó a nem egyformaságra utal, protes-*

tánsok, akik Isten Igéjére hivatkozva, 1559-ben visszautasították az anglikán egyház* 39 hitcikkelyét, az *Act of Uniformityt*; tkp Kálvin János (1509–1564) tanait követték; korabeli elnevezésük: dissenters (disszidensek, itt: az anglikán egyházból kilépők), később puritánoknak nevezték őket → **konformisták**, → **puritanizmus**

non posse non peccare *lat possum: bír, képes valamire, pecco: hibát követ el*, a bűneset utáni ember nem képes nem vétkezni

non posse peccare *lat possum: bír, képes valamire, pecco: hibát követ el*, a megdicsőült ember nem képes vétkezni

non possumus *lat possum: képes valamire*, Péter és János apostol felelete a zsidó nagytanácsnak: „nem tehetjük...” (ApCsel 4,20, Vulgata*); a r. k. egyház jogi formulának tekintve, ezzel megtagadja az engedelmisséget a világi hatalom valamelyik rendelkezésével szemben

norbertinusok *l. premonstreik*

norma normans *lat norma: szabály*, a Biblia mint az egyház mértékadó normája

norma normatae *lat norma: szabály*, a hitvallások „megmért mértékek”, azaz a Bibliához mért, mérendő tan-szabályok

nosce te ipsum *l. gnóthi szeauton*

Nostra aetate *lat aetas: kor, nemzedék*, 1965-ben kiadott r. k. nyilatkozat a keresztény vallásokról

notae ecclesiae *lat nota: ismertetőjegy; gör ekklészia > lat ecclesia: egyház*, az egyház ismertetőjegyei, **1. ált** egység (unitas), szentség (sanctitas), egyetemesség (katolicitás), apostoli mivolt; **2.** a protestantizmusban az igehirdetés és a sákramentumok: az Ágostai Hitvallásban (1530) így fogalmazták meg: az

egyház ott van, ahol az evangéliumot igazán tanítják és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki; hasonlóképpen ír Kálvin János (1509–1564) is: „... ahol Isten igéjét őszintén hirdetik és hallgatják, ahol a szentségeket Krisztus rendelése szerint szolgáltatják ki”

nouvelle théologie *fr nouvelle: új*, a francia római katolikusoknál 1940-től megindult irányzat, amely szerint az újszolasztikával szemben, a teológiának vissza kell térnie a görög egyházatyákhoz

novícia *lat novicius: új*, egyévi próbaidejét töltő apáca

noviciánusok Novitian római presbiter (250 k.) követői, akik elutasították a halálosan vétkezők visszavételét a gyülekezetbe; különbözőszakadt közösségük a 7. sz.-ig állt fenn

noviciátus *lat novicius: új*, szerzetes, apáca egyévi próbaideje, a fogadalomtétel előtt

novicius *lat novicius: új*, egyévi próbaidejét töltő szerzetes

Nöbiim *heb próféták*, Próféták: az Ósz második kötegenek héber megnevezése; két gyűjteményből áll: ~ risónim (korábbi), Józsué könyvétől az 1–2. Királyokig és ~ akhórónim (későbbi), Ézsaiás, Jeremiás, Ezékiel és a 12 kisproféta → **Kötübim**, → **Tóra**

Numeri *lat számok*, Mózes negyedik könyvének neve a Vulgatóban*; az Egyiptomból kivonulók megszámlálásáról szóló könyv

numinózum *lat numen: isteni erő*, valltört személytelen isteni erő, és annak akaratomegnyilvánulása, amelyet az ember átél

nunciatúra *lat nuntius: követ*, pápai követtség

nuncius *lat nuntius: követ*, a Vatikán* diplomáciai képviselője

O

OAMDG l. Omnia ad maiorem Dei gloriam

obeliszk gör obeliszkosz: *kis lándzsa*, **1.** hosszú, felfelé keskenyedő, csúcspan végződő faragott kőoszlop, Egyiptomban a napisten kultuszi szimbóluma, egyben napóra is; **2.** kis keresztjel antik szövegekben, amely jelzi, hogy hibás, törlendő mondatról van szó

objektív lat obicio: *szembeállít, innen: tárgyi, fil* tárgyvilágos, az alanytól és annak tudatától függetlenül létező

obláció lat oblatio: *felajánlás*, **1.** a hívek önkéntes adománya; **2.** a felajánlott kenyér és bor a misében

oboedientia activa lat oboedientia: *engedelmesség*, Jézus Krisztus cselekvő engedelmessége → **oboedientia passiva**

oboedientia canonica lat oboedientia: *engedelmesség, canonicus: előírásos*, r. k. papoknak és szerzeteseknek felsőbbségük iránti kötelező engedelmessége

oboedientia passiva lat oboedientia: *engedelmesség*, Jézus Krisztus szenvedő engedelmessége, amelyet Pál Fil 2,5–11-ben fogalmaz meg: önmagát megüresítette, szolgálai formát vett fel → **oboedientia activa**

obskurantizmus lat obscurus: *sötét, homályos*, minden felvilágosult eszmével szembeni szélsőségesen elutasító magatartás

obszervánsok lat observo: *ügyel valamire, megtart*, szerzetesrendeknek az a csoportja, melynek tagjai szigorúan követik a rend szabályait, főleg a Ferenc-rendiek* szegénységfogadalmára vonatkoztatva

OC(arm) l. karmeliták

OCart l. karthauziak

occamizmus W. Ockham (1285 k.–1349 k.) skolasztikus teológus tanítása, mely szerint minden ismeret a tapasztalatra vezethető vissza; Ockham a hit ésszerű megindoklását elutasította, és azt az egyház tekintélyére alapozta → **nominalizmus**, → **via antiqua**

Octogesima adveniens lat octogesimus: *nyolcvanadik, advenio: megérkezik*, VI. Pál pápa Roy bíboroshoz intézett apostoli levele

oculi lat oculus: *szem*, a nagyböjti időszak harmadik vasárnapjának az elnevezése az egyházi évben; nevét a Zsolt 25,15-től kapta: „Szemeim mindenkor az Úrra néznek”

Ódai gör dalok, a Mózes éneke pszeudoepigrafikus* irat görög neve

Odin mit az északi germánok főistene → **Wotan**

OESA l. eremiták

offertórium lat offerro: *felajánl, feláldoz*, **1.** a misében a kenyér és a bor felajánlása; **2.** imádságok, amelyek kíséretében a r. k. papok a szent jegyeket előkészítik

officium lat hivatal, a r. k. egyház különböző hivatalai, illetve kötelezettségei → **Sanctum Officium**

officium triplex Christi lat officium: *hivatal, triplex: hármas*, Jézus Krisztus hármas tiszte: prófétai (officium propheticum), főpapi (officium sacerdotale), királyi (officium regium)

ofiták gör ofisz: *kigyó*, gnosztikus zsidó szekta a Kr. e. 1.– Kr. u. 1. sz. között Egyiptomban; az Ósz-gel ellentétben azt tanították, hogy a kigyó juttatta el az embert az igazi megismerésre; elnevezés-változat: nákhásiták (*heb.* náhás: kigyó)

óhitű szakadárok l. raskolnyikok

oikumené *tkp ~ gé, gör lakott föld*, az egész földre kiterjedő; eredetileg a Római Birodalom hivatalos neve volt, később az egyházak világméretű közösségét jelentette → **ökumené**

ókatolikusok az Utrechti Egyháznak is nevezett csoport tagjai, akik 1723-tól kiváltak a r. k. egyházból, s később nem fogadták el az I. Vatikáni Zsinatnak* (1870) a pápa tévedhetetlenségéről szóló dogmáját; alapítója I. Döllinger (1799–1890) müncheni teológiai tanár; 1889-ben egyesültek az utrechti janzenistákkal s létrehozták az Utrechti Uniót

okkultizmus *lat occultus: titkos*, elrejtett, érzékek fölötti erőkre vetett hiedelem, s az ezekkel való foglalkozás (asztrológia, mágia, spiritizmus stb.) → **parapszichológia**, → **spiritizmus**, → **telepátia**

ómega a görög betűsor utolsó jele, általában a véget jelöli; az alfával* együtt azt jelenti, hogy amiről szó van, az csak e kettő között létezhet

ómen *lat intō jel*, leginkább baljós előjel

ómer ósz-i úrmérték szilárd anyagokra (2Móz 16,16), 22,2 l; 1 ~ = 0,1 efa* (2Móz 16,36)

omnia ad maiorem Dei gloriam mindent Isten nagyobb dicsőségére; a jezsuiták* jelszava

omnipotencia *lat omnis: minden, potentia: képesség, hatásosság*, Isten mindenhatósága

omniprezencia *lat omnis: minden, praesentia: jelenlét*, Isten mindenütt jelenvalósága

omniscientia *lat omnis: minden, scientia: tudás*, Isten mindentudása

omnis recta cognitio ab oboedientia nascitur minden igaz ismeret az engedelmségből születik; Kálvin János (1509–1564) tanítása

Onkelosz-Targúm / Targúm

ontológia *gör ontósz: valójában, lényegileg, ho ón: aki, ami létezik, fil a filozófiának a létezőktől, a szubjektumoktól és azok tevékenységétől független tanítása*

ontológiai istenérv *gör ontósz: valójában, lényegileg, vallfil* Canterburyi Anzelm (1033–1109) által felállított bizonyíték Isten létezésére, mely szerint Istennek pusztá fogalmából lehet következtetni Isten létére → **consensus gentium**, → **deontológiai istenérv**, → **kozmológiai istenérv**, → **morális istenérv**

ontologizmus *gör ontósz: valójában, lényegileg, fil, vallfil* 19. sz.-i ismeretelméleti felfogás, amely szerint az ember önmagától képes megismerni Isten lényegét, illetve általában valaminek a lényegét, amennyiben a létről való ismeretünk megelőz minden más ismeretet

opera ad extra *lat opus: mű, extra: kívüli*, a Szentháromságnak kifelé, a világ irányába megmutatkozó munkái

opera ad intra *lat opus: mű, intra: belül*, a Szentháromságnak befelé irányuló munkái

Oppenheimeri Biblia *Oppenheim városról*, a Vizsolyi Bibliának* (1590) 1612-es kiadása, melyhez hozzákötötték Szenczi Molnár Albert (1574–1634) 150 zoltárfordítását, a *Kis Catechismus* és az ágendát

opponens *lat oppono: szembeállít*, **1.** tudományos dolgozat bírálatára felkért személy; **2.** ellenfél a vitában

optativus *lat opto: kíván, nyelvt* óhajtó mód az igeragozásban

opus alienum Dei *lat opus: mű, alienus: idegen, másé*, Istennek más, „idegen” munkája, mint pl. a törvény, az ítélet, a harag, amellyel közvetve viszi végebe üdvtervét

opus citatum *lat*, idézett mű: tudomá-

nyos művek jegyzetanyagában azt jelenti, hogy az utaló helyet a szerző már idézte; *röv* op. cit.

opus meritorium *lat opus: mű, mereo: szerez, megérdemel, érdemszerző cselekedet, amelyre a r. k. tanítás szerint a hívő kegyelmi állapotában képes*

opus proprium Dei *lat opus: mű, proprior: közelebbi, Isten tulajdonképeni munkája, mint pl. szeretete, kegyelme, amellyel közvetlenül viszi végbe üdvtervét*

opus supererogationis *lat opus: mű, super: fölülte, erogatio: kifizetés, a kötelezettségen felüli többlet-jöcselekedet, amelyet a r. k. tanítás szerint a hívő átadhat másnak*

ora et labora *lat imádkozz és dolgozz!, a Benedek-rendiek* jelmondata*

orákulum *lat oraculum: mondás, jósige, valltört az istenek szóban történő, kijelentésvértékűnek tartott megnyilatkozása*

orando et laborando *lat imádkozva és dolgozva; a debreceni kollégium jelmondata → ora et labora*

ora pro nobis *lat oro: könyörög, könyörögj érettünk! a r. k. egyházban a szentekhez intézett kérés, hogy járjanak közbe Istennél*

orate, fratres! *imádkozzatok, testvéreim! a misében többszöri felszólítás az imádkozásra*

oratio dominica *lat oratio: imádság, dominus: úr, az Úr imádsága, a Miatyánk*

oratio, meditatio, tentatio faciunt theologum *lat, Luther Márton (1483–1546) mondása: az imádkozás, az elmélkedés, a kísértés tesz teológussá*

oratio mentalis *lat oratio: imádság, mens: gondolkodás, értelem, csendes imádkozás*

oratoriánusok *lat oro: könyörög, Néri*

Fülöp (1515–1595) által a betegek, szenvedők istápolására Rómában alapított, r. k. papi és laikus kongregáció, melyet a pápa 1575-ben elismert

oratórium *lat oro: könyörög, 1. imaterem, házi kápolna; 2. a templom belső terétől elzárt karzat; 3. vallásos tárgyú elbeszélő zenemű, rendszerint énekkarra, szóelőnekekre és zenekarra*

ordináció *lat ordinatio: kinevezés, rendelkezés, 1. a r. k. egyházban a diakónusok, papok és püspökök tisztségbe iktatása; a papok az ~ által eltörölhetetlen jelleget (character indelibilis*) nyernek; 2. a protestáns egyházakban az egyházi szolgák hivatalba állítása, illetve ennek megerősítése (vitatott szóhasználatban: lelkészszentelés)*

ordinarium *lat ordinarius: rendes, a r. k. istentiszteletnek azok a részei, melyek nem változnak az egyházi év szerint → proprium*

ordinarius *lat ordinarius: rendes, magas rangú tisztségviselő a r. k. egyházban, sajátosan a megyés püspökre vonatkoztatva*

ordo *lat rend, r. k. szerzetesrend*

ordo laicorum *lat ordo: rend; gör laikosz > lat laicus: népi, a nem lelkészek rendje*

ordo missae *lat ordo: rend, missa: elbocsátás, 1. a mise első, ún. verbális része; 2. misekönyv*

ordo salutis *lat ordo: rend, salus: üdvösség, 1. Isten üdvtervének megvalósulási rendje; 2. a keresztyén élet megvalósulásának rendje; ez, a szemléletek szerint, többféle: megtérés, újjászületés, megszentelődés; elhívás, megvilágosodás, megtérés, megszentelődés, titokzatos egyesülés; eleve elrendelés, elhívás, megigazítás, megdicsőítés (Róm 8,30)*

orientalisztika *lat oriens: kelet, a keleti*

népek műveltségével, nyelvével, történelmével stb. foglalkozó tudomány

Ormazd *l.* **Ahura Mazda**

ornátus *lat ornatus: ruha, díszruha*, a r. k. papok liturgikus díszöltözete

ortodox *gör orthosz: helyes, igaz, doxa: tanítás, igazhitű*, szemben a heterodoxszal; **1.** görögkeleti vallású; **2.** a 17. sz.-i protestantizmusban uralkodó teológia jelzője, melyben a tiszta tan önálló értékévé vált; **3.** *ült* a szabályokhoz (mereven) ragaszkodó → **heterodox**, → **görögkeleti**

ortodox zsidóság az ősz-i előírásokhoz szigorúan ragaszkodó irányzat; központjai: Jeruzsálem, New York, London → **konzervatív zsidóság**, → **liberális-reformált zsidóság** → **neológ zsidóság**

OSA *l.* **Ágoston-rendiek**

OSB *l.* **Benedek-rendiek**

osculum pacis *lat csók, pax: béke*, békecsók, mint istentiszteleti cselekmény a r. k. egyházban; eredete Róm 16,16-ban van: „Köszöntések egymást szent csókkal” (*gör* filéma hagian)

OSD *l.* **Domonkos-rendiek**

OSF *l.* **Ferenc-rendiek**

OSM *l.* **szerviták**

Osservatore Romano a Vatikán 1860-ban indított hivatalos lapja

OST *l.* **trinitáriusok**

OSU *l.* **ursulinák**

osztrakon *tbisz osztraka gör cserép*, az ókorban, főleg a Kr. e. sz.-okban használt, tintával beírt agyagcserép v. agyagtábla

Oxford-mozgalom *ang Oxford-Movement* a liberalizmus és szekularizáció ellenében, 1832-ben, az oxfordi teológiai körök kiinduló megújulási törekvés az anglikán egyházban

oxirinkusz papiruszok az óegyiptomi Oxirinkusz (ma: Behnesa) város romjai között megtalált papiruszok, amelyek a 2–3. sz.-ból származó olyan jézusi szavakat tartalmaznak, amelyek a négy evangéliumban nem fordulnak elő

Ozirisz *egyiptomi, mit* a halottak istene az egyiptomi mitológiában

Ö

ökumené *gör oikumené: lakott, tkp oikumené gé: lakott föld*, a keresztyén egyházak világméretű közössége

ökumenika *gör oikumené gé: lakott föld*, az ökumenikus eszme és az ökumenikus mozgalom* történetének elmélete, tudmánya

ökumenikus dekrétum *gör oikumené gé: lakott föld*, a II. Vatikáni Zsinat* (1962–1965) *De oecumenismo* c. határozata (1965) a r. k. egyháznak az ökumenikus mozgalomhoz* való viszonyulásáról; kezdőszavai: Unitatis redintegratio

ökumenikus mozgalom *gör oikumené gé: lakott föld*, az ökumené* eszméjének szervezeti megjelenése a keresztyén egyházak életében; a 19. sz. közepétől megindult mozgalom jelentősebb szervezetei: Református Világszövetség (1877), Világmissziói Konferencia (1878, 1910), Élet és Munka (1919), Hit és Egyházszervezet (1927), Lutheránus Világszövetség (1947), Egyházak Világtanácsa (1948); az ~ a r. k. egyházon kívül jött létre, de az Európai Katolikus Konferenciák Tanácsa 2001. ápr. 22-én elfogadta a *Charta Oecumenica* dokumentumot, amely meghatározza a r. k.

egyház magatartását az ökumenizmus kérdésében → **ökumenikus dekrétum**
ökumenikus pátriárka gör *oikumené gé*: *lakott föld*, a konstantinápolyi pátriárka címe

ökumenikus zsinatok gör *oikumené gé*: *lakott föld*, az 1054-es szkizma előtt tartott zsinatok, amelyeken a püspökök az egész keresztyénséget (a lakott földet) képviselték: Niceai (325), Konstantinápolyi (381), Efézusi (431), Kalcédoni (451), Konstantinápolyi (552 és 680) és Niceai (787) zsinatok; a következő 11 (8.-tól a 18.-ig számozott) zsinatot a r. k. egyház tartotta a görögkeletiek részvétele nélkül; ezt követte három

jelentős r. k. zsinat: a Trienti (a 19.), az I. Vatikáni (a 20.), a II. Vatikáni (a 21.); az első öt évszázad zsinatainak határozatait minden keresztyén egyház elfogadja → **zsinat**

ÖRK I. Wordl Council of Churches

Örmény Apostoli Egyház az első keresztyén államegyház; Gregoriánus egyháznak is nevezik, Gregor Illuminator (Világosító Szent Gergely, 3. sz. második fele) egyházszervezőről; az egyház egyedüli legfőbb vezetője az ecsmiadzini főpátriárka; a török megszárlások miatt szétszóródtak; jelenleg a világon mintegy 3 millió hithű örmény él

P

Pacem in terris *lat pax*: *béke, terra*: *Föld*, XXIII. János pápa 1963. ápr. 11-én kiadott enciklikája; az első olyan körlevél, amely a keresztyéneken kívül „minden jóakarátú emberhez” szól

pacifizmus *lat pax*: *béke*, polgári-liberális szellemi irányzat, amely elvet minden háborút, az igazságot is, és minden áron békét hirdet és munkál

paleográfia gör *paleosz*: *régi, grafia*: *írás, írástörténet*; sajátosan: a régi írások megfejtésével és átírásával foglalkozó tudomány

palimpszeszt gör *palin*: *ismét; faó*: *tőről, letisztít*, papirusz v. pergamen kézirat, amelyről az eredeti írást eltávolították és helyébe újat írtak

palingenezis gör *palin*: *ismét, genezis*: *születés, újjászületés*

Pallasz Athéné ~ *mit* a görög mitológiában a mesterségek, a tudományok és a bölcsesség istennője; a rómaiaknál: Minerva*

palmarum *lat pálmáké*, a virágvasárnap latin neve az egyházi évben

pálosok magyarországi r. k. szerzetesrend, amelyet XXII. János pápa hagyott jóvá; alapítója Boldog Özséb (13. sz. eleje–1270) esztergomi kanonok; érdemük főleg az iskolák létesítése

pan-, pán- gör *pasz, pasza, pan*: *minden*, szóösszetételek első tagjaként: mind, minden egyes, az egész

pánarabizmus l. **pániszlamizmus**

pancsen láma *valltört* a tibeti buddhizmusban a dalai láma* után rangban a második láma

panegirisz gör *panégüridzó*: *népünnepet ül, panégürikosz*: *ünnepi dicsérő beszéd*, ünnepi dicshimnusz, (mértékelenül) magasztaló beszéd

pánenteizmus gör *entosz*: *belül, bent, vallfil* világszemlélet, amely szerint a mindenség benne van az Istenben, de Isten mégsem egyenlő a világgal

pániszlamizmus törekvés az iszlámhitűek egy birodalomba való egyesítésére;

átfogóbb, és inkább politikai értelemben: pánarabizmus

pánlogizmus gör *logikosz*: *ésszerű, fil* főleg G. F. W. Hegel (1770–1831) által képviselt idealista filozófiai felfogás, amely szerint a világ a testet öltött értelem, s logikai felépítésű

pánpszichizmus gör, *pszükhé*: *lélek*, felfogás, amely szerint mindenben, az anyagi dolgokban is lélek van

panta rhei gör *rheó*: *folyik*, minden folyik, azaz a világon minden örök mozgásban van

panteizmus gör *theosz*: *Isten, vallfil* szemlélet és irányzat, amely Istent a természettel azonosítja, s így a természet tárgyaiban és jelenségeiben az istenek jelenlétét és működését véli felfedezni

panteon gör *theosz*: *Isten*, az ókori göröknél az istenek összessége, illetve a nekik szentelt templom

Pantokrátor gör *kratosz*: *erő*, mindenható; **1.** az eljövendő Jézus Krisztus neve a Jelenések könyve szerint (1,8; 4,8; 11,17; 15,3; 16,7.14; 19,6.15; 21,22, *l.* még 2Kor 6,18); **2.** a trónon ülő Atya Istent v. Jézus Krisztust ábrázoló festmény a bizánci művészetben

pápa *újjörög* *papasz*: *lelkész > lat atya*, eleinte az alexandriai püspököt nevezték így, az 5. sz.-tól egyes pátriárkákat is; a 6. sz.-tól a római püspök címe, a r. k. egyház főpapja

pápai prelátus *l. prelátus*

papi irat Mózes öt könyvének a legfiatalabb, kb. a Kr. e. 5. sz.-ból származó forrásirata → **elohista**, → **jahvista**

papirusz gör *papürosz*: *papiruszcserje*, sásfajta vízinövény a Nílus mentén és a beléből felszeletelt és préselt tekercs, a papír őse; az ilyen tekercsre írt szöveg

para gör *előjáró* *gen-szal, dat-szal, acc-szal*, -tól, -től, -nál, -nél, mellett,

mentén; szóösszetételek első tagjaként a kifejezés mellérendeltségét v. valami ellen való felhasználását jelöli

parabola gör *balló*: *dob*, **1.** erkölcsi célzatú, jelképes tanítói beszéd; **2.** *nyelvt* a képes beszédnek, főleg a példázatoknak az a műfaja, melynél az elbeszélő a valóságnak megfelelő képpel érzékelteti a szemléltetendő gondolatot, a képet mintegy a gondolat „mellé veti” → **embola**, → **hiperbola**

paradicsom *óperza* *pairidaeza > héb* *pardész* (*Neh* 2,8; *Préd* 2,6; *Énekek* 4,13) > gör *paradeiszosz*: *diszkert, körülkerített park*, az Édenkertnek* megfelelő, de már nem e világi hely; az Úszben három helyen fordul elő: Lk 23,43-ban a Jézussal való örök együttlétet, 2Kor 12,4-ben Pál elragadtatásának „helyét” jelenti, Jel 2,7 szerint az élet fája, amelyről a győzőknek Isten enni ad, a ~ közepén van

paradigma gör *deiknümi*: *mutat*, **1.** bizonyításra, szemléltetésre v. összehasonlításra alkalmazott példa; **2.** *nyelvt* ragozási minta a nyelvtanban

paradigmatikus elbeszélés gör *deiknümi*: *mutat, nyelvt* a képes beszédnek, főleg a példázatok az a formája, melynél az elmondott történetnek nincs átvitt értelme (hiányzik a tertium comparationis*), csupán alkalmazni kell; elnevezés-változatok: példaelbeszélés, embola*

paradózsisz *l. tradíció*

paradoxon *újjörög* *ellentmondás, fil* két v. több állítás viszonya, amelyek nem ugyanabban a vonatkozásban állnak egymással ellentmondásban, tehát csak látszólag zárják ki egymás igaz voltát

parafrázis gör *fradzó*: *megmagyaráz, kitalál*, **1.** egy mű tartalmának saját szavakkal való elmondása; **2.** egy szöveg,

beszéd (többnyire rövid kifejezés, szó-lás) más szavakkal való átírása, elmondása

parainetikus gör *paraineó*: *lelkére beszél*, intő, buzdító

parainézis gör *paraineó*: *lelkére beszél*, erkölcsi célzatú buzdítást, intelmet tartalmazó beszéd v. irodalmi mű

paraklétosz gör *parakaleó*: *mellé hív*, *paraklétosz*: *vigasztaló*, segítségül hívott személy, a Szentlélekre (Jn 14,16,26; 15,26; 16,7) v. Jézus Krisztusra (1Jn 2,1) vonatkoztatva

paraklézis gör *parakaleó*: *mellé hív*, bátorítás, vigasztalás és ilyen tartalmú beszéd, írás

Paralipomena gör *kihagyottak*, *paraleipó*: *kihagy*, **1.** a régi iratokból kihagyott, majd később függelékben csatolt írások; **2.** a Krónikák 1–2. könyvének neve a Septuagintában*

paralelismus membrorum gör > *lat parallelus*: *párhuzamos*; *lat membrum*: *tag*, *nyelvt* a héber költészetben a gondolatrítmusnak az a formája, melyben az író egy gondolatot két v. három mondat tartalmi és gyakran alaki hasonlóságával fejez ki; a tagmondatok fokozásra v. ellentétre utalnak; nagyon gyakori a Példabeszédek könyvében, de a Biblia más költői részeiben is olvashatók, pl. „Az ő magvát örökkévalóvá teszem, és az ő királyi székét, mint az egek napjait.” (Zsolt 89,30)

parapszichológia gör *pszükhé*: *lélek*, az érzékeken túli, okkult dolgokkal való foglalkozás

parasa héb *rész*, *meghatározott tájékoztatás*, a Tóra* meghatározott nagyobb öszegegsége, melyet a zsinagógában olvastak fel

paraszkeüé gör *előkészület*, **1.** a r. k. egyházban az ünnep (főleg nagypéntek)

előtti napnak du. 3 órával kezdődő szakasza; **2.** a zsidóknál a sabbát* előtti nap délutánja

pária *dravida*, **1.** a legelső indiai kaszt tagja; **2.** kaszton kívüli, kizsármított személy

paritás *lat par*: *egyenlő*, a zsinatpresbiteri rendszerű egyházakban az az elv, hogy az egyházkerületi testületekben egyenlő számban vannak a lelkészi és a nem lelkészi tagok

Párizsi Bázis *l. YMCA*

Paroimiai gör *közmondások*, *példabeszédek*, a Példabeszédek könyvének neve a Septuagintában*

paróikia gör *paroikia*: *ott lakás*, **1.** régen: egyházmegye, később egyházkerület a r. k. közigazgatásban; **2.** anyaegyházköztség a ref. egyházban; **3.** a plébános, lelkipásztor lakhelye, plébánia* és az egyházköztség irodája

parókiális iskolák gör *paroikosz*: *ott lakó*, a Kr. u. 6. sz.-tól kezdve a parókiák* mellett működő iskolák, eleinte lelkészek nevelésére, később népiskolákká váltak

parókus gör *paroikosz*: *ott lakó*, **1.** az egyházköztség hivatalát vezető lelkipásztor; **2.** plébános

pars pro toto *lat pars*: *rész*, *totus*: *egész*, olyan kifejezésmód, amikor valaki az egészet a rész megjelölésével fejezi ki

párszik *perzsa*, *valltört* Zaratusztra* tanait követő vallás hívei Indiában; a Kr. u. 8. sz.-ban az iszlám őket India felé szorította

parszizmus *perzsa*, *valltört* a Zaratusztra* által reformált óiráni vallás; tanítása szerint a világ eseményei a jó (Ahura Mazda) és a gonosz (Ahra Manyu) harcának következményei; tagjai szigorú tisztasági törvények szerint élnek → **zoroasztrizmus**

partenogenezis gör *parthenosz*: *szűz*,

geneszisz: nemzés, születés, Jézusnak szüztől való születése (Mt 1,23); szüz-nemzés

párthusok *iráni*, a Kászpi-tengertől délkeletre élt, iráni nyelvű ókori nép

partialis zsinat *lat pars: rész*, régen, ref. szóhasználatban: egyházmegyei közgyűlés

participáció *lat participo: részesít*, a sákramentumokban, főleg az úrvacsorában való részesedés

participium *lat, nyelvt* melléknévi ige-név

partikularizmus *lat particularis: részleges*, az üdvösség korlátozása a hívőknek csupán egy bizonyos csoportjára

Partiumi Református Egyházkerület *lat pars: rész*, Partium; régen: az egykori Zaránd, Közép-Szolnok, Kraszna vármegyék és Kővár vidéke, egykor: Magyarországnak, jelenleg Romániának a Máramarosszigettől Temesvárig elterülő része; Trianon után, 1921-ben alakult ref. egyházkerület, amely azelőtt a Tiszántúli Egyházkerülethez tartozott; magyar megnevezése: Királyhágó-melléki Református Egyházkerület

parúzia *gör paruszia: jelenlét*, Jézus Krisztus visszajövelete, az eszkaton* üdveseménye

Pascendi Domini gregis *lat*, Legeltetve az Úr nyáját; X. Pius pápa 1910-ben kiadott enciklikájának kezdő szavai, amellyel elítélte a modernista egyházi tanításokat → **modernizmus**

passió *gör, paszkhó: szenved*, Jézus szenvedéstörténetének rövid meghatározása, ennek **1.** leírása az evangéliumokban; **2.** drámai feldolgozása; **3.** feldolgozása zenekarra, énekarra és magánénekhangra

pászka *héb peszakh: páska*, **1.** a zsidók páskaáldozata, -vacsorája; mint ünnep, egybe van kapcsolva a kovásztalan ke-

nyerek hét napjával, amely niszán* (ábib) hó 14-én kezdődik; zarándokünnep; **2.** maga a kovásztalan kenyér (2Móz 12; 23,15; 34,18; 3Móz 23,5–14; 4Móz 28,16–25; 5Móz 16,1–8); jiddisül: macesz*

passívum *gör paszkhó: szenved* > *lat passivus: szenvedő*, *nyelvt* szenvedő ige és igealak: a cselekvést az alany nem végzi, hanem elszenved

passívum divinum *lat divinus: isteni*, a Bibliában előforduló olyan passzívumi igeforma, melynek meg nem nevezett alanya Isten

pasztoráció *lat pastor: pásztor*, **1.** ált. lelkipásztori szolgálat; **2.** lelkigondozás

pasztorál régen r. k. szertartáskönyv

pataránok *Milánó Pataria nevű városnegvedéről*, 12. sz.-i dualista keresztyén szekta Észak-Olaszországban, majd Dél-Magyarországon és Boszniában

patarénus mozgalom *Milánó Pataria nevű városnegvedéről*, 11. sz.-i itáliai mozgalom a püspökök és a nemesek ellen

pátens *lat patens: nyitott*, **1.** ált. nyílt parancs, azaz a kormányhatalom törvényerejű rendelete az abszolút monarchiában; **2.** a protestáns egyházakban egyházi előjáróktól kiállított, a legátus támogatását kérő nyílt levél a hívekhez; **3.** régen: újítási szabadalom; **4.** sajátosan: az 1859. évi osztrák császári parancs, amely a protestáns egyházak szervezétével foglalkozott

páter *gör* > *lat pater: atya, apa*, **1.** r. k. pap, lelkiatya; **2.** pappá szentelt szerzetes

Pater noster *gör* > *lat pater: atya*, a Miatyánk latin szövegének kezdő szavai, illetve maga Az Úr imádsága (*gör*: patér hémón)

pater spiritualis *gör* > *lat pater: atya*,

apa, spiritualis: lelki, gyóntatóatyja a jezsuita kolostorban

patres apostolici *l. apostoli atyák*

patres ecclesiae *l. egyházatyák*

pátriárka *gör patér: apa, atya, arkh: fő-, első, 1. Izrael ősatya: Ábrahám, Izsák, Jákób; 2. kezdetben a római, konstantinápolyi, alexandriai, antiochiai és jeruzsálemi, 1589-től a moszkvai, a 20. sz.-ban más autokefál* egyház (szerb, román, bolgár) első püspökének a címe → ökümenikus pátriárka*

pátriarkátus *gör patér: apa, atya, arkh: fő-, első, 1. a pátriárka* tisztség, hivatala; 2. a pátriárka* igazgatása alá tartozó terület; az első öt ~ (Róma, Konstantinápoly, Alexandria, Antiochia és Jeruzsálem székhellyel) alkotta a pentarkíát, amely az első századokban jelentős egyházszerkezeti alakulat volt*

patrícius *lat ókori római előkelő, nemes*

patricius romanorum *a pápa által a 8–9. sz.-ban a frank királyoknak adományozott cím, akik a római egyháznak a védnökei és Krisztus uralmának világi képviselői voltak*

patrimónium *lat patrimonium: atyai birtok, nemzeti v. nemzetségi birtok*

patripassziánusok *lat pater: atya, passio: szenvedés, a monarchiánusok másik elnevezése, tkp olyan csoportja, mely vallotta, hogy Jézus Krisztusban maga az Atya szenvedett → modallisták, → monarchiánusok, → szabellianusok*

patrisztika *gör patér: apa, atya, 1. az egyházatyák (a Kr. u. 3. sz.-tól) teológiája; a görögkeleti egyház szerint az egyházatyák kora Damaszkuszi Jánosig (670 k.–750 k.), a r. k. egyház szerint Nagy Gergelyig (540–604) tart → patrológia*

patrológia *gör patér: atya, logosz: tu-*

domány, a teológiának az egyházatyák irodalmi műveivel foglalkozó tudományága; az elnevezés J. Gerhard (1582–1637) ev. teológustól származik → patrisztika

patronátus *lat patronus: pártfogó, védnök, az egyház fölötti felügyeleti jog és védnöki kötelesség*

pauperes Christi *lat pauper: szegény, Krisztus szegényei: a 12–13. sz.-ban apostoli szegénységben élő testvéri közösség*

pax Dei *lat pax: béke, Isten békéje; a magán háborúskodás beszüntetése az egyház által megjelölt, rendszerint ünnepi időszakokban → treuga Dei*

Pax Romana *lat pax: béke, r. k. egyetemi szövetségek munkaközössége*

pax vobiscum *lat pax: béke, béke veletek: a feltámadt Jézus köszönése (gör eiréné hümin, Jn 20,19); a misében a felszentelt püspök üdvözlő szavai*

p. Ch. n. l. post Christum natum

peccare humanum est *lat, vétkezni emberi dolog*

peccatum actuale *lat peccatum: vétek, tényleges bűn*

peccatum habituale *lat peccatum: vétek, habitus: állapot, az emberi mivolt-hoz tartozó bűnös állapot*

peccatum originale *lat peccatum: vétek, originalis: eredeti, eredendő bűn*

pedagógia *gör paisz: gyermek, agó: vezet, neveléstudomány*

pelagiánusok *Pelagius (350 k.–418 u.) brit szerzetes követői, akik az akarat szabadságát vallották és tagadták az eredendő bűnt; a ~at a Karthágói Zsinat (418), majd a 431-es Efézusi Zsinat* eretneknek nyilvánította*

penitencia *lat paenitentia: megbánás, a gyóntató által megszabott vezeklési mód, pl. imádság, jó cselekedet*

pentarkia *l. pátriarkátus*

Pentateukhosz gör *pente*: öt, Mózes öt könyve (*héb* Tóra*)

pentekoszté gör *ötvenedik, ti. hémera*: nap, a húsvét utáni ötvenedik nap, a pünkösd napja

per lat *előljáró acc-szal, főleg összetett szavakban*: körös-körül, át, keresztül; -ért, -val, -vel, végig, alatt, által, fogva, miatt

peregrináció lat *peregrinatio*: idegen földön tartózkodás, **1.** zarándoklat kegyhelyekre; **2.** teológusoknak, lelkészeknek külföldi tanulmányútja

peregrinus lat *peregrinatio*: idegen földön tartózkodás, **1.** vándorprédikátor; **2.** zarándok; **3.** külföldi tanulmányúton levő teológus, lelkipásztor

perfectum lat *perfectus*: befejezett, *nyelvt* befejezett múlt idő az igeragozásban

perfectum propheticum lat *perfectus*: befejezett, *propheticum*: prófétai, *nyelvt* héber nyelvtani sajátosság, amellyel az ósz-i írók egy bekövetkezendő cselekmény bizonyosságát az ige befejezett múlt idejével érzékeltették

perfekcionisták lat *perfectus*: befejezett, **1.** J. H. Noyes (1811–1886) által alapított szekta az Egyesült Államokban; tagjai vagyonközösségben éltek, a házasságot megvetették; **2.** baptista csoport, amelynek tagjai magukat Krisztus tanítványainak nevezték

pergamen *Pergamon kis-ázsiai városról*, kikészített állatbőr, amelyre az ókorban írtak, illetve az ilyen hártýára írt okmány

peri gör *előljáró gen-szal, acc-szal*, körül, körös-körül, tekintettel, túl, mintegy, -ért, miatt

perikopa gör *koptó*: vág, **1.** ált elhatárolt bibliai szövegrész; **2.** istentiszteleti felolvasásra szánt evangéliumi, episztoláris v. más szövegrész

perikopa-rendszer gör *koptó*: vág, a r. k. és az ev. egyházakban az egyházi évhez igazított kötött prédikációs v. bibliolvasási rendszer; a kálvinizmus a ~rel szakított, s a lectio continuát* v. a szabadon választott textusokat, lekciónkat ajánlja

perikorézis gör *körüljárás*, **1.** a Szentháromság személyeinek kölcsönös egymás-átadása; **2.** Jézus Krisztus kettős természetének kölcsönhatása úgy, hogy a kettő nem keveredik, hanem szétválík, de megosztás nélkül összetartozik; latinul: circumincesso

peripatetikusok gör *peripateó*: körüljár, sétál, **1.** Arisztotelész (Kr. e. 384–322) tanítványai, akiket mesterük séta közben beszélgetve tanított; **2.** fil filozófusok, akiknek tanítása a materializmus és az idealizmus között ingadozott

peritomé gör körülmetélés

perjel lat *prior*: első, kolostori házfőnök

per pedes apostolorum lat *pes*: láb, az apostolok lábán, azaz gyalog

persona lat *persono*: áthangzik, *persona*: személy, eredetileg nem maga a személy, hanem a színész maszkja, amin beszéde „áthangzott”; később: személy, de szerep is

perszonalizmus lat *persona*: személy, *vallfil* a 19. sz. végén kialakult szemlélet, amely szerint a lét alapja a személyiség, a világ az egyre tökéletesedő személyiségekből áll, fölöttük Isten a legfőbb személyiség

Pesitta *szír egyszerű*, a Bibliának a Kr. u. 4. sz.-ban keletkezett szír fordítása

petitio principii lat *petitio*: támadás, *principium*: kezdet, alap, olyan érvelés, amely már eleve tartalmazza a bizonyítandó v. cáfolandó tételt

philippisták Ph. Melancthon (1497–1560) követői → **gnéziolutheránusok**

philosophia est ancilla theologiae a filozófia a teológia szolgálója

Pia desideria *lat pius: kegyes, desiderium: kívánság*, Ph. J. Spenernek (1635–1705) *Jámbor kívánság* címmel, 1675-ben megjelent műve

pia fraus *lat pius: kegyes, fraus: becsapás, ártatlan csalás, főleg a haldokló betegekkel szemben; a kifejezés P. N. Ovidius *Metamorphoseon libri c.* művéből származik*

piaristák *lat pius: kegyes, kegyesrendiek; Kalasanzi József (1556–1648) által 1597-ben alapított r. k. szerzetesrend, amelyet XV. Gergely pápa 1621-ben megerősített; Magyarországon 1642-ben telepedtek meg; céljukul tüzték ki az ifjúság sokoldalú nevelését és oktatását, melyre fogadalmat is tettek*

pieta *lat > ol szálanom, a keresztől levett Jézust ölében tartó és fiát sirató Mária a képzőművészetben*

pietas *lat kegyesség, kegyesség, jámborság*

pietista l. pietizmus

pietizmus *lat pietas: kegyesség, 17–18. sz.-i belső megújulási mozgalom az ev. és ref. egyházakban; a Ph. J. Spener (1635–1705) és A. H. Francke (1663–1727) munkásságán alapuló mozgalom egy bibliás, a szeretet cselekedeteit gyakorló, önmegtartóztatást követelő keresztyénséget hirdetett; Spener *Pia desideria** (Jámbor kívánság) c. munkája nyomán gúnynévként keletkezett a pietista melléknév*

Pirké ábót *heb pereq: fejezet, rész, áb: apa, atya, az atyák mondásait tartalmazó rész a Misna*-traktátusban*

Pisztisz-Szofia *gör hit-bölcsesség, 3. sz.-i egyiptomi gnosztikus mű címe, melyben a szerző leírja a feltámadott Jézusnak a tanítványaihoz intézett szavait*

placet *lat placeo: tetszik, jónak lát, engedélyezés, felsőbb hatóságok beleegyezési formulája*

platonizmus *fil 1.* Platón (Kr. e. 427–348/347) görög filozófusnak és követőinek idealista tanítása; **2.** gondolkozási forma, mely az ellentétekből (látható és láthatatlan, testi és szellemi, látszat és idea stb.) érti meg a valóságot

plébánia *lat plebs: köznép, a r. k. egyházban: 1.* egyházközség; **2.** lelkipásztori lakóház és hivatal → **parókia**

plébános l. parókus

pléróma *gör teljesség, 1.* az Úsz-ben jelentős kifejezés: Krisztusban lakozik az istenség teljessége testileg (Kol 2,9), az egyház Krisztus testének a teljessége (Ef 1,23), az idők teljességében történt a testtételel (Gal 4,4); **2.** a gnosztikusoknál az istenség teljességére vonatkozó sajátos kifejezés

pluralis majestaticus v. majestatis *lat maiestas: méltóság, fejedelmi többes; az a stílusfigura, amikor valaki magáról többes szám első személyben beszél*

pluralizmus *lat plus: több, fil 1.* a monizmussal* ellentétben, a világ egységét tagadó filozófiai irányzat; **2.** teol. az uniformizmussal ellentétben, más egyházak, felekezetek, vallásos alakulatok meglétének az elfogadása

plusquamperfectum *lat plus: több, quam: mint, perfectum: befejezett, nyelvt régmúlt az igeragozásban*

p. m. l. propria manu

pneuma *gör pneo: fúj, lehel, 1.* lélek; az Úsz-ben Isten Szentlelke és az ember lelke; **2.** szél

pneumatikon *tsz pneumatika gör pneüma: lélek, lelki ajándék (1Kor 12,1; 14,1), azonos jelentésű a karizmával**

pneumatikusok *l. karizmatikusok*

pneumatológia *gör pneüma: lélek, 1.* az Apostoli Hitvallás harmadik ágazatáról, főleg a Szentlélekről szóló teológiai tanítás v. tudomány; **2.** régen: az angyalokról, ördögökről szóló teológiai tanítás

pneumatomakhoszok *gör pneüma: lélek, makhomai: küzd, óegyházi csoport, amely tagadta a Szentlélek egylényegűségét az Atyával és a Fiúval; elnevezés-változat: macedoniánusok*

pneumatomonizmus *gör pneüma: lélek, monosz: egyedüli, a Szentlélek munkájának túlhangsúlyozása*

pneumaturgia *gör pneüma: lélek; lat urgeo: sürget, szorít, a Szentlélek megjelenésének és munkájának a kényszergetése*

penitentia *lat poena: büntetés, bűnhődés, 1. ált* bűnbánat, vezeklés; **2.** a r. k. egyházban a bűnbánat szentsége; **3.** a gyónásban kirótt elégtétel

pogrom *orosz megsemmisítés, egy népcsoport (zsidók, négerék) erőszakos üldözése, elpusztítása*

pojmenika *gör pojmén: pásztor, a személyes és közösségi lelkipozozás teológiai tudománya, a gyakorlati teológia szaktárgya*

polémika *gör polémeó: küzd, harcol, a vitaközlés tudománya; a felekezeti hitigazságokat védő, a rendszeres teológia keretébe tartozó tudományág*

polemikus *gör polémeó: küzd, harcol, vitázó, a 16–17. sz.-i római katolikus és protestáns irodalmi művekre jellemző hangnem; kimondott ~ művek csak a 19. sz. végéig jelentek meg*

poli- *gör polüsz: sok, nagy, erős, gazdag, jelentős, szóösszetételék első tagjaként a kifejezés sokféleségét jelenti*

polidémonizmus *gör daimón: démon, gonosz szellem, valltört a szellemek so-*

kaságát feltételező, azokban hívó vallássosság

poligámia *gör gamosz: házasság, többnejűség, ritkán többférjűség*

poliglott *gör glossza v. glotta: nyelv, 1.* több nyelvet beszélő személy; **2.** olyan bibliakiadás jelzője, amely párhuzamosan, rendszerint oszlopos formában több nyelven adja a szöveget

polimorfizmus *gör morfé: alak, valltört ugyanannak a vallásnak több alakban való megnyilvánulása*

poliszindeton *gör szündeó: összeköt, nyelvt* kötésszavak halmozása a mondatok v. a mondatrészek között → **aszindeton**

politarkhész *gör polisz: város, arkh: fő, vezető, a görög városok vezetője, tbsz-ban vezető testülete, pl. Thesszalonikában (politarkhai, ApCsel 17,6)*

politeia *gör polisz: város, az állam v. a város helyes kormányzásának az elve*

politeizmus *gör theosz: Isten, valltört* többistenhit → **henoteizmus**, → **monoteizmus**

pontifex *lat pons: hid, facio: tesz, készít, főpap*

Pontifex Maximus *lat pons: hid, vagy szabin punti: kiengesztelés, facio: tesz, készít, maximus: legnagyobb, 1.* az ókori pogány Rómában a legfőbb pap; **2.** 445-től a római püspök megnevezése, pápa; névváltozat: Summus Pontifex

pontifikátus *lat pons: hid, facio: tesz, készít, 1.* a pápa főpapi méltósága; **2.** a pápa pápaságának ideje

pópa *újjörög papasz: pap, a görögkeleti egyház papja; a Balkánon népi megnevezés, Oroszországban a 19. sz. óta gúnynév*

popovcsikok *újjörög papasz: pap, a raszkolnyikok szektájából a 17. sz.-ban kivált csoport, amely nem mondott le a*

papokról → **raszkolnyikok**, → **bezpovcsik**

Populorum progressio *lat* *populus*: nép, *progressio*: haladás, VI. Pál pápa 1967. márc. 16-án kiadott enciklikája a népek fejlődésének támogatásáról

porneia *gör*, paráznaság, a szó általános jelentésében, megkülönböztetve a házasságtöréstől (*moikheia*)

pornográfia *gör* *porneia*: paráznaság, *gráfia*: írás, a nemiséget leplezetlenül ábrázoló irodalom, festmény, rajz, fénykép, film; a keresztyén erkölcs szerint bűn

portikusz *lat* *porticus*: *oszlopcsarnok*, az épület főhomlokzata előtti, azzal egybeépített v. önálló oszlopcsarnok

posse non peccare *lat* *possum*: *-hat, -het, tud valamit tenni, pecco*: hibázik, vét, a megigazított ember képes nem vétkezni

post *lat* *előljáró* *acc-szal*, után, múlva; összetett szavak elején azt jelenti, hogy az esemény, tárgy, fogalom stb. a második tag után következik

post Christum natum *lat* *natus*: *született*, Krisztus után, *röv* p. Ch. n.

postilla *lat* *postilla*: *azután, később*, prédikációk, elsősorban homíliák gyűjteménye; az elnevezés eredete: *post* illa evanghelií verba, azaz az evangélium szavai után

postscriptum *lat* *utóirat*, levelekben v. más rövidebb írásokban az aláírás utáni megjegyzés, *röv* P. S.

post lapsum *lat* *lapsus*: *elesés, tévedés*, az ember bűneset utáni állapota

post tenebras lux *lat* *tenebrae*: *sötétség, lux*: *világosság*, a genfi reformátori emlékmű felirata: sötétség után világosság

post Trinitatis *lat* *trinitas*: *háromság, Szentháromság*, a pünkösd utáni vasárnap latin neve az egyházi évben

post urbem conditam *lat* *urbs*: *város, condo*: *alapít*, Róma városának alapítása után; a régi római időszámítás

posztulátum *lat* *postulatum*: *követelés, igény, fil* **1.** sarkétel, alapigazság, amely egyszerűbb igazságra már nem vezethető vissza; **2.** a jelenségek egy csoportjának megértéséhez szükséges, még nem bizonyított állítás, valamely elmélet kiindulópontja

posztulátum-teológia *lat* *postulatum*: *követelés, igény, fil* I. Kant (1724–1804) által igényelt teológia, mely nem spekulációkra épül, hanem posztulátumokra*, azaz magától értetődő igazságokra

potentia *lat* *képesség, fil* a filozófiában, főleg Arisztotelésznel (Kr. e. 384–322), reális képesség, lehetőség arra, hogy Isten v. az ember cselekvés által megvalósuljon, v. megvalósítson valamit

potestas *lat* hatalom, uralom

pozitivizmus *lat* *positiv*: *igenlő, valóságos, fil* A. Comte (1798–1857) megalapításain alapuló szubjektív-idealisztikus filozófiai irány a 19–20. sz.-ban, amely szerint a tudomány feladata a jelenségek pusztá leírása és rendszerezése, nem pedig magyarázata, mivel érzékeink úgysem képesek az összefüggések, törvényszerűségek felfogására, magyarázására

prae *lat* *előljáró* *abl-szal*, előtt, elől, képest, miatt

praeadamiták *lat* La Peyrere (1596–1655) francia teológus nézete, aki 1Möz 4,14-re hivatkozva állította, hogy Ádám teremtése előtt már voltak a földön emberek

praeambula fidei *lat* *praeambulum*: *előljáró, fides*: *hit*, r. k. dogmatikai tétel, amely szerint Isten létéről a természetes értelemnek még a hit előtt van tudomása → **theologia naturalis**

praedestinatio *l. predestináció*

praedestinatio gemina *lat geminus: kettős, kettős presdestináció, Istennek üdvösségre és kárhozatra elrendelő akaratára* → **predestináció**

praedestinatio infra lapsum *lat infra: után, később, lapsus: elesés, Isten eleve elrendelése a bűneset után (következtében) történt* → **infralapszárizmus, → predestináció**

praedestinatio supra lapsum *lat supra: előtt, lapsus: elesés, Isten eleve elrendelése a bűneset előtt már megtörtént* → **predestináció, → szupralapszárizmus**

praepositio *l. prepozíció*

praescientia *lat előre tudás, Isten mindenhatóságához tartozó tulajdonsága, mely szerint az események előtt mindent tudott*

praesens *lat jelenlevő, jelenlegi, nyelvt jelen idő az igeragozásban*

praesentia realis *lat jelenlét, Krisztus valóságos jelenléte az oltáriszentségben (r. k.), az úrvacsorában (ref.)*

praeteritum *lat praeteritus: elmúlt, nyelvt folyamatos múlt idő az igeragozásban*

praetorium *lat praeo: valaki előtt megy, a római császárnak v. valamely főbb hivatalnokának testőrcsapata, illetve székhelye (gör praitóron, Mt 27,27; ApCsel 23,35)*

pragmatizmus *gör prasszó: elvégez, pragma: tény, fil idealista filozófiai irányzat, amely az objektív valóságot a tapasztalattal azonosítja; az igazság ismerve a cselekedetek gyakorlati hasznosságában van*

pravoszláv *közös szláv, az ortodox: igazhítű téves fordítása, szláv görögkeleti* → **görögkeletiek**

Praxis pietatis *gör > lat praxis: gyakorlat, pietas: kegyesség, L. Bayly*

(1565–1631) könyvének címe, melyet Medgyesi Pál (1605–1663) fordított le 1636-ban; általában puritán kegyességi életmód

preambulum *lat ambulo: jár, praeambulum: előjáró, 1. könyvek, tudományos művek bevezető fejezete (nem előszó); 2. törvények, alkotmányok, nemzetközi szerződések bevezető része, melyben a mű általános elvi alapjait fektetik le*

preceptum *lat praeceptum: parancs, a r. k. teológiában a Bibliában előírt kötelező érvényű isteni parancs, amely megkülönböztetendő az evangéliumi tanácsoktól* → **consilia evangelica**

precizismus *lat praecise: rövidítve, ke-reken, pietista szemlélet, amely szerint nincsenek közömbös dolgok (adialfőronok)*

predefiníció *lat definitio: meghatározás, az ember egyes cselekedeteire vonatkozó predestináció*

predestináció *lat destinatio: elhatározás, eleve elrendelés; Istennek mindent megelőző, üdvösségre elrendelő akarat, és az erről szóló ref. tanítás*

preegzisztencia *lat exsistentia: létezés, időben és értékben a földi lét előtti létezési forma; a görög filozófiában Platon preegzisztens ideákról beszél, amelyek a világ teremtése előtt léteztek; az Ószben a bölcsesség preegzisztens valóság („örök időktől fogva felkenettem, kezdetűl, a föld kezdetűl fogva”, Péld 8,23); a teológia az úsz-i logoszra*, Jézus Krisztusra alkalmazza: a Názáreti Jézus azonos Isten Fiával, aki öröktől fogva létezik*

preegzisztencializmus *lat exsistentia: létezés, vallfil felfogás, amely szerint Isten már kezdetben megteremtett minden lelket, s ezt a megszületett emberbe belehelyezi*

prédikáció *lat dico: mond*, a bibliai alapigéhez szorosan kötött, annak építő magyarázata a gyülekezetben

prédikátor *lat dico: mond*, a protestáns lelképásztorok régebbi elnevezése

prefáció *lat praefatio: bevezetés, előszó*, **1.** ált irodalmi művek bevezetése, előszava; **2.** a misében az úrvacsorai részt bevezető imádság neve

prefektus *lat facio: tesz*, **1.** a római kongregációk* vezető főpapja; **2.** a r. k. teológia tanulmányi felügyelője

prelátus *lat fero > latus: hordoz*, magasabb főpapi méltóság a r. k. egyházban; pápai ~: a kanonokoknak adott szentszéki kitüntető cím

premissza *lat praemitto: előrebocsát*, **1.** előzmény, kiindulópont; **2.** a szillogizmus* két tétele, amelyből a következtetést levonják

premontreiek francia eredetű, szigorú életmódú, tiszta erkölcsű tanító szerzetesrend, amelyet Norbert von Xanten (1080–1134), Magdeburg érseke alapított 1121-ben; céljuk főleg a Kelet krisztianizálása volt; nevüket Prémont-ré városról kapták, ahol első kolostoruk volt; elnevezés-változat: norbertinusok

prépost *lat pono: odaállít*, a kanonokok testületének, a káptalannak a feje

prepozíció *lat positio: helyzet, nyelvt* előjáró, viszonyzó

prereformáció a reformációt* megelőző, azt előkészítő korszak az egyház életében

presbiter *gör preszbüterosz: öregebb*, a protestáns egyházakban az egyházköz-ség választott nem lelkészi tisztségviselője, a presbitérium* tagja

presbiterianizmus *gör preszbüterosz: öregebb*, az episzkopalizmussal* ellenében, olyan egyházszerkezeti forma, melyben, az egyház vezető testülete egy

választott presbitérium* (tkp az öregek tanácsa); a Kálvinra (1509–1564) visszavezethető irányzat a magyar református egyházban a 17. sz.-ban honosodott meg

presbiteriánus *gör preszbüterosz: öregebb*, az angol-skót és az észak-amerikai ref. egyház jelzője, illetve híve

Presbiteriánus Világszövetség *l. Alliance of Reformed Churches*

presbitérium *gör preszbüterosz: öregebb*, a protestáns egyházakban az egyházköz-ség tagjai által választott kormányzó, intéző, fegyelmező, ügyvezető testület

pretórium *lat praetorium > gör praitó- rion: őrház, törvényház*, az Úsz-ben a római tartomány kormányzójának székhelye (Mt 27,27; Mk 15,16; Jn 18,28,33; 19,9; ApCsel 23,35; Fil 1,13)

prevulgata *Vulgata** előtti latin bibliafordítások → **Vetus latina**

primás *lat primas: a legelőkelőbbek egyike*, egy ország r. k. püspökei fölött álló, azoknál nagyobb joghatóságú főpap

primátus *lat primatus: elsőbbség*, főleg a pápára vonatkoztatott elsőbbség, amelyet az I. Vatikáni Zsinat* (1869–1870) dogmatizált

primogenitus *l. prótotoskosz*

primus inter pares *lat primus: első, inter: között, par: egyenlő; első az egyenlők között*, a protestáns egyházak vezetőire alkalmazott kormányzati elv jelszava, arra vonatkozik, hogy a testület megbízott vezetője egyenlő a testület tagjaival, de a vezetéssel járó feladatokban felelős

primus movens *lat primus: első, mo- veo: mozgat*, Isten, mint a világ teremtője

princípium *lat kezdet, végső ok, fil* **1.** elv, alapelv; **2.** ősök, végök

prior *lat első*, perjel, a kolostor előjárója

privilegium Petrinum v. **Paulinum** *lat* *kiváltság*, a pápának mint Péter utódjának az 1Kor 7,12–15-re alapozott joga, hogy a nem szentségként megköttöt házasságot feloldja

pro *nyelvi* **1.** *gör* *előljáró gen-szal*, előtt, megelőzően, helyett, miatt; **2.** *lat* *előljáró abl-szal*, előtt, -ért, szerint, javára

probabilizmus *lat* *probabilitas: valószínűség, hihetőség*, jezsuita alapelv, amely szerint a különben biztos normákkal szemben a lelkiismeret megenget egy jobb vélekedést

processió *lat* *processio: felvonulás*, a r. k. egyházban ünnepélyes körmenet az oltár v. a templom körül

processus *lat* *processio: előrelép*, **1.** folyamati; **2.** a szenté avatás folyamata

pro Deo *lat* Istenért

profán *lat* *fanum: szent hely, profanus: nem szent, tkp a szent hely „előtt”*, a szentség körzetén kívüli, közönséges, nem egyházi v. nem Istennel kapcsolatos

profanáció *lat* *profanus: nem szent*, megszenteltetés, kegyeletstértés, szent ügy, dolog kicsúfolása

professió *lat* *professio: nyilvános bevallás*, **1.** szerzetesi fogadalom; **2.** régen: hitvallás

proféta *gör* *fémi: ünnepélyesen mond*, Isten által elhívott és elküldött, az ő akaratát közvetítő karizmatikus személy a Bibliában; Isten szája (Jer 15,19), aki a jelenre és a jövőre nézve az ő kegyelmét és ítéletét hirdeti → **nábi**

prohibíció *lat* *prohibitio: tilalom*, tilalom; alkoholtilalom

prokurátor *l. hegemon*

prolegomena *gör* *legó: beszél*, tudományos mű tanulmányértékű bevezető része, melyben a szerző, szerkesztő a tárgy megértéséhez szükséges fogalmi tisztázásokat, adatokat stb. adja

prolepszis *gör* *prolambanó: előrevesz*, előlegezett (elhárító) felelet egy még el nem hangzott ellenvetésre, kérdésre

prológus *gör* *logosz: beszéd, ige*, **1.** ált előszó; **2.** János evangéliuma 1,1–18 teológiai elnevezése, tekintettel arra, hogy a preegzisztens, teremtő és testté lett Ige (logosz) vezeti be az evangéliumot

promulgáció *lat* *promulgatio: kihirdetés*, törvénynek, rendeletnek stb. nyilvános kihirdetése

pronaosz *gör* *naosz: hajó*, a görögkeleti templomoknak nyitott, oszlopos előcsarnoka

pro nobis *lat* *értünk*, dogmatikai szakki-fejezésként azt jelenti, hogy Jézus Krisztus váltságáhalála értünk történt

propria manu *lat* *proprium: valakinek a sajátja*, *manus: kéz*, saját kezűleg, röv p. m.

proprium *lat* *proprius: sajátos*, a r. k. istentiszteletnek azok a részei, amelyek az egyházi év szerint változnak →

ordinarium

propter Christum *lat* *-ért, miatt*, reformátori tanítás, jelentése: Isten egyedül Krisztusért igazítja meg a bűnöst

proszkomidia *gör* *proszkomidzó: felajánl*, a görögkeleti istentisztelet első szakasza, amikor a pap az oltárhelyiségben előkészíti az úrvacsora jegyeit →

prothészis

proszkүнезisz *gör* *proszkүнезisz: a legmélyebb tisztelet, imádat*, egyedül Istennek kijáró imádat

protestánsok *lat* *pro: előtt, -ért, testor: tanúsít*, a 16. sz.-ban a r. k. egyháztól különvált egyházak közös elnevezése; az 1529-es speyeri birodalmi gyűlésen a jelenlevők tiltakoztak az ellen, hogy a wormsai határozatok után nem lehet több újítást bevezetni, s a miserendet meg kell tartani

prothézisz gör *protheszisz*: *felhelyezés, nyilvánossá tétel*, a görögkeleti istentisztelet első szakaszában az úrvacsora jegyeinek láthatóvá tétele → **proszkomidia**

proto- gör *protosz*: *első*, szóösszetételek első tagjaként egy sor első, ősi, fő elemét jelenti

protoevangélium gör *evangelion*: *örömhír*, 1Móz 3,15-ben az az ígéret, hogy az asszony magva a kígyó fejére fog taposni

Protoézsaiás könyve gör Ézsaiás, júdai próféta (Kr. e. 746–701) írása, mely a kanonikus Ézsaiás könyvének 1–39. részét foglalja magába

protokanonikus könyvek héb > gör *kanón*: *szabály, mérték*, r. k. szóhasználatban azok a bibliai könyvek, amelyeknek elsődleges normatív értékük van (tkp a protestánsok által kanonikusnak elfogadott 66 könyv) → **deutero-kanonikus könyvek**

protológia gör *logia*: *beszéd, tudomány, ta próta*: *az első dolgok*, a teremtésről szóló bibliai és dogmatikai tanítás

protonotarius apostolicus lat *notarius*: *jegyző*, a pápai kúria hét magas rangú papja, akik a pápai okmányokat megfogalmazzák

proton pszeudosz gör *hazugság*, első, v. fő hazugság, amelynek következtében a rá épített egész rendszer hamisnak, igaztalanak minősül

protopapasz gör *az első atya*, egyes görögkeleti egyházakban az egyházkörzet első lelkésze

prótotokosz gör *tiktó*: *szül*, elsőszülött, az Úsz-ben Jézus Krisztusra vonatkozóan (Lk 2,7); latinul: primogenitus

Proverbia lat *proverbum*: *közmondás*, a Példabeszédek könyvének neve a Vulgátában*

providentia Dei lat *gondviselés*, Isten gondviselése

prozelita gör *proszerkhomai*, *proszelélütha*: *az, aki hozzájön*, **1.** pogányból lett zsidó; **2.** ált olyan személy, aki egy valláshoz csatlakozott

prozelitizmus gör *proszerkhomai*, *proszelélütha*: *az, aki hozzájön*, törekvés, hogy valakit bármely eszközzel eltérítsenek addigi hitétől, és egy új vallás számára megnyerjék

P. S. l. postscriptum

Psalmi Salamonis l. **Pszalmoi Szolómónosz**

psalmus gör *pszalmosz* > lat, *zsoltár*

psalterium gör *pszalmosz* > lat *psalmus*: *zsoltár*, **1.** zsoltároskönyv, zsoltárgyűjtemény; **2.** pengető hangszer, a cimbalom őse

Pszalmoi gör *pszalmosz*: *zsoltár*, *dicsőítő ének*, a Zsoltárok könyvének neve a Septuagintában*

Pszalmoi Szolómónosz gör *pszalmosz*: *zsoltár*, *dicsőítő ének*, Salamon zsoltárai, pszeudoepigrafikus könyv a Septuagintában*; a Vulgátában*: *Psalmi Salamonis*

pszeudo- gör *pszeüdész*: *hazug, hamis*, szóösszetételek első tagjaként a kifejezés nem igazi, hamis mivoltát jelenti

pszeudoepigrafikus iratok gör *epigrafé*: *felirat*, késői zsidó, korai keresztény (Kr. e. 2. sz.–Kr. u. 2. sz.), különböző műfajú, más néven („álnéven”) írt könyvek, amelyek sem a zsidó, sem a r. k., sem a protestáns kánonba nem kerültek be (r. k. elnevezés: apokrif iratok); több ilyen irat van, s a felfedezések nyomán számuk egyre gyarapodik; jelentősebb *ószövetségi*ek: Jubileumok, Ezdrás 4., Makkabeusok 4. könyve, Mózes apokalipszise, Báruk-iratok, a Tizenkét pátriárka testamentuma, Sala-

mon zoltárai, Énókh könyve, Illés apokalipszise; *újszövetségi*ek: Evangélium a héberek, az egyiptomiak, az ebioniták szerint, Tamás evangéliuma, Péter, Pál, János apostol cselekedetei, Péter, Pál, Tamás, János, Mária apokalipszise → **apokrif iratok**, → **deuterokanonikus könyvek**

Pszuedoklementina Római Kelemennek (1. sz.) tulajdonított, a 3. sz.-ban írt zsidó-keresztény regény

pszuedomessiások *héb másiakh*: *felkent, messiás*, a zsidóság és a kereszténység történelmében olyan személyek, akik magukat az Ósz megígért messiásának tartották

pszuedonim *lat nomen*: *név, álnév*

pszich-, pszicho- *gör pszükhé*: *lélek, személy*, szóösszetételek első tagjaként a kifejezés lelki, szellemi mivoltát jelenti

pszichiátria *gör*, **1.** elmeorvostan; **2.** elmebeteg kórháza

pszichoanalízis *gör analüo*: *felold, átv elemez*, lélekelemzés: mélylélektani gyógyászati módszer, amit S. Freud (1856–1939) vezetett be, s amellyel a tudat alatti lelki sérelmeket, károsodásokat a tudat fölé lehet emelni

pszichofizika *gör fűszisz*: *külső természet*, a lelki és a testi jelenségek összefüggésével foglalkozó tudományág

pszichológia *gör*, lélektan: az ember lelki folyamatait vizsgáló tudomány

pszichologizmus *gör*, **1.** a lelki jelenségeket egyoldalúan vizsgáló módszer; **2.** *fil* szubjektív idealista filozófiai irányzat, amely a tudományos megismerés alapjául csak a lelki és személyes tapasztalatokat ismeri el

pszichopata *gör paszkhó*: *szenved*, lelkeleg kórosan beteg

pszichoszomatikus *gör szóma*: *test, valaminek az állaga, lényege*, lelki okokból következő testi (tünet, betegség)

pszichoterápia *gör therapeia*: *gyógyítás*, **1.** idegi eredetű betegségek lelki ráhatással történő gyógyítása; **2.** elme-egógyászati tudományág

pszichózis *gör*, **1.** elmebaj; **2.** beteges lelki zavar: félelem, rettegés

Pszükhé *gör*, *mit* **1.** a Bibliában a megismerhető, halandó lélek, személy, érzésvilág, amely egyes esetekben az állatra is vonatkozik; megkülönböztetendő a pneumatólól; **2.** az emberi lélek megszemélyesítője az ókori görög mitológiában

ptolemaioszi világregend geocentrikus világszemlélet, amelyet először Klaudiosz Ptolemaiosz egyiptomi csillagász (87?–165?) fejtett ki

publikánus *lat publicus*: *köz-, közös, publicanus*: *adóberlő*, **1.** az állami adó-és vámjvedelmek haszonbérelője a Római Birodalomban; **2.** az Úsz-ben: vámszedő, vámos

pulpitus *lat pulpitum*: *deszkaemelvény*, a r. k. templomokban az evangéliumi és az epistoláris igeszakaszok felolvasásának emelvénye → **béma**

puntuáció *l. mater lectionis*

purgatórium *lat purgo*: *tisztít, purgatorium*: *tisztító tűz, tisztítóhely* a r. k. egyház tanítása szerint a bocsánatos bűnökkel terhelt lelkek vezeklő helye az üdvözülés előtt

Purim *héb pur*: *sors*, Eszter könyve 9,27 értelmében, ádár hónap 14–15-én megtartott zsidó ünnep annak emlékére, hogy Eszter megakadályozta a zsidók kiirtását a Perzsa Birodalomban

puritanizmus *lat purus*: *tiszta*, **1.** az angliai protestantizmusnak a 16. sz.-tól kezdődően az az ága, mely feladatult tüzte ki az anglikán egyház megtisztítását a római katolicizmus maradványaitól és a király beavatkozásától az egyházi ügyekbe; **2.** 17. sz.-i mozga-

lom a magyar ref. egyházban, pietista*, independens* és presbiterianus* hatásokkal; célu tűzte ki a hitélet megújítását; neves képviselői: Tolnai Dali János (1606?–1660), Medgyesi Pál (1605–1663), Apáczai Csere János (1625–1659)

purizmus *lat purus: tiszta*, egyházi szóhasználatban: 17. sz.-i fanatikusok törekvése, hogy a Biblia szövege megma-

radjon érintetlenül, tisztán, és ne legyen kitéve semmilyen nyelvészeti és más kutatásnak → **verbális inspiráció**

pünkösödölők *gör pentekoszté: ötvenedik*, a 19. sz. végén Észak-Amerikából kiinduló karizmatikus-ekszztatikus mozgalom, amelynek tagjai úgy vélték, hogy a nyelveken szólás karizmáját kapták; a ~ egyháza 1961 óta az Egyházak Világtanácsának tagja

Q

Az itt nem szereplő szavak **k** alatt kereshetők

qab ósz-i úrmérték szilárd anyagokra: véka (2Kir 6,25), 2,5 l

qáneh *heb nád, mérővessző*, ósz-i hosszsmérték: mérővessző, pálca (Ez 40,5), kb. 3 m; 1 ~ = 6 annáh (sing*)

Q-forrás *ném Quelle: forrás*, Jézusmondás-gyűjtemény, a szinoptikus evangéliumok egyik forrásirata, melyből merített Máté és Lukács evangélista → **logionforrás**

qöré *l. kötív völó qöré*

quadragesima *lat quadragesimus: negyvenedik*, a húsvét előtti negyven napos böjti időszak

Quadragesimo anno *lat quadragesimus: negyvenedik, annus: év*, XI. Pius pápa 1931. máj. 15-én kiadott enciklikája a társadalmi kérdésekről; a *Rerum Novarum** (1891) szociális enciklika negyvenedik évfordulója alkalomával jelent meg

quadrivium *l. septem artes liberales*

quartodecimanusok *lat quartodecimus: tizenhárom*, 2. sz.-i keresztyének, akik niszán* hónap 14-én ünnepelték a húsvétot, függetlenül attól, hogy milyen napra esett

quasimodogeniti *lat quasi: mint, gigno: szül*, a húsvét utáni első vasárnap neve az egyházi évben; elnevezését 1Pt 2,2-től kapta: „Mint most született csecsemők”

quékerek *l. kvékerek*

quietizmus *l. kvietizmus*

quintomonarchisták *lat quintus: ötödik, gör > lat monarchia: egyeduralkodó*, 17. sz.-i angol szekta, melynek tagjai várták, hogy a Dániel könyve 7. részében leírt négy világbirodalom után egy ötödik, 1000 éves következzen

qumrán az esszénusok* kolostora a Holt-tenger északnyugati partján, ahol 1947-ben, majd később is, barlangokba rejtett, a Kr. e. 2. sz. és a Kr. u. 1. sz. között írt jelentős arám-héber, részben ósz-i kéziratokat fedeztek fel; a qumráni közösség tagjai a társadalomtól elvonultak, aszketikus életet éltek; vezetőjük az Igazság Tanítója volt

Quo vadis? *lat hova megy?* H. Sienkiewicz regényének címe

R

rabbi, rabbóni *héb uram, tanítóm*, zsidó írástudó, tanító → **didaszkalosz**

rabbinizmus *héb rabbi: uram, tanítóm*, zsidó vallás- és jogismeret, főleg a Kr. u. 2. sz.-tól, a rabbik tanformája, elméleti és gyakorlati törvénymagyarázata

rablózsinat *l. latrocinium Ephesinum*
ráció *lat ratio: értelem, ész*

racionalizmus *lat ratio: értelem, 1. fil* a világ megismerésében az értelmi tényezőt egyoldalúan kiemelő ismeretelméleti felfogás; **2. teol** a csak észokkal megértett dogmákat elfogadó irányzat, főleg a 18. sz. végén és a 19. sz. elején → **szemiracionalizmus**

ramadán *arab* az iszlám* naptár 9., böjti hónapja (február végétől március végéig), amikor a hithű mohamedánok napfelkeltétől naplementéig böjtöt tartanak; e hónap 27-én történt a *Korán* ki nyilatkoztatása

ramadán-háború *l. jom kippur háború*

Rámájana *valltört* a két nagy ind, szanszkrit nyelven írt nemzeti eposz közül a rövidebb; elnevezését az eposz hőséről, Ramáról (elátkozott) kapta → **Mahábhárita**

raszkolnyikok *orosz szakadárok*, az orosz pravoszláv* egyházból kiszakadtak; a 17. sz.-ban bekövetkezett szakadás, csak látszólag tulajdonítható annak, hogy Nikon pátriárka (1605–1681) új liturgiát vezetett be, mert a ~ tkp az egyháznak a Bibliától való eltérését bírálták; az egyházból kivált az Avvakum (1620/1621–1682) főpap által vezetett csoport, amelyet óhitűeknek neveztek

ratio fide illustrata *lat*, a hit által megvilágosított értelem

reál- *lat*, szóösszetételekben a fogalom valóságos mivoltát jelöli

realizmus *lat*, **1.** törekvés a valóságot olyannak ábrázolni, amilyen; **2. fil** középkori skolasztikus filozófiai irány, amely szerint az általános fogalmak valóságosan léteznek, és az egyes dolgokkal szemben elsődlegeseik

reálprezencia *lat praesentia: jelenlét*, Krisztus valóságos jelenléte az úrvacsora jegyeiben

recenzens *lat recenseo: szemlét tart, megszámol*, műbíráló, könyvismertető

recenzió *lat recenseo: szemlét tart, megszámol*, könyv, műalkotás ismertetése, bírálata

recenzor *lat recenseo: szemlét tart, megszámol*, a bibliakritikában használatos kifejezés: olyan személy, aki egy eredeti szövegen teológiai v. más megfontolások alapján változtat

recepta religio *lat recipio: bevesz, elfogad, religio: vallás*, törvény által bevett, elfogadott vallás

reconciliatio *lat kibékülés, 1. ált* az egyházak közötti megbékélés; **2.** a r. k. egyházban az egyházba való visszafogadás

redakciótörténeti módszer *lat reddo: kiad, visszaállít*, bibliakutatási módszer, amellyel azt keresik, hogy az egyes szövegegységek szerkesztői mennyiben járultak hozzá a végső szöveg kialakulásához

redemptio *lat redempto: kivált, megvált*, a gyónásban kirótt elégtételt szerző büntetés csökkentése

redemptoristák *lat redempto: kivált, megvált*, A. M. Liguori (1696–1787) által 1732-ben alapított szerzetesrend; teljes néven: Congregatio Sanctissimi Redemptoris, *röv* CSR, a legszentebb Megváltó rendje

redidivus *lat redeo: visszatér*, előző korokban élt személyek visszatérése és

megjelenése másban testet öltve; a Bibliában pl. Dávid ~: a Dávid királyi házából származó király (Ez 34,23), Illés ~: Keresztelő János (Jn 1,21)

refektórium *lat refectio: felüdülés, kolostorok éteme*

reflexív *lat reflecto: vissza-, megfordít, nyelvt visszaható ige v. névmás*

reformáció *lat reformo: vissza-, újjáalakít, megjavít, 1517-ben megindult törekvés és mozgalom, amely a hitnek és az életnek a Biblia szerinti visszaalakítását tűzte ki célul; talaján alakultak ki a protestáns* egyházak*

reformátorok *lat reformo: vissza-, újjáalakít, megjavít, a reformáció* első nemzedékének képviselői, akik teológiai és irodalmi szolgálatukkal a mozgalmat megindították; jelentős személyiségek: Luther Márton (1483–1546), Kálvin János (1509–1564), Zwingli Ulrich (1484–1531), Ph. Melancthon (1497–1560), H. Bullinger (1504–1575), M. Bucer (1491–1551); magyar reformátorok: Kálmáncsehi Sánta Márton (1500–1557), Szegedi Kis István (1505 k.–1572), Dévai Bíró Mátyás (1500 k.–1545 k.), Heltai Gáspár (1500 k.–1574), Dávid Ferenc (1510 k.–1579), Melius Juhász Péter (1536 k.–1572)*

református *lat reformo: vissza-, újjáalakít, megjavít, a reformáció* kálvini, helvét irányához tartozó egyház, illetve hívő; elnevezés-változat: kálvinista*

Református Egyház a Kálvin János (1509–1564) tanítását követő, a svájci reformáció ágán alakult protestáns egyház (mintegy 70 millió hívővel); Angliában, Skóciában, az Egyesült Államokban: Presbitériánus Egyház; a Magyar Református Egyház elnevezései a történelemben: evangélico reformata, vulgo calviniana, helvét hitvallúsú, evangéliumi református egyház

Református Világszövetség *l. Alliance of Reformed Churches*

Reformierter Weltbund *l. Alliance of Reformed Churches*

refutáció *lat refuto: megcáfol, cáfolat, vitairatokban gyakori kifejezés*

Regnum *lat rex: király, Liber tertius ~ és Liber quartus ~: Királyok 1–2. könyve a Vulgatában**

Regnum Dei *lat regnum: királyi uralom, Isten uralma, kormányzó hatalma; jelentheti Isten földi országlását, illetve a teljességre jutó Isten országát, a messiási uralmat, a keresztyén egyházat*

Regnum Marianum *lat regnum: királyi uralom, itt: ország, Mária királysága, Magyarország r. k. megnevezése*

regula fidei *v. regula veritatis* *lat regula: szabály, fides: hit, veritas: valóság, igazság, a hit szabálya, illetve a valóság szabálya; 2–3. sz.-i hitvallás, amelyet a megkeresztelendőknek fel kellett mondaniuk*

regula veritatis *l. regula fidei*

reinkarnáció *lat incarnatio: megtestesülés, valltört az a hiedelem, hogy a lelkek ezen a földön egyik testből a másikba vándorolnak (közismert magyar megnevezése: lélekvándorlás); az egyiptomiak úgy vélték, hogy az ember lelke állatokba vándorol; főleg az indiai vallásokban honos szemlélet (ind, Samsara), amely szerint a ~ a terhektől való szabadulás útja, amíg a lélek eljut a végső megtisztulásig*

rekapituláció *l. anakefalaiószisz*

rékábiták eredetileg Izrael mellett letelepedett, a kénitákhoz tartozó törzs, amely később Júdába olvadt; Rékáb fiának, Jónadábnak rendeleteihez való hűségük az Úrhoz hűtlen Júdának kontrasztképe (2Kir 10,15.23; Jer 35)

rektor *lat rector: igazgató, 1. egy egye-*

tem összes fakultásainak, karainak tanulmányi vezetője; **2.** régen: igazgató-tanító, tanító

rekviem *lat requiesco: megnyugszik*, r. k. gyászistentisztelet; kezdősora: Requiem aeternam dona eis Domine: Örök nyugalmat adj nekik, Uram

reláció *lat relatio: kapcsolat, viszony*, a teológiában azt jelöli, hogy a Szentháromságon belül a személyek a legszorosabb kapcsolatba vannak egymással, létezésük relatív

relativizmus *lat relatio: viszony, kapcsolat, fil* szubjektív idealista ismeretelméleti irányzat, amely szerint az emberi megismerés viszonylagos, feltételes és tudatunktól függő; etikai ~: függetlenség minden kötelező erkölcsi normától

religio *lat religo: megköt, vallás, felekezet, istentisztelet, hittétel, istenfélelem*

religio licita *lat religio: vallás, licet: meg van engedve, szabad*, a Római Birodalomban megengedett vallás, mint pl. a zsidóknak Julius Caesar által adott szabadságjoga

relikvia *lat reliquiae: maradék*, vallásos tiszteletben részesített ereklye

reminiscere *lat reminiscor: visszaemlékezik*, a nagybőjti időszak második vasárnapja az egyházi évben; elnevezését a Zsolt 25,6-tól kapta: „Emlékezzél meg, Uram...!”

remonstránsok *l. arminianusok*

renegát *lat nego: tagad, nemet mond*, hitehagyott, hittagadó

reneszánsz *lat renascor: újraszületik > fr renaissance*, **1.** a 15–16. sz.-ban Olaszországból elindult társadalmi-politikai és irodalmi-művészeti mozgalom, amely az élet szépségét, a természethez és az emberhez való visszatérést hirdette; **2.** mint építészeti stílus a gótikát* váltotta fel, s a görög-római építészeti elemeit fejlesztette tovább

Repetitio Confessionis Augustanae Saxonica *lat repetitio: ismétlés, a Confessio Augustanának* Ph. Melanchton (1497–1560) által kidolgozott változata → **Confessio Augustana**

reprisztinációs teológia *lat pristinum: előző állapot*, a 19. sz.-ban egyes ev. teológusok irányzata, akik a 17. sz.-i protestáns ortodoxia tanításait és gyakorlatait kritikátlanul átvették

reprobáció *lat reprobatio: elítélés*, A. Augustinus (354–430) predestinációs tanában: elvetés, megkeményítés

requiem *l. rekviem*

requiescat in pace *lat*, nyugodjék békében: a halottakért mondott imádság utolsó szavai a r. k. temetési szertartásnál

Rerum Novarum *lat res: dolog, ügy, novus: új*, XIII. Leó pápának 1891. máj. 15-én kiadott enciklikája az egyház szociális tanításáról → **Quadragesimo anno**

reservatio mentalis *lat reservo: félretesz, megőríz, mens: gondolkodás*, a r. k. morálteológia kifejezése, mely szerint az embernek megvan az a lehetősége, hogy az eskük, ünnepélyes nyilatkozatok közben többet, mást gondoljon, és szavai ellenében ezt tartsa érvényesnek

reservatum ecclesiasticum *lat reservo: félretesz, megőríz*, az augsburgi vallásbékének (1555) az a rendelkezése, hogyha egy r. k. pap áttér az ev. egyházba, előbbi hivatalát, tisztségeit, jogait elveszti, de becsületét nem

res quae per se subsistit *l. szubsztancia*
res signata *lat res: dolog, signo: jellel lát el*, jelzett dolog, amire a sákramentum jele utal

restaurációs teológia *lat restauro: helyreállít*, 19. sz.-i konzervatív teológiai program, amely az egyház régebbi

törvényeit, szervezeti formáit akarta helyreállítani

restitutio in integrum *lat restitutio: helyreállítás, integrum: csorbítatlanság, visszahelyezés a korábbi érintetlen jogállapotba*

resurrectio carnis *lat resurgo: feltámad, caro: hús, a test feltámadása*

resurrectio mortuorum *lat resurgo: feltámad, mortuus: halott, a halottak feltámadása*

reszponzórium *lat responso: felelet, 1. a misében a lectio utáni rövid bibliai szöveg; 2. a r. k. egyházban a pap énekét és a hozzá tartozó feleleteket tartalmazó szertartáskönyv; 3. szólóénekes és kórus, v. lelkipásztor és gyülekezet váltakozó felelete az istentiszteleten*

reveláció *lat velum: lepel, revelatio: megnyilatkozás, kijelentés, főleg Jézus Krisztusra és a Bibliára vonatkoztatva; görögül: apokalipszis**

revelatio naturalis (generalis, universalis) *lat revelatio: megnyilatkozás, naturalis: természeti, generalis: általános, universalis: egyetemes, Istennek a természetben és a történelemben adott kijelentése → revelatio supranaturalis*

Revelationes *lat revelatio: megnyilatkozás, kijelentés, a Jelenések könyvének neve a Vulgatában**

revelatio supranaturalis (specialis) *lat revelatio: megnyilatkozás, supranaturalis: természetfölötti, specialis: sajátos, Istennek az ő Igéjében adott kijelentése → revelatio naturalis*

reverenda *lat reverendus: tiszteletreméltó, a r. k. papok bokáig érő, bő szabású felsőruhája*

reverendissimus *lat reverendus: tiszteletreméltó, a r. k. főpapok megszólítása: főtisztelendő*

reverendus *lat tiszteletreméltó, a r. k. papok megszólítása: tisztelendő*

reverzális *lat reversio: visszatérés, egyes házasságokban a gyermek vallása tekintetében az egyik szülő kizárólagos jogának elismerése a másik fél részéről; általában írásban adott kötelezvény*

revideál *lat revideo: újból odanéz, egy lefordított (bibliai) szöveget újból átnéz, és azt módosítja*

revízió *lat revideo: újból odanéz, 1. egy lefordított (bibliai) szöveg átnézése és módosítása; 2. nyomdászat újabb korrektúra, ill. ennek ellenőrzése*

Rigvéda *szanszkrit, mit, valltört a legrégebbi ind szöveg, a Védák* első része, mitológiai himnuszok gyűjteménye*

rite *lat ritus: szokás, rite: szokás szerint, a doktori szigorlat legalacsonyabb minősítése, a „megfelelt” értelmében*

rituális *lat ritualis: szertartási, szertartásos, 1. ált vallásos cselekmények, szertartások összessége; 2. szertartáskönyv a r. k. egyházban, a Rituale Romanum* rövidítése*

Rituale Romanum *lat ritualis: szertartási, szertartásos, az istentiszteleti cselekmények szertartáskönyve a r. k. egyházban*

rituális *lat ritualis: szertartási, szertartásos, 1. a vallásos szertartásnak megfelelő; 2. szertartásos*

rítus *lat vallásos szokás, szertartás, a vallásos szertartások megszokott rendje*

rogate *lat rogo: kér, a húsvét utáni ötödik vasárnap az egyházi évben; nevét Jn 16,24-től kapta: „Kérjetelek és megkapjátok!”*

rokokó *fr rocaille: kagylódísz, az építéset egyik gyakori eleme, stílusirányzat a művészetekben, az építészetben és az öltözködésben; a barokk* késői fejleményeként a 18. sz. közepén virágzott; jellemzői: cikornyás, finomkodó díszítmények, kecses formák, negédesesség*

Római Katolikus Egyház *gör katho-*

likosz: *egyetemes*, a legnagyobb keresztényen egyház (mintegy másfél milliárd hívővel); központja a Róma melletti Vatikán*, amely egyházi állam

Roma locuta, causa finita *lat loquor: szól, causa: ügy, vitás ügy, finis: vég*, Róma szólt, a vitás ügynek vége; a r. k. egyházban a római kúria végleges döntésére vonatkozó mondás

román stílus 10–11. sz.-i építészeti irányzat, amelyet a tömör, zárt formák és a félkör alakú boltívek jellemeznek

roráte *lat roro: harmatozik*, advent negyedik vasárnapja az egyházi évben; nevét Ézs 45,8-tól kapta: „Egek, harmatozzatok!”

rosarium *lat rózsafüzér*, a r. k. hívők imádság közben használt számláló füzére, mely 6 nagyobb és 53 kisebb gyöngyből áll; előírt imádságok: 15 Mi-

atyánk, 15x10 Ave Maria, 15 Gloria Patri, 15, Jézus életére hivatkozó imádság

rós hassáná *heb rós: fő, fej, sánáh: év, újév*, a zsidó naptári évet kezdő nap, tisri* hónap (szeptember-október) 1–2-án

rós khódes *heb rós: fő, fej, khódes: hónap*, a hónap első napja a zsidó naptárban, kivéve a 7. (tisri*) hónapot

Rota Romana a római kúria legfőbb ítélőbíróvága, fellebbezési fóruma, mely minden egyházi jogi vitában végső fokon dönt

rozetta *lat rosa: rózsza > fr*, rózsza alakú, szíromdíszítéses sokszögű díszítőelem az építészetben

RVSZ *l. Alliance of Reformed Churches*

RWB *l. Alliance of Reformed Churches*

S

Az itt nem szereplő szavak sz alatt kereshetők

sabbát *heb sábat: megszűnik*, szombat, a hét hetedik napja, nyugalomnap az Ősz-ben; görög átírásban: szabbaton

sabbatianizmus a Sabbatáj Cvi (1626–1676) önjelölt zsidó messiást követő mozgalom a diaszpórában

Sabbát kiddus *heb qádós: szent*, zsidó imádság a szombat bejövetelekor

sábeszdeklí *heb > jiddis, sabbát: szombat; ném Deckel: sapka*, kalap, amelyet a haszid* zsidók ünnepi alkalmakkor (istentiszteleten, v. amikor hivatali minőségükben vannak jelen) viselnek

sacerdos *lat*, pap, a r. k. egyházban felszentelt pap

sacerdotium *lat papi méltóság, hivatal*, az egyház mint szent hatalom, szemben a világi hatalommal → **impérium**

Sacerdotium ministrale *lat sacerdotium: papi hivatal, minister: szolga*, a r. k. egyháznak a papságról szóló tanítása, amelyet a Hittani Kongregáció adott ki 1983-ban

sacra *lat sacer: szent tárgy, hely, szokás*, **1.** szent dolgok v. szokások; **2.** egyházi javak

Sacra congregatio de doctrina fidei *lat*, a hit tanának szent kongregációja: a bíborosok kongregációja*, a II. Vatikáni Zsinat* óta a Sanctum Officium* helyett

Sacramentarium *lat sacer: szent tárgy, hely, szokás*, a mise szertartási könyve, amelyet Nagy Gergely pápa állított össze a 6. sz. végén, s amelyet később kiegészítettek

sacramentum *lat*, **1.** szentség; **2.** oltári-szentség a római katolikusoknál

Sacré Coeur *lat* > *fr* *sacré*: *szent*, *coeur*: *szív*, Szent Szív elnevezésű r. k. női tanítórend, illetve az általa fenntartott iskola

sacrificatio *lat sacrificio*: *áldoz*, a keresztényüldözések idején azoknak a keresztényeknek a neve, akik a bálványáldozatokban részesedtek, s ezáltal hittagadókká váltak; elnevezés-változat: lapsi (*lat* lapsus: *elesés*)

sacrificium *lat áldozat*, miseáldozat a r. k. egyházban

sacrificium intellectus *lat sacrificium: áldozat, intellectus: felfogás*, az értelem, az egyéni meggyőződés feláldozása az egyház tekintélye előtt, a közös hit érdekében

sacrilegium *lat szentségtörés*, **1.** ált szent tárgyak elidegenítése; **2.** a r. k. egyház szerint a szent tárgyak, személyek megsértése

sacristia *l. sekrestye*

Sacro Collegio dei Cardinali a pápa mellett működő testület, a Bíborosok Szent Kollégiuma

sacrosanctum *lat sacer: szent hely, tárgy, sanctus: szent, sacrosanctus: nagyon szentséges*, a r. k. templomokban a szentély belseje, tkp szentek szentje

Sacrum Officium *l. Sanctum Officium*

sadduceusok *heb cádaq: igaznak lenni, tkp Salamon király papjának, Cádóknak a neve után*, > *gör*, *saddukaioi* (esetleg a *görög szüindikoi: tanácsosok?* szóból, *amely az athéni vallásos életnek azt a pártját jelölte, amelyik vígázott, hogy a fennálló törvényeken ne változtassanak*) arisztokratikus származásúakból álló zsidó vallási és politikai párt a Kr. e. 2. sz.-tól; a

szanhedrinben* képviselőik voltak; a Tórához* ragaszkodtak, elvetették a szóbeli hagyományt, de a mindennapi követelmények felé engedményeket tettek: a szír, görög, római rendszert kiszolgálták, a hellenista világhoz alkalmazkodtak; hittek a lélekben, az angyalokban, tagadták a feltámadást; Jézusnak ellenségei, a farizeusoknak* ellenfelei voltak; a zsidó állam bukásával (Kr. u. 70) eltűntek a történelemből

saecula saeculorum *lat saeculum: emberöltő, hosszú időszak, évszázad*, mindörökké, örökkön örökké

sákramentáliák *lat sacramentum: eskü, szentség*, a r. k. egyházban olyan liturgikus cselekmények, amelyek nem Jézus Krisztustól, hanem az egyháztól származnak: ördögűzés (exorcizmus), dolgok felszentelése (konszekráció*), áldások

sákramentum *lat sacramentum: eskü, szentség*, **1.** a r. k. és görögkeleti egyházak szerint a ~oknak (szentségeknek) üdvközlő erejük van, és ex opere operato hatnak; hét szentséget ismernek el: a keresztséget, a bérnámást, az oltári-szentséget, a bűnbánat-tartást, a szentkenetet, az egyházi rendet és a házasságot; **2.** a protestáns egyházak tanítása szerint a ~ok az evangéliumnak az üdvösségre szóló ígérétéi megpecsételő jegyek; a két ~ot, a keresztséget és az úrvacsorát Jézus Krisztus szerezte és ígértelet fűzött hozzájuk

sákramentumos istentiszteletek *lat sacramentum: eskü, szentség*, a protestáns egyházakban a keresztelezés és az úrvacsoraoasztás istentiszteleti formái; elnevezés-változat: jeggyel ábrázoló istentiszteletek

sakter *heb sáchat: levág, leöl*, az ezedlere szánt tiszta állatok levágásával megbízott személy a zsidó vallásban

Salamon bölcsességének könyve apokrif* (r. k.: deuterokanonikus*) irat

Salamon zoltárai pseudoepigrafikus* (r. k.: apokrif*) irat

sálóm *héb* *békesség*, ép, háborítatlan állapot; a sémi népeknél köszönési forma: sálom áléhem (héber), szálem álejkum (arab): béke veletek; görögre fordítva: eiréné hüimin, Jézus köszönése (Jn 20,19,26)

Salvation Army *ang* *salvation: megváltás, army: hadsereg*, a metodista* W. Booth (1829–1912) által Londonban, 1865-ben alapított sereg, amely a külvárosok nyomorregyedeinek lakóit akarta megmenteni az evangelizáció* által; az Üdvhadsereg angol neve

Salvator mundi *lat* *salvator: megmentő, mundus: világ*, a világ Megváltója, Jézus Krisztusra vonatkoztatva; görögül: szótér tu koszmu (Jn 4,42)

Salvifici doloris *lat* *saluto: üdvözöl, dolor: szenvedés*, II. János Pál pápa 1984-ben kiadott enciklikája a szenvedés keresztyén értelméről

sámán *tunguz* *varázló, valltört* törzsi vallások varázló-papja

samanizmus *tunguz, sámán: varázló, valltört* ókori és mai primitív népeknél az a hiedelem, hogy egyesek különös képességgel rendelkezve, önkívületi állapotba kerülnek, és a szellemekkel kapcsolatba lépnek

sancta sanctorum *lat* *sanctus: szent*, pápai kápolna a Lateránban*, értékes relikviákkal*

Sancta Sedes *lat* *sanctus: szent, sedes: szék*, Apostoli Szent Szék, a legfelsőbb hatóság a r. k. egyházban

sancta simplicitas *lat*, szent együgyűség
sanctissimus pater *lat* *sanctus: szent, pater: atya*, a legszentebb atya, a pápa címe

sanctuarium *lat* *szentély*, a r. k. egyház-

ban: **1.** a szent dolgok (úrvacsorai jegek, relikviák*) megőrzésének helye; **2.** énekeskönyv a szentek ünnepeire

Sanctum Officium *lat* *sanctus: szent, officium: hivatali szolgálat*, Szent Hivatal, az inkvizíció hatóságának korábbi neve → **Sacra congregatio de doctrina fidei**

sanctus *lat* *szent*, **1.** a misében* a prefáció* befejező része, az Ézs 6,3 („szent, szent, szent a Seregek Ura...”, a szeráfok szózata) latin szövege; görögül: triszhagion (trisz: háromszor, hagiosz: szent); elnevezés-változat: tersanctus; **2.** a zenés misék negyedik tételre → **szeráf** *tbsz* **szeráfim**

Sapientia *lat* *bölcsesség*, Liber Sapientiae: a Bölcsesség könyve apokrif* irat neve a Vulgátában*

sária *arab*, muzulmán vallási törvény
sátán *héb* *szátán: ellenségeskedő*, > *gör* *szatanasz: sátán*, az istenellenes erők egyik megszemélyesítője a Bibliában (Jób 1,6; Mt 4,10) → **démon**, → **diabolosz**, → **drakón**

satisfactio operis *lat* *satisfactio: elégtétel, opus: tevékenység, cselekedet*, a r. k. egyház tanítása a cselekedetek általi elégtételről; a bűnbánattartás harmadik része

satrapa *perzsa* *a föld ura*, az ókori Perzsiában az egyes tartományok teljhatalmú ura

savuot *héb* *söbüóth: hetek*, a zsidóknál sziván* hónap 6-án tartott ünnep: a zsengeáldozat (pünkösd), egyben a Sínai-hegyen kijelentett Tízparancsolat és általában a Tóra* ünnepe; zarándokünnep

schisma *l. szkizma*

Schmalkaldeni cikkek Luther Márton (1483–1546) által 1536-ban megfogalmazott tanítás, amelyet a Schmalkaldeni Szövetség* (1537) számára írt

Schmalkaldeni Szövetség 1537-ben létrejött szövetség, amely védelmébe vette a protestánsokat a birodalmi gyűlés döntései ellen; a megfogalmazott alapszabályba felvették a Confessio Augustanát* és az Apológiát*

Scriptura Sacra *lat*, Szentírás

Scriptura sui ipsius interpres *lat scriptura: írás, ipse: ő maga, interpres: magyarázó*, a Szentírás önmagát magyarázza; reformátori írásmagyarázati elv → **formális princípium**

SDG I. Soli Deo Gloria

SDS I. szalvatoriánusok

Seár-jásúb *heb a maradék megtér*, Ézsaiás idősebbik fiának szimbolikus neve (Ézs 7,3)

Sedes Apostolica *lat szék; gör, apostolosz: apostol*, eredetileg az apostolok által alapított püspöki szék; ma: Pápai Szentszék

sejk *arab*, **1.** a mecset* papja, a dervisek* főnöke; **2.** az araboknál törzsfő

sékel *heb* **1.** ósz-i súlymérték (2Móz 38,24), kb. 11 g; 1 máneh* = 50 ~ = 1000 géráh*; **2.** ósz-i pénz (1Móz 23,15–16); 1 talentum (kikkár*) = 60 máneh = 300 ~; ma is használatban levő pénznem Izráelben

Sekina *heb sakan: lakik*, a Targúmban*, a Talmudokban*, a Midrásokban* előforduló kifejezés arra, hogy Isten jelen van, lakhelye van a gyülekezetben

sekrestye *lat sacrum: felszentelt tárgy; a középlelatinból származó sacristia magyarosított formája*, a templommal egybeépített kis helyiség, ahol az istentiszteleti tárgyakat tartják

semen religionis *lat a vallás magja*, a theologia naturalis* szerint az emberben megvan az a képesség (mag), hogy Isten megismerje

sémíták a Noé első fiáról, Sémről elne-

vezett népcsoport és nyelvcsalád Kis-Ázsiában, Északkelet-Afrikában; nyelvi ágak: akkád, héber, föníciai, arám, arab
semitizmus v. **hebraizmus** *Noé fiáról, Sémről*, a sémita nyelvekből átvett nyelvi jellegzetesség (szavak, szófordulatok, nyelvtani alakok stb.) más nyelvekben, főleg a Septuagintában* és az úsz-i görögben

sensu *lat jelentés*, hermeneutikai* kifejezésekben egy szöveg értelmére vonatkozik; az egyházatyáknál és a középkorban többféle jelentésről beszéltek: ~ literalis (betű szerinti), ~ historicus (történelmi), ~ spiritualis (lelki), ~ allegoricus (allegorikus), ~ tropologicus (erkölcsi), ~ anagogicus (eszkatologikus), ~ typologicus (tipológiai)

seol *heb* alvilág, a halottak birodalma

septem artes liberales *lat* hét szabad művészet; a tudományágak (grammatika, dialektika, retorika, aritmetika, geometria, muzsika, asztronómia) összefoglaló elnevezése a középkorban; az első három volt a trivium, az utóbbi négy a quadrivium

septuagesima *lat hetvenedik*, a húsvét előtti hetvenedik nap, a kilencedik vasárnap az egyházi évben; a r. k. egyházban a nagybőjt kezdete

Septuaginta *lat hetven*, az Ósz legrégebb, Kr. e. 250 körüli görög fordítása; Ariszteasz, Philokratésznek küldött levelében (Kr. e. 130–100 k.) leírja a ~ keletkezését, hogy ti. a fordítást Alexandriában 72 zsidó írástudó (minden törzsből 6), 72 nap alatt végezte, egymástól függetlenül, s mindegyikük ugyanúgy fordította le; jelölése: LXX

seql *l. sékel*

seria *arab*, *valltört* mohamedán egyházi és polgári jog

serif *arab*, *valltört* Mohamed prófétától származó arab nemes

sermo *lat beszéd, értekezés*, a r. k. egyházban a prédikációnak megfelelő szent beszéd

servum arbitrium *lat servus: szolgálai, arbitrium: tetszés szerint való döntés*, szolgálai akarat: Luther Márton (1483–1546) tanítása az eredendő bűnről, amelynek következtében az embernek nincs szabad döntési képessége

servus servorum Domini *lat servus: szolga, dominus: úr*, az Úr szolgálainak szolgálja; Nagy Gergely (540–604) pápa óta a pápa körülírt megnevezése

sexagesima *lat hatvanadik*, a húsvét előtti hatvanadik nap, a nyolcadik vasárnap az egyházi évben

sibbólet *heb kalász, áradat*, jelszó, amelyet az efrimiták a Jordán átkelőjénél nem tudtak kimondani (Bír 12,5)

sic *lat így*, szövegekben rendszerint zárójelben és felkiáltójellel; figyelmeztet, hogy az előtte levő szót valaki betű szerint így mondta, írta

sigillum confessionis *lat sigillum: pecsét, confessio: vallomás*, gyónási titok, a gyóntatóatya kötelezettsége a hallgatásra

signacula sacrificii *lat signaculus: kis jel, sacrificium: áldozati cselekmény*, Jézus Krisztus áldozatának jelei, tkp sebei

signatio crucis *lat, signatio: megjelölés, crux: kereszt*, a kereszttel való megjelölés

sííták *arab sia: párt, valltört* iszlámi* irányzat, amelynek hívei csak Mohamed unokatestvéreit, unokaöccsét, Alit, és ennek utódait tekintik vallási vezetőknek és jog szerinti kalifáknak*

simónia a Szentlelket pénzért megvásárolni akaró Simon mágusról elnevezett bűn, ördögi tudomány (ApCsel 8,9–24), innen: lelki dolgokkal, egy-

házi javakkal, tisztségekkel, hivatalokkal, lelki ajándékokkal való kereskedés

simul iustus et peccator *lat simul: egy időben, iustus: igaz, jogszerű, peccator: vétkes*, Luther Márton (1483–1546) tanítása arról, hogy az Isten által megigazitott ember egyszerre igaz és bűnös

Sínai Kódex, Codex Sinaiticus jelentős majuszkuláris* kézirat a 4. sz. végéről, az Úsz teljes szövegével; C. Tischendorf (1815–1874) a sínai-hegyi Szent Katalin-kolostorban 1844-ben 43 lapot talált meg, majd a szöveg többi része is előkerült; jelzése a héber alef betű; jelenleg Londonban van

sine qua non *lat ami nélkül nem az*, elengedhetetlen feltétel, valaminek a lényegi meghatározója

sintoizmus *japán, kínai az istenek útja, valltört* a japánok ősi nemzeti vallása, középpontjában a természeti istenek és az ősök állnak

Sion barátai Leon Pinsker (1821–1891) orosz-zsidó orvos által alakított csoport, amelyet Bilunak (héber rövidítése a „Jákób fiai, keljünk fel, és induljunk” mondatnak) nevezett

Sion-tradíció *a jeruzsálemi Cion-hegyről*, hagyománykör az ósz-i teológiában, amely szerint Isten saját lakhelyül választotta a Sion-hegyet, s oda fogja majd összegyűjteni népét

siserahad nagyszámú garázdálkodó, zajos embersereg, csapat; Sisera kánaáni hadvezérről, aki ellen Izráel fiai harcoltak Debóra bíró idejében (Bír 4)

Sitz im Leben *ném élethelyzet*, egy bibliai szöveg keletkezésének élethelyzete; első ~: a szerző saját szavai, az ipsisima vox*; második ~: a gyülekezeti helyzet, amelyben a szöveg mint műfaj megjelenik (formatörténet); harmadik ~:

a szerkesztők indítékai a szöveg megváltoztatására

Siva mit a világot megsemmisítő, ijesztő isten a hinduizmusban* → **Visnu**

Sixtusi kápolna a pápa kápolnája a Vatikánban, amelyet IV. Sixtus pápa építtetett; Michelangelo és más híres mesterek freskói díszítik

skapuláré *lat scapulae: lapocka, hát, szerzetesi váll-lepel*

skolasztika gör szkholé: tanulmány, iskola > *lat schola: iskola, tudományos kutatás*, tkp a középkorban az iskolákban (schola) oktatott teológiai és filozófiai rendszer; **1.** eredetileg tekintélyes személyekhez v. szövegekhez kötött tudományos gondolkozásmód; Canterbury Anzelm (1033–1109) indul el, kiemelkedő személyisége Aquinói Tamás (1225 k.–1274); **2.** *vallfil* később a középkor merev vallásfilozófiája

skotizmus Duns Scotus (1270–1308) teológus irányzata, mely szerint az akarát megelőzi az értelmet

Slavorum apostoli *lat* 1895. júl. 2-án kiadott pápai enciklika a szlávok apostolának, Metódnak halála 1100. évfordulóján

soáh héb megsemmisítés, a zsidóknak, főleg a 20. sz.-ban történt kiirtására vonatkozó héber fogalom; tartalmilag a görög holokausztnak* felel meg; emléknapja: április 19

Social Gospel *ang social: társadalmi, Gospel: evangélium*, egyházi-teológiai mozgalom főleg az Egyesült Államokban 1890–1930 között; hangsúlyozta a keresztyének társadalmi felelősségét, s arra törekedett, hogy a világi rendek átalakításával megvalósítsa Isten országát

Societas Jesu I. jezuiták

Societas Verbi Divini *lat*, Isten Igéjének Társasága, r. k. missziós csoport

SOCis I. ciszterciáták

Sodoma és Gomora bűnös lakói miatt elpusztított kánaáni városok (1Móz 19); a kirívó bűnök jelképei (Mt 11,23; Júd 7) → **szodomita**

sófár *héb*, a zsidó újévkor megfújt kürt

Sol I. Hélios

sola fide *lat solus: egyedül, fides: hit*, reformátori alapelv, amely Luthernek (1483–1546) a Róm 3,28 fordítása nyomán fogalmazódott meg, s amely az idézett vers második része felé elhatároló: a törvény cselekedetei nélkül

Soli Deo Gloria *lat solus: egyedül, gloria: dicsőség*, Egyedül Istennek Dicsőség, *röv* SDG; ref. ifjúsági egyesület neve Magyarországon 1945-ig

solus Christus, sola gratia, sola Scriptura *lat solus: egyedül, gratia: kegyelem, scriptura: írás*, a protestáns egyházaknak Luthertől (1483–1546) átvett tanítása, mely kizár minden más üdvközlő személyt és eszközt (szentek, jó cselekedetek) → **sola fide**, → **tradíció**

soror *lat nővér*, apáca

Söma Jisráél *Halld Izráel*, az 5Móz 6,4–5 szövege, a zsidóknak az Isten egyedüliségét hirdető hitvallása, melyet minden hitű zsidó elmond naponta kétszer

Sömöne Eszré *héb tizennyolc*, tizennyolcas imádság (tefilla); a legrégebbi zsidó közösségi imádság, a Söma Jisráéllal* együtt a zsidó istentisztelet alapvető hagyománya

spekulatív *lat speculor: megfigyel, utána gondol, fil* a tapasztalattól független, csupán a gondolkozáson alapuló

spiritizmus *lat, spiritus: lélek, szellem*, hiedelem, hogy az élők kapcsolatba léphetnek a meghaltak szellemével médiumok által

spirituálé *lat spiritualis: lelki*, néger vallásos ének Észak-Amerikában → **gospel-song**

spirituális *lat spiritualis: lelki, 1. ált* lelki atya; **2.** teológiai intézet lelki felügyelője

spiritualizmus *lat spiritus: lélek, fil* középkori idealista elmélet (később: idealizmus), mely szerint minden valóságnak szellemi őselve van → **idealizmus**

Spiritus Sanctus *lat, Szentlélek*

Stabat Mater *lat sto: áll, mater: anya,* középkori egyházi ének Jézus Krisztus fájdalmas anyjáról, illetve ennek a témának zenei feldolgozása

stáció *lat statio: megállás, őrhely,* megállóhely Jézusnak a kálvária* felé vezető útján

stallum *közös indoeurópai szta-: állás, állapot, 1.* a kanonok számára fenntartott hely a székesegyház szentélyében; **2. ált** egyházi állás és annak javadalma

státus *lat* állapot, helyzet

status confessionis *lat confessio: hitvallás, élethelyzet,* amelyben a keresztyén embernek minden következmény vállalásával nyilvánvalóvá kell tennie hitbeli álláspontját; gyakran az in statu confessionis kifejezésben

status corruptionis *lat corruptio: romlottság,* az ember bűneset utáni állapota

status exaltationis *lat altus: magas, exaltatio: felmagasztalás,* Jézus Krisztus felmagasztaltatásának állapota

status exinanitionis *lat exinatio: kiürit,* Jézus Krisztus megaláztatásának állapota (Fil 2,7, a Vulgata fordításában) → **kenózis**

status gratiae *lat gratia: kegyelem,* az ember kegyelmi állapota

status integritatis *lat integritas: épség, egészség,* az ember bűneset előtti romlatlan állapota

status intermedius *lat inter: között, medius: közbeeső,* az ember testi halála és az utolsó ítélet közötti állapota

status oeconomiae *gör oikonomia > lat oeconomia: rend, üdvrend,* az üdvösség rendjének állapota

status perfectionis *lat perfectio: tökéletesség,* az ember tökéletes, bűn nélküli állapota

staus quo *lat quo ante: mint azelőtt,* egy előbbi helyzet érvényességére vonatkozó kifejezés

statútum *lat statutum: szabályzat, alapszabályzat v. szabályrendelet*

stigma *lat sebhely, bélyeg,* Jézus Krisztus sebeinek megfelelő sebhely egyes szentek testén

stipendium *lat pendo: felbecsül, mérlegel, stipendium: zsold, bér,* ösztöndíj

stóla *gör sztolé: öltözet, ruha, 1.* nyakon viselt 10 cm-es szövetsáv, a r. k. papok öltözékének egyik darabja; **2.** egyes szertartások elvégzéséért fizetett papi, lelkipásztori illeték → **ius stolae**

strukturális exegézis *lat structura: szerkezet; gör exagó: kivezet, exegézis: bibliai szövegmagyarázat,* egy bibliai szakasznak a szöveg szerkezetéből kiinduló, formális elemzése

stundizmus *ném Stunde: óra, 19. sz.-i* német evangélikus telepések mozgalma Oroszországban, akik a megtérés órájáért imádkoztak

sub- *lat előjáró* *acc-szal és abl-szal,* alatt, alá, mellett, mellé

subordinatio *l. szubordinációs krisztológia*

sub specie aeternitatis *lat species: tekintet, eszme, aeternitas: örökkévalóság,* az örökkévalóság jegyében, szemléletében

substantia *l. szubsztancia*

substantivum *lat, főnév*

successio *l. apostoli szukcesszió*

sufficientia *lat sufficio: megfelel valaminek, elegendő,* reformátori elv, amely szerint az üdvösségre nézve ele-

gendő az, amit Isten a Bibliában kijelentett

suffragium *lat pártolás*, a r. k. egyházban a szentekhez intézett imádság

suicidium *lat, öngyilkosság*

sui generis *lat az ő természete, neme, sajátos, egyedi*

Sulkhán Arúk *heb sulkhán: asztal, áraq: kinyújt*, Karo Jozséf (1488–1575) rabbinak a 16. sz.-ban írt *Terített asztal* c. műve, amelyben megtalálhatók mindazok a szabályok, szertartások és tanítások, amelyek a Talmud* összeállításától kezdve a rabbik magyarázataiban felgyűltek

sumerok turáni származású nép, Mezopotámia legrégebb ismert lakói

summa *lat fő dolog, összesség*, középkori dogmatikai művek címe v. a cím első szava

summa cum laude *lat summa: fő dolog, összesség, laus: dicséret*, a doktori szigorlat legmagasabb fokú minősítése: kitüntetéssel

Summis desiderantes affectibus *lat desidero: kíván, affectivo: megragad, törekszik*, teljes szívünkől kívánjuk; VIII. Ince pápa 1484-ben kiadott bullájának kezdő szavai, melyben felhatalmazza az inkvizitorokat a boszorkányok felkutatására

sumum bonum *lat summus: legfelsőbb, bonum: a jó mivolt*, Isten mint a legfőbb jó

Summus Pontifex *l. Pontifex Maximus*
sursum corda *lat sursum: fölfelé, cor: szív*, a misében gyakori felhívás: emeljük fel szívünket!; eredete JSir 3,41-ből: „Emeljük fel szíveinket...!”

svát bab > *heb* a zsidó naptár tizenegyedik hónapja (január-február, Zak 1,7)

Syllabus collectio errorum modernorum *lat modern tévedések gyűjteményének vázlata*, IX. Pius pápa átal 1864. dec. 8-án kiadott jegyzék, amely magában foglal 80 egykori téves tanítást

Symbolum Athanasianum *gör szümböleiő: egyetért* > *lat symbolum: jel*, Athanasziosz (295 k.–373) egyházatyától származó, minden keresztényen egyház által elfogadott hitvallás, amely rögzíti a Szentháromságról szóló helyes tanítást

Symbolum Romanum *gör szümböleiő: egyetért* > *lat symbolum: jel*, a 2. sz.-ban megfogalmazott, a felnőtt keresztység alkalmával elmondott, trinitárius felépítésű hitvallás; az Apostoli Hitvallás öse

Symmachos-szöveg az Ósz egyik görög fordítása, mely Origenész (185 k.–254 k.) hexaplajának* és tetraplajának* egyik oszlopa

Sz

Az itt nem szereplő szavak s alatt kereshetők

szabelliánusok Szabelliosz (Kr. u. 260 k.) tanításának követői, aki szerint az Atya, a Fiú és a Lélek Istennek csupán megnyilvánulásai (modusai), megjelenési formái, „maszkjai” → **modalisták**, → **monarchiánusok**, → **patripassziánusok**
szálem alejkum *arab béke veletek*, a mohamedánok köszönése → **sálóm**

szaléziánusok *Szalézi Ferenc (1567–1622) r. k. püspökről*, Don Giovanni Bosco (1815–1888) által 1855-ben alapított szerzetesrend, amely feladatául tűzte ki az ifjúság, főleg az árva gyermekek nevelését

szalvatoriánusok *lat salvator: megváltó*, Societas Divini Salvatoris, rövid SDS;

a bel- és külmisszió céljából 1881-ben alapított kongregáció

szamaritánusok *Samária, izráeli várossról*, a Kr. e. 722-es asszír fogságból visszamaradt izráeli elem és a betelepített médek (?) keveredéséből keletkezett sémi népcsoport, amely a maga nyelvére fordította le a Tórát*; a Garizim hegyére rendeztek be maguknak a jeruzsálemi templom mintájára kultuszhelyet; ma Nablus városában kb. 200, az ősi rítusokat őrző szamaritánus él (bibliai hivatkozások: 2Kí 17,29; Mt 10,5; Lk 9,52; 10,33; 17,16; Jn 4,7.9.39.40; ApCsel 8,25) → **szamaritánus tóra**

szamaritánus tóra *héb tóráh: tanítás, törvény*, Mózes öt könyvének Kr. e. 3. sz.-ban a szamaritánusok* nyelvére lefordított szövege; mintegy 6000 helyen tér el a masszoréták* szövegétől

szanhedrin *gör szüenedrosz: tanácskozó*, a 71 tagból álló zsidó nagytanács görögös neve; a fogság után a legfőbb törvényhozói, kormányzói és bírói hatóság; Jézus idejében vallási és politikai hatalommal rendelkezett

szaracénok *arab szarki: keleti (?)*, a kb. 350-től használatos elnevezés a középkorban, először Arábia népére, majd általában az iszlámhitűekre, különösen az izmaelitákra vonatkozott

szaton úsz-i űrmérték szilárd anyagok számára: mérce (Lk 13,21), 13,8 l

szaturnália *lat.* **1.** a rómaiaknál Saturnus isten hétnapos ünnepe a téli napfordulókor, az ajándékozások és a mulatozások napja; a karácsony szorította ki a naptárból; **2. átv** féktelen mulatozás

széáh ósz-i űrmérték szilárd anyagok számára: mérték (1Móz 18,6), 12,3 l

szecessziós stílus *lat secessio: elkülönülés*, 19. sz. végi és 20. sz. eleji építészeti,

iparművészeti és képzőművészeti irány, amely díszítőelemekül stilizált természeti tárgyakat, szeszélyes formákat alkalmazott

széder *héb sor, rend*, **1.** a páska ünnepének első két estéjén a család keretében történő szertartás; **2.** a Misna* és a Talmud* 6 fő fejezete

szefárdok Dél- és Nyugat-Európa zsidó lakói, judeospanyol (ladino) nyelvet beszélnek; jelenleg minegy 710 000-en élnek; elnevezésük onnan származik, hogy az Abdiás 20-ban előforduló helységnevet („...a jeruzsálemi száműzöttek, akik Szeferádban vannak) az Ibériai-félszigettel azonosították → **askenázik**

szekta *lat secta: párt*, a történeti egyházakból kivált személy, illetve vallásos csoportosulás

szekularizáció *lat saeculum: emberöltő, világkorszak, korszellem*, **1.** az egyházi javaknak világi célokra való kisajátítása v. állami tulajdonba vétele; **2.** az egyházi hatástól való lelki, szellemi, anyagi függetlenedés; **3. átv** az egyház elvilágiasodása, a korszellemhez való alkalmazkodása

szekularizmus *lat saeculum: emberöltő, világkorszak, korszellem, fil*, a szekularizáció* folyamatának a végkifejlődése, amelyben irányzattá válik, s számára az Isten, az egyház, a hit közömbös dologgá lesz; a ~ harcos ateizmusba* torzulhat

szela *héb*, sorok, gondolatok elválasztására beírt, ismeretlen jelentésű szó a Zsoltárok könyvében

szeleukidák *Szeleucia, több ókori város nevérol*, Nagy Sándor után a diadochusok* egyik dinasztiája, amely Izrael területén uralkodott Kr. e. 312–64 között; közülük IV. Antiochus Epiphanes megszenteltelenítette a jeruzsálemi

templomot, ami a Makkabeusok* felkeléséhez vezetett

szemantika v. **szemasziológia** gör *szémeion*: *jel, nyelvt* jelentéstan: a nyelvtudományban a nyelvi formák jelentésével és a jelentések változásával foglalkozó tudományág

szeminarista lat *semen*: *mag, csemete, seminarium*: *nevelőiskola*, r. k. teológus

szeminárium lat *semen*: *mag, csemete, seminarium*: *nevelőiskola*, **1.** egyes egyházakban a teológiai főiskola neve; **2.** egyetemeken a leadott tananyag csoportokban történő megbeszélése, esetleg számonkérése, illetve maga a csoport

szemiotika gör *szémeion*: *jel, nyelvt* jelentéstudomány: a jelekkel, jelrendszerekkel foglalkozó elmélet

szemipelágiánusok lat *semi-*: *fél, tévtanítók*, akik a megigazulásban az Isten kegyelme (Augustinus) és az emberi akarat (Pelagius) együttműködését vallották → **pelágiánusok**

szemiracionalizmus lat *semi-*: *fél, ratio*: *ésszerű ok, vallfil* filozófiai-teológiai mozgalom a r. k. egyházban a 19. sz.-ban, amely a tudás és a hit összeegyeztetésén fáradozott → **racionalizmus**

szemita l. **sémíták**

szenátor lat *senex*: *öreg*, **1.** a római államtanács (szenáthus) tagja **2.** ált a törvényhozó testület tagja

senior lat *senior*: *idősebb*, **1.** régen: a protestáns egyházmegeye élén álló lelkes vezető, ma: esperes; **2.** főiskola v. kollégium ifjúsági elnöke

szeráf tbsz **szeráfim** héb az *égéssel, fényes, izzó megjelenéssel kapcsolatos* (?), **1.** Az Ósz-ben Isten trónusát körülvevő angyali lények, akik a triszagionnal (szent, szent, szent) dicsérik a Seregek Urát (Ézs 6); **2.** az angyalok ki-

lencedik karának hatszárnyú lénye → **sanctus**

szerviták lat *servus*: *szolga*, Ordo Sanctae Maria, röv OSM; hét firenzei kereskedő által, a 13. sz.-ban alapított szerzetesrend; elnevezés-változat: Ave Maria testvérek

Szét *egyiptomi, mit* Ozirisz* testvére és gyilkosa az egyiptomi mitológiában

szeveriánusok Antiochiai Severusról (465 k.–538) elnevezett monofiziták*, akik Jézus testének romlandóságát vallották

szibilla *valltört* legendás látnoknő az ókorban, aki ekstázisban jósolt

szibillák *valltört* zsidó-keresztyén ókori-középkori irodalom, amely többnyire apokaliptikus jövendöléseket tartalmaz

szikáriusok arám *orvgyilkosok*, a zelóták* radikális csoportja

szikék ind *tanulók, valltört* 1500 körül alapított hindu-izlámi szekta; vezetőjük a guru*, akit Isten és emberek közvetítőjeként tisztelnek; a 18–19. sz.-ban Indiában teokratikus katonai államban éltek → **Grant**

szillogizmus gör *szüllegő*: *együtt mond, fil* logikai következtetési forma, mely két előzményből (premisszából) a zárótételhez (konklúzióhoz) jut; a teológiában a gyakorlati ~ olyan gondolkodás, amely szerint egy tapasztalati tényből (pl. jó cselekedetből) egy belső, lelki valóságra (pl. a hitre) lehet következtetni

szimbolika gör *szümballó*: *összevet, 1. nyelvt* a jelképek, szimbólumok eredetével, jelentőségével, változásaival foglalkozó tudomány; **2. teol** a rendszeres teológiához tartozó tudományág, amely a különböző keresztyén egyházak hitvallásainak összehasonlításával foglalkozik

szimbolizmus gör *szümballó*: *összevet*, az úrvacsorára vonatkoztatva: a kenyér

és a bor Jézus testének és vérének csupán szimbólumai, jelképei

szimbólum gör *szümballó*: *összevet*, **1.** *nyelvt* jelkép; **2.** *teol* hitvallás, az egyház tanításának ismertetőjege, „jelképe”

szimónia *l. simónia*

szimpózium gör *poszisz*: *ital, szümpozsion*: *lakoma* (Mk 6,39), **1.** az ókori görögöknél: *lakoma, asztaltársaság*; **2.** tudományos, főleg nemzetközi tanácskozás

szin-, szün- gör *előljáró dat-szal, -val, -vel, együtt, közösségében, egyszerre, megfelelően; összetett szavak első tagjaként a kifejezés közösségi jellegére utal*

szinédrium *l. szanhedrin*

szinergizmus gör *ergadzomai*: *munkálkodik*, teológiai tanítás, amely szerint az ember megtérését és az üdvösséget Isten kegyelme emberi közreműködéssel munkálja

szinkretizmus gör *kerannümi*: *kever*, **1.** különböző nem keresztyén vallások tételeit felszínesen összehangoló és a keresztyénségbe olvasztó irányzat az első századokban; **2.** G. Calixt (1586–1656) lutheránus teológus irányzata, hogy a különböző protestáns egyházak tanításait összeegyeztesse

szinódus gör *hodosz*: *út*, **1.** *zsinat*; **2.** a görögkeleti egyházban a legfőbb hatóság → **zsinat**

szinonima gör *onoma*: *név, nyelvt* rokon értelmű szó, kifejezés

szinopszis gör *opszisz*: *látás*, **1.** bibliai párhuzamos helyek egybevetése; **2.** irodalmi művek hosszabb vázlata

szinoptikusok gör *opszisz*: *látás*, az első három evangélium összefoglaló neve

szintaxis gör *taxisz*: *rend, sorrend, nyelvt* mondatban: a szó szerkezetét és

a mondatokat tanulmányozó tudomány

szinterészisz gör *téreo*: *megtart*, a skolasztikában* megjelenő fogalom, arra vonatkozik, hogy az emberben a jóra való hajlam a bűneset után is megmaradt

szinusziászták gör *uszia*: *lét, ami van*, a Laodikeai Apollinariosz (315 k.–392 k.) követői, akik azt tanították, hogy a Logosz a hús-test Krisztusnak a lelke; elnevezés-változat: apollináriusok

Szíria az Ősz-ben Arámként jelölt ország (ennek latin fordítása: Syria), amely az arám nevet Sém fiáról kapta (1Móz 10,22); a Földközi-tenger és a szír-arab sivatag között terül el, fővárosa Damaszkusz; Izrael (főként az északi országrész) állandó háborúskodásban állt ~val (2Kír 6,8–23; 8,7–15; 10,32–36); Jézus idejében a Római Birodalom tartománya

szír ortodox egyház görögkeleti egyház, amely 1661-től az antiochiai szír-ortodox pátriárkátus alá tartozott, 1958-tól önálló pátriárkátus; jelenleg kb. 1,5 millió tagja van

szisztematika gör *szün*: *együtt, hisztémi*: *állít, felállít*, rendszeres teológia a protestáns egyházakban; a teológiának a bibliai, gyakorlati és egyháztörténeti mellett, egyik szaktudománya; tudományágai: teológiai enciklopédia, dogmatika, etika, szimbolika, polémika, apologetika, ökumenika

szituáció-etika *lat situs*: *helyzet; gör éthosz*: *erkölcs*, erkölcs és erkölcsstan, amelyet egy adott, pillanatnyi helyzet határoz meg

sziván *bab* > *héb* a zsidó naptár harmadik hónapja (május-június, Eszt 8,9)

szkepticizmus *újjgörög szkeptikosz*: *el-foglalt, gondokba merült, szkepszisz*: *vizsgálódás*, **1.** *ált* kételkedés, hitetlen-

ség; **2.** *fil* ismeretelméleti irányzat, amely tagadja, hogy a tudatunktól független valóságról megbízható ismereteket lehet szerezni; a szkeptikusok szerint mindennek az ellenkezője is állítható, tehát az ember ne mondjon ki ítéleteket, ne kötelezze el magát

szkizma gör *szkhiszma*: szakadás, **1.** *ált* egyházszakadás a tanok nyílt tagadása nélkül; **2.** egyháztörténetileg ~nak nevezik az 1054-ben történt egyházszakadást, amikor az addig egységes egyház egy keleti (görögkeleti, ortodox) és egy nyugati (római katolikus) egyházra szakadt, miután a két fél kölcsönösen kiátkozta egymást; ezt ugyan VI. Pál pápa és Athenagorasz (1886–1972) konstantinápolyi pátriárka 1965-ben visszavonta, de maga a szakadás nem szűnt meg

szkizmatikus gör *szkhiszma*: szakadás, **1.** szakadár; **2.** az egyházszakadással kapcsolatos

szociális enciklikák különböző pápai tanítások az egyház társadalmi kötelezettségeiről: XIII. Leó *Rerum novarum** (1891), XI. Pius *Quadragesimo anno** (1931), XXIII. János *Mater et magistra** (1961), II. János Pál *Laborem exercens** (1981)

szociniánusok Fausto Socinusról (1539–1604) elnevezett antitrinitárius irányzat a 16–17. sz.-ban; egy értelemközpontú, antitrinitárius, humanista, türelmes keresztyénséget hirdettek

szodomita *Sodoma, ókori kánaáni város nevéből*, állattal fajtalankodó

szóférfi héb *száfar*: számol, írásban felsorol, zsidó írástudó

szofizma gör *szofia*: bölcsesség, álokkodás, amely formálisan helyes, de fogalmi kétértelműsége folytán hibás, üres következtetés

szókratészi módszer kérdések és felele-

tek formájában tanító, a dialektikus gondolkozást elősegítő módszer, ahogyan Szókratész (Kr. e. 469/470–399) beszélgetve tanított

szomatikus gör *szóma*: test, állag, testi, a testre de (a Bibliában) sohasem a hústestre vonatkozó

szombatisták héb *sabbát*: szombat, keresztyén felekezet, amelynek tagjai az Úrnapja helyett az ósz-i szombatot ünneplik; hivatalos elnevezésük: Hetednapos Adventisták* → **adventisták**

szombatnapi járóföld a zsidó kazuisztika szerint a szombaton megengedett úthossz: öt sztádion*, azaz szűk 1 km

Szótér gör *megváltó*, Jézus Krisztus neve: Üdvözítő, Megváltó; az IHTUS* (hal) betűszóiban a szigma; latinul: Salvator → **Salvator mundi**

szóteriológia gör *szótér*: megváltó, keresztyén tanítás Jézus Krisztusnak a világegyetért végbevitt megváltásáról, a krisztológia* része

szponzor lat *sponsor*: kezes, szavatos, Tertullianus (160–230) sponsoresnek nevezte azokat, akik a megkeresztelendő felnőttert jótálltak

sztádion görög hosszsmérték (Mt 14,24; Lk 23,13; Jn 11,18); 192 m, kb. 240 lépés

sztarec orosz *öreg*, idősebb korú görögkeleti szerzetes, a fiatalabbak lelki vezetője

sztáter **1.** úsz-i pénz (Mt 17,27), értéke kb. 10 EUR; **2.** mint súly 8,4 kg

sztauroforosz gör *sztaüirosz*: kereszt, ferő: hordoz, körmeneteken a keresztet vivő személy

sztéle gör *oszlop*, faragásos, felíratos kőlap, sírkő v. emlékmű; Izráel-sztélének nevezik Merneptah fáraó győzelmi felíratát (Kr. e. 1220 k.), amelyen először említik az Izráel nevet

szigma gör *szűrés, beégetett jegy*, Jézus öt sebhelye, illetve Pál apostol testén a Krisztushoz tartozás jegye (Gal 6,17)

sztoa gör *csarnok, fil* a kritoni Zénón (Kr. e. 335 k.–263) által egy athéni csarnokban (sztoa poikilé: tarka oszlopcsarnok), a Kr. e. 4. sz.-ban alapított filozófiai iskola; a sztoikusok egy értelemközpontú, naiv materialista filozófiát vallottak és egy mindenbe bele nyugvó életideált hirdettek; tanították, hogy a világegyetemet a logosz uralja, az embernek ehhez kell igazítania életét, s így úrrá tud lenni szenvedélyein

sztoikheion gör *elem, egy sor tagja, betű*, az Úsz-ben alapvető tanítások, v. szellemi lények, amelyeknek önállóan nincs hatalmuk, Jézus Krisztusnak vannak alávetve (Gal 4,3,9; Kol 2,8,20)

sztoikusok l. **sztoa**

szub- l. **sub-**

szubjektív lat *subiectum*: *alany, fil* **1.** alanyi, az egyén tudatából kiinduló és arra jellemző; **2.** elfogult, nem tárgyilagos

szubjektívizmus lat *subiectum*: *alany, fil* az objektív tényállást kizáró, csak az egyén ítélkezését és cselekvését figyelembe vevő gondolkozásmód

szubordinációs krisztológia lat *subordino*: alárendel, 2–3. sz.-i eretnek tanítás, mely szerint a Logosz isteni személy ugyan, de az Atyának alá van rendelve

szubordinációs szentháromságtan lat *ordinatio*: *rendelés*, későbbi elnevezése egy 2–3. sz.-i dogmának, amely szerint a Logosz isteni személy, de az Atyának, a Szentlélek pedig az Atyának és a Fiúnak van alárendelve → **lukianisták**

szubszisztencia lat *subsisto*: *megállapodik, megmarad, vallfil* a skolasztikában* az önálló lét fogalma

szubsztancia lat *substantia*: *létezés, állag, fil, vallfil* valóság, lényeg, amely önmagában áll fenn, nem szorul fenn-

tartó külső alanyra (res quae per se subsistit: olyan dolog, amely önmagában létezik); tkp a görög hiposztázis (állag, valóság) tükörfordítása, tartalmilag az usziának* felel meg; a skolasztikában* és a neotomizmusban* gyakori kifejezés → **akcidentia**

szukcesszió l. **apostoli szukcesszió**

szukkót héb *szukkáh*: *sátor, védelem*, a pusztai vándorlás első szálláshelye: Szukkót (2Móz 12,37); a zsidóknál az aratás utáni, tisri* hónap 15-tel kezdődő lombsátor-ünnep, amikor Izráel fiai lombokból készített sátorokban laktak, emlékezve a pusztai vándorlásra (2Móz 23,16; 3Móz 23,33–36; 5Móz 16,13–15); zarándokünnep

szunna arab *szájhagyomány*, az iszlám vallás szájhagyományainak összessége

szunniták arab *szunna*: *szájhagyomány, valltört* az iszlámnak* az az ága, mely a Koránon kívüli más hagyományt is elfogad, és az első három kalifát is elismeri → **siíta**

szuperintendencia lat *superintendo*: *felügyel*, **1.** ált területi egység egyes egyházak szervezetében, vezető tisztségviselője a szuperintendus* (püspök); **2.** a püspökség elnevezése a lutheránus egyházban

szuperintendus lat *superintendo*: *felügyel*, a protestáns egyházakban a püspök címe a 19. sz. végéig; tkp a görög episzkoposz tükörfordítása

szupersztíció lat, *babona*

szuplikáció lat *supplicatio*: *könyörgés*, **1.** a nagy csapások idején rendezett könyörgéses körmenet; **2.** a protestáns egyházak iskolái számára a tanulók által végzett ajándékgyűjtés

szupralapszárizmus v. **antelapszárizmus** lat *supra*: *fölött, ante*: *előtt, lapsus*: *elésés, botlás*, irányzat a kálvinizmuson belül, amely szerint Isten

predestinatív döntése a bűneset előtt már megtörtént, a bűneset időileg és logikailag követi a predestinációt → **infralapszárizmus**

szupranaturalizmus *lat supra: fölött, natura: természet*, hit a természetfölötiben, aki (ami) csak a kijelentés által ismerhető meg

szura *arab fejezet, szőlőkacs, valltört* a Korán* 114 fejezete

szuverenitás *fr souverain: független*, Isten függetlensége, befolyásolhatatlansága döntéseiben

szün- *l. szin-*

szüneidészisz *l. conscientia*

T

tabernákulum *lat tabernaculum: sátor, bódé*, **1.** a r. k. egyházban az oltár fölött álló zárható szekrény, amelyben az oltáriszentséget őrzik; **2.** ált védőmennyezet az oltárok, szobrok, szentképek fölött

taboríták *eredetileg az izráeli, később a dél-csehországi Tabor hegyéről*, a husziták radikális balszárnya, mely, a vallási követeléseken túl, a jobbság és hűbériség megszüntetését is követelte → **cseh-morva testvérek**, → **husziták**, → **kalixtinusok**, → **utraquisták**

tabu *polinéz érinthetetlen*, **1.** valltört a primitív vallásokban olyan személy v. tárgy, akinek/amelynek érintése vallási tilalom alatt áll; **2.** átv amiről nem szabad beszélni

tabula rasa *lat tabula: írotábla, rado: kitéről*, tiszta lap; **1.** ókori görög és római filozófusoknál az ember lelke születéskor; **2.** az előzményeket figyelembe nem vevő új helyzet, amelyből mindent újra lehet kezdeni

Taheb *arám visszatérő*, a szamaritánusok* messiása

talár *lat talaria: bokáig érő ruha*, papok, bírók hivataluk gyakorlásakor viselt ünnepélyes ruhadarabja

talentum *gör talanton*, súly és annak megfelelő pénz; országok és korok szerint (babiloni, izráeli, szíriai, görög)

26,2–43,7 kg arany v. ezüst értéke; az Ósz magyar fordításában a ~ a héber kikkárnak felel meg (2Kir 6,22); 1 kikkár (talentum) = 60 mina (máne*) = 3000 sékel*; Jézus két példázatában hatalmas összeget szimbolizál (Mt 18,24; 25,15)

talesz *heb*, imalepel a zsidóknál

táliótörvény *lat talio: megtorlás*, a zsidóknál a kárral v. sérelemmel azonos mérvű megtorlási jog, tkp a mértéktelen bosszú korlátja: egy szemért csak egy szemet (3Móz 24,19–20; Mt 5,38–39)

talizmán *gör > arab megszentelt, valltört* babonás hiedelem szerint védelmet nyújtó, szerencsét hozó tárgy

Talmud *heb lámad: tanít, talmud: tanulmány*, a zsidó irodalomnak a Biblia után a második fő műve, mely a régebbi Misnából* (2. sz.) és a későbbi (3–5. sz.) Gemarából* (a Misnához tartozó kommentár) áll; kb. 5900 fóliaoldalra terjedő gyűjtemény, nyelve a héber és az arám; két ~ van, a Jeruzsálemi, amelyet Kr. u. 4. sz.-ban, és a teljesebb Babiloni ~, amelyet kb. Kr. u. 500-ban zártak le

talmudisták azok a zsidók, akik a Tena-khon* (Ósz) kívül elismerik a Talmudot* is, ellentétben a karaitákkal*

Tamás-evangélium 1946-ban a naghammadi leletek között felfedezett kopt

nyelvű kézirat, amely 114 Jézus-mondást tartalmaz, ezeknek egy része az első három evangéliumban is olvasható

Tamás-keresztyének a 3. sz.-ban alapított monofizita* gyülekezetek Indiában

támíd *héb állandó*, a zsidó kultuszban az állandóan, naponként bemutatandó égőáldozat (Dán 8,11)

tamuz *bab > héb*, a zsidó naptár negyedik hónapja (június-július)

tanatológia *gör thanatosz: halál*, az ember meghalásáról és a halálról szóló orvosi tudományág

tannaiták *héb sánáh: ismétél*, írástudók a Misna* korából

tao *kínai út, valltört* minden létezők ősoka, mint erkölcsi ideál a taoizmusban*

taoizmus *kínai tao: út, valltört* Lao-ce (Kr. e. 6. sz.) kínai filozófus tanítása az erényről, mint a legfőbb, elérendő célról; Lao-ce tanítása nyomán alakult ki a népi ~, amelybe a buddhista vallás, az ősök tisztelete és a démonhit elemei keveredtek

Targúm *arám tolmácsolás*, az Ósz arám fordítása; a fordítások közül legnevezetesebb az Onkelosz-Targúm a Kr. u. 2. sz.-ból; továbbiak: Jonathán-Targúm (Kr. u. 4. sz.), Jeruzsálemi Targúm (Kr. u. 7. sz.)

tautológia *gör taüté: ő maga*, nyelvtan azonos v. hasonló jelentésű szavak indokolatlan ismétlése

teantropológia *gör theosz: Isten, anthróposz: ember, vallfil* az Istenről és az emberről szóló beszéd, amelyet teljesebb tartalmúnak tartanak, mint a teológiát

Te Deum laudamus Istenünk, téged dicsérünk; A. Ambrosius (339–397) himnuszának kezdő szavai; hálaadó ünnepek alkalmával éneklék a r. k. istentiszteleten

tefakh ósz-i hossz mérték: tenyér (1Kiráj 7,26), kb. 8 cm; 1 ~ = 24 ecba (ujj)

tefilla *l. Sömőne Eszré*

tefillim *héb töfilláh: imádság*, a zsidóknál a hétköznap reggeli imádkozáskor a bal felsőkarra és a homlokra kötött imaszíj és dobozka (hivatkozás: 2Móz 13,9; 5Móz 6,8; 5Móz 11,18), melybe pergamentekercsre írt 4 ósz-i szöveget tettek

teihardizmus *vallfil* Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955) szemléletén alapuló irányzat, amely szerint a természettudományok tényei nem mondanak ellent a vallásnak, s így a bibliai teremtéstörténet és az evolúció is egyezőséget mutatnak; ennek érdekében a vallási dogmákat felül kell vizsgálni

teizmus *gör, vallfil* a teremtő és megtartó személyes Isten létét és jelenlétét való világnézet, szemben az Istent a világból kizáró deizmussal*, a világot az Istennel azonosító panteizmussal* és az Istent tagadó ateizmussal*

téka *gör, théké: tok, tartó*, könyvtár

tele-, teleo- *gör telosz: cél*, szóösszetételek első tagjaként nagy távolságot jelent, illetve a fogalom célirányultságát fejezi ki

telekinézis *gör kinészisz: mozgás*, az okkultizmus* és spiritizmus* titokzatos jelensége: a tárgyak állítólagos érintés nélküli mozgatása

teleológia *gör telosz: cél, fil* tanítás, amely szerint a világban minden egy előre meghatározott célra nézve jött létre és ezt szolgálja

telepátia *gör patheia: érzés*, távolbalátás: feltételezett képesség, hogy időben és/vagy térben távoli személyek érzéseiről, gondolatairól tudomást lehet szerezni

Tell-el-Amarna *l. Amarna-táblák*

témaprédikáció gör *thema*: *tétel*, a textusnak csak egyetlen üzenetét érvényesítő egyházi beszéd, ellentétben a textusprédikációval*

templomosok v. **templáriusok** a *jeruzsálemi templomról*, *Fratres militiae templi*: templomlovag-testvérek: 1119-ben, a keresztyén zarándokok védelmére alakult lovagrend; később áldásos kórházi szolgálatot végeztek

tempus *lat idő*, igeidő a nyelvtanban

tempus clausum *lat tempus: idő, claudo: bezár*, a r. k. egyházban a böjti és az adventi időszak, amelyben tartózkodni kell a mulatozásoktól

Tenakh *héb* az Ósz három kötegét jelölő betűszó; **Tóra***, **Nöbiim***, **uKötubim***: Mózes öt könyve, Próféták és Iratok

teo-, **theo-** gör *theosz*: *Isten*, szóösszetételek első tagjaként az Istennel való kapcsolatot jelenti

teocentrikus gör *kentron* > *lat centrum*: *központ*, istenközpontú gondolkodás

teodícea gör *dikaiosz*: *igaz, vallfil* istenigazolás, bizonyítása annak, hogy a világban levő rossz összeegyeztethető Isten tökéletességével; a kifejezés először G. W. Leibnitznak (1646–1716) P. Bayle-hoz (1647–1706) intézett levelében, 1710-ben olvasható

teofánia gör *fainó*: *megjelenik*, Isten látható, hallható megjelenése

teoforosz gör *feró*: *hordoz, visz*, olyan tulajdonnevek, amelyeknek első v. utolsó tagjában Isten neve fordul elő; héber: él, Jahve, Jáh, mint *Izrael*, *Béthel*, *Elízeus*; *Jonathán*, *Abdiás*; görög: *theosz*, mint *Timóteus*, *Teofilosz*

teokrácia gör *kratosz*: *kifejtett erő*, Isten egyeduralkodásának érvényesítése egy közösség életének minden területén; a ~ban egybeolvadnak a vallási és a politikai, a szent és a profán, az egyházi

és az állami életterületek, illetve intézmények → **krisztokrácia**

teológia gör *logosz*: *ige, tudomány*, **1.** az Isten Igéjén alapuló keresztyén tudomány; **2.** lelkészképző egyetem v. főiskola

teológiai enciklopédia gör *küklosz*: *kör*, a rendszeres teológia bevezetéseként, alapvető, összesített ismereteket nyújtó teológiai tudományág

teologumenon gör a teológiai tudomány valamelyik állítása, eleme, amely megfogalmazva nem található meg a Bibliában; a görögkeleti egyházban az első hét ökumenikus zsinat határozataira vonatkoztatják

teománia gör *mania*: *őrjöngés*, vallási téboly

teomorf gör *morfé*: *alak*, Isten-alakú; Isten (belső) tulajdonságaival felruházott ember, állat a vallások történetében

teonom gör *nomosz*: *törvény*, Isten törvénye szerinti gondolkodás, magatartás

teopneuszta l. **inspiráció**

teotokosz gör *tiktó*: *szül*, Isten-szülő; a r. k. egyház tanítása arról, hogy Mária Isten anyja; ezt a legrégebb Mária-dogmát az Efézusi Zsinat (431) mondta ki → **krisztotokosz**

teozófia gör *szofia*: *bölcsesség, vallfil* misztikus vallásos elmélet, amely szerint a kiválasztottak lelke egységben van az istenséggel és közvetlen kapcsolatba juthat a túlvilággal → **antropozófia**

teráf *héb* *kisméretű házibálvány*, a kánaáni vallásban a házat védő istenség bálvány (1Móz 31,19.34.35; Bír 17,5; 1Sám 19,13)

terapeuták gör *therapón*: *szolga*, Alexandriai Philo (Kr. u. 1–54) írásaiból ismert zsidó zárt közösség Egyiptomban a Kr. e. 1. sz. és a Kr. u. 1. sz. között; a Bibliát allegorikusan magyaráz-

ták, a bölcsekhez méltó, aszketikus életet éltek

tersanctus / sanctus

tertium comparationis *lat tertius: harmadik, comparatio: összehasonlítás, nyelvt az összehasonlítás alapja, az a pont, amelyen két összehasonlított dolog (kép és gondolat) egyezik*

tertium non datur *lat tertius: harmadik, do: ad, harmadik lehetőség nem adatik*

testamentum *lat végrendelet, a héber bört (szövetség) és a görög diathéké (végrendelet) szavak latin fordítása; a Biblia két részére nézve: Ótestamentum és Újtestamentum*

testimonium internum Spiritus Sancti *lat testimonium: tanúság, internus: belső, a Szentlélek belső bizonyoságtétele; Kálvin János (1509–1564) tanítása (Institutio I. 7.4) arról, hogy az Ige úgy talál hitelre az emberi szívben, hogy a Szentlélek belső bizonyoságtétele megpecsételi*

tetragram *gör tetra: négy, gramma: betű, Istennek az Ósz-ben négy betűből (JHVH: Jahve) álló személyneve, melyet a Kr. e. 2. sz.-tól kezdve a zsidók nem ejtettek ki, olvasáskor adonájt* (uram) mondtak; a Septuaginta* kúriosz-szal (Úr) fordít → Jahve*

tetramorf *gör tesszarez: négy, morfé: alak, sajátosan Ezékiel látomásában megjelent lelkes állatok négy alakjára vonatkozik: angyal, oroszlán, bika, sas (Ez 1,5–14) → evangélisták szimbólumai*

tetrapla *gör tetraplusz: négyszeres, Órigenész (185 k.–254 k.) Ósz-fordítása, mely négy oszlopban adta a szöveget: 1. Aquilla, 2. Symmachosz, 3. Theodotion, 4. Septuaginta**

tetrarcha *gör tesszarez: négy, tetrasz: a négyes szám, arkh-: fő-, negyedes fe-*

jedelem, a Római Birodalomtól függő terület egy részének uralkodója, pl. Heródes Antipas (ApCsel 13,1)

teurgia *gör urgeo: gyötör, faggat, valltört az istenek kényszerítése; pogány varázslat, amellyel az isteneket, szellemeket szolgálatra akarták kényszeríteni*

tévét bab > *héb, a zsidó naptár tizedik hónapja (december-január, Eszt 2,16)*

textológia *lat textus: szöveg, fonat, logia: tudomány, irodalmi művek hiteles szövegének megállapítása*

textus *lat szöveg, fonat, a prédikáció bibliai alapigéje*

textusprédikáció *lat textus: szöveg, fonat, a textushoz ragaszkodó, annak minden üzenetét átadó igehirdetés, szemben a témaprédikációval* és a homíliával**

textus receptus *lat textus: szöveg, fonat, recipio: elfogad, 1. ált bevett, elfogadott bibliai szöveg; 2. az Úsz-nek a 16. sz.-ban megállapított szövege, mely 1633-tól kezdve (Elzevir-kiadás) mintegy 200 évig a fordítások alapjául szolgált; az óprotestáns ortodoxia ezt a szöveget tartotta inspiráltnak*

tézis *gör thészisz: állítás, 1. tétel, tantétel, vitatétel; 2. tudományos mű eredményeinek rövid összefoglalása*

theatinusok *Theate olasz város nevéből 1524-ben alapított szerzetesrend; célja a r. k. kegyességi élet gyakorlása és az eretnekek elleni küzdelem*

theologia crucis *lat crux: kereszt, olyan teológiai szemlélet, amelynek súlypontja Jézus kereszthalála*

theologia fundamentalis / fundamentális teológia

theologia naturalis *lat naturalis: természeti, teológiai gondolkodás, amely választ ad az általános kijelentésre; a r. k. teológiában Aquinói Tamás (1225 k.–*

1274) alapján az első Vatikáni Zsinat kimondta: Istent mint minden dolgok princípiumát és célját meg lehet ismerni az emberi értelem természetes világossága által a teremtett világból; a protestantizmusban a ~t a racionalizmus emelte Isten megismerésének fő alapelvévé; az újreformátori teológiában K. Barth (1886–1968) mondott energikus nemet arra, hogy a Kijelentéshez az emberi lelkiismeret, érzés és értelem kapcsolópontot képeznének

theologia viatorum *lat viator: vándor*, szemlélet, amely szerint az Isten megismerésére való törekvés e földi létben csak a vándorok teológiája

theotokosz l. teotokosz

thesaurus ecclesiae *gör thészaurusz > lat thesaurus: kincsésládá, kincs*, az egyház kegyelmi kincse; a r. k. tanítás szerint Jézus Krisztusnak és a szenteknek olyan felesleges jó cselekedetei vannak, amelyek az egyház tagjainak hiányzó érdemeit pótolják

Thot egyiptomi, *mit* az egyiptomi mitológiában a bölcsesség istene, az írás, a művészetek, a tudományok feltalálója

Thrénoi gör thrénosz: siratóének, Jeremiás siralmi könyvnek a neve a Septuagintában*; a Vulgátában: Lamentationes*

Tiamat bab, *mit* a babiloni vallásban östengeri lény, akinek a Marduk* által kettéhasított testéből állt elő a világmindenség

tiara perzsa korona, **1.** perzsa és asszír uralkodók fejdísz; **2.** a pápa hármaskorona

tipológiai írásmagyarázat gör tüposz: minta, a Bibliának az alexandriai iskolában* gyakori értelmezési módja s kedvelt hermeneutikai elv a protestáns ortodoxiában is; a bibliai tipológia szerint az ósz-i személyek, tárgyak, események,

intézmények mintegy előképei voltak az újszövetségieknek, pl. a kőszikla Krisztus tüposza (1Kor 10,1–6), az özönvíz a keresztség antitüposza (1Pt 3,20–21)

tisri bab > héb a zsidó naptár hetedik hónapja (szeptember-október)

Tizenkét pátriárka testamentuma

pszeudoepigrafikus* (r. k. apokrif) irat

Tóbiás könyve *a zsidó Tóbít személynévről*, ósz-i apokrif* (r. k. deutero-kanonikus*) irat → **deutero-kanonikus könyvek**

tóga lat toga: köpeny, **1.** Róma város polgárainak öltözete béke idején: ujjatlan, ráncokban leomló hosszú lepel; **2.** ref. főiskolai hallgatók öltözete

tohubabohu héb kötőszóval összekapcsolt ikerszó, rendezetlenség, összevisszaság, 1Móz 1,2-ben a káoszt jelöli; magyar fordításban: kietlen és puszta

tolerancia lat tolerantia: türelem, **1.** mások (vallási) meggyőződése iránti türelmes magatartás; **2.** törvény által biztosított ~ volt II. József 1781. okt. 29-én kiadott *Türelmi rendelete*, mely a protestánsok számára biztosította a vallásszabadságot

tolle, lege lat tollo: felvesz, lego: felolvas, A. Augustinus (354–430) *Vallo-mások* c. művében írja, hogy lelki szorongásai között egy gyermeki hangot hallott: vedd és olvasd! Pál apostol leveleit olvasva újult meg élete

tomizmus vallfil Aquinói Tamás (1225 k.–1274) tanításán alapuló r. k. irányzat, iskola, amelynek legjelentősebb teológiai eredménye a hitnek és az értelemnek szintézise

to ón gör ón: a létige participiuma, **1.** *teol* Istenre vonatkoztatva: a létező, aki van (Jel 1,8); **2.** *fil, vallfil* a filozófiában Arisztotelésznél (Kr. e. 384–322), a teológiában Aquinói Tamásnál (1225 k.–1274) jelentős fogalom

topika gör *toposz*: hely, **1.** tudományos értekezések anyagelrendezése; **2.** *nyelvt* a nyelvtanban a mondat szerkesztésével, a szavak elhelyezkedésével foglalkozó tudományág; **3.** *fil* a logikus következtetés formáinak tana

toposz gör *hely*, **1.** közismert, jellemző kép, szófordulat; **2.** egy nép jellemző sajátosága

Tóra héb *tóráh*: tanítás, törvény, az Ósz első gyűjteményének, Mózes öt könyvének héber elnevezése, valamint a zsinagógában az ezt tartalmazó pergamentekercs → **Kötubim**, → **Nöbiim**

Tószefta héb *jászaf*: hozzátesz, toldalék a Misnához*; a 3. sz.-ból származó zsidó irat

totem indián *törzsjel*, *valltört* primitív népeknél, népcsoportoknál ösként tisztelt állat, ritkábban növény

totemizmus indián *törzsjel*, *valltört* a totemekbe vetett hit, a legalacsonyabb fokú fetiszizmus és a magasabb fokú sámánizmus* között foglal helyet → **fétis**

Töhillim héb *hálal*: dicsér, örvendezik, a Zsoltárok könyvének héber neve

történelmi materializmus *lat materia: anyag, fil* a dialektikus materializmus* alkalmazása a társadalomra és a történelemre

tractus *lat kiterjedés, vidék*, régi ref. szóhasználatban: egyházmegye

tradíció *lat traditio: átadás, hagyomány; gör paradószisz*, **1.** folyamat, amellyel a nemzedékek átadják értékeiket az utóknak; **2.** maguk az átadott értékek; **3.** bibliai teológiai és dogmatikai értelemben a Kánon* lezárása utáni egyházi hagyomány és áthagyományozás; a r. kat egyház a Biblia mellé olyan apostoli és egyházi ~t állít, amelyet „ugyanolyan kegyes-

séggel és tisztelettel” illet, mint a Bibliát; a II. Vatikáni Zsinat* kimondja, hogy ezt a ~t a Biblia táplálja és irányítja; a görögkeleti egyház azt tanítja, hogy a hitigazságok forrása az isteni kinyilatkoztatás, amelyet a Biblia és az egyházi ~ tartalmaz; a reformátori Sola Scriptura elv szerint a hit és a cselekvés egyedüli mértéke a Biblia → **solus Christus, sola gratia, sola Scriptura**

tradicionálizmus *lat traditio: átadás, hagyomány; gör paradószisz*, **1.** ált merev ragaszkodás a hagyományokhoz; **2.** irányzat a r. k. egyházban, amely szerint Istennek kezdeti kinyilatkoztatását a későbbi korokban továbbadták, s ez a hitigazságok hiteles forrása; a tradícionalisták állították, hogy Isten megismerése csak a kinyilatkoztatásnak hittel való elfogadása által lehetséges; a r. k. egyház ezt a nézetet az I. Vatikáni Zsinaton elutasította

tradíciótörténeti módszer *lat traditio: átadás, hagyomány*, bibliakutatási módszer, amellyel keresik azokat az elveket és indítékokat, amelyek egy szöveg szerzőjét vezették a különböző hagyományok szerkesztésében és végső megfogalmazásában → **formatörténeti módszer**

traditores *lat trado: átad, elárul*, keresztények, akik az első századi üldözések idején a szent iratokat kiszolgáltatták (átadták) a római hatóságoknak

traducianizmus *lat trado: átad, vallfil* szemlélet, amely szerint a szülők lelke a nemzésnél áthatja a gyermek lelkét, aki így örökli a bűnt

Tragosz gör *tragosz*: kecskebak, az Athosz-hegyi kolostorok kecskebőrre írt szabályzata

traktátus *lat tractatus: tárgyalás, fejtegetés*, **1.** a Misna* egyes fejezeteinek a

neve; **2.** vallásos tárgyú röpirat v. kisebb fejtegetés

trans *lat előjáró acc-szal*, át, keresztül, túl, mögött

transsubstantiatio *lat substantia: átlag*, átlényegülés: r. k. tanítás az oltári-szentségről, amely szerint a megszentelés (konszekráció*) által a kenyér és a bor lényege átváltozik Krisztus testének és vérének lényegévé

transcendens *lat transcendo: áttér valamire, túllép valamin, fil* a megismerés, tapasztalás, érzékelés határán túli; elsősorban Istenre vonatkoztatva azt jelenti, hogy Ő, az emberi megismerés szemszögéből tekintve, „túllépett” a világegyetemen

transzfiguráció *lat figura: alak, jelleg*, Jézus átváltozása, megdicsőülése (Mt 17,1–9); görögül: metamorfózis (morfé: alak)

transzpozíció *lat positio: helyzet*, a héber hitpáél igetörzsben az előképző táv betűje helyet cserél az ige első, sziszegő más-salhangzójával (hítsammér helyett hístammér); görög kifejezéssel: metatézis

tranzitív ige *lat, nyelvt* átható, tárgyas ige

trappisták La Trappe apátságról 1664-ben alapított, szigorú szabályzatú francia szerzetesrend

tréfli jiddis, a zsidó vallási előírások szerint tisztátalan, nem ehető étel

tremendum *lat tremendus: rémítő*, *valltört* az istenség titokzatos, félelmet gerjesztő ereje → **fascinosum**

treuga Dei *az újlatin nyelvekben treva: fegyverszünet*, Isten-béke: a háború és az erőszak bizonyos időre szóló tilalma a középkorban → **pax Dei**

tri- *gör treisz; lat tres: három*, szóösszetételek első tagjaként azt jelenti, hogy az utótag három elemből áll, v. háromszorosan jelenik meg

triáda *fil* a tézis, antitézis, szintézis G. F. W. Hegel (1770–1831) filozófiájában

triadikus gör, olyan megfogalmazás, amelyben az Atyát, a Fiút és a Szentlelket egymás mellett említik, anélkül, hogy kapcsolatokra tekintettel lennének **tribunus** *lat a légió* főiszije*, magasabb rangú katoná; görögül: khiliarkhosz, tkp ezredes (Mk 6,21; Jn 18,12)

trichotómia *gör tomosz: metsző*, háromtagúság, főleg a test, lélek, szellem hármasságára vonatkozóan → **dichotómia**

Trientinum a Trientben tartott, 19. egyetemes r. k. zsinat és annak határozatai; első ülősszak: 1545–1547 (a Szentírás ihletettsége, a Vulgata* tekintélye, az egyház az írásmagyarázat normája); második ülősszak: 1551–1552; harmadik ülősszak: 1561–1563 (a mise mint Krisztus áldozatának reprezentánisa, a pénz bűnbocsátó ereje gyakorlatának a megszüntetése); a zsinatot III. Pál pápa hívta össze, és a r. k. egyház válasza volt a reformációra

trifongus *gör fthongosz: hangzó*, *nyelvt* egy szótagot alkotó, el nem választható, egy szájnyílással ejtendő hármashangzó

Trimurti szanszkrit hármasság, *valltört* Brahma, Visnu és Siva, a hinduizmus három istensége

trinitáriusok *lat trinitas: hármasság*, **1.** az Atya, Fiú és Szentlélek egy Istenben hívő keresztyének; **2.** Ordo Sanctae Trinitatis, *röv* OST; 1198-ban alapított, betegápolással és misszióval foglalkozó szerzetesrend

trinitas *lat hármasság*, Szentháromság **Trinitatis** *lat trinitas: hármasság*, Szentháromság vasárnapja (dominica trinitatis), a pünkösd utáni első vasárnap neve az egyházi évben

Tripartitum *lat partitio: felosztás*,

hármaskönyv, Werbőczy István által 1514-ben szerkesztett törvénykönyv, amely hosszú ideig a magyar feudális jog kódexe volt.

Tripitaka v. **Tipitaka** *ind három kosár, valltört* a buddhizmus* szent könyve; három fő részből áll: Vinaja, Sutta, Abhidharma

triplex usus legis *lat triplex: háromszoros, usus: használat, lex: törvény*, reformatori tanítás a törvény hármáról: 1. usus legis politicus, hasznos a külső rend fenntartására 2. usus legis elenchticus, hasznos a bűn ismeretére, 3. usus legis pedagogicus, hasznos a nevelésre

triptichon *újjörög triptükhosz: három-oldalú*, három részből álló szárnyas oltár

triszhagion *l. sanctus*

triteizmus háromistenhit; a Szentháromság személyeinek elválasztása

Tritoézsaías *gör tritosz: harmadik*, ismeretlen nevű próféta, Ézsaiás könyve 56–66. részeinek a megfogalmazója

trivium *l. septem artes liberales*

trón és oltár metaforikus kifejezése az állam és az egyház szövetségének

trópus *gör troposz: kifejezésmód, fordulat*, **1.** nyelvt szókép, átvitt értelmű szó v. mondat; **2.** középkori éneklési mód, a gregorián ének díszítése

trullanum *a konstantinápolyi császári palota Trullus terméről*, két, Konstantinápolyban tartott ökumenikus zsinat (680-ban és 692-ben) elnevezése

tunika *lat tunica: alsó ruha*, **1.** az ókori rómaiak ingszerű ruhája; **2.** a középkorban a diakónusok istentiszteleti öltözéke

Türelmi Rendelet *l. Edictum tolerantiae*

U

ubi Christus, ibi ecclesia *lat ubi: ahol, ibi: ott*, ahol Krisztus van, ott van az egyház; ennek hangsúlyozása főképpen az ubi episcopus, ibi ecclesia (ahol van a püspök, ott van az egyház) állítással szemben történik → **ubi Petrus, ibi ecclesia**

ubi et quando visum est Deo *lat ubi: ahol, quando: amikor, visum: jelenés*, ahol, és amikor Istennek tetszik

ubi Petrus, ibi ecclesia ahol Péter van, ott van az egyház; A. Augustinus (354–430) megfogalmazása → **ubi Christus, ibi ecclesia**

ubiquitas *lat ubique: mindenütt*, Luther Márton (1483–1546) úrvacsorai tanítása, mely szerint Krisztus mind isteni, mind emberi természeténél fogva

mindenütt jelenvaló, így teste és vére jelen van a kenyérben és a borban; Luther azonban nem abszolút értelemben tanította az ~t, hanem azt vallotta, hogy Krisztus jelen akar lenni mindenütt, így az úrvacsorai jegyekben is → **multivolipraesentia**

uléma *arab tudós, valltört* mohamedán törvénytudó, egyházi jogtudó

ultramontanok *lat ultra: azon túl, mons: hegy, itt Alpok*, pápapártiak, akik a pápai uralmat a világi hatalom fölé helyezik

Unam sanctam *lat unus: egy, sanctus: szent*, a VIII. Bonifácus pápa által 1302-ben kiadott bulla kezdőszavai; ebben a pápa iránti engedelmisséget az üdvösség feltételévé teszi

Una Sancta mozgalom *lat unus: egy, sanctus: szent*, Egy Egyház mozgalom, amelynek törekvése volt, hogy a római katolicizmus és a protestantizmus közötti különbséget megszüntesse

una substantia, tres personae *lat substantia: létezés, persona: személy, egy lét, három személy: Q. S. F. Tertullianus (160–230) megfogalmazása az ökonomikus Szentháromságról*

uni- *lat unus: egy, szöösszetételek első tagjaként a második tag egy, egyetlen mivoltát jelenti*

unica regula et norma *lat unicus: egyetlen, regula: szabály, norma: zsinórmérték, a Bibliára vonatkoztatva: egyetlen szabály és mérték*

Unigenitus *lat egyszülött, 1. l. monogénész; 2. XI. Kelemen pápa 1713-ban kiadott bullája a janzenisták ellen*

Unio Catolica *lat unio: egyesülés, 1924-ben alapított r. k. szövetség a keleti keresztyénséggel való egyesülés érdekében*

unio hypostatica *gör hīposztaszisz > lat hypostaticus: lényegi, óegyházi tanítás, amely szerint Krisztusban az isteni és az emberi természet egyesült a Logosz által, és maradandó egységben van*

unio mystica cum Christo *lat unio: egyesülés; gör műsztikosz > lat mysticus: titokzatos, titokzatos egyesülés Krisztussal; 1. a misztikában a purificatio (megtisztulás) és az illuminatio (megvilágosodás) utáni fokozat; 2. Kálvin János (1509–1564) és a ref. egyház tanítása arról, hogy a hívek valóságos, de nem lényegi egységben vannak Jézus Krisztussal; a tanításnak különösen az úrvacsoratanban van jelentősége*

uniós egyház *lat unus: egy, III. Frigyes Vilmos által szorgalmazott és 1817-ben az ev. és ref. egyházak egyesüléséből*

Németországban létrejött egyház, amelyhez később több területi egyház csatlakozott; német elnevezés: Evangelische Kirche der Union, röv. EKV → **alutheránusok**

uniós törekvések *lat unus: egy, 1. római katolikusok és protestánsok közötti egységötörekvések a 18. sz. végétől a 19. sz. közepéig; 2. magyar reformátusok és evangélikusok közötti egységötörekvések a 17–19. sz.-ban: Alvinczi Péter (1570–1634), Samarjai János (1585–1647), Török Pál (1808–1883), Székács József (1809–1876)*

unitáriusok *lat unus: egy, a Szentháromságról szóló tanítást elvető, csak egyszemélyű Istent elismerő protestáns egyház; a reformáció idején: antitrinitáriusok**

Unitas fratrum *lat unitas: egység, 1. 1457-től a cseh–morva testvérek közössége; 2. 1727-től a hermhuti testvéri közösség.*

Unitatis redintegratio *l. ökumenikus dekrétum*

unitusok *lat unus: egy, a görögkeleti egyházakból kivált, és a r. k. egyházzal egyesült görög katolikus egyház híveinek és papjainak elnevezése; először az ukránok mondták ki az egyesülést a breszt-litovszki, 1595-ös unióban; a magyarországiak csatlakozása 1646-ban történt, első püspöki székhelyük Munkács; Romániában Teofil görögkeleti metropolita 1697. márc. 27-én fogadtatta el a görögkeleti klérus egy részével*

univerzalisták *lat universalitas: egyetemesség, irányzat az észak-amerikai reformátusok között, amely a kálvini kettős predestinációval szemben az üdvösség egyetemességét vallja*

univerzitás *lat universitas: világhimn-denség, egyetemesség, a 12. sz.-tól a tudományos oktatás és kutatás intézmé-*

nye; a 12–13. sz.-ban a tanárok és a tanulók testülete: universitas magistrorum et scholarium, amely a teológia, az orvostudomány és a jogtudomány fakultásait foglalta magába

upanisádok *szanszkrit valaki „alatt”, közelében ül, valltört* hindu szövegek gyűjteménye

Uranosz gör ég, mit az ég istene a görög mitológiában

urbi et orbi *lat urbs: város, orbis: égbolt, világ*, pápai közhírré tétel és áldás a városnak (Rómának) és a világnak

urim és thummim héb világosságok és tökéletességek, két kövecske a zsidó főpap mellényzsebében, amelyekkel valószínűleg a sorsvetést végezték (5Móz 33,8; 1Sám 10,20.21)

ursulinák *az Ursula személynevből*, Ordo Sanctae Ursulae, röv OSU; 1535-ben alapított r. k. női betegápoló és tanító rend

usus legis l. triplex usus legis

uszia gör lét, lényeg, Istennek, Jézus Krisztusnak önmagában való léte; a korai dogmatörténetben a hiposztázissal (gör állag, valóság) azonos tartalmú kifejezés → **szubsztancia**

utilitarizmus *lat utilitas: hasznosság, haszonelvűség: gondolkozásmód*,

amely szerint a hasznosság az erkölcsiség alapja, a hasznos egyenlő értékű a jóval

ut omnes unum *lat omnis: mindegyik, unus: egy*, hogy mindenknek egyek legyenek (Jn 17,11); **1.** 1878-ban alapított r. k. imaközösség; **2.** II. János Pál pápa enciklikája a keresztyékek egységéről (*Ut unum sint*, 1995); ezt egészíti ki a *Pasztorális munkára való felkészítés ökumenikus szempontjai* (1997) című legutóbbi pápai megnyilatkozás

utópia gör u: tagadószó, toposz: hely, egy elérendő társadalmi állapot, mint ábrándkép, illetve az ilyen gondolkodás

utraquisták *lat a sub utraque specie: két külszín alatt rövidítése* a husziták* egyik szélsőséges mozgalma: tagjai követelték az úrvacsorának mindkét jeggyel történő kiosztását; elnevezésváltozat: kelyhesek → **cseh–morva testvérek**, → **husziták**, → **kalixtinusok**, → **taboriták**

Utrechti Biblia Károli Gáspár (1530 k.–1591) bibliafordításának (1590) a hollandiai Utrechben (Ultrajectumban) készült 1794-es kiadása, amelyen Pete Ferenc végzett kisebb javításokat

Utrechti Unio l. janzenizmus, ókatolikusok

Ü

Übermensch ném über: fölött, fölé, *Mensch: ember*, felsőbbrendű ember: F. W. Nietzsche (1844–1900) filozófiájában a hatalomra gátlástalanul törekvő, uralkodásra „teremtett” ember

Üdvhadserg → **Salvation Army**

üdvtények 1. ált Istennek az ember üdvösségét munkáló tettei; **2.** sajátosan:

Krisztus kereszthalála, feltámadása, feltámadása utáni megjelenései, mennybeemelése

üdv történet az Isten üdvözítő tervén alapuló történelem, amelyet egy meghatározott véggel, az üdvösség felé vezet, s amelynek középpontjában Jézus Krisztus áll

V

Az itt nem szereplő szavak w alatt kereshetők

vade retro, Satana *lat vado: lép, megy, retro: vissza, távozz, sátán!* (Mt 4,10)

vahabiták *arab*, az iszlám megreformálására törekvő fanatikus szekta Arábiában a 18. sz.-ban

valdensék *Valdes v. Valdesius Petrus (?–1205 u.) lyoni kereskedő nevéől, Dél-Franciaországból kiinduló mozgalom a 12. sz.-ban; bibliai egyszerűséget, az egyháznak a világi hatalomtól való lemondását hirdették; a mai ~ Olaszország területén élnek, tanításukban a reformátusokhoz állnak közel*

valentiniánusok a gnosztikus Valentinus (Kr. u. 2. sz. közepe) követői

váli *arab*, szent ember az iszlám vallásban

vanitatum vanitas *lat vanitas: hiábavalóság, a hiábavalóság hiábavalósága: fölötte nagy hiábavalóság* (Préd 1,2)

varia lectio *lat varius: sokféle, lectio: olvasás, egyes bibliai helyeknek a különböző szövegek szerinti olvasata*

vátesz *lat, jós*

vaticinium ex eventu *lat vaticinor: jövendő, jósol, eventus: kimenetel, eredmény, jóslás már megtörtént eseményekből, tkp a próféciák racionalizálása*

Vatikán *a Mons Vaticanus hegyről, egyházi állam Rómában: a r. k. egyház vallási, igazgatási és szervezeti központja*

Vatikáni Kódex, Codex Vaticanus jelentős majuszkuláris kézirat*, a Biblia majdnem teljes szövegével (hiányzik az 1–2 Timótheus, a Titusz, a Filemon levél és a Jelenések könyve); a legrégebbi pergamenre írt bibliai szöveg, a 4. sz.-ból származik, jelzése B; jelenleg a pápai könyvtárban van

Vatikáni Zsinat *a Mons Vaticanus hegyről, 1. az első ~ (1869–1870) hit-tani kérdéseket tárgyalt, megfogalmazta a pápa családokozhatatlanságának és a primátusnak a dogmáját; 2. a második ~ (1962–1965) az aggiornamento* jegyében hozott jelentős határozatokat, mint pl. a liturgikus konstitúciót, az ökumenikus dekrétumot, nyilatkozatot a vallásszabadságról és a nem keresztyén vallásokról; a zsinat 4 ülészakon négy konstitúciót, kilenc határozatot és három nyilatkozatot fogadott el; az első olyan zsinat volt, amely nem valami ellen, hanem valamiért jött össze*

VDM *l. Verbi Divini Minister*

Védák *szanszkrit veda: tudás, valltört* a Kr. e. II–I. évezredben keletkezett óind szanszkrit vallásos szövegek, a hinduk szent könyvei

védizmus *szanszkrit veda: tudás, valltört* mágikus rituálékban jelentkező, legrégebb óind vallás, amelyben az isteneknek nincs hierarchiája; ebből fejlődött ki a brahmanizmus*, később a hinduizmus*

velum *lat lepel, 1. a r. k. liturgiában használatos kendő; 2. apácafátyol*

veneráció *l. dulia*

Veni Creator Spiritus *Jöjj, Teremtő Lélek: egy Hrabanus Maurustól (780–856) származó óegyházi pünkösdi ének kezdő mondata*

Vénusz *lat szépség, mit* a római mitológiában a szerelem és a szépség istennője; a görögöknél: Aphrodité*

verbális inspiráció *lat verbalis: szóbeli, a szavakra vonatkozó, inspiro: belelehel, a Bibliának a Szentlélek általi mechanikus ihletettsége, mely szerint min-*

den szót a Lélek sugallt → **fundamentализmus**

verba solemnia *lat verbum: ige, sollemnis: ünnepélyes, lelkészi ünnepélyes köszöntési forma mint istentiszteleti elem*

Verbi Divini Minister Isten Igéjének szolgálói, papok, illetve lelképásztorok, *röv VDM*

verbum audibile et verbum visibile *lat verbum: ige, audio: hall, video: lát, A. Augustinustól (354–430) származó megfogalmazása és megkülönböztetése a hallható prédikációnak és a látható sákramentumnak*

verbum finitum *lat verbum: ige, finis: vég, nyelvt személyragos igealak*

verbum infinitum *lat verbum: ige, infinitus: határozatlan, igenév, személyrag nélküli ige*

verso *lat forгат, 1. könyvekben, kéziratokban a lap hátsó páros oldala; 2. érem hátlapja*

vesperae *lat vespera: esti idő, esti imaóra a r. k. egyházban; a kolostorokban: esti istentisztelet*

Vetus latina *lat vetus: régi, több, Vulgata* előtti latin bibliafordítás*

Vetus syra *lat vetus: régi, a Pesitta* előtti ószír bibliafordítás*

Vetus Testamentum *lat vetus: régi, Ószövetség*

via antiqua *lat via: út, antiquus: régi, előbbi, az occamizmussal* szemben, a tomizmus* szellemiségében fellépő irányzat, amely lehetónek tartja értelem útján eljutni a hitre*

via crucis *lat via: út, crux: kereszt, Jézus útja a kereszti; a r. k. egyházban egyes kegyhelyeken útszakasz megálló pontokkal (stációkkal), ahol rendszerint egy-egy kis kápolna van; átv a gyötrelm útja*

via dolorosa *lat via: út, dolor: fájd-*

lom, Jeruzsálemben Jézus szenvedésének útja a Golgotáig → via crucis

via eminentiae *lat via: út, eminentia: kiemelkedő rész, vallfil a felemelkedés útja: felfokozott emberi tulajdonságok átvitele Istenre, mely által elérhető az istenismeret*

via negationis *lat via: út, negatio: tagadás, vallfil istenismeret, amelyre az ember úgy jut el, hogy tagadja a földi végeiséget*

viaticum *lat útravaló, a r. k. egyházban a haldoklónak kiszolgáltatót oltárszentség és szentkenet*

Vicarius Petri *lat helyettes, Péter helytartója: a pápa címe*

vigília *lat virrasztás, 1. az ünnep előestéje; 2. éjszakai istentisztelet a r. k. egyházban*

vikárius *lat vicarius: helyettes, helynök: a püspökség ügyeit ideiglenesen vezető helyettes a r. k. és a görögkeleti egyházban*

viktóriánusok a párizsi Szent Victor-kolostor 1108-ban alapított irányzata, melyben a teológiai gondolkozást a misztika hatja át

vincentiniánusok *l. lazaristák*

virginitás *lat szüzesség*

visitatio canonica *v. visitatio pastoralis* *lat visito: meglátogat, canonicus: szabályos, kanonikus, pastoralis: pásztori, püspöki v. esperesi hivatalos látogatás az egyházkerület v. az egyházmegye gyülekezeteiben*

visitatio domestica *lat visito: meglátogat, domesticus: házi, családlátogatás*

Visnu *mit világt teremő és -fenntartó, bárátságos isten a hinduizmusban* → Siva*

vita aeterna *lat, örök élet*

vita contemplativa *lat vita: élet, contemplo: megszemlél, szemlélődő életmód, a misztikus meditáció második foka*

vitalizmus *lat vita: élet, fil szemlélet*, amely szerint minden élő jelenséget egy belső lelki erő hoz létre

vita religiosa *lat vita: élet, religiosus: vallásos*, meghatározott vallásos életrend, különösen a szerzetesekre vonatkoztatva

viva vox evangelii *lat*, az evangélium élő hangja

vivimus, quasi altera die morituri, et aedificamus, quasi semper in hoc saeculo victuri *lat*, Hieronymus (340/350–420) mondása: úgy élünk, mintha másnap meghalnánk, és úgy építkezünk, mintha örökké élénk

vizio *lat visio: látomás*, Isten kijelentésének látomás útján történő átvétele → **auditio**

Vízolyi Biblia Károli Gáspár (1530 k.–1591) ref. lelkipásztor által magyar nyelvre fordított teljes Szentírás, amelyet Vízolyban, 1590-ban adott ki; több mint 300 kiadást ért meg

vocatio immediata, vocatio mediata *lat vocatio: elhívás, medius: közvetítő*, az Isten általi közvetlen és az egyház általi közvetett elhívás

vocatio interna és externa *lat vocatio: elhívás, internus: belső, externus: külső*, belső és külső elhívás a lelkipásztori szolgálatra; tkp az Isten által történt elhívásra (interna) és a gyülekezet általi megbízásra (externa) vonatkozik

vocativus *lat*, egyes nyelveknél a megszólító eset a névszóragozásban

Volksnomos *ném Volk: nép; gör nomosz: törvény*, a „német keresztyének” által terjesztett fasiszta gondolat, amely szerint egy nép vallási törvényei nem támaszkodhatnak idegen kultúrák-

ra, csak saját, a teremtésben adott küldetésére

volumen explicitum est *lat volumen: könyv, kötet, explico: kibont, kifejt*, a tekercs, könyv ki van bontva; középkori kéziratoknak és régi nyomtatványoknak a végén olvasható szöveg, jelezve, hogy a mű itt fejeződik be

voluntarizmus *lat voluntas: akarat* **1.** *fil* irányzat, amely szerint az életrsok alakulásában az emberi akaratnak döntő jelentősége van; **2.** *teol* az istenismeretben az akarat hangsúlyozása az értelemmel szemben → **intellektualizmus**

votumok *lat votum: fogadalom, kívánság*, a liturgus rövid, az egyes istentiszteleti elemeket bevezető szavai

vox populi vox Dei *lat*, a nép hangja, az Isten hangja

vödár v. **ádár séni héb** *vö: kötőszó, ádar*: sötét, felhős, a 12. hónap, séni: második*, a zsidó naptárban a tizenharmadik hónap, minden harmadik évben szökőhónap

Vulgata *lat vulgatus: a nép számára hozzáférhető*, némely korábbi latin fordítás (Vetus latina, Itala) után, Hieronymus (340/350–420) latin nyelvű bibliafordítása 382-től, amelynek használatát a r. k. egyház 1546-ban, a Trienti Zsinaton mondta ki; egy pápai bizottság kiadta az eredeti szövegek alapján javított Neovulgatát (1965–1978), s jelenleg ez a r. k. egyház hivatalos szentírási szövege; ennek legújabb, 1986-os kiadását vette alapul a Magyarországi Római Katolikus Egyház az 1996-os magyar nyelvű kiadáshoz

W

WCC → **World Council of Churches**
wiclifíták az angol J. Wiclif (1330 k.–1384) követői, akik nem fogadták el a transzsubstantiatio* tanítását, visszautasították a szentek tiszteletét és a hit forrásaként csak a Bibliát ismerték el

World Council of Churches *ang wordl: világ, council: tanács, church: egyház*, az Egyházak Világtanácsa, *röv* EVT, hivatalosan: az Egyházak Ökumenikus Tanácsa; a Hit és Egyházszervezet, az Élet és Munka mozgalmakból

ideiglenesen 1938-ban, véglegesen 1948-ban alakult legnagyobb ökumenikus szervezet, amely 1961-ben a Misszió Nemzetközi Tanácsával egyesült; *röv* WCC, németül: Ökumenischer Rat der Kirchen, *röv* ÖRK

Wormsi Konkordátum az investitúraharcot* ideiglenesen befejező, 1122-ben megkötött kompromisszumos szerződés II. Calixtus pápa és V. Henrik között

Wotan *ném*, a déli germánok főistene → **Odin**

X

xenologizmus *gör xenosz: idegen*, a fordítás következtében megjelenő idegenszerűségek valamely nyelvben

xesztész *lat > gör úsz-i űrmérték folyékony anyagok számára: pohár (Mk 7,4), 0,5 l; 16 ~ = 1 modiosz**

xerofágia *gör xérosz: száraz, eszthió > fagein: eszik*, a teljes böjttel szemben, lemondás a húsról és a leves ételekről

Y

Az itt nem szereplő szavak **i** vagy **j** alatt kereshetők

Yad vasem *l. Jád vásém*

YMCA *a Young Men's Christian Association rövidítése: Fiatal Emberek Keresztény Egyesülete*, George Williams által az evangéliumnak az ifjak közötti terjesztése céljából, 1844-ban alapított protestáns ifjúsági szervezet Angliában és az Egyesült Államokban;

szervezeti szabályzatukat 1855-ben a Párizsi Bázisban foglalmazták meg

yoga *l. joga*

YWCA *a Young Women's Christian Association rövidítése: Fiatal Nők/Leányok Keresztény Egyesülete*, 1894-ben alapított szervezet, a YMCA*-vel azonos célokkal

Z

zaidíták *arab Zaid, az ötödik imámita* nevéből, valltört* az iszlám síita* ágához tartozók, akik csak öt imámot* ismernek el

Zaratustra (Kr. e. 630 k.–553 k.) az iráni (párszi) vallás alapítója

zelóták *v. qannaim gör dzélotész: törekvő; héb qánáh: féltő, buzgó*, zsidó vallási és politikai párt Izraelben a Kr. u. 1. sz.-ban, amelyet valószínűleg a galileai Júdás alapított Kr. u. 6–7-ben; hazafiak, akik a Római Birodalom ellen lép-

tek fel erőszakos, radikális eszközökkel; a Makkabeusok* szellemi utódainak tekinthetők, akiket egyformán hajtott a törvény iránti buzgóság, a teokrácia megvalósítása és a rómaiak elleni gyűlölet → **szikáriusok**

zen szanszkrit meditáció, a buddhizmus* egyik, Japánban honos ága, melynek központjában a megvilágosodás felé vezető meditáció van

Zend-Aveszta *iráni kommentár-törvény, valltört* a párszik* szent könyve, mely Zaratustra tanait tartalmazza

zeret ósz-i hossz mérték: arasz (2Móz 28,16), 22–24 cm; 1 ~ = 3 tefakh* (tenyér) = 12 ecba* (ujj)

Zeusz *gör theosz: Isten, mit* főisten a görög mitológiában; a rómaiaknál: Jupiter*

zikkurat *akkád emlékoszlop*, felfelé lépcsőzetesen keskenyedő torony, a tetején csillagvizsgálóval, amely a babiloni templomtér közepén állt; a kozmikus szentélyt jelképezte

Zohár *héb zohár: csillogás, midrássze-*

rű magyarázat a Tórához*, a kabbalisztika* egyik első és legfontosabb műve, melyet a Kr. u. 2. sz. forrásaira hivatkozva a 13. sz. végén írtak

zoolátria *gör dzóon: élőlény, állat, állatimádás*

zoon politikon *gör dzóon: élőlény, politikus: városi, politikai*, az ember mint társadalmi lény

zoroasztrizmus *Zaratustra v. Zoroaszter nevééről, valltört* Kr. e. 1000–700 körül keletkezett dualisztikus vallás, amely szerint a világ Ahura Mazda (a jó istenség, a fény) és Ahura Manyu (a rossz istenség, a sötétség) erőinek a küzdőtere; későbbi követői a párszik* → **parszizmus**

Zürichi Biblia Zwingli Ulrich (1484–1531) reformációjában gyökerező, Zürichben, 1907–1931 között keletkezett bibliafordítás

zwingliánusok *Zwingli Ulrik (1484–1531) reformátor nevééről*, a 16. sz.-i svájci reformátor tanainak a követői

Zs

zsinagóga *gör szünagó: összegyűl*, főleg a zsidó szörványokban felépített istentiszteleti hely; a jeruzsálemi templomtól eltérően, itt nem történt áldozás és a laikusok is szolgálhattak

zsinat *gör szünodosz: közös út, amely kifejezés a latin conciliumnak (cum-calo: egybehív) felel meg*, egyházi gyűlés; **1.** a r. k. egyházban van köz- ~ v. egyetemes ~ (pápa, bíborosok, érsekek, püspökök, rendfőnökök részvételével), országos ~ (hercegprimás, bíborosok, püspökök, rendfőnökök részvételével), tartományi ~ (érsek, püspökök, papok részvételével) és megyei ~ (püspök, papok részvételével); egyetemes zsinatok: Trienti (1545–1563), I. Vatikáni (1869–

1870), II. Vatikáni (1962–1965) ~; napjainkig a r. k. egyház 21 ilyen zsinatot tart számon; az egyetemes zsinatot a pápa hívja össze, ő vagy legátusa elnököl, s a döntéseket is a pápának kell megerősítenie; **2.** a protestáns egyházakban az egyházi törvényhozásnak a legfőbb testülete, melyben lelkészi és nem lelkészi tagok vesznek részt, paritásos* alapon → **ökumenikus zsinatok**

zsolozsma *közös szláv szluzsba: szolgálat*, a 12. század óta a r. k. egyház mindennapi imádságának elnevezése; célja a nap megszentelése, magva a 150 zsol-tár elimádkozása, egy hónapra elosztva („este, reggel, délben”, Zsolt 55,18)

Személynevek jegyzéke

- Abélard, P. (1079–1142) → **intelligo ut credam**
- Alexandriai Kelemen (?–215 u.) → **alexandriai iskola**
- Alvinczi P. (1570–1634) → **uniós törekvések**
- Ambrosius, A. (339–397) → **egyházatyák; Te Deum laudamus**
- Anzelm, Canterburyi (1033–1109) → **credo ut intelligam; Cur Deus homo?; exhonoratio Dei; ontológiai istenérv; skolasztika**
- Apáczai Csere J. (1625–1659) → **karteziánusok; puritanizmus**
- Apollinariosz, Laodikeai (315 k.–392 k.) → **apollinarizmus; monofizitizmus; szinusziászták**
- Aquinói Tamás (1225 k.–1274) → **analogia entis; argumentum ex contingentibus mundi; argumentum ex motu; doctor angelicus; exemplarizmus; gratia non destruit naturam, sed supponit et perficit eam; neotomizmus; skolasztika; theologia naturalis; tomizmus; to ön**
- Arisztotelész (Kr. e. 384–322) → **actus; hermeneutika; líceum; metafizika; peripatetikusok; potentia; to ön**
- Arius (260 k.–336 k.) → **arianizmus; homoiusion**
- Arminius, J. (1560–1609) → **arminianusok**
- Arnold, Bresciai (1100 k.–1155) → **arnoldisták**
- Assisi Ferenc (1182–1226) → **Ferenc-rendiek; klarisszák**
- Athanasziosz (295 k.–373) → **alexandriai iskola; egyházatyák; Symbolum Athanasianum**
- Athenagorasz (1886–1972) → **szkizma**
- Augustinus, A. (354–430) → **accedit verbum ad elementum et fit sacramentum; Ágoston-rendiek; bajanizmus; civitas Dei; civitas diaboli; De trinitate; docta ignorantia; egyházatyák; massa perditionis; reprobáció; tolle, lege; ubi Petrus, ibi ecclesia; verbum audibile et verbum visibile**
- Avvakum, P. (1620/1621–1682) → **raszkolnyikok**
- Baal sém Tóv (1700 k.–1760) → **haszidizmus**
- Bajus, M. (1513–1589) → **bajanizmus**
- Báñez, D. (1528–1604) → **banezianizmus**
- Baradeus, Jakob (490 k.–578) → **jakobiták**
- Barth, K. (1886–1968) → **analogia relationis; dialektika teológia; theologia naturalis**
- Baszileiosz, Nagy (329 k.–379) → **Bazilius liturgiája; egyházatyák; kappadóciai atyák**
- Baur, Fr. Ch. (1792–1860) → **liberalizmus**
- Bayle, P. (1647–1706) → **teodícea**
- Bayly, L. (1565–1631) → **Praxis pietatis**
- Bethlen G. (1580–1629) → **akadémia**
- Bethlen M. (1642–1716) → **karteziánusok**
- Béza, Th. (1519–1605) → **Béza-féle Kódex**
- Bois-Reymond, du (1818–1896) → **ignoramus et ignorabimus**

- Bosco, Don G. (1815–1888) → **szaléziánusok**
 Booth, W. (1829–1912) → **Salvation Army**
 Brunner, E. (1889–1966) → **dialektika teológia**
 Buber, M. (1878–1965) → **hászidizmus**
 Bucer, M. (1491–1551) → **Confessio Tetrapolitana; reformátorok**
 Bullinger, H. (1504–1575) → **Confessio Helvetica Posterior; Confessio Helvetica Prior; Consensus Tigurinus; reformátorok**
 Bultmann, R. (1884–1976) → **egzisztencialista írásmagyarázat; egzisztencializmus; formatörténeti módszer; mitológiátlanítás**
 Caesar, Julius (Kr. e. 100–44) → **Julianus-naptár**
 Calixt, G. (1586–1656) → **szinkretizmus**
 Calvin, J. I. **Kálvin János**
 Cano, M. (1509–1560) → **Loci theologici**
 Capito, F. F. (1478–1541) → **Confessio Tetrapolitana**
 Chagall, M. (1889–1985) → **haszidizmus**
 Clairvaux-i B. (1090 k.–1153) → **ciszterciták**
 Coccejus, J. (1603–1669) → **coccejanizmus; föderálteológia**
 Comte, A. (1798–1857) → **pozitivizmus**
 Cranmer, Th. (1489–1556) → **Common Prayer Book**
 Cyprianus, Th. C. (200/210–258) → **extra ecclesiam nulla salus**
 Damaszkuszi J. (670 k.–750 k.) → **egyházatyák; patrisztika**
 Dante, A. (1265–1321) → **lasciate ogni speranza**
 Darby, J. N. (1800–1882) → **darbysták**
 Dávid Ferenc (1510 k.–1579) → **reformátorok**
 Debreceni Ember P. (1660–1710) → **coccejanizmus**
 Démokritosz (Kr. e. 460–370) → **atomisztika**
 Descartes, R. (1596–1650) → **cogito ergo sum; karteziánusok**
 Dévai Bíró M. (1500 k.–1545 k.) → **reformátorok**
 Dézsi Márton (1639–1691) → **coccejanizmus**
 Dibelius, M. (1847–1924) → **formatörténeti módszer**
 Diodórosz, Antiochiai, Tarszuszi (?–393) → **antiochiai iskola**
 Diogenész (Kr. e. 410 k.–323 k.) → **cinikusok**
 Dominicus, G. (1170–1221) → **Domonkos-rendiek**
 Donatus (?–355) → **donatizmus**
 Döllinger, I. (1799–1890) → **ókatolikusok**
 Eddy, M. Baker (1821–1910) → **Christian Science**
 Engels, Fr. (1820–1895) → **dialektikus materializmus**
 Epifániosz, Szalamiszi (310 k.–403) → **alogusok**
 Epikurosz (Kr. e. 341–270) → **epicurea opinio; epikureizmus**
 Erasmus, R. (1469–1536) → **De libero arbitrio; De servo arbitrio; Erasmus bibliakiadása; etacizmus**
 Erastus, Th. (1523–1583) → **erasztiánusok**
 Euszebiosz, nikomédiai püspök (265 k.–339) → **euszebiánusok**
 Eutükhész (378 k.–?) → **Efézusi Zsinat; eutikhusok**

- Febronius, J. / **Hontheim, J. Nicolaus von**
 Fichte, J. G. (1762–1814) → **ateizmus-vita**
 Fox, G. (1625–1691) → **kvékerek**
 Francke, A. H. (1663–1727) → **Collegium philobiblicum; pietizmus**
 Frank, J. (1726–1791) → **frankisták**
 Freud, S. (1856–1939) → **pszichoanalízis**
 Gautama, Sz. (560–480) → **Buddha**
 Gerhard, J. (1582–1637) → **patrológia**
 Gratianus (12. sz.) → **Decretum Gratiani**
 Gregor, Illuminator (3. sz. második fele) → **Örmény Apostoli Egyház**
 Groote, G. (1340–1384) → **devotio moderna**
 Grotius, H. (1583–1645) → **ius naturale**
 Gunkel, H. (1862–1932) → **formatörténeti módszer**
 Hammurápi (Kr. e. 1728–1686) → **Babilónia; Hammurápi Kódex**
 Harnack, A. (1851–1930) → **liberalizmus**
 Hegel, G. F. W. (1770–1831) → **dialektika; pánlogizmus; triáda**
 Heidegger, M. (1889–1976) → **egzisztencialista írásmagyarázat;**
egzisztencializmus
 Heltai Gáspár (1500 k.–1574) → **reformátorok**
 Herzl, T. (1860–1904) → **cionizmus**
 Hieronymus (340/350–420) → **egyházatyák; hieronimiták; Itala; vivimus, quasi**
altera die morituri, et aedificamus, quasi semper in hoc saeculo victuri;
Vulgata
 Hontheim, J. Nicolaus von (1701–1790) → **febronianizmus**
 Hrabanus, M. (780–856) → **Veni Creator Spiritus**
 Husz J. (1369 k.–1415) → **bethlehemiták; husziták**
 Ignatiusz (?–107 és 117 között) → **farmakon athanasziasz**
 Irenaeus (140 k.–202 k.) → **anakefalaiószisz**
 Irwing, Ed. (1792–1834) → **irwingiánusok**
 Izidor (560 k.–636) → **egyházatyák**
 Jacopone da Todi (1230–1306) → **mater dolorosa**
 Jansen, C. (1585–1638) → **Cum occasione; janzenizmus**
 Jaspers, K. (1883–1969) → **egzisztencializmus**
 Jiszráél ben Eliézer (1700 k.–1760) → **haszidizmus**
 Josephus Fl. (37 k.–100 k.) → **Antiquitates Iudaicae; Bellum Iudaicum**
 Kalasanzi J. (1556–1648) → **piaristák**
 Káldi Gy. (1572–1634) → **Káldi Biblia**
 Kálmáncsehi Sánta M. (1500–1557) → **reformátorok**
 Kálvin J. (1509–1564) → **compagnie vénérable; Consensus Genevensis;**
föderálteológia; helvét reformáció; Institutio Religionis Christianae;
kálvinizmus; kriptokálvinisták; nonkonformisták; notae ecclesiae; omnis
recta cognitio ab oboedentia nascitur; presbiterianizmus; reformátorok;
Református Egyház; testimonium internum Spiritus Sancti; unio mystica
cum Christo

- Kant, I. (1724–1804) → **categoricus imperativus; kriticizmus; maxima; posztulátum-teológia**
- Káro Jozsef (1488–1575) → **Sulkhán Árúk**
- Károli G. (1530 k.–1591) → **Amszterdami Biblia; Komáromi Csipkés György Bibliája; Nagyváradai Biblia; Utrechti Biblia; Vizsolyi Biblia**
- Kempis T. (1390 k.–1471) → **devotio moderna; Imitatio Christi**
- Khilon (Kr. e. 556 k.) → **gnóthi szeau ton**
- Kierkegaard, S. A. (1813–1855) → **egzisztencializmus**
- Kimbangu, S. (1889–1951) → **kimbanguista egyház**
- King, M. L. (1929–1968) → **black theology**
- Kolping, A. (1813–1865) → **kolpingszövetség**
- Komáromi Csipkés Gy. (1628–1678) → **Komáromi Csipkés György Bibliája**
- Konfuciusz (Kr. e. 5–6. sz.) → **konfucianizmus**
- Konstantin I. **Nagy Konstantin**
- Köleséri Sámuel (1634–1683) → **karteziánusok; Nagyváradai Biblia**
- Krüsosztoimosz (354–407) → **egyházatyák; Krüsosztoimosz liturgiája**
- Kuyper, A. (1837–1920) → **neokálvinizmus**
- Labadie, J. (1610–1674) → **labadisták**
- Lao-ce (Kr. e. 6. sz.) → **taoizmus**
- La Peyrere (1596–1655) → **praeadamiták**
- Leibniz, G. W. (1646–1716) → **teodícea**
- Lenin, V. I. (1870–1924) → **dialektikus materializmus**
- Leontinosz, Bizánci (485–543 u.) → **enhüposztaszia**
- Leukipposz (Kr. e. 5. sz.) → **atomisztika**
- Liguori, A. M. (1696–1787) → **redemptoristák**
- Loy, E. (16. sz.) → **loisták**
- Loyolai I. (1491–1556) → **Collegium Germanicum; Exercítia spiritualia; jezsuita rend**
- Lukianos, Antiochiai (240–312) → **antiochiai iskola; lukianisták**
- Luther M. (1483–1546) → **consubstantiatio; De captivitate Babylonica ecclesiae; De servo arbitrio; fides infantium; gnéziolutheránusok; iustitia passiva; lutheránus; multivolipraesentia; oratio, meditatio, tentatio faciunt theologum; reformátorok; Schmalkaldeni cikkek; servum arbitrium; simul iustus et peccator; sola fide; solus Christus, sola gratia, sola Scriptura; ubiquitas**
- Maecenas, C. C. (Kr. e. 70–8) → **mecénás**
- Malthus, Th. R. (1766–1834) → **malthusianizmus**
- Máni (216 k.–276 k.) → **manicheusok**
- Markion (2. sz. közepe) → **markionizmus**
- Marsilius, Páduai (1280 k.–1342/43) → **Defensor pacis**
- Marx, K. (1818–1883) → **dialektikus materializmus**
- Medgyesi P. (1605–1663) → **Praxis pietatis; puritanizmus**

- Melanchton, Ph. (1497–1560) → **apológia; Confessio Augustana variata; Confessio Saxonica; Confutatio; kriptokálmínisták; Loci theologici; philippisták; reformátorok; Repetitio Confessionis Augustanae Saxonica**
- Melius Juhász P. (1536 k.–1572) → **reformátorok**
- Menno, S. (1496–1561) → **mennoniták**
- Miller, W. (1782–1849) → **Hetednapos Adventisták**
- Misztótfalusi Kis M. (1650–1702) → **Amszterdami Biblia**
- Mogilas, P. (1597–1647) → **Confessio Ortodoxa**
- Mohamed ben A. (570–632) → **iszlám; Korán; mohamedán**
- Montanosz (135–200 k.) → **montanisták**
- Muratori, L. A. (1672–1750) → **Muratori kánon**
- Myconius, O. (1488–1552) → **Confessio Helvetica Prior**
- Nagy Gergely (540–604) → **egyházatyák; patrisztika**
- Nagy Károly (742–814) → **karolingek; Libri Carolini**
- Nagy Konstantin (280 k.–337) → **Donatio Constantini; en tutó nikasz**
- Nazianzi Gergely (329/330–390/391) → **kappadóciai atyák**
- Néri Fülöp (1515–1595) → **oratoriánusok**
- Nesztoriosz (381 u.–451 u.) → **krisztotokosz; nesztoriánusok**
- Nietzsche, F. W. (1844–1900) → **nihilizmus; Übermensch**
- Noel-Baker, Ph. (1889–1560) → **kvékerek**
- Nikon pátriárka (1605–1681) → **raszkolnyikok**
- Norbert von Xanten (1080–1134) → **premontreiek**
- Novitian, presbiter (250 k.) → **noviciánusok**
- Noyes, J. H. (1811–1886) → **perfekcionisták**
- Nursiai Benedek (480 k.–547) → **Benedek-rendiek**
- Nüsszai Gergely (330 k.–395 k.) → **apofatikus; kappadóciai atyák**
- Ockham, W. (1285 k.–1349 k.) → **nominalizmus; occamizmus**
- Órigenész (185 k.–254 k.) → **apokatasztaszisz tón panton; → hexapla; Symmachos-szöveg; tetrapla**
- Özséb, Boldog (13. sz. eleje–1270) → **pálosok**
- Pelagius (350 k.–418 u.) → **pelágiánusok**
- Philo (1–54) → **terapeuták**
- Pinsker, L. (1821–1891) → **Sion barátai**
- Platón (Kr. e. 427–348/347) → **akadémia; civitas platonica; Erósz; idea; neoplatonizmus; platonizmus**
- Rákóczi Gy., I. (1593–1648) → **Linzi béke**
- Regensburg, U. von (1029–1093) → **mea culpa, mea maxima culpa**
- Ritschl, A. (1822–1889) → **liberalizmus**
- Római Kelemen (1. sz.) → **Pszudoklementina**
- Russel, Ch. T. (1852–1916) → **jehovisták**
- Sabbatáj Cvi (1626–1676) → **sabbatianizmus**
- Samarjai J. (1585–1647) → **uniós törekvések**
- Schleiermacher, F. E. D. (1768–1834) → **liberalizmus**
- Schmidt, K. L. (1891–1956) → **formatörténeti módszer**

- Schweitzer, A. (1875–1965) → **konzekvens eszkatológia**
 Sciffi, Kl. (1194–1253) → **klarisszák**
 Scotus, D. (1270–1308) → **skotizmus**
 Seneca, L. A. (Kr. e. 4–Kr. u. 65) → **in unoquoque virorum bonorum habitat**
Deus
 Severus, Antiochiae (465 k.–538) → **szeveriánusok**
 Smith, J. (1805–1844) → **mormonok**
 Socinus, F. (1539–1604) → **szociniánusok**
 Söderblom, N. (1866–1931) → **Life and Work**
 Spangenberg, A. G. (1704–1792) → **herrnhutiak**
 Spener, Ph. J. (1635–1705) → **Collegium pietatis; Pia desideria; pietizmus**
 Spinoza, B. (1632–1677) → **akozmizmus; deus sive natura**
 Steiner, R. (1861–1925) → **antropozófia**
 Szabelliosz (Kr. u. 260 k.) → **szabelliánusok**
 Szalézi, F. (1567–1622) → **szaléziánusok**
 Szatmárnémeti S. (1658–1717) → **cocejanizmus**
 Szegedi Kis I. (1505 k.–1572) → **reformátorok**
 Székács J. (1809–1876) → **uniós törekvések**
 Szenci Molnár A. (1574–1634) → **Hannai Biblia; Oppenheimeri Biblia**
 Szókratész (Kr. e. 469/470–399) → **szókratészi módszer**
 Tatianus (170 k.) → **Diatesszáron**
 Teilhard de Chardin, P. (1881–1955) → **teilhardizmus**
 Tertullianus, Q. S. F. (160–230) → **anima naturaliter christiana; credo quia
 absurdum est; szponzor; una substantia, tres personae**
 Thalész (Kr. e. 624?–548?) → **gnóthi szeauton**
 Thommaso di Celano (1190 k.–1260 k.) → **dies irae, dies illa**
 Thurneysen, Ed. (1888–1974) → **dialektika teológia**
 Tischendorf, C. (1815–1874) → **Sínai Kódex**
 Tolnai Dali J. (?1606–1660) → **puritanizmus**
 Török P. (1808–1883) → **uniós törekvések**
 Valdes (Valdesius) Petrus (?–1205 u.) → **valdensék**
 Valentinus (Kr. u. 2. sz. közepe) → **valentiniánusok**
 Vincentius von P. (1581–1660) → **lazaristák**
 Ward, M. (1585–1645) → **Angol Lányok**
 Wesley, J. (1703–1791) → **metodisták**
 White, E. G. (1827–1915) → **Hetednapos Adventisták**
 Wiclif, J. (1330 k.–1384) → **wiclifiták**
 Zaratustra (Kr. e. 630 k.–553 k.) → **Zaratustra**
 Zénón (Kr. e. 335 k.–263) → **sztóa**
 Zénosz, keletrómai császár (474–491) → **henotikon**
 Zinzendorf, N. L. (1700–1760) → **herrnhutiak**
 Zwingli, U. (1484–1531) → **communicatio idiomatum; föderálteológia; helvét
 reformáció; reformátorok; Zürichi Biblia; zwingliánusok**

Jegyzetek

Jegyzetek

Jegyzetek

